







C 13

IHS

BIBLIOTECA DE LOYOLA.

Sala
Estante
Plúteo

1
6
4

935
ARNOBII

DISPUTATIONVM
ADVERSVS GENTES

LIBRI SEPTEM
recogniti & aucti.



EX BIBLIOTHECA THEODORI
Canteri Ultraiektini, cuius etiam
Notæ adiectæ sunt.



ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini.
M. D. LXXXII.



CLARISSIMO ET ERVDI³
TISSIMO VIRO GERMANO
*Valenti Guellio Pimpontio in Curia su-
prema Parisiensi Senatori amplissimo,
Theod. Canterus Vlraieet. S. D.*

MITTO ad te Pimponi do-
ctissime, idemque omnium
humanissime, Arnobii no-
strum quampluribus in lo-
cis à nobis recognitum & emendatum:
sed cum veterum librorum omni pror-
sus ope caruerimus, ingenio tantum &
vestigiiis Romani codicis, aliorumque
auctorum testimoniis nitendum fuit,
ideoque sanare non omnia licuit, multa
tamē ad nitorem speciemque pristinam
restituimus. Quem auctorem duabus
potissimum de causis, tuis vir clariss. au-
spiciis in publicum prodire volui, tum,
ut tuo, qui humanitate & omni doctrinæ
genere politissimus es, patrocinio, ad-
uersus maleuolorū inuidorumq; mor-
sus (quorum hoc infelici nostro æuo in-
finitus est numerus, qui quantum aliis
A 2 detra-

detraxerint, tantum sibi laudis additum
 esse putant) tutus esse possit. tū verò ma-
 ximè, vt publicè aliquam grati animi si-
 gnificationē testatam relinquere, quòd
 me, duodecim abhinc & quod excurrit,
 annis, hominem exterum, & vt antiqui
 loquuntur, inuisum, vixque tibi de no-
 mine notū, pro incredibili tua beneuo-
 lentia, tam humaniter tamque benignè,
 singulari quodam amore semper com-
 plexus prosequutusq; sis: vt quotiescūq;
 tui animo meo recordatio subeat (recor-
 dor autem quam sèpissimè) in præterita
 mihi redire videor. Adeò grata acce-
 ptaq; mihi est, critq; semper, vir clariss.
 memoria tui. Et quòd hunc auctorem
 paulo serius ad te miserim, nō nobis, sed
 æuo nostro imputes velim. Itaque nunc
 tandem hāc nostram operam omnem,
 tanquam debitum ad te defero, quam
 vt suscipias & vt susceptam tuearis, ro-
 go. Bene vale. Vltraiecti, Idibus Nouēb.
 CIO. IO. LXXXI.

EPI-

EPIGRAMMA IOANNIS
 Huernij Vltraiectini, in nobilis viri Theo-
 dori Canteri Arnobium restitutum.

N^oper lustrabam celeri pede gramina lata,
 Excitat agrestes cū philomela deas.
 Hærebam vellem varios num carpere saltus
 Oreadum, an lusus o Galatea tuos.
 Capripedisue Dei, calamo qui ludū agresti:
 Quid reuocent vires grata vireta meas.
 Cū sic hærerem, Faunus, Faunig; sorores
 Acclamant, nostro te aduena iunge choro.
 Tum subito vidi vastum super athera ferri
 Nympham semideam. o quod genus? unde venis?
 Quæ dea? Sum soboles virtutis Gloria. Quenam
 Agminate stipant? Sunt Clarj ecce proci.
 Cui nuptura viro? Canterum grata maritum
 Postulo, sic etenim matre volente feror.
 Nullus se iungat tibi vir, mi filia, dixit,
 Moribus annuerit ni prior ille meis.
 Sæpe solent etenim similes in pectore curæ,
 Iungere amicitiam; Pirithoiq; fidem.
 Quis nā hymenæa canet? madidus cedrōq; perenni
 Illitus Arnobius, talia verba dabit:
 Latone Cantere velut sol aureus orbem
 Illustrat, sic te, Gloria parta tibi.
 Et nisi me in vanum docuit prognostica, præses
 Lipsius Aonidum, Gloria sola manet.
 Omnia decedunt, manet alta sede reposta
 Proles virtutis Gloria vera tibi.
 O ter felicem tali te coniuge clamat
 Fama virum, nec erit qua cadat illa dies.

Veterum Auctorum de Arnobio testimonia.

Ex Hieronymo in Catalogo Virorum Ecclesiasticorum.

Arnobius sub Diocletiano principe, Sicæ, apud Africam florentissimè Rhetoricam docuit, scripsitque aduersus gentes, quæ vulgò extant volumina.

Ex eodem de Firmian. Lactant.

Firmianus, qui & Lactantius, Arnobij discipulus.

Ex eodem in Epistola ad Magnum Oratorem Romanum.

Quid Tertulliano eruditius, quid acutius? Apologeticus eius & contra gentes libri cunctam sæculi continent disciplinam. Minutius Felix causidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octauius est, & in altero contra mathematicos, si tamen inferiorio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum? Septem libros aduersus gentes Arnobius edidit, tandemque discipulus eius Lactantius, qui de Ira quoque & Opificio Dei duo volumina condidit, quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis imitandi repeties.

Ex eodem in Epist. ad Paulinum, de institutione Monachi.

Lactantius, quasi quidam fluuius eloquæ Tullianæ, vti tam nostra confirmare potuisset, quàm facile aliena destruxit. Arnobius inæqualis & nimius est, & absque operis sui partitione confusus.

Ex eodem in Epist. ad Tranquillinum.

Ego Originem propter eruditionem sic interdum legèdum arbitror, quo modo Tertullianum, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos Ecclesiasticos scriptores Græcos pariter & Latinos, vt bona eorum eligamus, vitemusque contraria, iuxta Apostolum dicentem: Omnia probate, quod bonum est tenere.

Ex appendice Chronicorum Eusebii Pamphili.

Arnobius in Africa rhetor clarus habetur, qui quum in ciuitate Sicæ ad declamandum iuuenes erudiret, & adhuc Ethnicus ad credulitatem somniis compelleretur, vtque ab Episcopis impetraret fidem, quam semper impugnauerat, elucubrauit aduersus pristinam religionem luculentissimos libros: & tandem veluti quibusdam obfidibus impetrauit.

Ex Ioanne Tritterbem Abbate de Scriptoribus Ecclesiasticis.

Arnobius presbyter, Philosophus & Rhetor insignis, quum adhuc gentilis Rhetoricam doceret, diuina miseratione vocatus, Christianum se cepit profiteri: quumque ad Episcopos accedens se baptizari expeteret, non credebant: veriti ne vir secularis tumens eloquentia, sacramentis fidei conaretur illudere, & omnino sententiam differebant. Arnobius verò cernens sibi fidem minime adhiberi, in argumentum sinceritatis suæ scripsit & obrulit insigne volumen Aduersus Gentes, Lib. viij.

In Psalterium quoque, Lib. i.

De Rhetorica institutione, Lib. j.

Alia quoque multa edidit, quæ ad notitiam nostram non venerunt.

Docuit in Africa Rhetoricam sub Diocletiano Principe: habuitque multos egregios & nobiles discipulos, qui viri doctissimi euaserunt. Claruit ergo circa annos domini nostri Iesu Christi CCC.

ARNO-

ARNOBII DISPUTATIO. NVM ADVERSUS GENTES Libri septem.

LIBER PRIMVS.



QVONIAM comperi nonnullos, qui se plurimum sapere suis persuasionib. credunt, insanire, bacchari, & velut quidam promptum ex oraculo dicere: postquam esse in mundo Christiana gens cepit, terrarum orbem periisse, multiformibus malis affectum esse genus humanum: ipsos etiam Cœlites derelictis curis solennibus, quibus quondam solebant inuiscere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos: statui pro captu, ac mediocritate sermonis contraire inuidia, & calumniosas dissoluere criminationes, ne, aut illi sibi videantur, popularia dum verba depromunt, magnum aliquid dicere, aut, si nos talibus continuerimus à litibus, obtinuisse se causam putent, victam sui vitio, non assertorum silentio destitutam. Neque enim negauerim validissimam esse accusationem istam, hostilibusq. condignos odys nos esse, si apud nos esse constiterit causas, per quas suis mundus aberrauit ab legibus. Exterminandi sumus, si per nos examina tanta mœrorum mortalium importata sunt sæculis. Insiciamus igitur opinionis istius mentem, & hoc quod dicitur, quale sit: summotisq. omnibus contentionum studiis, quibus obscurari & contegi contemplatio rerum solet, an sit istud quod dicitur verum, momentorum parium examinatione pendamus. Efficietur enim profectio rationum consequentium copulatu, vt non impij nos magis, sed illi ipsi reperiantur criminis istius rei, qui se numinum profitentur esse cultores, atque inueteratis religionibus

ribus deditos. Ac primum ab his illud familiari & placida oratione perquirimus: postquam esse nomen in terris Christianæ Religionis occæpit, quid nam inusitatum, quid incognitum, quid contra leges principaliter institutas, aut sensit aut passa est rerum ipsa, quæ dicitur appellaturque natura? Nunquid in contrarias qualitates prima illa elementa mutata sunt, ex quibus res omnes consensum est esse concretas? Nunquid machinæ huius, & molis, quæ uniuersi tegimur, & continemur inclusi, parte est in aliqua relaxata, aut dissoluta constructio? Nunquid vertigo hæc mundi, primigenij motus moderamen excedens, aut tardius reperere, aut præcipiti cœpit volubilitate raptari? Nunquid ab occiduis partibus attollere se astra, atque in ortus fieri signorum cœpta est inclinatio? Nunquid ipse syderum Sol princeps, cuius omnia luce vestiuntur atque animantur, calore exarsit, intepuit, atque in contrarios habitus moderaminis soliti temperamenta corrupti? Nunquid Luna desinit reintegrare se ipsam, atque in veteres formas nouellarum semper restitutione traducere? Nunquid frigora, nunquid calores, nunquid tepores mediæ inæqualium temporum confessionibus occiderunt? Nunquid longos habere dies bruma, & reuocare tardissimas lucēs nox cœpit æstatis? Nunquid suas animas expirauerunt venti? emortuisq; flammis neque cœlum coarctatur in nubila, nec madidata imbribus arua succescunt? Commendata semina tellus recusat accipere? aut frondescere arbores nolunt? sapor frugibus, esulentis, exustis liquoribus mutatus est? olearum ex bacculis cruor teter exprimitur? nec lemmi subministratur extincto? Animalia terris sueta, atque in aquis degentia non esuriunt, nec concipiunt? sætus non in uteris sumptos suis moribus, & sua lege custodiunt? Ipsi homines denique quos per inhabitabiles oras terræ sparsit prima incipiensq; nativitas, non matrimonia copulant nuptiarum solennibus iustis? non dul-

cissimas

cissimas procreant liberorum stirpes? non negocia publica, non priuata, & familiares res agunt? non (ut cuique libitum est) per diuersas artium, disciplinarumq; rationes ingenia dirigunt, & studiose referunt nativitatis usuras? Non regnant? non imperant quibus fors rerum attributa est? Talibus non auctiores quotidie dignitatibus, & potestatibus sunt? indiciorum disceptationibus præsumunt? leges interpretantur, & iura? Nonne omnia cetera, quibus vita succingitur & continetur humana, suis omnes in gentibus patriorum celebrant institutionibus morum? Cum igitur hæc ita sint, neque ulla irruerit novitas, quæ tenorem perpetuum rerum dissociata continuatione diduxerit: quid est istud, quod dicitur inuictam esse labem terris, postquam religio Christiana intulit se mundo, & veritatis abscondita sacramenta patefecit? Sed pestilentias, inquit, & siccitates, bella frugum inopiam, locustas, mures, & grandines, resq; alias noxias, quibus negocia incurfantur humana, dii nobis important iniurijs vestris atque offensibus exasperati. Si in rebus perspicuis, & nullam desiderantibus defensionem, non stoliditatis esset diutius immorari, ostenderem profecto replicatis prioribus seculis, mala ista quæ dicitis, non esse incognita, non repentina: nec postquam gēs nostra felicitate donari huius vocaminis meruit, irrupisse hæc labe, & infestari cœpisse discriminum varietate mortalia. Si enim nos sumus in causa, & in nostri criminis meritum excogitata sunt hæc pestes, unde noui antiquitas miseriarum hæc nomina? unde bellis significare? aut inter suas voces, quibus oratio explicabatur, assumere? Nam si nouella sunt hæc mala, & ab recentibus ducunt offensibus causas, qui potuit fieri, ut eis rebus verba formaret, quas nec ipsa sciebat expertam se esse, neque ullis comperisset maiorum in temporibus facultates? Penuria, inquit, frugum, & angustia frumentaria arctius

A s

nos

nos habent. Antiqua enim & vetustissima secula necessi-
tatis istius aliquando fuerunt experientia? nonne ipsa nomi-
na, quibus censentur hæc mala, testificantur, & clamant
nullum ab his unquam immunem abesse mortalium? Quod
si ad credendum difficilis res esset, testimoniis agere posse-
mus authorum, quantæ, quoties, & quæ gentes famem sen-
serint horridam, & aggerata interierint vastitate. Casus
5 frequentissimi grandinis accidunt, atque adierunt cuncta.
In literis enim priscis comprehensum & compositum non
videmus, etiam imbres saxeos totas sæpe comminuisse re-
giones? Difficiles pluviæ sata faciunt emori, & sterilitatem
inducunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his
fuit? cum etiam flumina cognouerimus ingentia limis in-
horruisse siccatis. Pestilentie contagia vrunt genus huma-
num. Annalium scripta percurrite linguarum diuersita-
tibus scripta, vniuersas discetis gentes sæpenumero desola-
6 tas, & viduatas suis esse cultoribus. A locustis, à muribus,
genus omne occiditur, atque arroditur frugum. Historias
ite per exteras, & ab istis pestibus instruemini quoties prior
etas affecta sit, & paupertatis ad miserias venerit. Ter-
rarum validissimis moribus tremefacta nutant vsque ad
periculum ciuitates. Quid hiatibus maximis interceptas
vrbes cum gentibus superiora tempora non viderunt? aut
ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? Quando
est humanum genus aquarum diluuiis interemptum? non
ante nos? Quando mundus incensus in fauillas & cineres
dissolutus est? non ante nos? Quando vrbes amplissima
marinis cooperta sunt fluctibus? non ante nos? Quando
cum feris bella, & prælia cum leonibus gesta sunt? non an-
te nos? Quando pernicies populis venenatis ab anguibz
data est? non ante nos? Nam quod nobis obiectare con-
suestis bellorum frequentium causas, vastationes urbium,
Germanorum & Scythicas irruptiones, cum pace hoc ve-
stra & cum bona venia dixerim: quale sit istud quod dici-
tur,

tur, calumniarum libidine non videtis. Vt ante millia an-
norum decem, ab insula quæ perhibetur Atlantica Neptuni
(sicut Plautus demonstrat) magna erumperet vis hominum,
vt innumeras funditus deleret atque extingueret nationes,
nos sumus causa? vt inter Assyrios & Bactrianos Nino
quondam Zoroastreg, ductoribus non tantum ferro dimi-
caretur & viribus, verum etiam Magicis & Chaldeo-
rum ex reconditis disciplinis, inuidia nostra hæc fuit? vt
Helena Dys ducibus atque impulsoribus rapta, & suis es-
set dirum & venturis temporibus fatum, religionis nostræ
attributum est crimini? vt ille immanis Xerxes mare ter-
ris immitteret, & gressibus maria transiret, nostri nominis
effectum est iniuria? vt ex Macedonia finibus vnus exor-
tus adolescens Orientis regna & populos captiuitate &
seruitio subiugaret, nos fecimus, atq; excitauimus causas?
vt modo Romani, velut aliquod flumen torrens, cunctas
submergerent atque obruerent nationes, nos videlicet nu-
mina precipitauimus in furorem? Quod si hominum nul-
lus est, qui, quæ dudum gesta sunt, nostris audeat temporibus
imputare, quemadmodum possumus miseriarum esse
presentium causa, cum noui fiat nihil, sed sunt omnia vete-
ra, & nullis antiquitatibus inaudita? Quamquam ista
quæ dicitis bella Religionis nostræ ob inuidiam commoueri,
non sit difficile comprobare post auditum Christum in mû-
do non tantum non aucta, verum etiam maiore de parte su-
rriarum compressionibus imminuta. Nam cum hominum
vis tanta magisteriis eius acceperimus ac legibus, malum
malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quam irroga-
re esse præstantius: sum potius fundere, quam alieno pol-
luere manus & conscientiam cruore: habet à Christo be-
neficio iam dudum orbis ingratus: per quem feritatis
mollita est rabies, atque hostiles manus cohibere à sangui-
ne cognati animantis occæpit. Quid si omnes omnino, qui
homines esse non specie corporum, sed rationis intelligunt po-
testate,

7 *Unidad*
 testate, salutaribus eius pacificisq; decretis aurem vellent commodare paucis, & non fastu & supercilio tumidi, suis potius sensibus, quam illius comminationibus crederet: uniuersus iam dudum orbis mitiora in opera conuersis v'sibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conueniret. Sed si per vos, inquiunt, nihil rebus incommodatur humanis, unde sunt hæc mala, quibus urgetur & premitur iam dudum miseranda mortalitas? Sententiam me poscis huic necessariam nihil causæ. Neque enim præsens atque in manibus posita disceptatio in id sumpta est a me, ut ostenderem, vel probarem quibus unaqueque res causis & rationibus fieret: sed ut maledicta criminis tanti procul esse ab nobis ostenderem. Quod si præsto, si factu & argumentis insignibus rei veritas explicatur, unde sint hæc mala, vel ex quibus prosint fontibus principisq; non curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus huiusmodi sentiã, nihil videar interrogatus expromere, possum dicere: Quid enim si prima materies, quæ in rerum quatuor elementa digesta est, miseriarum omnium causas suis cõinet rotationibus inuolutas? Quid si syderum motus certis signis, paribus, temporibus, lineis pariunt hæc mala, & subiectis afferunt variorum discriminum necessitates? Quid si statis temporibus rerum vicissitudines fiunt, atque ut in maritimis aestibus, modo secunda res affluunt, modo rursus refruunt malis reciprocantibus prospera? Quid si materia fax ista, quam sub nostris calcamus ingressibus, hanc habet sibi legem datam, ut expiret nocetissimos halitus, quibus corruptus aer iste, & corporibus labem ferat, & negocia infirmet humana? Quid si, quod proximum vero est, quicquid nobis videtur aduersum, mundo ipsi non est malum: omniaq; quæ fiunt nostris commoditatibus statuete, opinionibus improbis criminamur euenta naturæ? Plato ille sublimis apex philosophorum & columen, sæua illa dilania, & conflagra-
 tiones

11
 tiones mundi, purgationem terrarum suis esse in commensariis prodidit: nec vir prudens extimuit humani generis subuersionem, cladem, ruinas, interitus, funera, rerum inuolutionem vocare, & inuentutem his quandam redintegratis viribus cõparari. Non pluit, inquit, cælum, & frumentorum inopia nescio qua laboramus. Quid enim inferuire elementa tuis necessitatibus postulas? atque, ut viuere mollius & delicatius tu possis, obsequia temporum tuis debent commoditatibus se dare? Quid enim si hoc pacto nauigationis cupidissimus conqueratur ventos iamdiu non esse, & cæli conquiescere flaturas? Nunquid ideo dicendum est perniciosam esse tranquillitatem illam mûdi, quia vectoribus impediatur vota? Quid si Sole aliquis torrere se suctus, & acquirere corpori siccitatem, ratione cõsimili conqueratur frequentissimis nubilis incunditatem serenitatis ablatam? Nunquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur ociose rutilare se flammis, & causas potionibus preparare? Euenta hæc omnia, quæ fiunt, & accidunt mole sub hac mundi, commodulis non nostris, sed ipsius pendenda sunt rationibus ordinibusq; nature. Nec si aliquid accidit, quod nosmetipsos, aut res nostras parum letis successibus fouit, continuo malum est, & in exitiabilis rei opinione ponendum: it mundus, aut non pluit, sibi met pluit, aut non pluit: quod forsitan nescias, aut vliginem nimiam siccitatis ardore decoquit, aut longissimi temporis ariditatem pluuiarum effusionibus temperat. Pestilentias, morbos, fames, atque alias suggerit malorum exitiabiles formas: unde tibi est scire, ne quod exuberat, sic tollat, ut per sua dispendia modum rebus luxuriantibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud est in mundo malum, cuius explicare, dissoluere, neque originem valeas, neque causam? & quia tuas impediatur delicatæ atque asperum dicas? Quid ergo, quia frigus membris tuis

ius aduersum est, & congelare sanguinis tuis feruorem solet, iccirco in mundo hyemis esse non debet? Et quia perferre flagrantissimos soles non potes, ex anno aestas tollenda est? atque aliis legibus alia rursus ordinanda natura? Verarum venenum est hominibus, nūquid ob hanc causam non debuit nasci? Onilibus insidiatur lupus, nunquid in culpa natura est, quod lanitijs extulit importunissimā beluam? Morsu animam serpens tollit maledicam scilicet primordiis rerum, quod tam sēua prodigia genituris spirantibus addiderunt. Superciliosa nimium res est, cum ipse sis non tuus, aliena etiam in possessione verferis, potentioribus dare conditionem velle ut id fiat, quod cupias, non quod in rebus inueneris antiquis constitutionibus fixum. Quare habere si locum vestras vultus querimonias homines, prius est ut doceatis unde, vel qui sitis, vobisne sit genitus & fabricatus mundus, an in eum veneritis alienis ex regionibus inquilini. Quod cum dicere non sit vestrum, neque explicare possitis cuius rei causa sub hac cœli conuexione versemini, desistite arbitrari pertinere ad vos quicquam: cum ea quæ fiunt, non pariliter fiant, sed ad sensus summam redeant referanturq; totius. Christianorum, inquit, causa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab superis frugibus. Rogo cum hæc dicitis, non calumniari vos improbe, in apertis conspiciatis manifestisq; mendacijs? Trecenti sunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus esse Christiani, & terrarum in orbe censerī: nunquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuæ sterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus vilitas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim primum efficiendum est, ei qui nos arguit, perpetuas & inges calamitates fuisse has, nunquam omnino respirasse mortalia, & sine vllis (ut dicitur) feriis, multiplicium formas sustinuisse discriminum. Atqui non videmus medijs his annis, medijsq; temporibus, ex victis hostibus innumerabiles esse victorias reportatas?

tatas? prolatis imperij fines, & in potestatem redactas inauditi nominis nationes? Sæpenumero maximos annorum fuisse prouentus, vilitates, atque abundantias rerum tantas, ut commercia superent vniuersa pretiorum auctoritate prostrata? Quemadmodum enim res agi, & vsque ad hoc tempus genus qui duraret mortalium, si non omnia, quæ vsus posceret, subministraret fertilitas rerum? Sed fuerunt aliquando nonnulla in necessitatibus tempora. Et relaxata sunt abundantis. Rursus contra voluntatem quedam bella administrata. Et victoriis postmodum successibusq; correctæ. Quid ergo dicemus? iniuriarum nosstrarum deos modo memores esse, modo esse rursus immemores? Si quo tempore famēs est, irati esse dicuntur, sequitur ut abundantia tempore irati & difficiles non sint: atque ita perducitur res eo, ut vicibus ludicris, & ponant, & repetant iras: & in integrum se semper offensionum recordatione restituat. Quamquam istud quod dicitur, quale sit explicabili non potest comprehensione cognosci. Si Alamannos, Persas, Scythas, iccirco voluerunt deuinci, quod habitarent & degerent in eorū gentibus Christiani, quemadmodum Romanis tribuere victoriam, cum habitarent & degerent in eorum quoque gentibus Christiani? Si in Asia, Syria, iccirco mures, & locustas efferuescere prodigialiter voluerunt, quod ratione consimili habitarent in eorum gentibus Christiani: in Hispania, Gallia, cur eodem tempore horum nihil natum est, cum innumeri viuerent in his quoque prouincijs Christiani? Si apud Getulos, tum Aquitanos huius rei causa siccitatem satis ariditatemque miserunt, eo anno cur messes amplissimas Mauris Nombibusq; tribuerunt? cum religio similis his quoque in regionibus verteretur. Si in ciuitate vna qualibet fame plurimos emori nostri nominis auersione fecerunt, cur ibidem annonaria charitate non tantum corporis non nostri, verum etiam Christianos ditiores & locupletissimos reddiderunt?

run? Aut igitur cuncti nihil leri habere debuerunt, si malorum causa nos sumus: nationibus enim sumus in cunctis: aut cum mixta videatis cum incommotis leta, desinite nobis ascribere id quod offendit res vestras, cum nihil letis officiamus & prosperis. Si enim ego ut male sit facio, cur ut bene sit non obsto? Si, ut inopia magna sit, meum nomen in causa est: cur nihil impedio ut sit feracitas maxima? Si, ut in bellis accipiat vulnus, ego dicor asferre fortunam, cur duelles cum pereunt, laudem augurium non sum, nec aduersus spes bonas mali ominis obscenitate traducor?

II Et tamen o magni cultores atque antistites numinum, cur irasci populis Christianis angustissimos illos asseueratis deos? ita non aduertitis, non videtis, affectus quam turpes, quam indecoras numinibus attributis insanias? Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, quam in ultionis libidinem ferri, et in alterius doloris crucem, efferati pectoris alienatione bacchari? Hoc ergo dii magni norunt, perpetiuntur, & sentiunt, quod fere, quod belua, quod mortifera continent venenato in dente natioces. Quid lenitatis in homine, quod terreno in animante culpabile est, prestans illa natura, & in perpetue virtutis firmitate consistens, scire asseueratur a vobis. Et quid ergo sequitur necessario, nisi, ut ex eorum luminibus scintilla emicent, flamme estluent, anhelum pectus spiritum iaciat ex ore, & ex verbis ardentibus laborum siccitas in albescat? Quod si verum est istud, & est exploratum, & cognitum, & feruescere deos ira, & huiusmodi motus perturbatione iactari, immortales, & perpetui non sunt: nec in diuinitatis alicuius existimatione ponendi. Vbi enim est ullus, sicut sapientibus videtur, affectus, ibi esse necesse est passionem. Vbi passio sita est, perturbationem cōsentaneum est consequi. Vbi perturbatio est, ibi dolor & aegritudo est. Vbi dolor & aegritudo est, imminutioni & corruptioni iam locus est: qua duo si vexant, adest vicinus interitus, mors

omnia

omnia finiens, & cunctis adimens sentiētibus vitam. Quid? quod isto modo non tantum illos lenes & seruidos: verum, quod ab dijs conuenit procul esse dimotum, & iniquos inducitis, & iniustos, & equitatis vel modice nullam prorsus obtinere rationem. Quid est enim tam iniustum quam in alios irasci, & alios ledere, de hominibus cōqueri, & innoxia dilacerare frumenta? Christianum nomen odisse, & dispendiis omnibus suos labefactare cultores? At nūquid iccirco in vos etiam sauiunt, ut intestinis vulneribus concitati in ultionem consurgatis illorum? Ergo humana patrocina dii querunt, & nisi vestra fuerint assertione protecti, idonei non sunt ipsi, qui propulsare, defendere suas valeant contumelias. Quinimo si verum est ardere illos ira, per mitte illis potestatem sui, defendant se ipsi: atque in ultionem maiestatis offēse intestinas exerant, experianturque virtutes. Possunt nos, si voluerint, aestu, possunt nocentissimo frigore, possunt auris pestilibus, possunt morborum obscurissimis causis enecare, consumere, atque ab omni penitus cœtu exterminare mortalium. aut si malum consilium est aggredi nos vi, emittant aliquod indignationis signum, per quod esse liquidum cunctis possit inuitissimis nobis habitare sub cœlo. Vobis secundas tribuant valetudines: aduersas nobis, ac pessimas. Opportunis imbribus vestra irrigent rura: pluviarum quicunque sunt rores, nostris ab agellulis abigant. Lanitia curent vestra numerosis foetibus multiplicari, sterilitatem infauitā nostris pecuariis inferat. Ex oliuis vestris atque vinetis plenam faciant autumnitatem fundi: at ex nostris exprimi vnum vestro ore precipiant suam frigēs retinere naturam: at verò in nostro mel amarum fieri: olearum fluent a rancescere, & sub ipsis potum labris in acoris perfidiam vinum repente mutari. Quod cum minimè fieri testificentur res ipse, neque minus ad nos quicquam, neque ad vos plurimum.

B

redun-

redundare vitalibus ex beneficiis constet, libido qua tantia est inimicos atque hostes deos esse contendere Christianis? quos in rebus tristissimis, atque latis nihil abs te videas ratione in aliqua diserepare? Si verum vobis permittitis, ac sine ullis assentionibus dici: verba sunt hac, verba sunt, res immo per calumnias credita, non cognitionis alicuius testimonio comprobata. Caterum dii veri, & qui habere, qui ferre nominis huius auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur, neque quod alteri noceat, insidiosis machinationibus construunt. Etenim reuera est impium, & sacrilegia cuncta transcendens, sapientem illam credere beatissimamque naturam magnum aliquid putare, si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat: & si fuerit non factum, despectam se credere, & ab summi culminis decidisse fastigio. Puerile, pusillum est, & exile, vix & illis conueniens, quos iamdudum experientia doctorum

13 *damonas appellat, & hos non nosse caelestia, & in hac rerum materia crassiore conditionis suae sorte versari. Vestra sunt hac, vestra sunt irreligiose opinata, & irreligiosius credita. Quinimo, ut verius proloquar, haereticos has fabulas, coniectores, arioli, vates, & nunquam non vani concinnare fanatici: qui ne suae artes intereant, ac ne stipēs exiguas consultoribus excutiant iam raris, si quando vos velle*

14 *rem venire in inuidiam compererunt, indignantur, decla-*
 15 *mitantque: In templis iam raritas summa est. Iacent antiquae derisui cerimoniae, & sacrorum quondam veterrimi ritus religionum novarum superstitionibus occiderunt. merito humanum genus tot miseriarum angustis premitur, tot laborum excruciatum erumnis. Et homines brutum genus, & quod situm sub lumine est, cecitate ingenta nequeantes videre, audent assenerare furiosi, quod vos credere non erubescitis sani. Ac ne quis nos tamen diffidentia responsonis, tranquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias assignere his mentes, atque ab omni perturbatione*

tione dimotas, concedamus, sicut libitum vobis est, intendere in nos iras, sanguinem illos sitire nostrum, & iamdudum nos cupere mortalium submovere de seculis. Sed si non est molestum, non graue, si communis officij res est, non ex gratia, sed ex vero disceptationis huius disceptare momenta, audire à vobis exposcimus, quae nā sit haec ratio, quae causa, propter quam in nos tantum & dii sauiant superi, & asperati homines inardescant. Religionēs, inquit, impias, atque inauditōs cultūs terrarum in orbe tractatis. Quid o participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariae vocis desperatione tentatis? Deum principem, rerum cunctarum quaecunque sunt dominum, summitatem omnium summorum obtineret adorare, obsequio venerabili inuocare, in rebus fessis totis, ut ita dixerim, sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est & infauista, impietatis & sacrilegij plena, cerimonias antiquitus institutas nouitatis suae superstitione contaminans? Hoccine est quae so audax illud facinus & immane, propter quod maximi caelites aculeos in nos intendunt irarum atque indignationum suarum? propter quod vos ipsi, cum libido inceserit saeva, exuitis nos bonis, exterminatis patrius sedibus, irrogatis supplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exurit, & ad extremum nos feris & belluarum laniatibus obiectatis? Quisquis istud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is haud nomine appellandus est hominis, quamuis ille videatur sibi, haud Deus esse credendus est, quamuis ipse se esse simile profiteatur. In vatibus profanis nos impios Dodonaus aut Iuppiter nominat, & ipse dicitur Deus, atque in ordine computabitur numinum? qui aut summo seruentibus regi crimē impietatis assignit, aut sibi torquetur maiestatem eius, cultumque praeponi? Delius Apollo, vel Clarus, Didymaeus, Philesius, Pyrhuius, & is habendus diuinus est? qui aut summum Imperatorem nescit, aut ignorat à nobis

nobis quotidianis ei precibus supplicari: qui si pectorum secreta nesciret, nec quid in intimis sensibus contineamus, agnosceret: summum tamen inuocare nos deum, & ab eo quod postulamus orare, vel auribus potuit scire, vel ipsius vocis sono, qua utimur in precibus, noscitare. Nondum est locus ut explicemus omnes istos, qui nos damnant, qui sint, vel unde sint: quantum possint, vel noverint: cur ad Christi paueant mentionem, discipulos cur eius inimicos habeant & inuisos: quod tamen humanum pollicentibus sensum una pariter definitione figamus, nihil sumus aliud Christiani, nisi magistro Christo summi regis ac Principis veneratores: nihil, si consideres, aliud inuenies in ista religione versari. Hac totius summa est actionis: hic propositus terminus diuinorum officiorum, hic finis, huic omnes ex more prosternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc iusta, & honesta, & auditu eius condigna deprecamur: non quo ipse desideret supplices nos esse, aut amet subterni tot millium venerationem videre: utilitas hac nostra est, & commodi nostri rationem spectans. Nam quia proni ad culpas, & ad libidinis varios appetitus vitio sumus infirmitatis ingenta, patitur se semper nostris cogitationibus concipere: ut dum illum oramus, & mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentia voluntatem, & ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus. Quid dicitis
 17 o sacri, quid diuini interpretes inris? meliorisne sunt causa, qui Grundules adorant lares, Aios locutios, Libentinos, quam sumus nos omnes qui Deum colimus rerum patrem, atque ab eo deprecamur rebus fessis languentibusque tutamina? Et illi cati, sapientes, prudentissimi vobis videntur, nec reprehensionis ullius, qui Faunos, qui statuas, ciuitatumque genios, qui Panfos reuerentur atque Bellonas. Nos
 18 hebetes, stolidi, fatui, obtusi pronunciamur & bruti: qui deditimus nos Deo, cuius nutu & arbitrio omne quod est, constat, & in sententia sua perpetuitate defixum est. Hanc
 19

cine

sine sententiam promittis? hanc legem constituitis? hanc promulgatis, ut honoribus afficiatur amplissimis quisquis vestros adorauerit seruulos? crucem mereatur extremam quisquis vobis ipsis dominis supplicarit? In ciuitatibus maximis, atque in potentioribus populis sacra publice sunt scortis meritoris quondam atque in vulgarem libidinem prostituta, nullus timor indignationis in diis est. Templafelibus, scarabeis, & bucculis sublimibus sunt elata fastigiis: silent irrisa numinum potestates, nec linore afficiuntur ullo, quod sibi comparatas animantium vilium conspiciunt sanctitates. Nobis solis sunt inimici, nobis asperrimi Diu hostes, quia patrem veneramur illorum, per quem, si sunt, esse & habere substantiam sui numinis maiestatisque coeperunt: a quo ipsam deitatem (ut ita dicam) sortiti esse sentiunt, & in rerum numero recognoscunt; cuius voluntate & arbitrio, & interire, & solui, nec solui possunt, nec interire. Nam si omnes concedimus vnum esse principem solum, quem nulla res alia vetustate temporis antecedit, post illum necesse est cuncta & nata esse & prodita, & in sui nominis profuisse naturam. Quod si fixum & ratum est, erit nobis consequens confiteri, & deos esse natiuos, & a principe rerum fonte ortus sui originem ducere. Qui si sunt natiui, & geniti, & interitionibus utique periculisque vicini. At enim esse creduntur immortales, perpetui, & nullius unquam participes finis. Ergo istud munus dei patris & donum est, ut infinita meruerint idem esse per secula, cum sint labiles solubilesque natura. Atque utinam daretur in vnius speciem concionis toto orbe contracto oratione hac uti, & humani in generis audientia collocari. Ergone impia religionis sumus apud vos rei, & quod caput rerum & columen venerabilibus adimus obsequiis, ut conuicio utamur vestro, infausti & athei nuncupamur? Et quis magis rectius horum feret inuidiam nominum, quam qui alium pro hoc Deum, aut nouit, aut sciscitatur, aut credit?

B 3

Nonne

Nonne hinc omnes debemus hoc ipsum primum quod sumus? quod esse homines dicimur? quod ab eo vel missi, vel lapsi cecitate, huius in corporis continemur? Non quod incedimus, quod spiramus & vivimus, ab eo ad nos venit? vig, ipsa vivendi efficit nos esse, & animali agitatione motari? Nonne ab hoc effluunt causæ, per quas nostra fulcitur salus variarum munificentia voluptatum? Mundus iste in quo degitis, cuius est? aut quis eius vobis attribuit fructum possessionemq; retinere? Quis, ut subiectas res cernere, ut contrectare, ut considerare possitis, publicum illud lumen dedit? Quis, ne fixa pigris stupore torpescerent elementa vitalia, solis igneis constituit ad rerum incrementa futuros? Solem Deum cum esse credatis, conditorem eius, opificemq; non queritis? Luna cum apud vos dea sit, non similiter scire curatis genitor eius & fabricator quis sit? Nonne cogitatio vos subit considerare, disquirere, in cuius possessione versemini? cuius in re sitis? cuius ista sit, quam fatigatis terra? cuius aer iste, quem vitali reciprocatis a spiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquore? quis ventorum disposuerit flamina? quis undosas exco-gitaverit nubes? quis seminum frugiferas potestateis rationum proprietate distinxerit? Apollo vobis pluit, Mercurius vobis pluit? Esculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrium, tempestatumque sinxerunt? Et hoc fieri qui potest, cum in mundo profiteamini eos natos, certoque tempore sensum arripuisse vitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos antevenit, & priusquam nati sunt, iam nouerat pluuias tempestatesq; natura, nullum serius nati pluendi ius habent, neq; eis inferere rationibus se possunt, quas innenerunt hic agi, & maiore ab autore tractari. O maxime, o summe rerum inuisibilium procreator. O ipse inuis, & nullis unquam comprehense naturis, dignus, dignus es verè (si modo te dignum mortali dicendum est ore) cui spirans omnis intelligensq; natura, & habere & agere nunquam

nunquam desinat gratias: cui tota cōueniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerum, ac spacium, fundamentum cunctorum quæcunq; sunt, infinitus, ingenuus, immortalis, perpetuus, solus, quem nulla delinuat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio qualitatis, expers quantitatis, sine situ, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potest significatione verborum: qui, ut intelligaris, tacendum est, atque, ut per umbram te possit errans inuestigare suspitio, nihil est omnino mutiendum. Da veniam rex summe tuos persequentibus famulos: & (quod tua benignitatis est proprium) fugientibus ignosce tui nominis & religionis cultum. Non est mirū si ignoraris: maioris est admirationis si sciaris: nisi forte audet quisquam, hoc enim furiose restat insania, ambigere, dubitare, an sit iste Deus, an non sit: explorata fidei veritate, an rumoris cassi opinione sit creditus. Audimus enim quosdam philosophandi studio deditos, partim villam negare vim esse diuinam, partim an sit quotidie querere: alios casibus fortuiris, & concursionibus temerariis summam rerum construere, atque diuersitatis impetu fabricari: cum quibus hoc tempore nullum nobis omnino super tali erit obstinatione certamen. Aiunt enim sana sentientes, contradicere rebus stultis stultitia esse maioris, Sermo cum his nobis est, qui diuinum esse consentientes genus, de maioribus dubitant, cum idem esse plebeia atque humiliora fateantur. Quid ergo, res tantas argumentis nitentur atque elaborabimus obtinere? Discedat hac longè, atque à nobis procul, procul inquam (ut dicitur) auerūctetur amentia. Ita est enim periculosum argumentis aggredi, Deum principem comprobare, quàm ratione huiusmodi esse illum, velle cognoscere. Nec quicquam refert, aut discrepat, utrūne neget illum, an asseras, atque existere fatearis: cum in eadem culpa sit, & assertio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli.

23 Quisquamne est hominum, qui non cum istius principis
 notione diem primæ natiuitatis intrauerit, cui non sit inge-
 nitum, non affixum, imo ipsi pene in genitalibus matris non
 impressum, non insitum, esse Regem ac Dominum, cunctorum
 quacunque sunt moderatorem? Ipsa denique hiscere si ani-
 mantia muta potuissent: si in linguarum nostrarum faci-
 litatem solui, immo si arbores, gleba, saxa, sensu animata
 vitali vocis sonitum quirent & verborum articulos inte-
 grare, ita non duce natura, & magistra, non incorrupta
 simplicitatis fide, & intelligerent esse Deum, & cunctorum
 dominum solum esse clamaret? Sed frustra, inquit, nos fal-
 so, & calumnioso incessitis & appetitis crimine: tanquam
 eam inficias esse Deum maiorem: cum à nobis & Iup-
 piter nominetur, & optimus habeatur & maximus: cumq;
 illi angustissimas sedes, & capitolia constituerimus imma-
 nia. Dissimilia copulare, atque in vnā speciem cogere in-
 ducta confusione conamini. Nam Deus omnipotens mente
 vna omnium, & communi mortalitatis assensu, neque ge-
 nitus scitur, neque nouam in lucem aliquando esse prola-
 tus, nec ex aliquo tempore coepisse esse, vel sæculo. Ipse est
 enim fons rerum, sator sæculorum ac temporum. Non enim
 ipsa per se sunt, sed ex eius perpetuitate, perpetua, & infi-
 nita semper continuatione procedunt. At verò Iuppiter (ut
 vos fertis) & patrem habet & matrē, auos, auias, fratres:
 nunc nuper in utero matris suæ formatus, absolutus mensi-
 bus & consummatum decem, ignotam sibi in lucem sensu ir-
 ruisse vitali. Ergo, si hac ita sunt, Iuppiter esse Deus qui
 potest? cum illum esse perpetuum constet, & perhibeatur
 alter à vobis, & dies habuisse natales, & pauefactus re
 noua lamētabilem extulisse vagitum? Sed sint (ut vultis)
 vnum, nec in aliqua vi numinis, & maiestate distantes:
 ecquid ergo iniustis persequimini nos odiis? Quid, ut omi-
 nis pessimi, nostri nominis inhorrescitis mentione? si, quem
 Deum colitis, cum & nos? aut quid in eadem causa vobis
 esse

esse contenditis familiares deos: inimicos atque infestissimos
 nobis? Etenim, si vna religio est nobis vobisq; communis,
 cessat ira cœlestium: sin nobis infesti sunt solis, manifestum
 est nescire, & vos, & illos deum: quem Iouem non esse ipsis
 clarum est indignationibus numinum. Sed non (inquit) ic-
 circo dii vobis infesti sunt, quod omnipotentem colatis Deū:
 sed quod hominem natum, & (quod personis infame est vi-
 libus) crucis supplicio interemptum, & Deum fuisse cōten-
 ditis, & superesse adhuc creditis, & quotidianis supplica-
 tionibus adoratis. Si vobis incundum est amici, edisserat
 quinam sint hi dii, qui à nobis Christum coli, suam credant
 ad iniuriam pertinere? Ianus Ianiculi conditor? & cini-
 tatis Saturnia Saturnus auctor? Fauna, fatua Fauni
 vxor? Bona dea qua dicitur, sed vino meliori, & laudabi-
 liori potu? Indigetes illi, qui flumen repunt, & in alueis
 Numici cum ranis & pisciculis degunt? Esculapius, &
 Liber pater, Coronide ille natus, & ex genitalibus matris
 alter fulmine præcipitatus? Mercurius vtero susus Maia?
 & (quod est diuinus) candidi arquitecentes Diana &
 Apollo, circumlati per fugas matris, atq; in insulis erran-
 tibus vix tuti? Digne Venus proles, viri mater familias
 Troici, atque intestini decoris publicatrix? in Trinacria
 finibus Ceres nata, atque in floribus legēdis occupata Pro-
 serpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic in finibus
 sepultus Hispania, flāmis alter concrematum Oeteis? Tyn-
 darida Castores, equos vnus domitare consuetus, alter pu-
 gillator bonus, & crudo inexuperabilis cestu, ignes & ful-
 gores marini, & onorum progenies dii? Syriapis Pelopon-
 nesi proditus, & in Egypto Serapis nūcupatus? Ethio-
 picis solibus Isis furua moriens perditum filium, & mem-
 bratim coniungem lancinatum? Præterimus, & transgre-
 dimur Opes soboles regias: quas in libris auctores vestri,
 qua fuerint, & quales, vobis ediscentib; prodiderunt. Hinc
 ergo Christum coli, & à nobis accipi, & existimari pro na-
 mine,

mine, vulneratis accipiunt auribus? & obliiti pauloante sortis fuerint & conditionis cuius, id, quod sibi concessum est, impertiri alteri nolunt? Hæc est iniustitia cœlitum? hoc deorum iudicium sanctum? Nonne istud linoris est atq; avaritia genus? Non obtrectatio quadam sordens, suas emungere tantummodo velle fortunas, aliorum res premi, & in contempta humilitate calcari? Natum hominem colimus. Quid enim, vos hominem nullū colitis natum? Non unū, & alium? non innumeros alios? quinimo non omnes, quos iam templis habetis vestris, mortalium sustulistis ex numero, & cœlo syderibusq; donastis? Si enim forte vos fugit, sortis eos humana, & conditionis fuisse communis: replicate antiquissimas literas, & eorum scripta percurrite, qui verustati vicini, sine ullis assentionib; cuncta veritate in liquida prodiderunt. Iam profecto discetis, quibus singuli patribus, quibus matrib; fuerint procreati, qua in nati regione, qua gente, que fecerint, egerint, pertulerint, ætitarint, quas in rebus obeundis aduersorum senserint, secundantiumq; fortunas. Sin autem sciētes vteris esse gestatos, & frugibus eos victitasse terrenis, nihilominus tamen nati hominis obiectatis cultum: res agitis satis iniustas, ut id in nobis constitutis esse damnable, quod & ipsi vos factitatis: aut, que vobis licere permittitis, consimiliter aliis licitum esse nolitis. Sed concedamus, interdum manum vestris opinationibus dantes, unum Christum fuisse de nobis, mentis, anime, corporis, fragilitatis, & conditionis unius; nonne dignus à nobis est tantorum ob munerum gratiam deus dici, deusq; sentiri? Si enim vos Liberum, quod vsum repererit vini, si, quod panis, Cererem, si Æsculapium, quod herbarum, si Minervam, quod olea, si Triptoleum, quod aratri, si denique Herculem, quod feras, quod fures, quod multiplicium capitum superavit compefcuitq; natrices, diuorum retulistis in cœtum: honoribus quantis afficiendus est nobis, qui ab erroribus nos magnis insinuata veritate

ritate traduxit: qui velut cecos passim, ac sine ullo rectore gradientes, ab eruptis, ab denis, locis planioribus reddidit: Qui, quod frugiferum primo atque humano generi salutare, Deus monstravit quid sit, quis, quantus, & qualis, qui profundas eius atque inenarrabiles altitudines (quantum nostra quivuit mediocritas) capere & intelligere permisit & docuit: Qui, quo autore, quo patre mundus iste sit constitutus & conditus, fecit benignissime sciri. Qui natiuitatis eius exprompsit genus, & nullius aliquando cognitione præsumptam materiam illius. Vnde ignibus solis genitalis feruor ascitur. Cur luna semper in motu indennis creditur animalibus causis lucem semper atque obscuritatem resumens. Animalium origo que sit, rationes quas habeant semina. Quis ipsum finxerit hominem, quis informavit, vel ex materie quo genere constructionem ipsam confirmaverit corporum. Quid sit sensus, quid anima, aduolavit ne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit & procreata visceribus. mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit. Qui status nos maneat, cū dissolutis abierimus à membris. Dicturine nos simus, an memoriam nullam nostri sensus & recordationis habituri. Qui arrogantiam constrinxit nostram, & elatas supercilio services modum fecit suæ infirmitatis agnoscere: Qui animantia monstravit infirmia nos esse, vanis opinionib; fidere: nihil comprehensum habere, nihil scire, & quæ nostros sita sunt ante oculos, non videre: Qui (quod omnia superavit, & transgressum est munera) ab religionib; nos falsis religionem traduxit ad veram: Qui ab signis inertibus, atque ex vilissimo formarum Deo supplicationum fecit verba atque orationum colloquia miscere. Venerabar (ô cecitas) nuper simulachra modo ex fornacibus præpta, in incudibus deos & ex malleis fabricatos, elephantorum ossa, picturas, veteriosis in arboribus tenias: si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex oli-

29 ex olivi unguine ordinatum, tanquam inesset vis præsens, adulabar, affabar, & beneficia poscebam nihil sentiente de trunco: & eos ipsos diuos, quos esse mihi persuaferam, afficiebam contumeliosius grauibus: cum eos esse credebam ligna, lapides, atque ossa, aut in huiusmodi rerum habitare materia. Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus, omnia ista, quæ sint, scio: digna de dignis sentio, contumeliam nomini nullam facio diuino: & quid cuique debeat, vel per sona, vel capiti, inconfusus gradibus atque authoritatibus tribuo. Ita ergo Christus non habeatur à nobis deus? nec, qui omnium alioquin vel maximus potest excogitari, diuinitatis afficiatur cultu, à quo iamdudum tanta & acceptimus dona vincentes, & expectamus, dies cum venerit, ampliora? Sed patibulo affixus interiit. Quid istud ad causam? Neque enim qualitas & deformitas mortis dicta eius immutat aut facta, aut eo minor videbitur disciplinarum eius autoritas, quia vinculis corporis non naturali dissolutione digressus est, sed vi illata decessit. Pythagoras Samius suspitione dominationis iniusta viuis concrematu in fano est: numquid ea, quæ docuit, vim propriam perdidit, quia non spiritum sponte, sed crudelitate appetitus effudit? Similiter Socrates ciuitatis suæ iudicio damnatus capitali affectus est poena: numquid irrita facta sunt, quæ sunt ab eo de moribus, virtutibus, & officiis disputata, quia iniuria expulsus è vita est? innumerabiles alij gloria, & virtute, & existimatione pollentes, acerbissimarum mortium experti sunt formas: ut Aquilius, Trebonius, Regulus: numquid idcirco post vitam iudicati sunt turpes, quia non publica lege fatorum, sed mortis asperissimo genere lacerati, excruciatique perierunt? Nemo vnquam innocens male interemptus infamis est: nec turpitudinis alienius commaculatur nota, qui non suo merito poenas graues, sed cruciatoris perpetitur sanitate. Et tamen o isti, qui hominem nos colere morte sanctum ignominiosa ridetis: nonne Li-

ne Liberum & vos patrem membratim ab Titanis dissipatum sanorum consecrationi aptatis? Nonne Esculapium medicaminum repertorè, post poenas, & supplicia fulminis, custodem nuncupauistis & presidem sanitatis, valetudinis, & salutis? Nonne ipsum Herculem magnum sacrificiis, hostiis, & thure inuitatis incenso? quem ipsi vos fertis vinum arsisse post poenas, & concrematum in funestibus busticetis? Nonne illum Atym Phrygem abscissum, & spoliatum viro magne matris in adytis deum propitiū, deum sanctum Gallorum conclamatione testamini? Nonne ipsum Romulum patrem, Senatorum manibus dilaceratum centum, & Quirinum esse Martium dicitis, & sacerdotibus & puluinaribus honoratis, & in adibus adoratis amplissimis, & post hac omnia cælum ascēdisse iuratis? Aut igitur ridendi & vos estis, qui homines grauissimis cruciatibus interemptos deos putatis, & colitis: aut, si certa est ratio, cur id vobis faciendum putetis: & nobis permittite scire, quibus istud causis, rationibusque faciamus. Natum hominem colitis. Etiam si esset id verum (locis ut in superioribus dictum est) tamen pro multis, & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis sunt, Deus dici appellariq; deberet. Cum verò deus sit re certa, & sine vilius rei dubitationis ambiguo, inficiaturos arbitramini nos esse, quàm maximè illum à nobis coli, & præsidē nostri corporis nuncupari? Ergone, inquiet aliquis furens, iratus, & percitus, Deus ille est Christus? Deus respondebimus, & interiorum potētiarum Deus: & quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei maxime causā à summo rege ad nos missus. Postulabit forsitan infanior & furiosior factus: an se ita res habeat, quemadmodum dicimus, comprobati. nulla maior est comprobatio quàm gestarum ab eo fides rerum, quàm virtutum nouitas: quàm omnia vieta decreta, dissolutaq; fatalia, quæ populi gentesq; suo generis sub limine nullo dissentiente videre: quæ nec ipsi au-

dent falsitatis arguere, quorum antiquas seu patrias leges vanitatis esse plenissimas atque inanissimas superstitionis ostendit. Occursurus forsitan rursus est cum aliis multis calumniosis illis & puerilib. vocibus: magus fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit: Egyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, & remotas furatus est disciplinas. Quid dicitis o paruuli, incomperta vobis, & nescia temeraria vocis loquacitate garrientes? Ergone illa, quae gesta sunt, demonum suere prestigia, & magicarum artium ludi? Potestis aliquem nobis designare, monstrare ex omnibus illis Magis, qui vnquam suere per sacula, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? qui sine vlla vi carminum, sine herbarum & graminum succis, sine vlla aliqua obseruatione sollicita sacrorum, libaminum, temporum? Non enim urgemus, & quarimus, quae sese spondeant facere, vel in quibus generibus actuum soleat omnis illorum doctrina & experientia contineri. Quis enim hos nesciat aut imminencia studere praescire, quae necessario (velint nolint) suis ordinationibus veniunt? aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem, aut familiarum dirumpere charitates: aut sine clauibus referare, quae clausa sunt: aut ora silentio vincire, aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare, aut vxoribus, & liberis alienis (sive illi mares sint, sive foeminei generis) inconcessi amoris flammis, & furiales immittere cupiditates? Aut si utile aliquid videantur audere, non propria vi posse, sed eorum, quos innocant, potestate. Atqui constituit Christum sine vllis adminiculis rerum, sine vllius ritus obseruatione, vel lege, omnia illa, quae fecit, nominis sui possibilitate fecisse. Et quod proprium, consentaneum, dignum Deo fuerat vero, nihil nocens, aut noxium, sed opiferum, sed salutare, sed auxiliariis plenum nobis potestatis munifica liberalitate donasse. Quid dicitis o iterum? ergo ille mortalis, aut vnus fuit e nobis, cuius imperiū, cuius vocē popularibus & quod

tidianis

tidianis verbis missam, valetudines, morbi, febres, atq; alia corporū cruciamēta fugiebant? Vnus fuit e nobis, cuius praesentiam, cuius visum gens illa nequibat ferre merforum in visceribus demonum, conterritaque vi nona membrorum possessione cedeat? Vnus fuit e nobis, cuius feda vitiligines iussioni obtemperabant pulsa statim, & concordiam colorum commaculatis visceribus relinquebant? Vnus fuit e nobis, cuius ex leni tactu stabant profluvia sanguinis, & immoderatos cohibebant fluores? Vnus fuit e nobis, cuius manus intercutēs & veterinosae fugiebant vnde, penetrabilis ille vitabat liquor, & turgentia viscera salutaris ariditate deslabant? Vnus fuit e nobis, qui claudos currere praecipiebat, & iam operis res erat: porrigere mancos manus, & articuli mobilitates iam ingenitas explicabant: captos membris assurgere, & iam suos referebant lectos alienis paulo ante cernicibus lati: viduatos videre luminibus, & iam coelum diemque cernebant nullis cum oculis procreari? Vnus, inquam, fuit e nobis, qui debilitatib. variis, morbisque vexatos centum, aut hoc amplius semel vna intercessionē sanabat? cuius vocem ad simplicem furibunda & insana explicabant se maria? procellarum turbines tempestatesq; sidebant? qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum? calcabat ponti terga vndis ipsis stupentibus infamulatum subeunte natura? qui sequentium se millia quinque saturauit quinque panibus? ac, ne esse prestigia incredulis illis videretur & duris, bis senarum sportarum sinus reliquiarum fragminib. aggerabat? Vnus fuit e nobis, qui redire in corpora iam dudum animas praecipiebat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & post diē funeris tertium pollinctorum velaminib. expediri? Vnus fuit e nobis, qui, quid singuli voluerēt, quid sub obscuris cogitationibus continerent, tacitorum in cordibus peruidebat? Vnus fuit e nobis, qui cum vnam emitteret vocem, ab diuersis populis, & dissona oratione loquentibus, familiaribus verborum sonis,

sonis, & suo cuique utens existimabatur eloquio? Unus fuit
 nobis, qui cum officia religionis certa suis sectatoribus tra-
 deret, mundum totum repente complebat? quantusq; &
 qui esset, reuelata nominis immensitate monstrabat? Unus
 fuit nobis, qui deposito corpore innumeris se hominum pro-
 pra in luce detexit? qui sermonem dedit, atque accepit, do-
 cuit, castigauit, admonuit? qui ne illi se falsos vanis ima-
 ginationibus existimarent, semel, iterum, sapius familiari
 colloctione monstrauit? qui iustissimis viris etiam num
 impollutis, ac diligentibus se se, non per vana insomnia, sed
 per purae speciem simplicitatis apparet? cuius nomen audi-
 tum fugat noxios spiritus? imponit silentium vatibus? ha-
 ruspices inconsultos reddit? arrogantium magorum frustrari
 efficit actiones, non horrore (ut dicitis) nominis, sed maioris
 licentia potestatis? Et haec quidem summatim exposita, non
 ea ratione protulimus, tanquam magnitudo facientis solis
 in his esset perspicienda virtutibus. Quanta sint enim haec,
 vel exilitates cuius reperirentur, & ludi, si traditum fue-
 rit nosci, ex quibus ad nos regnis, cuius nominis ministrator
 aduenerit? Quae quidem ab eo gesta sunt, & factitata, non
 ut se vana ostentatione iactaret, sed ut homines duri, atque
 increduli scirent non esse, quod spondebatur, falsum: & ex
 operum benignitate, quid esset Deus verus, iam addisceret
 suspicari. Simul & illud volumus sciri, cum summatim (ut
 dictum est) enumeratio facta gestorum est non ea solum
 Christum potuisse, quae fecit, sed constituta etiam exuperasse
 factorum. Nam si (ut liquet, & constat) debilitates, & cor-
 porum passiones, surdi, manci, & muti, nervorum contra-
 etio, & amissio luminis, fatalibus accidunt irroganturque
 decretis, & solus haec Christus correxit, restituit, atque sa-
 nauit: sole ipso est clarius, potentiorum illum fuisse, quam
 fata sunt, cum ea soluit & vicit, quae perpetuis nexibus, &
 immobili fuerant necessitate deuincta. Sed frustra, inquit
 nescio quis, tantum arrogas Christo, cum saepe alios sciamus,
 & scio

& scierimus deos, & laborantibus plurimis dedisse medi-
 cinas, & multorum hominum morbos valitudinesq; cura-
 se. Non inquiri, non exigo, quis deus, aut quo tempore, cui
 fuerit auxiliatus, aut quem fractum restituerit sanitati: il-
 lud solum audire desidero, an sine ullius adiunctione mate-
 rie, id est, medicaminis alicuius, ad tactum morbos inderit
 ab hominibus euolare: imperauerit, fecerit & emori va-
 letudinum causam, & debilius corpora ad suas remeare
 naturas. Christus enim scitur, aut admota partib. debili-
 tatis manu, aut vocis simplicis iussione aures aperuisse sur-
 dorum, exturbasse ab oculis cecitates, orationem dedisse
 mutis, articulorum vincula relaxasse, ambulatum dedisse
 contractis, vitilignes, querqueras, atque intercuties mor-
 bos, omniaq; alia valetudinum genera, quae humana corpo-
 ra sustinere nescio quae voluit importuna crudelitas, verbo
 solutus imperioq; sanare. Quid simile diu omnes, a quibus
 opem dicitis agris & periclitantibus latam? Qui si quan-
 do (ut fama est) nonnullis aut tribuere medicinam, aut ci-
 bum aliquem iusserunt capi, aut qualitatibus alicuius ebi-
 potionem, aut herbarum, & graminum succos superimponi
 inquietantibus causis, ambulare cessare, aut re aliqua, quae
 officiat, abstinere (quod esse non magnum, nec admirationis
 alicuius stupore condignum promptum est, si volueritis at-
 tendere) & medici etiam sic curant animal humi natum,
 nec confisum scientiae veritate, sed in arte suspicabili posi-
 tum, & coniecturarum aestimationibus nutans. Nulla autem
 virtus est medicaminibus amouere quae noceant: beneficia
 ista rerum, non sunt curantium potestates: & ut sit lauda-
 bile scire, quae quibus conueniat medicina, aut arte curari,
 locus huius laudis non in Deo, sed in homine constitutus est.
 Hunc enim non est turpe rebus extrinsecus sumptis vale-
 tudinem hominis fecisse meliorem: indecorum Deo est, non
 ipsum per se posse, sed externarum adminiculis rerum sa-
 nitatem incolumitatemque praestare. Et quoniam beneficia
 salutis

salutis data aliorum numinum comparatis, & Christi: quot millia vultis à nobis debiliū vobis ostendi, quot tabificis affectos morbis, nullā omnino retulisse medicinam? cum per omnia supplices irēt templa, cum deorum ante ora prostrati, limina ipsa conuerterent osculis: cum Æsculapium ipsum datorem (vt prædicant) sanitatis, quo ad illis super fuit vita, & precibus fatigarent, & inuitarent miseris votis. Nonne alios scimus malis suis commortuos, cruciatib. alios consenuisse morborum, perniciosius alios sese habere cœpisse, postquam dies noctesq. in continuis precibus, & pietatis expectatione trinerunt? Quid ergo prodest ostendere vnum, aut alterum fortasse curatos, cum tot millibus subuenerit nemo? & plena sint omnia miserorum, infeliciūq. delubra? nisi forte dicatis, opem bonis ab diis ferri, malorum miserias despici. Atqui Christus equaliter bonis, malisq. subuenit: nec repulsus ab hoc quisquam est, qui rebus auxilium duris contra impetum postulabat iniuriasque fortuna. Hoc est enim proprium Dei veri, potentiaq. regalis, benignitatem suam negare nulli, nec reputare quis mereatur, aut minime: cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat, non voluntatis, sed indicationis electio. Dicere porro meritis opem laborantibus ab diis ferri, hoc est in medio ponere, & dubitabile, quod asseras, facere: vt & ille, qui sanus est factus, fortuito possit videri esse seruatus: & ille, qui non est, non meriti causa, sed firmitate credatur valetudinem expellere non potuisse diuina. Quid? quod istas virtutes, quæ sunt à nobis summatim, non (vt rei poscebat magnitudo) de prompta, non tantum ipse perfecit vi sua, verum (quod erat sublimius) multos alios experiri, & facere sui nominis cum affectione permisit. Nam cum videret futuros vos esse gestarum ab se rerum, diuinisq. operis derogatores, nequa subesset suspicio magicis se artib. munera illa beneficiaq. largitum, ex immensa illa populi multitudine, quæ suam gratiam sectabatur,

tur admirans, piscatores, opifices rusticanos, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes missi, cuncta illa miracula sine vllis fucis atque adminiculis perpetrarent. Verbo ille compefcuit verminantium membrorum cruces, & illi verbo compefcuerūt furialium vermina passionum. Imperio ille vno exturbanit à corporibus demonas, & exanimatis suos restituit sensus: sub eorum portantes & illi se casib. inssione non alia sanitati & constantia reddiderunt. Ille notas albicantium vitiliginum manu admota deterfit: liniamenta & hi corporum haud dissimili conciliauere contactu. Vliginosa ille & turgentia viscera siccitatem inssit recuperare natinam: & famuli eius hoc modo statuerunt errantes aquas, & à perniciē corporum suos labi inssere per tramites. Ille vlcera oris immensi, & recusantia perpeti sanitatem intra vnius verbi moram continuato frenauit a pastu: & illi haud aliter contumaciam canceris sani ad subeundā circatricem circumscriptis euagationibus compulerunt. Incessum ille claudis dedit, visum luminibus cæcis, interemptos reuocauit ad vitam: nec minus & hi quoque contractionem relaxauere nervorum, luce oculos implenere iā perdita, & ab tumulis remeare defunctos exequiarum conuersione iusserunt. Neque quicquam est ab illo gestum per admirationem stupentibus cūctis, quod non omne donauerit faciendum paruulis illis & rusticis, & eorum subiecerit potestati. Quid dicitis o mentes incredula, difficiles, dura? alicui ne mortalium Iuppiter ille capitolinus huiusmodi potestatem dedit? Cur ionem, aut pōtificem maximum, quinimmo dialem (quod eius est) flaminem isto iure donauit? Non dicam, vt mortuos excitaret, non vt cæcis restitueret lucem: non vt membrorum situm enervatis redderet, & dissolutis: sed vt pustulam, reduuiam, papulam, aut vocis imperio, aut manus contretatione comprimeret. Ergo illud humanum fuit, aut ex ore terrenis stercoreb. innutrito tale potuit ius dari, talis licen-

ria proficisci, & non diuinum, & sacrum? aut (si aliquam
superlacionem res capit) plusquam diuinum, & sacrum?
Nam si facias ipse, quod possis, & quod tuis sit viribus po-
tentatuiq, conueniens, admiratio nō habet quod exclamet.
id enim quod potueris, feceris, & quod prestare debuerit
vis tua, ut potens esset vna, & ipsius qui operaretur, qua-
litas. Transcribere posse in hominem ius tuum: & quod fa-
cere solus possis, fragilissima rei donare, & participare faci-
endum, supra omnia sita est potestatis, continentisque sub
se se est rerum omnium causas, & rationum facultatumq,
naturas. Age nunc veniat, qui super igneam zonam, ma-
gus interiore ab orbe Zoroastres, Hermippo ut assentia-
mur authori. Baetrianus & ille cōueniat, cuius Cresias res
gestas historiaram exponit in primo. Armenius Hosthanis
nepos & familiaris Pamphylus Cyri, Apollonius, Dami-
gero, & Dardanus, Velus, Iulianus, & Babulus, & si quis
est alius qui principatum & nomen fertur in talib. habuif-
se prestigis: permittant vni ex populo in officium sermo-
nis dandi ora coarticulare mutorum, surdorum auriculas
referare, sine luminibus procreatis oculorum redintegra-
re naturas, & in frigetia olim membra sensus animasq, re-
ducere. Aut, si ardua res ista est, neque aliis permittere ta-
lium possunt operum potestates, ipsi faciant, & cum suis ri-
tibus faciant, quicquid malefici graminis nutricant terra-
rum sinus, quicquid virium continet fremor ille verborum,
atque adiuncta carminum necessitates, nō inuidemus, adii-
ciant, non interdiciamus, colligant. Experiri libet & reco-
gnoscere, an cum suis efficere diis possint, quod ab rusticis
Christianis inssionibus factitatum est nudis. Desistite o ne-
scij in maledicta conuerrere res tantas, nihil ei nocitura qui
fecit, periculum allatura sed vobis: periculū, inquam, non
parvulum, sed in rebus eximiis, sed in precipuis constitutū.
Siquidem res anima preciosa est, nec ipso se homini quid-
quam potest charius inueniri. Nihil (ut reminī) magicum,

nihil humanum, prestigiosum, aut subdolum, nihil fraudis,
delicti in Christo derideatis: licet ex more atque in la sci-
uiam dissoluamini cachinnorum. Deus ille sublimis fuit,
deus radice ab intima, deus ab incognitis regnis, & ab om-
nium principe Deus sospitator est missus: quem neque sol
ipse, neque vlla (si sentiunt) sydera, non rectores, non prin-
cipes mundi, non denique dy magni, aut, qui fingentes se
deos genus omne mortalium territant, vnde aut qui fuerit,
potuerunt noscere vel suspicari: & merito exutus a corpo-
re quod in exigua sui circumferebat parte, postquam vide-
ri se passus est, cuius esset aut magnitudinis, sciri, nouitate
rerum exterrita vniuersa mundi sunt elementa turbata,
tellus mota contremuit, mare funditus refusum est, aer glo-
bis inuolutus est tenebrarū, igneus orbis solis tepefacto ar-
dore deriguit. Quid enim restabat ut fieret, postquā Deus
est cognitus is, qui esse iam dudum vnus indicabatur ē no-
bis? Sed non creditis gesta haec. Sed qui ea conspicati sunt
fieri, & sub oculis suis viderunt agi, testes optimi, certissi-
miq, autores, & crediderunt hac ipsi, & credenda posteris
nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt.
Quinam isti sint, fortasse queritis gentes, populi, nationes,
& incredulum illud genus humanum: quod nisi aperta res
esset, & luce ipsa (quemadmodū dicitur) clarior, nunquam
rebus huiusmodi credulitatis suae commodarent assensum.
At nunquid dicemus illius temporis homines vsque adeo
fuisse vanos, mendaces, stolidos, brutos, ut, quae nunquā vi-
derant, viderent se fingerent? & quae facta omnino nō erant,
falsis proderent testimoniis, ut puerili assertionem firmarēt?
cumq, possent vobiscum & unanimiter viuere, & inoffen-
sas ducere coniunctiones, gratuita susciperent odia, & exe-
crabili haberentur in nomine? Quod si falsa (ut dicitis)
historia illa rerum est, vnde tam breui tempore totus mun-
dus ista religione completus est? aut in vnā coire qui po-
tuerunt mentem gentes regionib. disiecta? ventis, caelo,

conuexionibusq; dimota? Affeurationib; illecta sunt nudis, inducta in spes cassas, & in pericula capitis immittere se sponte temeraria desperatione voluerunt: cum nihil tale viderent, quod eas in hos cultus nouitatis sue possit excitare miraculo. Imo quia haec omnia & ab ipso cernebantur, & ab eius praconibus, qui per orbem totum missi beneficia patris & munera dis hominibusq; portabant: veritatis ipsius vi victa & dederunt se Deo: nec in magnis posuere dispendiis membra vobis proicere, & viscera sua lanianda praebeere. Sed conscriptores nostri mendaciter ista promiserunt, extulere in immensum exigua gesta, & angustas res satis ambitioso dilatanere praconio. Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quae ab ipso gesta sunt, vel quae ab eius praconibus pari iure & potentia terminata. Magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum, aut apprehendere locum sortasse possentis (quod videretur esse similem veri) & incrementa rebus apposita, & inditas scriptis & commentariis falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium peruenire potuerunt gesta gentibus, in ignotis, & usum nescientibus literarum: aut (si qua sunt literis, conscriptionibusq; mandata) malevolentia demonum, quorum cura & studium est hanc interciperere veritatem, & consimilium his hominum interpolata quadam, & addita, partim mutata, atque detracta verbis, syllabis, literis, ut & prudentium tardarent fidem, & gestorum corrumpere auctoritatem. Sed nunquam fuerit, his bene ut Christus qui fuerit, literarum testimoniis colligatur: cuius in id solum dimissa sunt causa: ut si esse constiterit ea vera, quae dicimus, confessione omnium Deus fuisse monstratur. Non creditis scriptis nostris, & nos vestris non credimus scriptis. Falsa de Christo confingimus, & vos de diis vestris inania & falsa iactatis. neque enim caelo Deus aliquis lapsus est, aut suis res vestras committatus est manibus, aut ratione consimili nostris rebus, & religionibus.

gionibus derogauit. Ab hominibus haec scripta, & illa sunt ab hominibus scripta, mortalibus edisserita sermonibus, & quicquid dicere de nostris conscriptoribus intenderitis, & de vestris haec dicta paribus sumite atque habetote mentis. Vultis vera esse, quae in vestris comprehensa sunt scriptis: & quae in nostris consignata sunt literis, confiteamini necesse est esse vera. Falsitatis arguitis res nostras: & nos vestras arguimus falsitatis. Sed antiquiora (inquitis) nostra sunt, ac per hoc fidei & veritatis plenissima. quasi verò errorum non antiquitas plenissima, quasi pepererit res eas, quae turpissima diu notas ignominiosis concinnauerunt in fabulis. Ante millia enim annorum decem non potuerunt falsa & audiri, & credi? aut non simillimum veri est, fidem vicinis & finitimis, quam spatiorum inesse longinquitate distantibus? Testibus enim haec, illa opinionibus asseruntur, & procliuus multo est, minus esse in recetibus fictionis, quam in antiqua obscuritate submotis. Sed ab indolis hominibus, & rudibus scripta sunt, & ideo non sunt facili auditione credenda. Vide ne magis haec fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendaciis, mente simplici prodita, & ignara lenociniis ampliare. Trivialis & sordidus sermo est. Nunquam enim veritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est circumduci se patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaq; illa ornamenta, quibus fides quaeritur assertionis, suspicantes adiuvant, non veritatis linamenta demonstrant. Ceterum qui scit, quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia sectatur artificia verborum, quibus capi consueti sunt audientes, & ad consensum rei circumscriptionis necessitate traduci. Barbaris deformitate polluta. Puerilis sane, atque angusti pectoris reprehensio: quam si admitteremus, ut vera sit, abiiciamus ex verbis nostris quorundam fructuum genera, quod cum

spinis nascuntur, & purgamentis aliis, qua nec alere nos possunt, nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, & saluberrimum nobis voluit esse natura. Quid enim officit o quaeso? aut quam praestat intellectui tarditatem? utrumne quid leue, an hirsuta cum asperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur, verum est, si in numero peccetur, aut casu, praepositione, participio, coniunctione? Pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, libris, foro indicisq; seruetur, deturq; illis immo, qui voluptatum delinimenta quarentes, omne suum studium verborum in lumina contulerunt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submoris, quid dicatur, spectandum est, non quali cum amoenitate dicatur: nec quid aures commulceat, sed quas afferat audientibus utilitates: maxime cum sciamus etiam quosdam sapientie deditos, non tantum abiicisse sermonis cultum, verumetiam, cum possent ornati utique atque uberius eloqui, triviale studio humilitate secutos, ne corrumpere scilicet gravitatis rigorem, & sophistica se potius ostentatione iactarent. Enimvero dissoluti est pectoris in rebus seriis querere voluptatem: & cum tibi sit ratio cum male se habentibus atque agris, sonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admonere. Quanquam (si verum spectes) nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quenam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, ut hic paries dicatur & haec sella? cum neque sexus habeant foeminiis generib; masculinisq; discretos, neque quisquam docere doctissimus me possit ipsum hic, & haec, quid sint, aut cur ex his unum, sexum virilem designet, foeminiis generib; id quod sequitur applicet. Humana ista sunt placita, & ad usum sermonis faciendi non sane omnibus necessaria: nam & haec paries forsitan, & haec sella dici sine ulla reprehensione potuisset, si ab initio sic dici placuisset, & a sequen-

tib; se-

rib; seculis communi esset in sermocinatione servatum. Et tamen o isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini: stribiligines & vos istas libris, illis in maximis atque admirabilib; non habetis? Nonne aliud haec utria, aliud dicitis hos utres? caelus, & caelum? non item filius & filum? non item crocus, & crocum? non item fretus, & fretum? non item apud vos est positum hoc pane, & hic panis? hic sanguinis, hoc sanguen? candelabrum & ingulum ratione eadem ingulus & candelaber? Nam si singula nomina non possunt genera plura habere quam singula: neq; eade possunt huius esse generis, & illius (genus enim transire genus in alterum non potest) ita peccat qui genera masculina foeminiis pronunciat legibus, quam ab eo peccatur, qui articulos masculinos foeminiis generib; anteponit. Atqui vos conspiciamus & res masculinas foemineas, & foemineas masculinas, & quas esse dicitis neutras, & illo, & hoc modo sine ulla discretionem depromere: aut igitur nulla est culpa indifferenter his uti, & frustra nos dicitis soloci smoru obsecnitate deformes: aut si certum est singula quibus debeant rationibus explicari, in similibus vitiis vos quoque versamini: quavis Epicardos omnes, Casellios, Verrios, Scauros teneatis, & Nisos. Sed si Deus, inquit, fuit Christus, cur forma est in hominis visus? & cur more est interemptius humano? An aliter potuit inuisibilis illa vis, & habens nullam substantiam corporalem, inferre & commodare se mundo, conciliis interesse mortalium, quam ut aliquod tegmen materiae solidioris assumeret, quod oculorum suscipere iniectionem, & ubi se fingere ineptissima posset contemplationis obtutus? Quis est enim mortalium, qui quereretur cum videre, quis cernere, si talem voluisset inferre se terris, qualis ei primigenia natura est? & qualem se ipse in sua esse voluit vel qualitate, vel numine? Assumpsit igitur hominis formam, & sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, ut & videri posset, & conspici: verba faceret, & doceret.

C 5

atque

42

43

44

Imago

atque omnes exequeret res eas, propter quas in mundum venerat faciendas, summi regis imperio & dispositione servatis. Quid enim? dicitis, rex summus ea, quae in mundo facienda esse decreverat, sine homine simulato non quibat efficere? si oporteret ita fieri (quemadmodum dicitis) ista fortasse fecisset: quia non oportuit, aliter fecit. Quare isto
45 voluit, & illo genere noluit, latenter involuta, & vix ulli comprehensibiles causa, quas accipere fortasse potuisses si non esses iamdudum ad non accipiendum paratus: & prius te formares ad non credendi fronte, quam tibi esset expositum id, quod nosse atque audire cōquirereres. Sed more est hominis interemptus, non ipse, neque enim cadere diuinas in res potest mortis occasus: nec interitionis dissolutione dilabi id, quod est unum & simplex: nec ullarum partium congregatione compactum. Quis est ergo visus in paribulo pēdere, quis mortuus est? homo, quem induerat, & secum ipse portabat. Incredibile dictum est, & cecis obscuritatibus involutum, si velis non cecum est, & similitudini proximē
46 constitutum. Si quo tempore Sibylla praesaga, oracula illa depromens, fundebat vi (ut dicitis) Apollinis plena, ab impiis esset casa atque interempta latronibus: nūquid Apollo diceretur in ea esse occisus? si vates Helenus, si Marius, aliūq; similiter vates hariolantes essent vita & luce privati: nunquid aliquis diceret, lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, vias rerum postulātibus explicabant? Mors illa, quam dicitis, assumpti hominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gestantis: quam nec ipsam per
47 peti succubisset, tanta si non agenda res esset, & inexplicabilis ratio fatis clausis patefacienda mysteriis. Quae sunt ista inquires, clausa atque obscura mysteria, quae nulli nec homines scire, nec ipsi, qui appellantur, dii mundi parte queunt aliqua suspitionis atque opinationis attingere, nisi quos ipse dignatus est cognitionis tantae impertire muneribus, & in abditos recessus thesauri interioris inducere. Vides enim
si nollet

si nollet inferri sibi à quoquam manus, summa illi fuisse cōtentione nitēdum, ut hostes ab se suos, vel potestate uniuersa prohiberet. Qui cecis restituerat lumina, is efficere si deberet, non poterat cecos? qui debilib. integritatem, is debiles reddere difficultati habuit, aut labori? qui claudos faciebat incedere, is motus alligare mēbrorum nervorum duritia nesciebat? qui extrahebat à tumulis mortuos, huic arduū fuerat letum cui vellet indicare? Sed quia fieri ratio ea, quae fuerant destinata, poscebat: & hic in ipso mundo, nec modo quā gestū est alio: inastimabilis illa atq; incredibilis lenitas iniurias in se hominū, puerilibus pro ineptiis ducens manus in se porrigi ab immanib. passa est: durissimisq; latronib. nec reputandum putavit quid illorum designasset audacia, dummodo suis ostenderet quid ab sese expectare deberent. Cum enim de animarū periculis multa, medelarum contra insinuator, magister atque auctor, ad officiorum conuenientium fines, suas leges & constituta, direxit: non superbie fastum comminuit? non libidinum extinxit flammās? non hiatum compressit auaritia? non tela extorsit ē mamb. atque omnia semina vitiositatis absceidit? Ipse denique non lenis, non placidus, non accessu facilis, non familiaris assatu, non humanas miseras indolescentes, omnes omnino crucib. & corporalib. affectos malis unica illa benignitate miseratus reddidit & restituit sanitati? Quid ergo vos subigit, quid hortatur maledicere, conuitiari, inextinguibiles cū eo conferre simultates? quem redarguere, quem tenere, nemo hominum possit ullius facinoris in reatu? Tyrannos, ac reges vestros, qui postposito deorum metu donaria spoliunt, populanturque templorum: qui proscriptionibus & suis cadibus nudant nobilitatibus ciuitates: qui matronarum pudorem ac virginum vi subruunt atque eripiunt licentiosa, appellatis indigetes, atque diuos: & quos odiis acrioribus conueniebat a vobis carpi, puluinaribus, aris, templis, atque alio mactatis cultu, ludorum &

48

49

50

44
rum & celebritate natalium: necnon & illos omnes, qui
conscriptioe voluminum multiformi maledictis mordaci-
bus carpunt publicos mores: qui luxurias, ac vitas vestras
secant, vrunt, dilacerant: qui in temporis posteri notas scri-
ptorum perpetuitate prolatant: qui matrimonia persua-
dent habenda esse communia: qui cum pueris cubitant for-
mosis lasciuientibus nudis: qui pecudes vos esse, qui fugiti-
uos, qui exules, qui vilissima seruos nota furiosos predicant
& insanos: admirantes, plaudentes ad cœli sustollitis syde-
ra: bibliothecarum reponitis in arcanis: quadrigis & sta-
tuis muneramini, & quantum est in vobis, velut quadam
aternitate donatis immortalium testificatione titulorum:
51 solum Christum conuellere, dilacerare, si possitis vultis, im-
52 mo solum si liceat beluarum agrestium ritu cruentis oribus
mandere, comminutis cum ossibus transuorare: quodnam
(quæso) ob meritum dicite, cuius ob peccati culpam, quid
ab eo commissum est, quod tenorem inflecteret recti, & in
odia vos aspera furialibus stimulis cōcitaret? quia anima-
rum vestrarum custodem se missum solo indicauit ab rege:
quia vobis immortalitatem ferre, quam vos habere confi-
ditis humanis paucorum assuefactionib. suasi. quod si esset
apud vos certum falsa illum dicere, spes etiam vanissimas
polliceri, nec sic video fuisse causam, cur eum deberetis odise,
cur hostili animaduersione dānare, immo, si animus vo-
bis clemens fuisset, & miris, vel propter id solum eum debe-
retis amplecti, quod optabilia vobis sponderet & prospera:
quod bonarum esset nuncius rerum: quod ea predicaret,
quæ nullius animum laderent: securioris quinimo expecta-
tionis impleret. O ingratum & impium saculū, o in priua-
tam perniciem incredibili pectoris obstinatione pronum. Si
aliquis ad vos medicus ex summotis venisset & nunquam
vobis regionibus cognitis, medicamen pollicens tale, quod
vestris corporibus omnia omnino prohiberet morborum &
valetudinum genera: non certatim blāditiis omnibus atq;

honoribus solum familiaria susciperetis in mœnia? nō illud
medicaminis genus optaretis esse certissimum, non verum,
quod immunes vos fore ab tam innumeris vexationib. cor-
porum vsque ad ultimos fines sponderet atatis? & licet
ambigua res esset, committeretis vos tamen, nec potionem
incognitam dubitaretis haurire spe salutis proposita, atq;
amore incolumitatis incensi. Eluxit, atque apparuit Chri-
stus rei maxima nunciator, auspiciū faustum portans, &
preconium salutare credētib. Quenam est ista crudelitas,
inhumanitasq; tanta, quinimo (vt verius loquar) fastidio-
sum supercilium, nunciatorem muneris & portitorem tan-
ti, non tantum verborum maledictionib. scindere, verum-
etiam bello graui atque omnibus persequi telorum effusio-
nib. & ruinis? Non placent ea quæ dicit, & cum offensio-
nibus audiuntur à vobis, pro ludicris ea vaticinationibus
comportate: stolidissimas res loquitur, & fatua dona pro-
mittit: ridete vt sapientes vos viri, & in suis erroribus fa-
tuitatem relinquite volutari. Quenam est hæc feritas (vt
repetamus quæ dicta sunt sapius) quæ libido tam carnifex,
inexpiabile bellum indicere nihil de te merito? Dilacerare
si detur eum velle per viscera, qui non modo nullum intu-
lerit malum nulli, sed equaliter benignus hostibus dicere,
quidnam his salutis Deo portaretur a principe: quid esset
facto opus, vt interitum fugerent, & immortalitatem con-
sequerentur ignotam? Cumq; nouitas rerum, & inaudita
promissio audientium turbarent mentes, & credulitatem
facient hesitare: virtutum omnium dominus, atque ip-
sius mortis extinctor hominem suum permisit interfici, vt
ex rebus consequentib. scirent in tuto esse spes suas, quas
sæmduum acceperant de animarum salute, nec pericu-
lum mortis alia se posse ratione vitare.

ARNOBII DISPUTATIO NVM ADVERSVS GENTES

LIBER II



HOC in loco tribui si vlla facultas posset, vellem cum his omnibus, quibus nomen inuisum est Christi, ab instituta principaliter defensione diuerticulo paulisper facto talia verba miscere. Si nullam esse ducitis contumeliam, respondere aliquid interrogatos, edisserate nobis, & dicite quid rei, quid cause est, quod tam grauibz insectamini Christum bellis? vel quas eius continetis offensas, vt ad eius nominis mentionem rabidorum pectorum effruescatis ardoribus? Nunquid regiam sibi vindicans potestatem, terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis occupauit? & pacatas ab exordio nationes alias deleuit ac sustulit, alias sibi parere cernicibus compulsi subingatis? Nunquid ardoribus auaritia flagrans vniuersas opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri, possessionis suae mancipio vindicauit? Nunquid libidinum cupiditatibus gestiens pudicitiae repagula vi fregit, aut alienis furtim insidiatus est matrimonii? Nunquid arrogantia supercilio tumidus iniurias & contumelias passim sine vllius persone discrimine irrogauit: vt non omnium virtutum amore in cunctos & lumen preterderit vite, & periculum ignorationis amouerit? qui si dignus non esset, cui auscultare deberetis, & credere: vel hoc ipso fuerat non aspernandus a vobis, quod salutaria vobis ostenderet, quod vias vobis ad caelum, & vota immortalitatis optaret. At enim odio dignus est quod ex orbe religionis expulsi, quod ad deorum cultum prohibuit accedi? Ergone ille religionis extinctor, & impietatis auctor arguitur, qui veram in orbe religionem induxit?

LIBER II.

duxit? qui hominibus cecis, & reuera in impietate degentibus, pietatis aperuit ianuas, & cui se submitterent, indicauit? An vlla est religio verior, officiosior, potentior, iustior, quam Deum principem nosse, scire Deo principi supplicare, qui bonorum omnium solus caput, & fons est, perpetuarum pariter fundator & conditor rerum, à quo omnia terrena cunctaque coelestia animantur, motu irriganturq; vitali: & qui si non esset, nulla profecto res esset, quae aliquod nomen, substantiamq; portaret? Nisi forte dubitatis an sit iste, de quo loquimur, imperator: & magis esse Apollinem creditis, Dianam, Mercurium, Martem. Da verum iudicium: & hac omnia circumspectans, quae videmus, magis an sint Diu ceteri dubitabit, quam in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus: siue cum exclamamus, o Deus, siue cum illum testem constituimus improborum, & quasi nos cernat, faciem subleuamus ad caelum. Sed minoribus supplicare Diis homines vetuit. Diu enim minores, qui sint aut ubi sint scitis? perstrinxit vos aliquando suspicio eorum aut mentio, vt merito feratis indigne abrogatos his cultus, impartitione viduatos. quod si non mentis elatio & typhus qui appellatur a Graecis obstaret, atque officeret vobis, iam dudum scire potuissetis, quid aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare voluerit religionem veram, quantum vobis periculum nasceretur ex eo, quod putaretis obsequio, vel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renunciaretis errori. Verum hac omnia illustrius commemorabuntur & planius, cum ulterius prorsus fuerimus euecti. Monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiam vindicasse. Non credimus, inquitis, vera esse quae dicit. Quid enim, quae vos nondum passa, nullis possint rationibus refutari? Sed & ipse quae pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim (vt dixi) futuro-

futurorum potest existere comprobatio. Cum ergo hac sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendere nullius possint anticipationis attactu: nonne purior ratio est, ex duobus incertis & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? in illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, casum fiat & vacuum, in hoc damnum est maximum, (id est salutis amissio) si cum tempus advenit, aperiatur hoc fuisse mendacium. Quid dicitis o nescij, etiam fletu & miseratione dignissimi ita non extimescitis, ne forte hac vera sint, quae sunt despectui vobis, & praebeant materiam risus? nec saltem vobiscum sub obscuris cogitationibus voluitis? ne quod hoc die credere obstinata renuitis peruersitate, redarguat seruum tempus, & irrenocabilis poenitentia castiget? nonne vel hac saltem fidem vobis faciunt argumenta credendi, quod iam per omnes terras in tam brevi tempore & paruo, immensi huius sacramenta diffusa sunt? quod nulla iam natio est tam barbari moris, & mansuetudinem nesciens, quae non eius amore versa molliuerit asperitatem suam, & in placidos sensus assumpta tranquillitate migraverit? quod tam magnis ingeniis praediti Oratores, Grammatici, Rhetores, Consulti iuris ac Medici, philosophiae etiam secreta rimantes, magisteria haec expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant: quod ab dominis se, serui, cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solui coniuges matrimonii, exheredari a parentibus liberi, quam fidem rumpere Christianam, & salutaris militia sacramenta deponere. quod cum genera poenarum tanta sint a vobis proposita religionis huius sequentibus leges, augeatur res magis, & contra omnes minas atque interdicta formidinum animosius populus obnitatur, & ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis excitetur? nunquid haec fieri passim & inaniter creditis, fortuitis incurribus assumi has mentes? Ita ne istud non diuinum & sacrum est aut sine Deo eorum tan-

tas animorum fieri conuersiones, aut cum carnifices vinci, aliis, innumeri cruciatus (quemadmodum diximus) impendeant credituris, veluti quadam dulcedine, atque amore correpti cognitae accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus praeponant amicitias Christi? Nisi forte obtusi & fatui videntur hi vobis, qui per orbem iam totum conspirant & coeunt in istius credulitatis assensum. Quid ergo? vos soli sapientiae conditi atque intelligentiae vi mera nescio quid aliud videtis, & profundum? soli esse nugae intelligitis haec omnia, soli verba & pueriles ineptias, ea quae nobis promittimus principali ab rege ventura? Unde (quae) est vobis tantum sapientiae traditum? unde acuminis, & vinacitatis tantum? vel ex quibus scientiae disciplinis tantum cordis assumere, dininationis tantum potuistis haurire? Quia per casus, & tempora declinare verba scitis, & nomina, quia voces barbaras, solacismosque vitare, quia numerosum, & instructum, compositumque sermonem, aut ipsi vos nostis efferre: aut incomptus cum fuerit, scire: quia fornicem Lucilianum, & Martham Pomponij obsignatum memoria continetis: quia quae sint in libris constitutiones, quot causarum genera, quot dictionum, quid species, oppositum a contrario quibus rationibus distinguatur: iccirco vos arbitramini scire quid sit falsum, quid verum, quid fieri possit, aut non possit: quae imorum, summorumque natura sit? Nunquam ne illud vulgatum perstrinxit aures vestras, sapientiam hominis stultitiam esse apud Deum? Primum & ipsi penitus perspicitis vos ipsos, si quando de rebus discipulis obscuris, & naturalia pergitis reserare secreta, & ipsa, quae dicitis, quae asseneratis, quae capitali plerumque contentione defenditis, nescire vos, & unumquemque suspensiones suas probatis & comprehensis pertinaci oblectatione tutari. Quid enim (si verum perspiciam) etiam si omnia sacula in rerum inuestigatione ponantur, scire per nos possumus, quos ita cacos, & superbos nescio qua res protulit, &

lit, & concinnant inuidia, ut cum nihil sciamus ominos fallamus nos tamen, & in opinionem scientia sub inflati peccatoris tumore tollamur? Ut enim diuina præterea, & naturali obscuritate res meras, potest quisquam explicare mortalium id, quod Socrates ille comprehendere nequit in Phadone? homo quid sit, aut unde sit, anceps, varius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis, in quos usus prolatus sit, cuius sit excogitatus ingenio, quid in mundo faciat, cur malorum tanta experiatur examina? utrum illum tellus viginis alicuius couersa putore, tanquam vermes animauerit, tanquam mures? an fictoris alicuius, & fabricatoris manu lineamenta hæc corporis, atq; oris acceperint formam? Potest, inquam, scire in medio hæc posita, atque in sensibus constituta communibus, quibus causis mergamur in somnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant insomnia, quib. visa, imò (quod ambigit in Theæteto Plato) vigilemus aliquando, an ipsum vigilare, quod dicitur, somni se perperui portio? & quid agere videamur, insomnium cum videre nos dicimus? radiorum, & luminis intentione videamus, an rerum imagines aduolent, & nostris in pupulis fidant? utrum sapor in rebus sit, an palati contagionibus fiat? quibus ex causis pili nigrorem ingenitum ponant, neq; omnes pariter, sed paulatim adiciendo canescant? quid sit quod humores vniuersi vnum corpus efficiant mixtione, solum oleum respuat immersione in se pati, sed in suam naturam impenetrabile semper perspicue colligatur? Ipse denique animus, qui immortalis à vobis & Deus esse narratur, cur in agris ager sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus? delira & fatua & insana quorū infirmitas & inscientia miserabilis hoc magis est, quod cum fieri possit ut veri aliquid aliquando dicamus, & hoc ipsum nobis incertum sit, an veri aliquid dixerimus. Et quoniam ridere nostram fidem consuestis, atque ipsam credulitatem facietis iocularibus lancinare, dicite o festini, & meraco sapientia

tinēti & saturi potu, estne operis in vita negotiosum ali- quod atque actuosum genus, quod non fide præcunte suscipiant, sumant, atque aggrediantur? an terris peregrinamini, nauigatis, non domum vos credētes peraltis negociationibus remeatu- ros? terram ferro scinditis, atque oppletis seminum varietate, non credentes vos frugem percepturos esse vicibus temporariis? coningalia copulatis cōsortia, non futura esse credētes casta, & officiosi fœderis in maritos? liberorum suscipitis prolem, non incolumen credentes fore, & per gradus atatis venturam senectutis ad metas? agitudines corporum medicorum committitis manibus, non credētes morbos posse mitigata asperitate leniri? bella cum hostibus geritis, non victoriam vos credentes præliorum successibus relatu- ros? veneramini deos, & colitis, non credentes illos esse, & propitias aures vestris supplicationibus accom- modare? Quid illa de rebus ab humana cognitione sepositis, quæ conscribitis ipsi, quæ lectitatis, oculata vidistis inspectione, & manibus tractata tenuistis? Nonne vestri quicunque est, huic, vel illi credit auctori? non quod sibi persuaferit quis verum dici ab altero, velut quadam fidei astipulatione tutatur? qui cunctorum originem esse dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? qui causam in numeris ponit, non Pythagoræ Samio, non Archite? qui animam diuidit, & incorporeales constituit formas, non Platoni Socratico? qui quantum elementum principalibus applicat causis, non Aristoteli Peripateticorum patri? qui ignem minatur mundo, & venerit cum tempus, arsurum, non Panetio, Chrysippo, Zenoni? qui indiuiduis corporibus mundos semper fabricatur & destruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro? qui nihil ab homine comprehendit, atque omnia cæcis obscuritatibus involuta, non Archefilao, Carneadi? non alicui deniq; academiæ veteris, recentiorisq; cultori? Ipsi deniq; principes, & prædictarum patres sententiarum, nonne ipsa ea quæ dicunt, suis creditis

7 susceptionibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res ignium
conversionibus fieri? concretionem aquarum Thales? Py-
thagoras numeros sciri? incorporeales formas Plato? indi-
viduorum Democritus concursiones? aut illi, qui autumant
nihil posse omnino comprehendere, an sit verum quod dicunt,
sciunt: aut ipsum, quod definiunt, veritatis esse intelligunt
pronunciatum? Cum igitur comperti nihil habeatis & co-
gniti, omniaque illa, quae scribitis, & librorum comprehenditis
millibus, credulitate asseneretis duce: quanam hac est
indicatio tam iniusta, ut nostram derideatis fidem, quam
vos habere conspiciatis nostra in credulitate communem?
Sed sapientibus vos viris omnibusque instructis disciplina-
rum generibus creditis, nepe illis, qui nihil sciunt, nec pro-
nunciant unum, qui pro suis sententiis bella cum aduersan-
tibus conferunt, & pernicacia semper digladiantur hostili:
qui, cum alter alterius labefactant, destruunt, conuelluntque
decreta, cuncta incerta fecerunt, nec posse aliquid sciri ex
8 ipsa dissensione monstrarunt. Sed facessant hac, nihilque im-
pediant; plurimum quo minus eis credere atque ausculta-
re debeatis, & quid est, quod in hac parte, aut vos pluri-
9 mum habeatis, aut nos minus? vos Platoni, vos Plotino,
vos Numenio, vel cui libuerit creditis: nos credimus, &
acquiescimus Christo. Iniquitas hac quanta est, ut cum
vtrique auctoribus stemus, sitque nobis & vobis unum & so-
cium credere: vobis velitis dari, quod ita ab illis dicatur
accipere? vos ea, quae proferuntur à Christo, audire &
spectare nolitis? Atqui si causas causas, partes partibus vo-
luerimus aquare: magis nos valeamus ostendere quid in
Christo fuerimus secuti, quam in philosophis quid vos. Ac
nos quidem in illo secuti haec sumus: opera illa magnifica,
potentissimasque virtutes, quas variis edidit exhibuitque mi-
raculis, quibus quivis posset ad necessitatem credulitatis ad-
duci, & indicare fideliter non esse quae fierent hominis, sed
divina alicuius atque incognita potestatis: vos in philoso-
phis

phibis virtutes secuti quas estis, ut magis vos illis quam nos
Christo oportuerit credere? Quisquam ne illorum aliquan-
do verbo uno potuit, aut unius imperij iussione: non dicam
maris insanias, aut tempestatum furores prohibere, compe-
scere: non caecis restituere lumina, aut sine luminibus na-
tis dare: non ad vitam renocare defunctos: non annosas
dissolvere passiones: sed quod lenissimum multo est, furun-
culum, scabiem, aut inherentem spinulam callo una inter-
dictione sanare? Non quo illos negemus, aut morum inte-
gritate laudabiles, aut non omni genere studiorum & disci-
plinarum peritos: nam & verbis eos luculentissimis scimus
loqui & compositionibus fluere lenigatis: concludere acu-
tissime syllogismos: ordinare sequaciter inductiones suas:
reddere definitionibus formulas, partiri, dividere: multa
dicere de numerorum generibus: multa de musicis: geome-
tricas res etiam suis scitis, & perceptionibus explicare. Sed
10 quid istud ad causam? nunquid Enthymemata, Syllogis-
mi, resque aliae similes scire illos veritatem spondent: aut ea
re digni sunt, quibus necessario debeat rebus de obscurissi-
mis credi? Personarum contentio non est eloquentiae viri-
bus, sed gestorum operum virtute pendenda. Ille non est di-
cendus auctor bonus, qui sermonem candidule prompsit: sed
qui, quod pollicetur, divinarum operum prosequitur spon-
sione. Argumenta vos nobis, & susceptionum argutias pro-
feretis: quibus ipse si Christus (cum pace hoc eius, & cum
venia dixerim) populorum in conventibus uteretur: quis
acquiesceret, quis audiret, quis enim promitteret aperte ali-
quid indicare? aut quis casta & nuda iactantem (quannus
esset imprudens, & facilitatis stolidus) sequeretur? Virtu-
tes sub oculis posite, & inaudita illa vis rerum, vel quae ab
ipso fiebat palam, vel ab eius praeconiis celebrabatur in or-
be toto: eas subdidit appetitionum flammam, & ad unius
credulitatis assensum mente una concurrere gentes & po-
pulos fecit, & moribus dissimilimas nationes. Enumerari
D 3 enim

enim possunt, atque in vsum cōputationis venire ea, quæ in India gesta sunt, apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Egypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus, quas Sol oriens, atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam, in qua cum homines sint Numæ regis artibus, atque antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt tamen res patrias linquere, & veritati coalescere Christianæ. Viderant enim cursum Simonis magi, & quadrigas igneas Petri ore diffatas, & nominato Christo euasisse. Viderant, inquam, fidentem diis falsis, & ab eisdem metuentibus proditum, pondere præcipitatum suo, cruribus iacuisse præfractis: post deinde perlatum Brundam, cruciatibus, & pudore defessum, ex altissimi culminis se rursus præcipitasse fastigio. Quæ omnia vos gesta neq; scitis, neq; scire voluistis: neque unquā vobis necessaria iudicastis: ac dum vestris fiditis cordibus, & quod typhus est sapientiā vocatis, dedistis circumscriptoribus locum, illis inquam noxiis, quorum nomen interest obsoleri Christianum, supersundendi caligines, atq; obscurandi res tantas, eripiendo vobis fidei, subiciendoq; contemptus: ut, quia sibi præsentunt finem pro meritis imminere, vobis quoq; immitterent causam, per quam periculū adire possitis, & viduari benignitate diuina. Interea tamē isti, qui admiramini, qui stupetis doctorum & philosophiæ sci-
ta: ita non iniustissimum ducitis inequitare, illudere tantam stulta nobis & bruta dicentibus: cum vel ea, vel talia reperiamini & vos dicere, quæ nobis dici pronuntiariq; ridetis? Nec mihi cum his sermo est, qui per varia sectarum diuertacula dissipati, has atq; illas partes opinionum diuersitate fecerunt. Vos vos appello, qui Mercurium, qui Platonem, Pythagoramq; sectamini: vosq; ceteros, qui estis vnius mentis, & per easdem vias placitorū inceditis unitate. Audetis ridere nos, qui patrem rerum, ac deum veneramus

tamur & colimus: quodque illi dedamus & permittamus spes nostras? Quid Plato vester in Theæteto (ut cū potissimum nomen) nōne animo fugere suadet è terris: & circa illum semper (quātum fieri pote est) cogitat. one ac mente versari? Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram? quam quidem nos dicere confitemur: sed à vobis aliter, quam sentiamus, audiri. Quid in Poluico idem Plato? nōne cū mūdus occeperit ab occiduis partibus exoriri, & in cardinem vergere qui oriētis est solis, rursus erupturos homines telluris & gremio scribit senes, canos, decrepitos, & cum anni cōperint accedere longiores, per eosdem gradus, quibus hodie crescitur, ad incunabula infantie desituros? audetis ridere nos, quod animarum nostrarum prouideamus saluti, id est ipsi nobis? Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clausæ? Vos enim non omnes pro illarum geritis incolumitatib. curas? non quod vitii omnibus, & cupiditatibus abstineatis: metus ille vos habet, ne, velut trabalibus clauis affixi, corporibus hereatis. Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint vobis placida, neque ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditionis opponant? Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas deiici ab earum hostibus, inimicisque cognouimus? Quid Plato idem vester in eo volumine, quod De animæ immortalitate composuit? non Acherontem, non Stygem, non Cocythum fluuios, & Pyriphlegētōtem nominat: in quibus animas assenerat volui, mergi, exuri? Et homo prudentia non praua, & examinis iudicii que perpensi rem inenodabilem suscipit: ut cum animas dicat immortales, perpetuas, & corporali soliditate priuatas, puniri eas dicat tamen, & doloribus afficiat sensuum. Quis autem hominum nō videt quod sit immortale, quod simplex, nullum posse dolorem admittere? quod autem sentiat dolorem, immortalitatem

habere non posse? Nec tamen eius auctoritas plurimum à veritate declinat. Quamvis enim vir lenis, & benevole voluntatis inhumanum esse crediderit, capitali animas sententia condemnari non est tamen absone suspicatus iaci eas in flumina torrentia flammurarum globis, & cœnosis voraginibus tetra. Iaciuntur enim, & ad nihilum redactæ, interitionis perpetua frustratione vaneſcunt. Sunt enim media qualitatis (sicut Christo auctore compertum est) & interire quæ possint, deum si ignorauerint, vita & ab exitio liberari, si ad eius se minas, atque indulgentias applicarint. & ut quod ignotum est pateat, hæc est hominis mors vera, hæc nihil residuum faciens, nam illa, quæ sub oculis cernitur, animarum est à corporibus diiunctio non finis abolitionis extremus. hæc, inquam, est hominis mors vera, cum animæ nescientes deum per longissimi temporis cruciatu cōsumuntur ignifero, in quem illas iaciunt quidam crudeliter sævi, & ante Christum incogniti, & ab solo sciente derecti. Quare nihil est quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur spes cassas, quod à novis quibusdam dicitur viris, & immoderata sui opinione sublati, animas immortales esse, deo rerum, ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatas, diuinas, sapientes, doctas, neque vlla corporis attræctione contiguas: quod quia verum & certum est, & à perfecto sumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, & ideo irreprehensibiles, vinimus, boni, iusti, & recti, vitioſitatis nullius rei, nulla cupiditas nos vincit, nulla libido debonestat, virtutum omnium seruamus atque integramus tenorem. Et quia vno ex fonte omnium nostrum defluunt animæ, iccirco vnum conueniensq; sentimus: non moribus, nō opinionibus discrepamus: Deum omnes nouimus, nec quot in orbe sunt homines, sunt sententia totidem, neque infinita varietate discretæ. At dum ad corpora labimur & properamus humana, ex mūdānis circulis sequuntur nos causæ, quibus mali simus, & pessimi,

cupidi-

eupiditatib. atque iracundia serueamus, exerceamus in flagitiis vitam, & in libidinem publicam venalium corporum prostitutione damnemur. Et quemadmodum se possunt incorporalibus corpora coniungere: aut à deo principe res factæ, ab infirmioribus causis ad vitiorum debonestamenta traduci? Vultis homines institutum, superciliumq; deponere? qui Deum vobis assciscitis patrem, & cum eo cōtenditis immortalitatem habere vos vnā; vultis querere, peruestigare, rimari, quid sitis vosipsi, cuius sitis, censeamini quo patre, quid in mundo faciatis, quam ratione nascamini, quo pacto profiliatis ad vitam? vultis fauore depositi cogitationib. tacitis peruidere animatia nos esse, aut consimilia ceteris, aut non plurima differitate distantia? Quid est enim, quod nos ab eorum indicet similitudine discrepare? vel quæ in nobis eminentia tanta est, ut animantium numero dedignemur ascribi? Ex ossibus illis fundata sunt corpora, & nervorum colligatione deuincta: & nobis comparili ratione ex ossibus fundata sunt corpora, & nervorū colligatione deuincta. Auras accipiunt naribus, & per anhelitum reciprocatas reddunt: & nos spiritum consimiliter ducimus, & respiramus commeatibus crebris. Femininis generibus, masculinisq; distincta sunt: in totidem & nos sexus nostro sumus ab auctore formati. Edunt per uteros foetus, & corporalib. conciliis procreant: & nos corporū coniugationibus nascimur, & ex aluis fundimur, atque emittimur, matrum cibo sustentamur & potu. Et superfluas foeditates inferiorib. egerunt abiiciuntq; posticis: & nos cibo sustentamur & potu, & quod natura iam respuit, per eodem effundimus tramites. Cura illis est omnibus famæ prohibere mortiferam, & necessario inuigilare pro victu: quid aliud nos tātis agimus in occupationib. vitæ, nisi ut ea queramus, quibus famis periculum deuitetur, & infelix sollicitudo ponatur? Morbos illa & inedias sentiunt, & ad ultimum senectute solvuntur: quid enim nos immunes malis ab-

D s his

his sumus, & non eadem ratione morborum incommodita-
tibus frangimur, & senectutis destruimur tabe? Quod si
& illud verum est, quod in mysteriis secretioribus dicitur,
in pecudes atque alias beluas ire animas improborum, post-
quam sunt humanis corporibus exuta: manifestius copro-
batur, vicinos nos esse, neque intervallis longioribus dispa-
ratos. Siquidem res eadem nobis & illis est una, per quam
esse animata dicimur, & motum agitare vitalem. Sed ra-
tionales nos sumus, & intelligentia vincimus genus omne
mutorum. Crederem istud verissime dici, si cum ratione &
consilio cuncti homines viverent, servarent officiorum teno-
rem, abstinerent ab illicitis, & si negotia turpia non adirent:
neque quisquam prauitate consilij, atque ignorantia caci-
tate contraria sibi met atque inimica deposceret. Vellem
tamen scire quam sit haec ratio, per quam sumus potiores
animalium generibus cunctis: quia nobis domicilia feci-
mus, quibus possimus hyemalia frigora, & aestatis flagran-
tias evitare? quid animantia cetera huius rei providentiam
non habent? nonne alia cernimus opportunissimis sedibus
nidulorum sibi construere mansiones? alia saxis & rupibus
tegere & communire suspensis? excavare alia telluris sola,
& in fossilibus foueis tentamina sibi met & cubilia prepa-
rare? Quod si ministras manus illis etiam donare parens
natura voluisset, dubitabile non foret, quin & ipsa constru-
rent moenia alta fastigia, & artificiosa excuderet noni-
tate. Tamen in his ipsis, quae rostris atque unguibz fa-
ciunt, multa inesse conspiciamus rationis & sapientiae simu-
lacula: quae homines imitari nulla meditatione possumus:
quamvis sint nobis opifices manus, atque omni genere per-
fectionis artifices. Vestem illa non norunt, sellas, naues atque
aratra compingere: nec denique suppellectilem ceteram,
quam familiaris usus exposcit. Non sunt ista scientiae mu-
nera, sed pauperrima necessitatis inuenta. Neque cum ani-
mis artes caeli ex penetralibus ceciderunt: sed exquisita

& na-

& nata sunt in terris hic omnes, & cum processu temporum
paulatim meditatione conflata. Quod si haberent scientias
animae, quas genus & habere diuinum atque immortale con-
dignum est: ab initio homines cuncti omnia scirent, nec se-
culum esset ullum, quod artis esset ignarum alicuius, aut
rerum experientia non paratum. Nunc vero inops vita,
& multarum indigens rerum, fortuita conspiciens qua-
dam commodulè provenire, dum imitatur, experitur, &
tentat, dum labitur, reformat, immutat, ex assidua repre-
hensione paruas sibi concinnauit scientiolas artium, & ad
vnum exitum temporibus plurimis commendatas perdu-
xit. Quod si homines penitus aut ipsos se nossent, aut intel-
lectum Dei suspicionis alicuius acciperent aura, nunquam
sibi assiscerent diuinam immortalēque naturam: nec exi-
stimarent quiddam magnificum se nosse, quia sibi craticu-
las, trullas, ceteraque fecerunt, quia subuculas, suppara, le-
nas, lacernulas, trabecas, cultros, loricas, & gladios, quia
rastra, securiculas, vomerem. Nunquam, inquam, crede-
rent typho & arrogantia subleuati, prima esse se numina,
& aequalia principis summitati: qui grammaticam, musi-
cam, oratoriam, pepererant, & geometricas formulas, in
quibus artificij quidnam insit admirabile non videmus:
ut ex eorum inuentione credatur esse animas potiores &
sole & syderibus cunctis, hunc totum cuius membra sunt
haec, mundum, & dignitate & substantia praeferre. Quid
enim aliud se spondent vel insinuare posse, vel tradere,
quam ut regulas nominum, differentiasque noscamus? ut
intervalla in vocum sonis, ut loquamur suadenter in liti-
bus, ut terrarum continentias metiamur? Quae si secum-
anima diuinis ex regionibus attulissent, & esset necessa-
rium scire, omnes ea iam dudum in omni orbe tractarent:
neque ullum hominum reperiretur genus, quod non esset
his omnibus aequaliter atque uniformiter eruditum. Nunc
vero in mundo quotus quisque est musicus, dialecticus,
& gea-

60
 & geometres, quotus orator, poeta, grammaticus? ex quo
 apparet (ut saepius dictum est) inuenta hac esse locorū ne-
 cessitate, ac temporum: neque diuinitus eruditus aduola-
 16 uisse huc animas: quod neque omnes docti sint, neque disce-
 17 re omnes possint, & sint in his plurima acuminis obtusioris,
 & tardi, & ad discendi studium plazarum coercitione co-
 18 gantur. quod si ea, quae discimus, reminiscencias esse consta-
 ret (ut antiquis opinionibus scitum est) conueniebat nos om-
 nes ab una veritate venientes unum nosse, unumq; remi-
 nisci: non habere diuersas, non plurimas, dissidentesq; sen-
 tentias, nunc vero cum singuli aliud atq; aliud asseramus,
 manifestum & promptū est, nihil nos attulisse de caelo, sed
 19 hic nata addiscere, & suspicionibus coalita vindicare. Et
 ut vobis clarius manifestiusq; monstremus cuius sit pretij
 homo, quem simillimum creditis potentiae superioris existe-
 re, concipite animis hanc imaginem vestris, & quod fieri si
 aggrediamur potest, tanquam si simus aggressi, similitudi-
 nis assumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effossa
 locus habitabilis formam cubilis efficiens, tecto, & parietib-
 20 bus clausus: non algidus frigore, non feruens nimio calore:
 sed ita temperatus, & medius, ut nec frigoris sensum, nec
 ardorem validum perpetiatur aestatis. In hunc sonus om-
 nino nullius incidat vocis, non auis, non bestia, non tempe-
 stas, non hominis, non denique fragoris alicuius, aut con-
 crepantis terribiliter caeli. Excogitemus deinde quemadmo-
 dum lumen accipiat, non ex illato igni, neque ex sole conspe-
 cto, sed notum aliquid fiat, quod imaginem luminis caligine
 interposita mentiatur: ianua non una sit, nec sit introitus
 reclusus: adeatur inflexionibus flexuosis: nec recludatur ali-
 quando, nisi cum necessaria ratio postularit. Nunc quoniam
 imagini preparauimus sedē, accipiamus deinceps mox ali-
 quem natum, & in loci illius hospitium, quod habeat rem
 nullam, & sit inane ac vacuū: Platonica licet aut Pytha-
 gorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis perhiben-

tur fuisse diuini: aut ex deūm responsis sapientissimi nun-
 cupati. Quod cum actū fuerit, nutriri ut debeat sequitur,
 & alimonis conuenientib; educari. Adhibeamus igitur &
 nutricem, quae semper ad eum nuda, semper silens accedat,
 verbum nullum faciens, nec in sermone aliquem ora & la-
 21 bra diducat: sed cum mammas dederit, & consequentia
 supplerit officia, datum quieti linguat, & ante fores clausas
 dies noctesq; continuet. Poscit enim plerumq; res, nutricias
 adesse curas, & obseruare temporarios motus. At vero cum
 coeperit solidioribus cibis infans debere fulciri, nutrice infe-
 ratur ab eadem, veste (ut diximus) posita, & tenore reti-
 centiae seruato. Ipse autem, qui inferitur cibus sit unus atq;
 idem semper: nihil materia differens, nec per varios redin-
 tegratus sapor: sed aut sit ille de milio, aut sit panis ex
 farre, aut (ut secula imitemur antiqua) ex cinere caldo
 glandes, aut ex ramis agrestibus baccula. Potio autem vi-
 ni sit prorsus incognita, nec sedanda aliud admiscatur si-
 ti, quam liquor purus ē fontibus caldore ignis intactus: &
 (si fieri potis est) manibus subministratus canis. Fiet enim
 familiaris ē more consuetudo in naturam versa: nec appe-
 titio corrigitur, vltius esse amplius nesciens quod peti-
 tur. Quorsum igitur hac spectant? ut, quoniam creditum
 est animas diuinas atq; adeo immortales esse, & ad homi-
 num corpora disciplinis cum omnibus aduolare, experia-
 mur ex isto, quem hoc genere volumus educari, capiātne
 res fidem, an sit leniter credita, & frustrabili expectatione
 praesumpta. Procedat igitur nobis solitudine in operta nu-
 tritus, quod vultis annos agens, vultis viciarius? vultis
 22 tricenarius? immo cum annos fuerit quadraginta permen-
 sus, mortalium conciliis inferatur: & si verū est illum prin-
 cipalis esse substantiae portionem & ex fontibus vitae deriva-
 tum hic agere, antequam notitiam rei sumat alicuius, aut
 sermone imbuetur humano, det responsum rogatus, quis
 nam sit ipse, aut quo patre, quibus sit in regionibus editus,
 quo



quo pacto, aut quam ratione nutritus, quid operis aut negocii celebrans anteacti temporis decurrerit auitate. Ita ille non omni pecore, ligno, saxo obtusior, atque hebetior stabit? non missus in res novas, & nunquam sibi ante cognititas, ipsum sese esse ante omnia nesciturus? Poteritne (si queras) sol quid sit ostendere, terra, maria, sydera, nubes, nebula, pluuia, tonitrua, nix, grando? Poterit arbores scire quid sint, herbae, aut gramina, taurus, equus, aut aries, camelus, elephantes, aut miluus? Esurienti si dederis vnam, mustacium, caepe, carduum, cucumerem, ficum, sciet posse sedari omnibus ex his famem? aut quo genere singula esse debeant? Et sibi ignem si plurimum feceris, aut venenatas circumposueris bestias, nonne ibit per medias flammis, viperas, solifugas, esse noxias nesciens, & timere ipsum quid sit ignorans? Iam vero si vestem, si supellectilem ponas in medio tam urbanam, quam rusticam, eritne idem ut possit discriminare cui negotio res quaeque conueniat? cuius muneris accommodata sint vsui indicet? in quos habitus vestis, stragula facta sit, mitra, strophium, fascia, puluinus, mucinum, lena, tunica, mantele, mastruca, foccus, solea, calceus? Quid si adiicias rota quid sit, aut tribula, vñus, dolium, cupa, trapetum, vomis, aut cribrum, mola, buris, aut sarculum? Quid arguata si sellula, acus, strigil, polubrum, 23 filiquastrum, trulla, lancicula, candelabrum, scopae, scyphus, faccus? Quid si cithara, tibia, argentum, as, codex, radius, liber? Quid instrumenta si cetera, quibus vita succingitur & continetur humana? ita (ut diximus) ille non vobis viru, aut asini, porci, aut si vllum est animal tardius, conspiciet, & quidem formaturas varias respectans, & quae sint singula nesciens, & quam in causam possideantur ignorans: nonne vocem, si fuerit necessitate aliqua coactus emitte, ut solenne est mutis, inarticulatum nescio quid ore hiante clamabit? Quid in Menone o Plato quaedam rationibus numeri adnota ex puerculo sciscitaris? & ex eius niteris

respon-

responsonibus comprobare, quae discamus non discere, sed in eorum memoriam, quae antiquitus noueramus, redire? Qui si tibi verè respondet (non enim nos conuenit fidem rebus abindicare quas d. cis) non rerum scientia, sed intelligentia ducitur: & ex eo, quod aliquos numeros quotidianis habet ex vsibus notos, fit ut sequatur rogatus, & ipsa illum semper multiplicationis adducat accessio. Quod si verè cōfids immortales huc animas, & plenas scientiae peruolare, adolescentulum istum rogare desinito, quem esse conspicias ignarum rerum, & humanitatis esse in finibus cōstitutum. 24 Quadragenarium istum ad te voca, & ex eo percontare, non abstrusum aliquid, non inuolutum, non de triangulis, non de quadratis, quid sit Dibus, aut Dynamus sesquioctauus, aut sesquitercius ultimus: sed quod in medio situm est, bis bina, bis terna, quam efficiant summulam quaerito. Volumus videre, volumus scire, quid rogatus respondeat, an inquisitam expediat quaestionem. Ita ille sensurus est, 25 (quamuis ei pateant aures) an aliquid dicas, an aliquid queras, an ab se responderi aliquid postules: & non stipes ut aliquis, aut Marpesia (ut dictum est) rupes stabit elinguis & mutus? hoc ipsum ignorans & nescies, secum potius an cum altero colloquaris, cum altero sermocineris, an serm: oratio sit ista, quam promiss, an sonitus vocis, nihil rerū significans, sed inani cōtinuatione pertractus? Quid dicitis, o viri plusquam satis est vobis ex aliena generositate tribuētes? haecine est anima docta illa quā dicitis, immor- 26 talis, perfecta, diuina, post deum principem rerum, & post mentes geminas locum obtinens quartum, & affluens ex crateribus vini? Hic est ille pretiosus, & rationib. hominibus augustissimis praeclitus, mundus minor qui dicitur, & totius in speciem similitudinis fabricatus, atque formatus: nullo melior (ut apparuit) pecore, obtusior ligno, saxo, qui nesciat homines, & in mutis semper solitudinibus degat, demoretur, iners veluti puer, quamuis annis viuat 27 innume-

innumeris, & nunquam nodis corporeis eximatur. Sed cum scholas attigerit, & magistrorum fuerit institutionibus eruditus, efficitur prudens, doctus, & quam nuper habuerat, imperitiam ponit. Et asellus, & bos aequè (usu atq; assiduitate cogente) discit arare ac molere: equus iugum subire, & agnoscere in curriculo flexiones: camelus sese submittere, siue cum sumit onera, siue cum ponit: columba manu missa reuolare ad dominicas sedes: canis cum inuenerit praedam, cohibere & continere latratum: verba psittacus & integrare, & nomina prorsus expromere. Sed ego cum audio nescio quid praestans animam dici, Deo vicinum & proximum, scientem huc omnia superioribus aduentare de seculis: nolo illam discere, sed docere: nec ex docta (ut dicitur) elementariam fieri: sed retinentem res suas corporibus semet circumligare terrenis. nisi enim sese habuerit res ita discerni qui poterit utrum ne illud, quod audit, reminiscatur, an discat? cum multo facilius credere, discere illam quod nesciat: quam oblita, quod paulo ante sciebat: & oppositu corporis amitti repentiam priorum. Et ubi est illud quod dicitur incorporealis anima substantiam non habere? quod enim nullius est corporis, oppositione alterius non impeditur, nec potest aliquid suaderi perdere id, quod non potest tactum rei opposita sustinere. Ut enim numerus in corporibus constitutus (quāvis mille corporibus obruatur) intactus & inuiolabilis constat, ita necesse est animas, si sunt (ut perhibetur) incorporeas, obliuionem priorum nullā pati: quamuis eas solidissima corporum circumligauerint institutiones. Quid? quod eadem ratio non tantum incorporeas indicat eas non esse, verum etiam priuat immortalitate huius omni, & ad fines applicat, quibus vita consueta est terminari. Quicquid enim causa ingruente nonnulla ita mutatur, & vertitur, ut integritatem suam retinere non possit: id necesse est indicari natura esse passiuū. Quod autem est promptum atque expositum passioni, corruptibile esse ipsa

passibilitate interueniente denunciatur. Ergo, si & animae perdunt omne quod nouerant, corporalibus vinculis occupatae, patiantur necesse est aliquid, quod eas efficiat obliuionis induere cecitatem. Neque enim nihil omnino perpesse, aut integritatem conseruantes suam, possunt rerum scientiam ponere, aut in alios habitus sine sui mutabilitate transire. Atqui nos arbitramur, quod est unum, quod immortale, quod simplex quacumque, in re fuerit, necessario semper suam retinere naturam: nec debere aut posse aliquid perperit, si modo esse perpetuum cogitat, & in finibus propriae immortalitatis haerere. Omnis enim passio leti atque interitus ianua est, ad mortem ducens via, & inenitabilem rebus afferens functionem: quam si sentiunt animae, & tactui eius atque incursionibus cedunt, usu & illis est vita non mancipio tradita, quamuis aliter quidam inferant, & rei tanta fidem suis in argumentationibus ponant. Ac ne tamen instructi non plenius abeamus, audiamus a vobis quemadmodum dicitis animas, cum terrenis fuerint corporibus inuolutae, priorum reminiscantiam non habere: cum in ipsis corporibus posita, & propè insensibiles eorum commixtione perfectae, pertinaciter & fideliter teneant ea quae ante annos plures (si velis dicere vel octoginta, vel hoc amplius) vel fecerunt vel passa sunt, vel loquuta sunt, vel audierunt. Si enim obstaculo perficitur corporis, ne meminerint eorum, quae iam dudum, & ante hominem sciebant, magis est ut ea debeant obliuisci, quae conculse in corporibus factitarunt, quam quae foris posita nondum hominibus coniugata. Quod enim rebus ingressis priorum repentiam detrahit, & intra se gestā irrecordabili debet obliteratione deperdere. Una enim causa res duas efficere ac sibi contrarias non potest, ut aliorum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recordationem venire. Quod si animae (quas vocatis) membrorum impediuntur obstaculo, quominus artes suas atque antiquas reminiscantur: in corporibus ipsis quemadmodum conseruata

meminerunt & sciunt animas se esse, & corporalem substantiam non habere, immortalitatis conditione mactatas, quem tenent in rebus gradum, quo sint ordine à Deo patre discretæ, ad infima hæc mundi quanta ratione pervenerint: quas ex quibus circulis qualitates, dum in hæc loca labuntur, attraxerint. Quemadmodum (inquam) sciunt doctissimas se fuisse & obstruktionem corporum amiserunt: quæ novæ? & hoc ipsum enim nescire debuerant, si aliquid eis labis corporalis inuexisset ad æt. o. nam scire quid fueris, & quid hodie nō sis, non est signum memoria perditæ, sed comprobatio iudiciumq; servata. Quæ cum ita se habeant, desinit quæso, desinit res parvas, atque exigui nominis immensibus pretius æstimare: desinit hominem proletarium cum sit, classibus, & capite cū censeatur, ascribere ordinibus primis, cum sit inops, pauper lare, & tuguri pauperis, nec patricia claritatis unquam meritis nūcupari. cum enim vos oporteret viros recti atque integritatis auctores typhum & arrogantiam frangere, quorum malis cuncti extolluntur, & manum distenduntur vanitate: non tantum accidere mala ista censeis, verum (quod gravius multo est) addidistis causas, quibus & vitia crescerent, & inemendabilis nequitia permaneret. Quis est enim hominum, quamvis ille sit indolis infamiam semper atque ignominiosam fugientis, qui, cum dici exaudiat viris ab sapientibus maxime immortales animas esse, nec factorum esse obnoxias legibus, non in omnia flagitia præceptis ruat, nō intrepidus res obeat atq; aggrediatur illicitas? non denique omnia suis cupiditatibus largiatur, quæ libido impotens iusserit, impunitatis præterea etiam libertate munita. quid enim prohibebit, quominus hæc faciat? metus superba potestatis, iudiciumq; divinum? Et qui poterit terriari formidinis alicuius horrore, cui fuerit persuasum, tam se esse mortalem, quam ipsum deum primum? nec ab eo iudicari: quicquam de se posse, cum se via immortalitas in utraque, nec in alterius al-

ra con-

ra conditionis possit æqualitate vexari. Sed memoratæ apud inferos pœnæ, & suppliciorum generibus multiformes. equis erit tam brutus, & rerum consequentias nesciens, qui animis incorruptibilibus credat, aut tenebras tartareas posse aliquid nocere, aut igneos fluvios, aut cœnosis gurgitibus paludes, aut rotarum volubilibus circumactus? Quod enim contiguum nō est, & ab legibus dissolutionis amorum est, licet omnibus ambiatur flammis torretur fluminum, voluatur in cœno, saxorum imminentium casibus, & immanium montium operiatur ruinis, illibatum necesse est permaneat & intactum, neque ullum sensum mortifera passionis assumere. Quid? quod ista persuasio non tantum est incitatrix ad vitia libertate ex ipsa peccandi, verum etiam philosophia ipsius causam tollit, & inaniter eam suscipi supernacanei operis difficultate declarat. Nam si verum est, animas nullius esse participes finis, & cum omnibus seculis ævorum perpetuitate procedere: quid periculi res habet contemptis prætermisissq; virtutibus, quibus est contraxior atque horridior vita, voluptatibus se dare, ac per omnia libidinum genera effrenatum spargere immensa cupiditatis ardorem? Ne deliciis marceat, & corrumpatur mollitudine vitiorum? Et qua poterit ratione corrumpi id, quod immortale, quod semper est, & nulli obnoxium passioni: ne sordescat, & polluat actionum turpium fœditate? Et qui poterit pollui, corporalem quod substantiam non habet? aut ubi sedem cōtaminatio ponere, ubi spaciū nullum est, in quo nota se possit ipsius cōtaminationis affigere? Rursus verò si anima lethi adeū ianuas (Epicuri vi sententia desinitur) nec sic causa est competens, cur expeti philosophia debeat: etiā si verū est purgari has animas, atq; ab omni puras vitiositate præstari. Nam si communitur obeunt, & in ipsis corporibus sensus eis deperit extinguaturque vitalis: non tantum est erroris maximi, verum solida cecitatis, frenare ingenitos appetitus, cohibere

E 2

in an-

in angustiis vitam, nihil indulgere naturæ, non quod cupidines inusserint atque instigauerint facere, cum nulla te præmia tanti laboris expectent cum dies mortis aduenerit, & corporalibus fueris vinculis exolutus. Medietas ergo quædam, & animarum anceps ambiguaque natura, locum philosophiæ peperit, & causam cur appetere inuenit: dum periculum scilicet ex malis iste formidat admissis: alter concipit spes bonas, si nihil sceleris faciat, & cum officio vitam instituatque, traducat. Inde est quod inter doctos viros, & ingeniorum excellentia præditos, de animarum qualitate certamen est: & eas alii dicunt mortali esse naturam, nec diuinam posse substantiam sustinere: alii vero perpetuas, nec in natura posse degenerare mortali. Quod istud ut fiat, medietatis efficitur lege: quod & illis argumenta sunt præsto, quibus eas passivas atque interibiles inueniunt: & his contra non desunt, quibus esse diuinas immortalesque monstratur. Hæc cum ita se habeant, & cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab huiusmodi mortis & faucibus constitutas: posse tamen longas summi principis munere ac beneficio fieri: si modo illum tenent ac meditentur agnoscere: eius enim cognitio fermentum quoddam est vite, ac rei dissociabilis glutinum: tum deinde feritate, atque inhumanitate depositis, resumant ingenia mitiora: ut ad illud, quod dabitur, esse possint parate. Quid est quod a vobis tanquam bruti & stolidi iudicemur, si propter hos metus liberatori dedidimus & mancipauimus nos Deo? aduersus istos noxios, & venenatos colubrarum morsus, remedia sepe conquirimus, & protegimus nos lamina, Psyllis, Marfibus venteribus, aliisque institutoribus atque plantis: ac ne nobis frigora solesque incommodent rapidi, munimenta domorum ac vestium sollicita præparamus diligentia cautionis. Mortis nobis cum proponatur metus, id est, animarum interitus: quid non ex commodi facimus sensu, quo amamus nos omnes? Quam cum qui nobis spondet tali aperi-

a periculo liberaturum retinemus, amplectimur animis, ipsi nostris (si modo iusta est vicissitudo) præponimus. Vos vestrarum animarum salutem in ipsis vobis reponitis, siquidem vos deos vestro fideitis intestinoque conatu: at vero nos nobis nihil de nostra infirmitate promittimus, naturam inuenientes nostram virum esse nullarum, & ab suis affectibus in omni rerum contentione superari. Vos cum primum soluti membrorum abieritis, enodes alas vobis affuturas putatis, quibus ad cælum pergere, atque ad sidera volare possitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in nostra ducimus esse positum potestate res superas petere: cum & hoc ipsum habeamus incertum, an vitam accipere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tanquam in propriam sedem remeanturos vos sponte, nullo prohibente presumitis: at vero nos istud, rerum sine domino fieri neque speramus posse, neque ulli hominum tantum potestatis attribui licentiamque censemus. Cum igitur hæc ita sint, quenam iniustitia tanta est, ut fatui vobis credulitate in ista videamur? cum vos & similia credere, & in eadem videamus expectatione versari? Si irrisione existimamur digni, quod spem nobis huiusmodi pollicemur, & vos eadem expectat irrisione, qui spem vobis immortalitatis assciscitis. Si tenetis aliquam sequiminique rationem, & nobis aliquam portionem ex ista ratione concedite. Si nobis hæc gaudia, hoc est viam fugiendæ mortis, Plato in Phædone promississet, aliisue ex hoc choro, possentque, eam præstare, atque ad finem pollicitationis adducere, consentaneum fuerat eius suscipere nos cultius, a quo tantum doni expectaremus & muneri. Nunc cum eam Christus non tantum promiserit, verum etiam virtutibus tantis manifestauerit posse compleri: quid alienum facimus, aut stultitia crimine quibus rationibus sustinemus, si eius nomini maiestati, sustinemur, a quo speramus utrumque, & mortem crucibilem fugere, & vitam aternitate donari? Sed si anime (inquiunt) mortalis

70
 talis qualitatis sunt media, immortales quā admodum fieri
 medius ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dica-
 mus, ac tantummodo auditum ex potentiore credidisse, ubi
 nostra videbitur credulitas lapsa? si omnipotēti credidimus
 regi nihil esse difficile, nihil arduum: si quod impossibile no-
 bis est factū, illi possibile, atque admodum executioni para-
 tum? Est enim quod obstare eius voluntatibus possit, aut
 quod esse voluerit nō necessario sequatur ut fiat? An nun-
 quid nostris ex diuisionibus colligemus, quid aut fieri possit,
 aut non possit: nec rationes considerabimus nostras tam esse
 mortales, quā sumus nos ipsi, & nullius apud principem
 nominis? Et tamen oīsti, qui media qualitatis animas esse
 non creditis, & in medio limite vita, atque interitus conti-
 neri, nonne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, di-
 angeli, demones, aut nomine quocunque sunt alio, qualita-
 tes & ipsi sunt media, & in ambigua sortis condicione mu-
 tabiles? Nam si omnes concedimus, vnum esse rerum pa-
 trem, immortalem atque ingentium solum, nihilq; omnino
 ante illum, quod alicuius vocaminis fuerit, inuenitur: se-
 quitur ut hi omnes quos opinatio credidit deos esse morta-
 lium, aut ab eo sint geniti, aut eo iubente prolati sint? Pro-
 lati & geniti, & ordinis sunt posterioris & temporis: li or-
 dinis posterioris & temporis, ortus necesse est habeant, &
 exordia nativitatē, & vite: quod autem habet introitum,
 & vita incipientis exordium, necessario sequitur ut ha-
 bere debeat & occasum. Sed immortales perhibeantur dyēse-
 se. Non ergo natura, sed voluntate Dei patris, ac munere.
 Quo igitur pacto immortalitatis largitio est donum dei,
 certe prolatis, & animas hoc pacto dignabitur immortali-
 tate donare, quamuis eas mors seua posse videatur extin-
 guere, & ad nihilum redactas irremediabili abolitione dele-
 re. Plato ille diuinus multa de deo digna, nec cōmunia sen-
 tiens multitudini, in eo sermone, ac libro, cui nōmē Timaeus
 inscribitur: deos dicit & mūdum corruptibili esse natura,
 neque

neque esse omnino dissolutionis expertes: sed voluntate Dei
 regis ac principis vinctione in perpetua contineri. Quod
 enim recte sit vinctum, & nodis perfectissimis colligatum,
 Dei bonitate seruari: nexuque abolitione ab eo qui vinxit
 & dissolui (si res poscat) & salutari missione donari. Ergo
 si res est ita, nec aliud conuenit vel existimare vel credere,
 quid animas admiramini media dici qualitatis à nobis:
 cum numinibus ipsis dicat Plato medias esse naturas, sed
 continuam & inocciduum uitam principali beneuolentia
 surrogari? Si enim forte nescitis, & antea vobis incognitū
 propter rei nouitatem fuit, accipite sero, & discite ab eo, qui
 nouit, & protulit in medium Christo, non esse animas regis
 maximi filias, nec ab eo (quem admodum dicitur) genera-
 tas coepisse se nosse, atque in sui nominis esse sententia pradi-
 cari, sed alterum quempiam genitorem his esse, dignitatis
 & potentia gradibus satis plurimis ab Imperatore disun-
 ctum: eius tamen ex aula & eminentium nobilem subli-
 mitate natalium. Quod si essent (ut fama est) dominae
 prolis, & potestatis animae generatio principalis, nihil eis
 ad perfectionem defuisset virtute perfectissima procreatis:
 vnum omnes intellectu habuissent, vnumq; consensum, au-
 lam semper incoherent regiam, nec praetermissis beatitudi-
 nis sedibus, in quibus augustissimas nouerant, retinebantq;
 doctrinas, imprudenter appeterent terrena haec loca, tene-
 brosis corporibus inuoluta inter pituitas & sanguinem de-
 gerent: inter stercoris hos vrres, & saccat obiectissimas
 ferias. Sed habitari oportuit & has partes, & iccirco huc
 animas tanquam in colonias aliquas Deus omnipotens mi-
 sit. Et quid homines profunt mundo, aut ob rei cuius sunt
 necessary causam, ut non frustra debuissent credantur par-
 te in hac agere, & terreni esse corporis inquilini. Ad
 consummandam molis huius integritatem, partem ali-
 quam conferunt: & nisi fuerint additi, imperfecta & clau-
 da est vniuersitatis haec summa. Quid ergo? si homines

non sint ab officiis suis cessabit mundus? Quicquid sit, siestas, atque hyemes non erunt? ventorum flamina conticescent? nec ex coactis & pendentibus nubilus ad terram decident imbres ariditibus temperamenta laturi? Atqui necesse est, cuncta suos ire per cursus, nec ab ordinis nati continuatione discedere, etiam si nomen in mundo nullum hominis audiat, orbisq; iste terrarum solitudinis vacua silentio conticescat. Quemadmodum ergo iactatur habitorem debuisse regionibus, his addi, cum ab homine liqueat nihil ad mundi perfectionem redire, omniaq; eius studia commoditatem semper spectare priuatam, nec a finibus propriae utilitatis abscedere? Quid enim prodest mundo (ut ab rebus incipiam seriis) maximos reges his esse? Quid tyrannos, quid dominos, quid innumeras alias atque amplissimas potestates? Quid rei militaris experientissimos duces capiendarum urbium peritos, in equestribus proeliis aut in pedestri pugna immobiles atque invictissimos milites? Quid oratores, grammaticos, poetas? quid scriptores, dialecticos, musicos? quid pantomimos, quid mimulos, histriones, catores, tuba, tibia, calamoq; flatantes? Quid cursores, quid pugiles, quadrigarios, desultores, grallatores, funiambulos, praestigiatos? Quid bigarios, salinatos, volones, unguentarios, aurifices, aucupes, vauorumque sirpiarumq; vinctores? Quid fullones, lanario, phrygiones, coquos, panchrystarios, muliones, lenones, lapios, meretrices? Quid institorum alia genera? Quid professorum, & artium, quibus enumerandis omnis aetas angusta est? Rationibus conferre, & constitutionibus mundi, ut sine hominibus condi non potuisse credatur, nec obtineretur integritatem sui, nisi ei contentio animalis miseri, & superuacui iungeretur. Nisi forte rex mundi (quem temeritatis est maxima humano ex ore depromere) iccirco ex se genitas huc animas misit, ut quae fuerant apud se dea, corporei tactus, & temeraria circumscriptionis expertes, humana immergerentur

gerentur in semina, foeminarum ex genitalibus proflirent, ineptissimos ederent continuarentq; vagitus: exurgeret felitantes mammas, prolunio linerent & madidarent se sua: & ut ad silentium pauidi nutricis moribus, & crepitaculis adducerentur auditis. Iccirco animas misit, ut quae fuerant simplices, & bonitatis nuper innoxiae: simulare in hominibus discerent, dissimulare, mentiri, circumscribere, fallere, adulatoria humilitate captare, mente aliud voluere, aliud in facie polliceri: illaqueare, decipere dolis atque insidiis nescios, per innumeras artes malitiarum venena coquirere, & ad usum temporis pellacia mobilitate formare. Iccirco animas misit, ut in pacata & placida tranquillitate degentes, assumeret ex corporibus causas, quibus fera fierent, & immanes simultates, atque inimicitias gererent, conferrerent inter se bella, expugnarent atque euerteret civitates: seruitutis opprimerent & manciparent se iugo: & ad ultimum ferent alterius altera potestatis natalium conditione mutata? Iccirco animas misit, ut immemores veritatis effecta, & quidnam esset Deus oblita, simulacris inertibus supplicarent, ligna, ara, & lapides, diuina alloquerentur ut numina, auxilia poscerent caesorum animantium cruore, nullam sui faceret mentionem: quinimmo ex his alia ut dubitarent se esse, aut vllum esse penitus abnegaret? Iccirco animas misit, ut quae in sedibus propriis mente fuerant una, intellectu & scientia paribus, postquam formas induere mortales, opinionum discriminibus dissiderent, aliud aliis iustum, aliud utile videretur, & rectum: de appetendis rebus fugiendisq; certarent, malorum ac bonorum alios alie constituerent fines: veritatem cupientibus noscere rerum opponeretur obscuritas, & velut oculorum luminibus viduae, nihil certum viderent, & per ancipites semitas suspitionum inducerentur errore? Iccirco animas misit, ut cum animantia cetera sponte natis alerentur, & nulla satione prolatis, neque demorum, aut vestium tutamina sibi, aut ve-

lamenta conquirerent, miserabilis istis necessitas addere-
tur: ut cum impendis maximis, perpetuisq; sudoribus do-
mos sibi construerent, membrorum conficerent tegmina, su-
pellectilem variam diurnorum contraherent egestate, im-
becillitatis auxilia animalibus mutuarentur a mutis, vim
facerent terris, ut non sua sufficerent gramina, sed impera-
tas extollerent fruges, & cum sanguinem totum in subigen-
da tellure sudissent, robigine, grandine, siccitate, spem labor-
is amitteret: & ad ultimum vi famis humanis cadaue-
ribus incubarent: & ab hominum formis tabifica macie
dissociarentur abiuncta? Iccirco animas misit, ut qua se-
cum commorantes possessionis alicuius nullum unquam ha-
buissent amorem: avarissima hic fierent, & in habendi stu-
dium inexaturabili pectoris ardescerent appetitu: effode-
rent altos montes, & viscera ignota terrarum in materias
vererent alieni nominis, atque usus: penetrarent abdita
discrimine cum capitis nationes, & translatis mercibus ca-
ritatem semper, vilitatemq; captarent: excercerent aurium
atque inuicissimum fœnus, & miserorum è sanguine sup-
putandi se angerent insania: millibus possessionum semper
producerent fines: & quamuis provincias totas rus face-
rent unum, pro arbore una, pro sulco, forum litibus tereret:
cum amicis, & fratribus inexpiabiles susciperent simulta-
tes? Iccirco animas misit, ut qua dudum fuerant mites &
feritatis affectibus nescia commoueri, macella sibi, & am-
phitheatra constituerent, loca sanguinis, & publica impie-
tatis: ex quibus in altero mandi homines cernerent, & be-
stiarum laniatibus dissipari: interficere se alios nullius ob-
meriti causam, sed ingrati voluptatem confessorum, ip-
sosq; illos dies, quibus tantum committeretur nefas, in gau-
diis communibus ducerent, & festa hilaritate sacrarent:
in altero verò animalium miserorum discerperet viscera,
alias alia raperent (ut canibus mos est & vulturibus) por-
tiones, subigerent dentibus, & crudelissimo ventri darent
& ill

& in tam sanis atque horridis oribus sortem suam flerent,
quas ab talibus mensis paupertatis angustia vindicarent:
pro beatis ac felicibus viueret, quarum ora & faciem tam
crudeles polluerent apparatus? Iccirco animas misit, ut
diuini ponderis & grauitatis oblite, gemmas, lapillos, mar-
garitas, castitatis dispendio compararent, conspiciendis
quererent corporibus ficos, innecterent his colla, laminas
pertunderent aurium, imminuerent frontes limbis, fuligine
oculos obumbrarent, nec in formas erubescerent masculo-
rum calamistris vibrare caesariem, cutem corporis leuiga-
re, incedere poplitibus nudis, omniq; alio cultu vigorem vi-
rilitalis, & exponere, & in habitum sceminarum, deliciasq;
mollire? Iccirco animas misit, ut viarum alia infestarent,
meatus, alia circumscriberent nescios, testamenta suppo-
nerent falsa, venenatas conficerent potiones, domos ut ef-
funderent, noctibus sollicitarent, abigerent, preuicarent,
& proderent, saporum fastidia ut excuterent palato,
ut in coquendis alitibus pinguitudinem nossent retinere la-
bentem, ut spirulas, & botulos facerent, isicia, castellamen-
ta lucanica, suminatam cum his carnem, & glaciali condi-
tione tuceta? Iccirco animas misit, ut res sancti atque au-
gustissimi nominis symphonicas ageret & fistulatorias hic
artes, ut inflandis bucculas distenderent iubiis, cantionib.
ut prairent obscenis numerositer, & scabillorum concre-
pationibus sonoris, quibus animarum alia lasciuens concre-
tudo in compositos corporum dissolueretur in motus, salti-
taret, & cantaret, orbis saltatorios verteret, & ad ulti-
mum clunibus & coxendicibus subleuatis lumborum cri-
spitudine fluctuaret? Iccirco animas misit, ut in marib. ex-
nalia vi prosternerent corpora virilitate sui populo publi-
carer, in lupanarib. proptie, in fornicibus clunet, nihil fa-
ti renuentes, ad oris suppru parata? Quid dicitis, è soboles,
ac primi progenies naminis? Ergone sapientes illa, etque
ex cau-

ex causis principalibus prodita genera hæc anima turpitudinum, criminum, malitiarumque, nouerunt, atque ut excernerent, ut gererent, ut percelebrarent hæc mala, habitare iussa sunt hæc partes, & humani corporis circūiectone vestiri? Et mortalium quisquam est rationis alicuius accipiens sensum, qui ordinatum existimet mundum per hæc esse, ac non potius sedem ac domicilium constitutum, in quo omne quotidie perpetraretur nefas, maleficia cuncta conficerent, insidia, fraudes, doli, auaritia, rapina, vis, scelus, audacia, obscenitas, turpitudine, flagitium, mala omnia cetera, quæ in orbe homines toto mente noxia pariunt, & labem machinantur in mutuam? Sed sua (inquit) voluntate, non regis inssione venerunt. At ubi pater omnipotens fuit, ubi regia sublimitatis auctoritas, ut eas prohiberet abscedere, nec in præcipites labi permitteret voluptates? Si enim degeneres futuras locorum immutationibus sciebat (scripsit autem debuerat causarum ut omnium constitutor) aut extrinsecus aliquid accessurum his esse, quod eas faceret obliuisci sue dignitatis & decoris: milles, ut ignoscat orantur: vniuersorum non alius quam ipse est causa: siquidem perpeffus est euagandi eas habere ius liberum, quas retenturas non esse integritatis sue habitum prouidebat. atque ita perficitur, ut nihil intersit omnino voluntarie venerunt, an illius obtemperauerint inssioni: cum non prohibendo quod oportuerat prohiberi, cessatione crimen fecerit proprium, & retentionis dissimulatione permiserit prius. Sed procul hæc abeat scelerata opinionis immanitas, ut Deus credatur omnipotens, magnarum, & inuisibilibus rerum sator, & conditor, procreator, tam mobiles animas genuisse granitatis ac ponderis constantiaque, nullius: in vitia labiles, in peccatorum genera vniuersa declines: cumque eas tales, atque huiusmodi sciret, in corpora ire iussisse, quorum induta ceteris sub procellis agerent tempestatibusque, quotidie formine, & modo turpia facerent, modo paterentur obscenitatem, & modo

nausfragiis, ruinis, incendiis, conflagrationibus, ut periret: Pauperies alias, alias ut mendicitas premeret, infernarum paterentur alia, laniatus muscularum, alia ut interirent veneno, clauda ut incederent alia, ut alia lumen amitterent: ut articulis sederent alia colligatis, morbis denique oblectarentur ut cunctis, quos infelix & miseranda mortalitas diuersarum sustinet dilaceratione poenarum: tum deinde oblita vnius esse se fontis, vnius genitoris, & capitis, gererent, conuellerent atque abrumperet iura: vrbes suas facerent, insultarent virginibus, & matrimoniis alienis, odissent inuicem sese, aliorum gaudiis & felicitatibus inuiderent: tum deinde se omnes maledicerent, carperent, & senorum dentium mordacitate laniarent. Sed procul hæc abeat (ut eadem rursus frequenter dicamus) tam immanis, & scelerata persuasio, ut ille salus rerum Deus omnium, virtutum caput, benignitatis & columen: atque (ut eum laudibus extollamus humanis) sapientissimus, iustus, perfectus, aut aliquid fecerit claudum, & quod eminus esset a recto, aut ulli rei fuerint miseriarum aut discriminum causa, aut ipsos actus quibus vita transigitur & celebratur humana, ordinauerit, insserit, & a sua fluere constitutione preceperit. Minora hæc illo sunt, & magnitudinis eius destruentia potestatem: tantumque est longe ut istarum auctorem esse credatur, ut in sacrilega crimen impietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse progenitum, suam detestetur & miseram, qui esse se doleat: qui conditionem telligat procreatum, quam ne materiam non haberent per quam diffunderet se mala, & essent miseri semper quorum cruciatibus pasceret nescio qua latens & humanitati aduersa crudelitas. Sed si parens, etiam genitor animarum (inquit) deus non est, quo auctore progenita, & qua sunt ratione

ratione prolata? Si infucata vultis audire, nec ab aliqua vocis ostentatione deducta: item confitemur nos istud ignorare, nescire, scientiamque, tanta rei non tam nostram ducimus infirmitatem fragilitatemque, transire, verum etiam potestatum, quae in mundo sunt, omnium, & quae numina se esse opinionibus usurpare mortalium. Sed quia dei negamus, cuius sint debemus ostendere? Nihil istud necessario sequitur, non enim si negemus muscas, scarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis esse opus regis: sequaciter postulandum à nobis est, ut quis ea fecerit, institueritque, dicamus, possumus enim nulla cum reprehensione nescire, quis & illis originem dederit, & obtinere non esse Deo à superiore prolata tam superuacua, tam vana, tam ad nullas pertinētia rationes, quinimo aliquando & noxia, & necessarias importantia laesiones. Consimiliter hic quoque cum animas renuamus dei esse principis prolem, non continuo sequitur, ut explicare debeamus quoniam parente sint edita, & causis cuiusmodi procreata. Quis enim nos prohibet, aut unde enata sint, prodierintque nescire, aut eas non esse Dei progeniem scire? Quanam (inquitis) ratione, quā via? Quia omni vero verissimum est, certumque, certissimum, nihil rerum à principe (sicut sapienter dictum est) agi, fieri, statui, nisi quod oporteat, & conveniat fieri: nisi quod sit plenum, & integrum, & in sua integritatis perfectione finitum. Porro autem conspiciamus homines (id est animas ipsas, quid enim sunt homines nisi animae corporibus illigatae?) sanitate innumerabili vitiorum ipsas se indicare non esse patricij generis, sed ex mediocribus famulij procreatos. Nanque alios videmus immites, facinorosos, audaces, temerarios, praecipites, cacos, fictos, dissimulatores, mendaces, superbos, arrogantes, auaros, cupidos, libidinosos, inconstantes, inualidos, & sua ipsos decreta conservare nequeunt: quod utique non essent, si generis sui eos assereret principalis, & ab rerum capite descendenti ducerent honestamenta natalium.

Sed & boni, dicetis, sunt in rebus humanis, viri sapientes, iusti, inculpatis atque emendatissimis moribus. Nullam referimus questionem an ulli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil ista ipsa, quae dicitur, desideraretur integritas. Sint licet per honesti, fuerintque laudabiles, tenuerint apicem perfectionis summum, nec in aliquo lapsu eorum aliquando claudicanerit vita, sed audire depreciamus quot sint, aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio iusta sit facta, an aequalitatis compensatione librata. Unus, duo, tres, quatuor, decem, viginti, centum, certe numero diffinit, & nominum forsitan comprehensionibus terminati. at genus humanum non ex bonis pauculis, sed ex ceteris omnibus aestimari conuenit, & ponderari. In toto enim pars est, non totum in parte: & vniuersitas debet attrahere portiones, non portionibus vniuersitas applicari. Quid enim si hominem dicas captum membris omnibus, & euulsi cruribus asperis, iccirco esse sanum, quod vnius unguculi nullum perpetiatur dolorem? aut esse auream terram, quod in verrucula collis vnius insint exiguae micula, quibus nascitur colliquefactis aurum, & admiratio congregatione conbat, non pulvisculi stabiles: nec mare continuo dulce est, si mitioris aquae guttas alicuius adieceris atque immiseris numeri. consumitur enim minuties ista immenso: nec modo non parui, sed esse nullius existimandum est nominis, quod per omnia diffusum perit, & in magni corporis incit vitiosos, qui ut esse credantur, comparatio forsitan efficiat pessimorum. Quinam isti sunt? dicite. Philosophi, credo, qui se esse solos sapientissimos autumant, & in huius nominis supercilium sustulerunt: nempe illi, qui cum suis quotidie cupiditatibus pugnant, & affectus ex animis insitos protrahere, pellere, pertinacium moluntur.

moliuntur oblectatione virtutum: qui ne in vitia proritari facultatis possint alicuius instinctu, patrimonium & diuitias fugiunt, ne causas sibi afferant lapsus: quod cum faciunt & curant, apertissime animas esse indicant labiles, & infirmitate ad vitia proclines. Nostra autem sententia, quod bonum natura est, neque emendari, neque corripere se poscit: imo ipsum debet quid sit malum nescire si generis forma cuiusque in sua cogitat integritate persistere: neque enim contrarium insitum esse contrario potest, aut impari paritas, aut dulcedo in amaritudine contineri. qui ergo luctatur animorum ingenitas corrigere pravitates, is apertissime monstrat imperfectum se esse: quamvis omni conatu & peruicacia contendat. Sed risui vobis est nostra responsio, quod cum regias soboles esse animas abnegemus, non referamus contra, ex quibus sint causas atque origines procreate. Quod est enim criminis genus, aut rei esse alicuius ignarum, aut ipsum, quod nescias, sine aliqua profusione dissimulatione nescire? aut uter magis videtur irrisione esse dignissimus vobis, qui sibi scientiam nullam tenebrose rei alicuius assumit, an ille, qui retur sese apertissime scire id, quod humanam transfiliat notionem, & quod sit cecis obscuritatibus inuolutum? Si penitus spectetur rei cuiusque natura, in simili & vos estis, quam in nobis reprehenditis, causa. Non enim, quia dicitis ab ipso animas rege descendere, ac succedere in hominum formas, exploratum aliquid dicitis, & in luce positum manifestissima veritatis. Coniicitis enim, non scitis: suspicamini, non tenetis. nam si scire est illud, quod ipse tu videris, aut cognoueris animo continere, nihil eorum quae asseritis, potestis vos dicere aliquando vidisse: id est animas sede ab superiora & regione descendere. Suspitione ergo utimini, non cognitionis expresse fide. Quid est autem suspitio, nisi opinatio rerum incerta, & in nil expositum iaculatio mentis illata? Ergo qui suspicatur, non tenet, nec in lumine positus cognitionis incedit. Quod si verum & fixum est apud res

Etos &

Etos & sapientissimos indices: & ista vestra, quae fidei, pro ignoratione est habenda suspitio. Ac ne tamen vobis tantummodo censeatis coniecturis uti ac suspicionibus licere, & nos idem possumus: quoniam commune est quod interrogatis expromere. Unde (inquitis) homines, & ipsorum hominum quid, aut unde sunt animae? Unde sunt elephanti, tauri, cervi, muli, asini? Unde leones, equi, canes, lupi, pantherae, eorumque quae vivunt, quid aut unde sunt animae? Neque enim fidem res habet, ut Platonico ex illo cratere, quem conspici misceat, Timens, aut horum animae venerint, aut locusta, mus, forex, blatta, rana, centipeda, animata esse credantur. Et vivere quidem ex elementis ipsis causa est illis, atque origo nascendi: si ad animalia gignenda, quae in singulis his degunt, insunt abditae atque obscurissime rationes. nam & videmus alios ex sapientibus dicere, tellure esse hominem, matrem aquam: tum alios aërem, spiritum his alios inungere, solem vero nonnullos esse horum opificem, & ex ignibus animatos eius vitali agitatione motari. Quid si & haec non sunt? & est aliqua res alia, alia causa, alia ratio, potestas, alia denique inauditi nobis atque incogniti nominis gens, quae hominem finxerit, & rerum constitutionibus applicavit? nonne fieri potest, ut exorti homines ita sint, nec ad deum primum natiuitatis eorum referatur autoritas? Quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnum, pie sancteque sapientem, cum hominis fictionem Deo remouit a maximo, & ad minores nescio quos transtulit: cumque eiusdem voluit sinceritatis esse mixturas humani animarum generis, cuius animam fecerat universitatis istius: quam quod hominis fabricam indignam esse rebatur deo, nec rei flaccidae fictionem magnitudini eius & eminentiae convenire? Ergo cum haec ita sint, non absone neque inanitor credimus, media qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, iuri subiectas mortis, parvarum & labilium virium: perpetuitate donari, si

F

sem

spem muneris tanti dominum ad principem conferant, cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. Sed stulte istud credimus. Quid ad vos ineptissima fatua? ubi vobis nocemus, vel quā vobis facimus aut irrogamus iniuriam, si omnipotentē confidimus deum habiturum esse rationem nostri, cum abire a corporibus cœperimus, & ab horci faucibus (quemadmodum dicitur) vindicari? Ergone (inquit aliquis) sine dei voluntate quicquam pote est fieri? Considerandū est vobis sollicitē, & cura inspiciedum non parua, ne, dum honorare nos Dominum tali interrogatione censemus, in contrarium labamur nefas, maiestatis eius eminentiam destruentes. Quā ratione, quā causā? Quoniā si cuncta eius voluntate conficiuntur, nec cura eius nutum quicquam potest in rebus vel provenire, vel cadere; necessariū sequitur mala etiam cuncta voluntate eius intelligantur enasci. Sin autē dicere voluerimus contra, pessimorū ab eo reiiciētes causas, mali esse consciū, generatoremq; nullius, incipient videri, aut eo invito res pessima fieri, aut (quod sit immane dixisse) nesciente, ignaro, ac nescio. Rursus autē si dicere nulla esse voluerimus mala, sicut esse nonnullis opinatum & placitum reperimus: reclamabunt cuncta gentes, uniuersaq; nationes, cruciatus nobis ostentantes suos, & discriminum species multiformes, quibus cuncta per sacula genus vritur & laceratur humanum. Tum deinde a nobis exquirent, cur mala si nulla sunt, ab operibus vos certis, & facinoribus abstinētis? Cur non omnia facitis, quā impatiens iusserit atque imperauerit libido? Cur in noxios denique terribilibus poenas constitutis legibus? Nam si soliditas inueniri quā inanius potest, quā mala esse nulla contendere, & tanquā malos perdere & condemnare peccantes? Quā cum esse consenserimus victi, & uniuersa his scatere nominaliter annuerimus humana, consequetur ut rogent, cur ergo hac mala Deus omnipotens non auferat, sed esse perpetitur, & cum omnibus seculis pertinaci con-

tinua

tinuatione procedere? Si intellectus nobis affuerit Dei regis, ac principis, nec per impias vagari suspicionum voluerimus insanias, respondeamus necesse est, nescire nos ista: nec quā nullis possent facultatibus comprehendere, expetisse aliquādo aut studuisse cognoscere, meliusq; ducentes, quin immo potius, magis inscietia sinibus atque ignorantia permanere, quā sine Deo dicere nihil fieri per voluntatem, ut simul intelligatur, & malis eum causas dare, & miseriarum esse innumerabilium conditorem. Mala ergo dicetis, unde sunt haec omnia? Ex elementis, inquit, & ex eorum inequabilitate, sapientes: quod fieri qui possit, ut quā sensum & iudicium non habent, malitiosa esse perhibeantur & noxia: aut non ille sit potius malitiosus & noxius, qui res pessimas, & nocentissimas futuras in alicuius operis assumpsit effectum: eorum est, qui afferunt, peruidere. Quid ergo nos? unde? Responsionis necessitas nulla est. siue enim possumus dicere, siue minus valemus, nec possumus, vtrumque apud nos paruum est: nec in magnis ponderibus duximus, vel ignorare istud, vel scire, vnum solum posuisse contenti: nihil à deo principe quod sit nocens atque exitiabile proficisci, hoc tenemus, hoc nonimus; in hac una consistimus cognitionis & scientia veritate: nihil ab eo fieri, nisi quod sit omnib; salutare, quod dulce, quod amoris & gaudij letitiaque plenissimum: quod infinitas habeat atque incorruptibiles voluptates, quod sibi quisq; contingere votis omnibus expetat, forisq; ab his esse exitiabile ac mortiferum ducat. Cetera quaecunque sunt alia, quae in questionibus assolent controuersiisq; versari, quibus genitoribus orta sint, vel quibus auctoribus fiant, neque nosse contendimus, neque inquirere aut vestigare curamus: suis omnia relinquimus causis, nec ad id quod expetimus esse nobis adiuncta atque applicata indicamus. Quid est enim quod humana ingenia labefactare studio contradictionis non audeant? quamuis illud, quod infirmare

molitur sit purum, & liquidum, & veritatis obfignatio-
ne munitum? Aut quid rursus asserere verisimilib. argu-
mentis non queunt, quamuis sit apertissime falsum, quamvis
evidens manifestumq. mendacium? Cum enim sibi persua-
serit quis esse aliquid, aut non esse, amat quod opinatur as-
serere, & acumine alios anteire, maxime si agatur res
summota, & abdita, & caligine involuta nature. Mun-
dum quidam ex sapientibus existimant neque esse natum,
neque ullo esse in tempore periturum: immortalem nonnul-
li, quamuis eum conscribant esse natum, & genitum. Ter-
tis vero collibitum dicere est, & esse natum, & genitum,
& ordinaria necessitate periturum. Et cum ex istis opinio-
nibus trinis unam esse necesse sit veram, cunctis tamen ar-
gumenta non desunt, quibus & sua decreta confirment, &
aliorum subrumpant & labefaciant scita. Eundem hunc
aliq. elementis ex quatuor tradunt, & pronunciant stare, ex
geminis aliq. ex singulis tertijs: sunt qui ex his nullis, & in-
diuidua corpora eius esse materiem & primam originem di-
cant. Cumq. ex his vera sit una sententia, aut nulla ex his
certa, similiter hic quoque argumenta omnibus prae-
sto sunt: quibus & ea, quae dicunt, vera esse constituent, & redar-
guant positas in aliorum sententijs falsitates. Sic & deos
nonnulli esse abnegant: prorsus dubitare se alijs an sint vsquam
dicunt: alijs vero existere, neque humana curare: immo alijs
perhibet, & rebus interesse mortalium, & terrenas admi-
nistrare rationes. Cum ergo haec ita sint, neque aliter fiat,
quin sit unum ex omnibus verum, pugnant tamen argu-
mentis omnes, neque singulis deest id, quod probabiliter di-
cant, siue cum suas res asserunt, siue cum alienis opinionibus
contradicunt. Non alia, neque absimili ratione de anima-
rum ab his conditione differitur. Hic enim eas retur & esse
perpetuas, & superesse mortalium functioni: superesse ille
non credit, sed cum ipsis corporibus interire. Alterius vero
sententia est, nihil eas continuo perpeti, sed post hominem
positum

positum aliquid eis ad vitam dari: mortalitatis deinde in-
iura succedere. Et cum omnia nequeant veri esse confor-
tia, ita tamen fortibus & validissimis probationibus omnes
agunt, ut reperire non possis quidnam tibi videatur falsum:
quamuis ex omni parte diuersa dici aspicias, & rerum co-
trarietatibus dissonare. Quod utique non fieret, si certum
aliquid tenere curiositas posset humana, vel quod videretur
inuentum, aliorum omnium comprobaretur assensu.
Inanissima igitur res est, & superuacui operis, tanquam scias
aliquid promere: aut velle, scire contendere: & si sit verum,
posse videas destrui: aut acceptare pro vero id, quod for-
sit non sit, & ex more hallucinantium proferatur. & me-
rito res ita est. Non enim diuina diuinis, sed rationib. pen-
dimus & commentamur humanis: atque, ut fieri meruisse
quid remur, ita esse oportere contendimus. Quid ergo nos
soli ignoramus, nescimus quisnam sit animarum conditor,
quisnam constitutor? quae causa hominem finxerit? mala
unde proruperint? vel cur ea rex summus & esse patia-
tur, & confici? neq. a rebus propellat humanis? Vos enim
horum quicquam exploratum habetis, & cognitum? Si su-
spitionum exponere volueritis audaciam, potestis explica-
re, ac promere: mundus iste, qui nos habet, utrum ne sit ge-
nitus, an tempore in aliquo constitutus? Si constitutus, &
factus est, quonam operis genere, aut rei cuius ob causam?
Potestis inducere, atque expedire rationem, cur non fixus,
atque immobilis maneat? sed orbe toto semper circumfere-
tur in motu, sua ipse sponte, & voluntate circumagatur? an
virtutis alicuius impulsione torqueatur? locus ipse, ac
spacium in quo situs est, ac volutatur quid sit? infinitus, fi-
nitus, inanis? an solidus axis eum sustineat extremis cardini-
bus nitens? an ipse se potius vi propria sufferat, & spiri-
tu interiore suspendat? Potestis interrogati planum face-
re, scientissimeque monstrare, quid nunc in plumas sub-
aperiat crustulas? quidnam fuerit rationis, & causae, ut non
F 3 ab oc-

ab occiduis partibus dies primus exurgeret, & lucem in oriente finiret? quemadmodum sol ipse uno, eodemq; cātā. Et tam varias res efficiat, quinimmo contrarias? quid sit luna, quid stella? cur una specie, aut illa nō maneat, aut per omne mundi corpus frustilla hac ignea conuenerint? atque oportuerit figura alia ex his parua, ampliora & maiora sint alia, obtusi hac luminis, acutioris illa & fulgida claritatis? Si preſto eſt quod libuerit ſcire, & in aperto rerum eſt ſcientia conſtituta, ediſſertate, & dicite, quibus modis ſiant & rationibus pluuiæ? ut in ſuperis partibus, atque in aëris hoc medio ſuſpenſa aqua teneatur, natura res labilis, & ad fluorem ſemper decurſionemq; tam prona? Ediſſertate (inquam) & dicite quid ſit quod grandinem torqueat? quod guttatim faciat pluuiam labi? quod imbres, ac niues plumeas, & Eoliora dilatarit? vterius vnde oriatur & quid ſit? cur temporum viciffitudines inſtituta, cum ſtatui unum poſſet, & una eſſe ſpecies cœli, nihil ut rerum deſideraret integritas? quæ eſt cauſa, quæ ratio, ut maria ſalſa ſint, aut terrarū hæc dulces, alia ſint amara, vel frigida? quo ex materia genere humanorum corporum concreta & ſtabilita ſunt viſcera? vnde oſſa ſolidata? quid in teſtina, quid venas fiſtulas, & commeabiles fecerit? cur cū eſſet utilius oculis nos illuminare cōpluribus ad periculū cecitatis, duorum ſumus anguſtiis applicati? Beluarū, & anguim tam infinita atque innumerabilia genera, cuius rei ſunt cauſa vel informata, vel prodita? quid in mundo faciunt bubones, immuſſuli, butcones? quid alites & volucres catere? quid formicarū & verminū genera, in varias labeſ pernicioſq; naſcētia? quid pulices? quid impudētes muſcæ, aranea, ſorices, mures, ſanguisuga, tipula? quid ſpina, quid ſentes; quid auena, quid lolium? quid herbarum, aut fruticum, aut adolentia naribus, aut triſtia inodoribus ſemina? immo, ſi aliquid ſciri, comprehendere aut aliquid poſſe cenſe- tis, quid ſit triticum dicite: far, hordeū, milium, cicer, faba, lenticula

lenticula, inula, cuminum, porri, vlpicum, cepe? Non enim ſi fructui vobis ſunt, & ciborum mediis in generibus conſtituta, expeditum, aut promptum eſt, quid ſint ſingula, ſcire: cur talib; figurata ſint formis? fuerit neceſſitas aliqua, ut non alios ſapores, alios odores, alios colores, quā quos habent ſingula res, habere debuerint, an & alios potuerint ſumere? Ipſa deinde hæc quid ſint, ſapor dico, id eſt, ſapor, & cætera qualitatū diſtancias quibus ex rationibus ducāt? Ex elementis (inquit) & ex principalibus originibus rerum. Amara ſunt enim elementa, vel dulcia, odoris ſunt alicuius, vel oloris, ut ex earum concrectione credamus paritas eſſe in naſcentibus qualitates, quibus aut ſuauitas naſcitur, aut ſenſibus offeſſio comparatur. Cum igitur & vos ipſos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant cauſæ, fugiant rationes, neque dicere, neque explanare poſſitis quid ſit factum, aut quare, aut cur oportuerit non eſſe, verendum conuelliſtis & dilaceratiſtis noſtram: qui quæ nequeunt ſciri, neſcire nos conſitemur, neque ea cōquirere aut inueſtigare curamus, quæ comprehendere liquidiffimum eſt non poſſe, quamuis mille per corda ſuſpitio ſe porrigat atq; intendat humana. Et ideo Chriſtus licet vobis inuitis deus, (deus inquam Chriſtus, hoc enim ſape dicendum eſt, ut infidelium diſſiliat & dirumpatur auditus) dei principis inſuſione loquens ſub hominis forma, cum mortalium ſciret cecam eſſe naturam, neque ullam poſſe comprehendere veritatem, poſitarum nec ante oculos rerum pro comperto habere, & cognito, quicquid ſibi eſſe ſuaſiſſet: & prorſus ſuſpitionibus hæſitare, litigioſas ſerere atque intendere quæſtiones: omnia iſta nos linquere & poſt habere præcepit: neq; in res eas, quæ ſint à noſtra procul cognitione dimota in- fructuoſas immittere cogitationes. Sed quantum fieri po- teſt, ad dominum rerum tota mente, atque animo pro- ſciſci, ſuſtollere ab his locis, atque in eum traducere ſuſpen- ſas pectoris conuerſiones, memoriam eius habere perpe- tuam;

tuam: & licet nulla possit imaginatione formari, auras tamen nescio quas eius sibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quas angusta continet diuinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum verum, & de quo nullus ambigere, nisi amēs possit, & desperationis insana, quem satis sit scire, ut nihil aliud noueris: sisq; veram, & maximam scientiam consequutus, in deorum capite, & cognitione defixus. Quid est (inquit) vobis inuestigare, conquirere, quisnam hominem fecerit? animarum origo quæ sit? quis malorum excogitauerit causas? orbe sit sol amplior, an pedis vnius latitudine metiatur? alieno ex lumine, ac propriis luceat fulgoribus luna? qua neque scire compendium, neque ignorare detrimentum est vllum? Remittite hac deo, atque ipsum scire concedite, quid, quare, aut unde sit: debuerit esse, aut non esse: supernatum sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conueniat, an referuari: exuri, dissolui, an repetita integritate renouari. Vestris non est rationibus liberum implicare vos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Vestra in ancipiti sita est, salus animarum vestrarum, & nisi vos applicatis dei Principis notioni, à corporalibus vinculis exolutos expectat mors seua, non repentinam afferens extinctionem, sed per tractum temporis cruciabilis poena acerbitate consumes. Neque illud obrepat, aut spe vobis æria blandiatur, quod à sciolis nonnullis, & plurimum sibi arrogantibus dicitur: Deo esse se gnatos, nec sati obnoxios legibus: si vitam restrictius egerint, aulam sibi eius patere, ac post hominis functionem prohibente se nullo tanquam in sedem referri patriam: neque quod Magi spondent, commedaticias habere se preces, quibus emollita nescio quæ potestates vias faciles præbeant ad cælum contendentibus subuolare: neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato, diuinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blādimenta hæc cassa sunt, & inani-

nium fomenta votorum. Seruare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquam est, qui longas facere perpetuitatis possit, & spiritum subrogare, nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius temporis circumscriptione finitus. Cum enim di omnes, vel quicunque sunt veri, vel qui esse rumore atq; opinione dicuntur, immortales & perpetui voluntate eius sint, & benefici munere: qui fieri pote est, ut alij præstare, vel quod ipsi sunt, valeant, cum alienum id habeant, & maioris potentie commodatum? Cadat licet hostias quantaslibet Etruria: humana sibi omnia sapientes negent: Magi cunctas emolliant & commulceant potestates: nisi à Domino rerum datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idq; per mandatum, multum postea penitebit fuisse irrisui, cum ad sensum cæperit interitionis accedi. Sed si (inquiunt) Christus in hoc missus à deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid secula commeruerunt priora, quæ ante ipsius aduentum mortalitatis cōditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cū eis animis actum priscorum veterimorumq; mortalium, subuentum & his, an sit ratione aliqua cōsultum atque prouisum? Potestis (inquam) scire id, quod Christo potuit docente cognosci: infinita, an finita secula sint, ex quo in terris esse genus hominū cepit: quādo primum anima corporibus illigata, quis auctor iunctionis istius, quinimmo ipsius quisnā hominis fabricator? quo priorum abscesserint anima, quibus in mūdi partibus, aut regionibus fuerint, corruptibiles, an contra? potuerintne accedere ad periculum moriendi, nisi tempore necessario conseruator occurrisset Christus? Deponite has curas, & incognitas vobis relinquate quæstiones, misratio & illis impertita est regia, & equaliter per omnes diuina beneficiæ cūcurrerunt, conseruate sunt, liberate sunt, & mortalitatis sortem conditionemq; posuerunt. Quo genere, quæ, quando? Si arrogantia, si typhus, si elatio abesset à vobis,

iamdudum hoc scire potuistis auctore. Sed si generis Christi humani (inquit) conservator advenit, quorū omnino non omnes equali munificentia liberat? Non equaliter liberat qui equaliter omnes vocat, haud ab indulgentia principali quēquam repellit, aut respuit, qui sublimibus, infimis, seruis, feminis, pueris, uniformiter potestate veniendi ad se facit? Patet, inquit, omnibus fons vitæ, neq; ab iure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi fastidium tantū est, ut oblatis respuas beneficium muneris, quinimmo si tantum sapientia prauales, ut ea, quæ offeruntur à Christo, ludum atque ineptias nomines: quid inuitans peccat, cuius sole sunt hæ partes, ut sub tui iuris arbitrio fructum suæ benignitatis exponat? Sortem vitæ eligēdi nulli est (inquit Plato) Deus causa, neque alterius voluntas ascribi potest cuiquam recte, cum voluntatis libertas in ipsius sit posita potestate, qui voluit. An nunquid orandus es, ut beneficium salutis ab deo digneris accipere, & tibi aspernanti, fugientiq; longissime, infundenda in ore premium est diuinæ benevolentie gratia? Vis sumere quod offertur, atque in tuos usus convertere, consulueris tu tibi, aspernaris, contemnis, & despicis, te muneris commoditate priuaueris, nulli deus infert necessitatem, imperiosa formidine nullum terret. Neque enim necessaria nostra illi salus est, ut compendij aliquid, dispendijue patiat: si aut deos nos fecerit, aut ad nihilū redigi corruptionis dissolutione permiserit. Immo, inquit, si deus est potēs, misericors, conservator, conuertat nobis mentes, & inuitos faciat suis pollicitationibus credere. Vis ergo est ista, non oratio, nec dei liberalitas principis, sed ad vincendi studium puerilis atque inanis contentio. Quid est enim tam iniustum, quā repugnanti- bus, quā inuitis extorquere in contrarium voluntates, inculcare quod nolint, & quod refugiant animis, prius nocere, quā prosis? & priore detracto, in alienum habitum sententiamq; traducere? Tu qui te verri, & vim desideres

perpeti

perpeti, ut id quod nolis efficias, atq; arripias coactus: cur respuis assumere voluntate id, quod versus desideras atq; immutatus efficere? Nolo, inquit, & voluntate non habeo. Quid ergo criminaris deum, tanquā tibi desit? opem desideras tibi ferre, cuius dona, & munera non tantum asperneris & fugias, verum in alia verba cognomines, & iocularibus facetiis prosequaris. Christianus ergo ni sacro, speciei salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis. Partes enim salutis danda, conferendiq; animis quod tribui cōuenit necessariumq; est applicari, solus à deo patre inuictum habet & traditum, ita se habentibus semotis atque interioribus causis. Ut enim dii certi, certas apud vos habent, tætelas, licentias, potestates, neque eorum ab aliquo id quod eius non sit potestatis ac licentie postulat: ita vnius pontificis Christi est dare animis salutem, & spiritum perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberum dare posse videntiam, medicinam non posse: si Cererem fruges, si Esculapium sanitatē, si Neptunum aliud, aliud posse Iunonem, Fortunam, Mercurium, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularum datores: & hoc necesse à nobis est ut debeatis accipere, à nullo animas posse vim vite atque incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem rex summus huic muneri officioq; præfecit. hanc omnipotens Imperator esse voluit salutis viam: hanc vitæ, ut ita dixerim, ianuam. per hunc solum est ingressus ad lucem, neq; alias datum est, vel irrepere, vel innadere ceteris omnibus clau- sis atque inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, & ab omni fueris vitiorum cōaminatione purgatus, conciliaueris illas atque inflexeris potestates, ne ad cælum redeunti vias claudant atque obsepant trāsitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contetionibus premiū, nisi, quod ipsam immortalitatem facit Christo attribuere, per- ceperis: & verā fueris admissus ad vitā. Nam quod nobis obiectare consuectis, nouellam esse religionem nostram, &

ante

ante dies natam propemodum paucos, neq; vos potuisse antiquam & patriam linguere, & in barbaros ritus peregrinosq; traduci, ratione istud intenditur nulla. Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atq; antiquissimis seculis, quod inuētis frugibus glandes spreuerint & repudiauerint arbuta, quod corticibus contegi, & amirici deserint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis, usu & commoditate succinctior? aut quod structis domibus, & lautioribus successibus institutis, non antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus & cauernis praoptauerint ut beluae permanere? Commune est omnibus, & ab ipsis penē incunabilis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia praeponere, & quod esse constituerit pretiosius, latius id confectari & petere: in eoq; desigere spem salutis, & salutarium comodorum. Itaque cum nobis intendetis auersionem ex religione priorum, causam conuenit ut inspiciamus, non factum: nec quid reliquerimus, opponere, sed secuti quid simus, potissimum contueri. Nam si mutare sententiā culpa est vlla, vel crimen: & a veteribus institutis in alias res novas voluntatesq; migrare, criminatio ista & vos spectat, qui toties vitā consuetudinēq; mutastis: qui in mores alios, atq; alios ritus priorū condemnatione transistis. Nunquid enim quinque in classes habetis populi distributum, vestri olim ut habuere maiores? Nunquid magistratus per populum creati? militaria, urbana, communia quae sint, comitia, scitis? seruatis de caelo, aut ociosas facitis obnunciationibus actiones? cum paratis bella, signum monstratis ex arce? aut fecialia iura tractatis? per clarificationē repetitis res raptas? aut Martiū discrimine obeuntres spem praelij sumitis, & ex acuminibus auspicatis? in potestatibus obeundis leges conseruatis Annarias? in donis, in muneribus Cincias? in cohibendis Censorias sumptibus? in penetrabilibus Vestae ignis perpetuos fouetis focos? sacras facitis mensas, salinorum appositū, & simulacris deorum?

cum

um in matrimonia conuenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum Genios aduocatis? nubentium crimem calibari hasta mulcetis? puellarum togulas fortunam desertis ad virginealem? matres familias vestrae in atrijs operantur domorum, industrias testificantes suas? potionibus abstinent vini? affinibus, & propinquis osculari eas ius est, ut sobrias comprobent atque abstemias se esse? In Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quam nunci tauros immolare cadoris: nonne istum morem religionemq; mutastis, atque ut rufulos liceret dari Senatus constitutum sanctione? Cum, Romulo, Pompiliog, regnantibus, percocta planē, ac madda concremarētur diis exta: nonne rege sub Tullo semicru-
da coepistis, & leniter animata porricere, prisca obseruatione contempta? Ante aduentum in Italiam Herculis, tum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur: & hūc similiter morem, non fraude callidula, & nominum ambiguitate mutastis? Cum igitur & vos ipsi modo illos mores, modo alias leges fueritis sequuti, multaue vel errorib. cognitis, vel animaduersione meliorum sint à vobis repudiata, quid est à nobis factum contra sensum, iudiciūq; commune, si maiora, & certiora delegimus, nec sumus nos passi falsū religionibus attineri? Sed nouellum nomen est nostrum, & ante dies paucos religio est nata, quam sequimur. Ut interim concedam, id quod nobis obicitur intentionis esse non falsē, quid est enim in negotiis hominum, quod vel opere corporis & manibus fiat, vel solius animi disciplina & cognitione teneatur, quod non ex aliquo coeperit tempore, & in usum exierit experientiamq; mortalium? Philosophia, Musica, ceteraque omnes artes, quibus vita est excolta & expolita communis, cum hominibus nata sunt, & non potius nuper, quinimmo penē paulo ante, agitari, intelligi, celebrarique coeperunt? Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse noscendum, condiscendumq; curabat

rabat in fulminum casibus, aut extorū quid significaretur in venis? Quando siderum motus, aut ratio cœpta est genethliaca sciri? non post Theutin Egyptium, aut post Atlantem (ut quidam ferunt) gestatorem, baiulum, tibi- cinem illum ac destinam cœli? Sed quid ego hac parua? ipsi dii immortales, quorum modo aditis tēpla, & numina sup- pliciter adoratis (sicut vestris literis atq; opinionibus tra- ditur) non esse, non sciri, ab temporibus cœperunt certis, & impositis nominū appellationibus nuncupari? Nam si vo- rum est ex Saturno atq; eius uxore Ionem suis cū fratribus procreatum, ante nuptias & partus Opis nusquam fuerat Iuppiter, Iuppiter tam supremus, quā stygius: nusquam salū dominus, nusquā Iuno: quinimmo alius nullus, genito- ribus duobus exceptis, cœli habitabat in sedibus: sed ex co- rū concubitu concepti, & nati sunt, & spiritū hausere vi- talem. Certo ergo a tempore deus esse Iuppiter capit, certo cultus & sacrificia cōmereri: certo fratribus in potestatibus anteponi. Rursus vero si Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musa, Tyndarida Castores, ignipotēsque Vulcanus, Ioue patre sunt prodicti, & genito Saturno pro- creati, antequā Memoria, quā Alcmēna, Maia, Iuno, Latona, Leda, Dione, tum & Semele Diapitris facta sunt cōpressionibus facta, nusquā & hi gentiū, nec in aliqua par- te rerum fuere naturæ, sed ex conuentu Iouis inseminati, & nati sunt, & aliquem sensum sui habere cœperunt. Ergo & hi quoque tēpore esse cœperunt certo, & in numero ruminum sacrorum ad carimonias innocari: quod ipsum similiter di- cere translatus in Minervam licebit. Si enim Iouis (ut asseneratis) ex cerebro sine ullius seminis emicuit iactus: antequā est Diespiter genitus, & in utero matris corpore formam circumscriptionis accepit, certum est utique Min- ervam non fuisse, neque rerū in numero, aut vlla esse in sub- stantia computatam: sed ex capite Iouis enata est, & esse res cœpit nonnulla in essentia constituta. Habet ergo primige-
mos

nios ortus, & a certo cœpta est tempore Dea dici, sacris in- edibus statui, & inuolabili religione sanciri. Quod cū ita se habeat, cum de nouitate loquimini religionū nostrarum, vestra vobis in mentem non veniunt, nec curatis inspicere quando sint exorti dii vestri, quas origines habeant, quas causas, vel ex quibus proruperint emicuerintque, radicibus. Cuius est autē pudoris, quinimmo inuerecūdia cuius, quod agere te videas, in eo alterum reprehendere, maledicti & criminis loco dare ea, quæ in te possint reciprocata vicissi- tudine retorqueri? Sed quod agimus nos, nouum est, quod autem vos, priscum est, & nimia vetustatis, & quid istud aut vos innuat, aut nostram causam rationemque, contristat? Noua res est quā gerimus, quandoque & ipsa vetus fiet. vetus quam vos agitis, sed temporibus quibus cœpit noua fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tem- pore æstimanda, sed numine: nec colere qua die, sed qui cœ- peris, conuenit intueri. Ante quadringentos annos religio (inquitis) vestra non fuit. Et dii vestri non fuerunt ante millia annorum duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non difficilibus, non obscu- ris, sed quas possit videre qui volet, & contrectare (quem- admodum dicitur) manibus. Quis Ionem cum fratribus genuit? genitalibus Opis adiunctus Saturnus (ut vos fer- ris) Cœlo atq; Hecata procreatus. Quis Picum Fauni pa- trem, atq; auū Latini? Saturnus, ut iude vos vestris scri- ptis atq; auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, sequitur ut Picus & Iuppiter germanitatis sibi sociati sint iure: ut- pote uno ex sanguine, unoque ex semine procreati. Consenta- neum est ita esse quod dicitur. Ab Ioue, & Pico, quot sunt generis usque ad Latinum gradus? trini: ut indicat series. Vultis Fannus, Latinus, & Picus, annis vixerint vicens atque ceteris? ultra enim negatur posse hominis vita produ- ci, æstimatio iusta & liquida est. Trecēti ergo sunt pleni & sexaginta post hos anni, res ita est ut indicat supputatio.
Cuius



51 Cuius fœcer Latinus fuit? Anea, genitoris Latini. cuius? Albani oppidi conditoris. Quod apud Albam regnatum est annis? quadringentis, & prope bis denis. Etatis urbs Roma cuius esse in annalibus indicitur? annos ducit quinquaginta & mille, aut non multum ab his minus. Ergo ab Ioue, qui frater est Pici, quique pater est minorum, & reliquorum deorum, anni ad hec tempora propè millia duo sunt, haud pleni, ut largiamur ætati. Quod cum redargui non possit, non tantum recens nata religio ostenditur, quam obitis: sed infantes, & paruulos esse ipsos adhuc deos, quibus tauros atque alias hostias cum periculo corruptionis suggeritis: quos oportebat adhuc mammis, atque stillato lacte nutriri. At religiones vestre multis annis præcedunt nostram, & eo sunt veriores, quod vetustatis auctoritate munite sunt. Et quid eas prodest annis quâ plurimis anteire, cum a certo cœperint tempore? aut spatij cuius sunt millia annorum duo, seculorum tantis comparata cum millibus?

52 At tamen ne causam tam bonâ proderè dissimulatione videamur, nisi molestum est, dicite, omnipotens, & primus deus nouella vobis videtur res esse, & qui eum venerantes colunt, inauditas, incognitas, repentinas agitare atque inducere religiones? Est ne illo antiquius quicquam, aut quod eum præcedat re, tempore, nomine, potest aliquid inueniri? Nonne solus ingenuus, immortalis, & perpetuus solus est? Quis caput, aut fons rerum est? non ipse? cui debet æternitas hoc ipsum, quo nuncupatur æternitas? non ipsi? infinita ut prodeant secula, non ex eius perpetuitate perscitur? indubitabile istud & verum. nō ergo quod sequimur nouum est, sed nos sero addidicimus quidnam sequi oporteat & colere: aut vbi nam conuenire, & spem salutis affigere, & salutaria subsidia collocare. Nondum enim affulserat, qui viam monstraret errantibus, & caliginē in altissima constitutis cognitionis lumen immitteret, & ignorantis discerneret cecitatem. Sed causa in huiusmodi veritatur sola.

Quid?

Quid? vos Egyptiaca numina, quibus Serapis atque Isis est nomen, non post Pisonem & Gabinium Consules in numerum vestrorum retulistis deorum? Quid Phrygiam matrem, cuius esse conditor indicatur vel Midas vel Dardanius, nō cum Hannibal Pœnus res Italicas raperet, & terrarum exposceret principatum, & nosse, & scire cepistis, & memorabili religione sancire? Sacra Cereris matris non quod vobis incognita essent, ascita paulatim, obrentum est ut Græca dicantur, nouitatem ipsam testificante cognomine? Non doctorum in literis cōtinetur, Apollinis nomen Pompiliانا indigetamenta nescire? Ex quo apparet, & liquidum est, & huc vobis fuisse incognitum, post autem aliquanto cœpisse esse & notum. Si quis igitur vos interroget, tur eorum numinum, quorum modo fecimus mentionē, tam sero suscepitis cultum; responsuros vos certum est, aut quia illos nuper deorum esse in numero nesciebamus, aut quia nūc sumus a vatibus moniti, aut quia in rebus asperimis beneficiis eorum sumus auxiliisque seruati. Quod si hoc a vobis recte existimabitur dici, & ex nostris partibus ratione consimili existimatote esse responsum. Religio nobis ostenderet, qui in eius induceret veritatem: qui Deus monstraret quid sit, qui ad eius nos cultum ab rebus opinabilibus auocaret. Et quid, inquit, est visum deo regi atque principi, ut ante horas (quemadmodum dicitur) pauculas sospitator ad vos Christus cœli ex arcibus mitteretur? Interrogamus & nos contra: quæ causæ, quæ ratio est, ut non suis aliquando reddatur mensibus tempora, sed serius hyems, serius æstus, atque autumnitas fiant? Cur post messes arfactas, atque extincta frumenta, nonnunquam decidant pluuie, quas rebus oportuit incolumibus labi, atque temporis opportunitatibus ministrari: immo illud exquirimus potius, cur si Herculem oportuit nasci, si Esculapium, Mercurium, Liberum, aliosque nonnullos, qui & conciliis adiungerentur

rentur deorum, & mortalibus aliquid utilitatis afferret, tam sero à Ioue sint prodi, ut sola illos posteritas sciret superiorum verò ignoraret antiquitas? Rationem aliquam fuisse dicetis. Ratio ergo & hic fuit, cur non nuper, sed hodie sospitator nostri generis adveniret. Quanam igitur ratio est? Non minus inficias nescire nos. Neque enim promptum est cuiquam dei mentem videre, aut quibus modis ordinaverit res suas, homo animal cecū, & ipsum se nesciens vllis potest rationibus cōsequi. quid oporteat fieri, quando, vel quo genere, ipse rerum cūctarum pater moderator, & dominus scit solus. Nec si ego nequiuero causas vobis expromere, cur aliquid fiat illo vel hoc modo, continuo sequitur ut insecta fiant quæ facta sunt, & amittat res fidem, quæ generibus virtutum tantis & potestatum indubitabilis esse monstrata est. Tu opponas, & referas, cur tam sero emissus est sospitator? In infinitis perpetuis seculis nihilominus dicendum est serum. Ubi enim finis, & initium nullum est, nihil præmaturum est, nihil tardum, tempus enim à finib. & extremitatibus nescitur, quæ habere non potest series & immoderata continuatio seculorum. Quid enim si res ipsa, quibus opem conveniebat ferri, opportunitate istam temporis exigebant? Quid si alterius conditionis antiqua, alterius fuere sequentia? Quid si priscis aliter subueniri, aliter debuit posteriorib. consuli? Nonne literas auditis commemorantes vestras, fuisse homines olim Semideos, Heroas, cum immanibus corporibus atq; vastis? Non infantes sub vberibus matrum stentoreos legis edidisse vagitus, quorū ossa variis in regionib. cruta, vix repertorib. fecerūt fidem, humanorum reliquias esse membrorum? Potest ergo fieri, ut tum demum emiserit Christum Deus omnipotens, Deus solus, postquam gens hominum fractior, & infirmior capere nostra esse natura: si quod hodie factum est, ante millia fieri potuisset annorum, fecisset istud rex summus: aut si post totidem millia id, quod hodie factum est, debuisset impleri, nihil

nihil deum cogebar necessarias temporum non expectare mensuras. Rationibus fixis peragitur res eius, & quod semel decretum est fieri, nulla potest nonitate mutari. Cum ergo, inquit, omnipotenti seruiatis Deo, & eum habere confidatis salutis atq; incolumitatis vestra curam, cur persecutiones patitur perpeti vos tantas, atq; omnia genera pœnarum & suppliciorum subire? Perquiramus & nos contra, cur & vos cum tantos & tam innumeros colatis deos, cūq; illis ades cōstituatis sacras simulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes thuris plenius conficiatis altaribus: cur non immunes agitis tot discriminibus, & procellis, quibus quotidie vos agunt exitiabiles multiplicesq; fortuna? Cur (inquā) dy vestri cessant à vobis auertere tot morborū & valetudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, pestilentias, sterilitatem, amissionem pignorum, & proscriptionem bonorum, discordias, bella, similtates, captivitates urbium, & sublatis ingenuitatibus seruitutes? Sed & nobis in huiusmodi casibus minime auxiliatur deus. Præpta, & manifestā causa est. Nihil enim est nobis promissum ad hanc vitam, nec in carūcula huius folliculo constitutis, opis aliquid sponsum est, auxiliūq; decretum: quin immo edocti sumus minas omnes, quacumque sunt parvducere, atque aestimare fortunæ. Ac si quando ingruerit vis quæpiam grauior, quam sinem necesse sit consequi, ascribere infortunio: voluptas ē nec timere, nec fugere, quo facilius exui corporalib. possimus ē vinculis, & tenebrosam euadere cecitatem. Itaq; ista, quam dicitis persecutionis asperitas, liberatio nostra est, non persecutio: nec pœnam vexatiō inferet, sed ad lucem libertatis educet: ut si aliquis brutus ac stolidus in carcerem hominem damnatum ingressum, questionum nunquam afficere se grauib. atque immanibus existimet pœnis, nisi in ipsum saniat carcerem, materiam eius comminuat, atq; vrat testum, parietem, ianuas, partesq; alias operis renudet, deiciat, affligat, & 2 nescienti

nesciens hoc facto ei, cui videatur officere, dari ab se lucem, & sceleratam eripi cecitatem: itidem & vos flammis, exiliis, cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis & diuexatis nostra, non vitam eripitis nobis, sed pelliculis reuelatis & cutibus nos: nescy quod quantum instatis & pergitis in effigies has nostras speciesq; sanire, tatum arctis & granibus reuelatis nos vinculis, & ad lumen efficitis circumcisis nexibus euolare. Quare homines abstinete questionibus vacuis impedire spes vestras: nec, si aliter quam vos putatis, aliquid se habet, vestris potius opinionibus credere, quam rei debetis angusta. Urgent tempora periculis plena, & exitiales imminet poena, confugiamus ad salutarem deum, nec rationem muneris exigamus oblati: cum de animarum agatur salute, ac de respectu nostri, aliquid & sine ratione faciendum est, ut Epictetum dixisse approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec esse quod dicitur plenum fidei suspicamur: committamus nos deo, nec plus apud nos valeat incredulitas nostra, quam illius nominis & potentia magnitudo: ne dum ipsi nobis argumenta conquirimus, quibus esse videatur falsum id, quod esse nolimus atque admittimus verum, obrepat dies extremus & inimice mortis reperiamur in faucibus.

ARNO-

ARNOBII DISPUTATIO-
NUM ADVERSUS GENTES

LIBER III.



AMDVDM quide criminibus his omnibus, maledictionibus potius (ut vera dicamus) ab excellentibus parte in hac viris, & veritatem istam commeritis nosse, satis plene accurateq; responsum est: neq; apex ullius ullius pretermisus est questionis, qui non sit modis mille, & rationibus validissimis refutatus: non est igitur necessarium parte in hac causa diutius immorari. Neque enim stare sine assertoribus non potest religio Christiana? aut eo esse comprobabitur vera, si stipulatores habuerit plurimos, & auctoritatem ab hominibus sumpserit? Suis illa contenta est viribus, & veritatis proprie fundaminibus nititur: nec spoliatur vi sua, etiam si nullum habeat vindicem: immo si lingua omnes contrafaciant, contraq; nitantur, & ad fidem illius abroganda confessionis unita animositate conspirent. Nunc ad ordinem reuertamur, a quo sumus necessario pauloante digressi: ne diutius interrupta defensio palmam criminis comprobati calumniatoribus concessisse dicatur. Subiciunt enim haec: Si vobis diuina res cordi est, cur alios nobiscum neque deos colitis, neque adoratis, nec cum vestris gentibus communia sacra miscetis, & religionum coniungitis ritus? Possumus interim dicere, ad cultum diuinitatis obeundum satis est nobis deus primus: deus (inquam) primus, pater rerum ac dominus, constitutor moderatorq; cunctorum: in hoc omne, quod colendum est, colimus: quod adorari conuenit, adoramus: quod obsequium venerationis exposcit, venerationibus promeremur. Cum enim diuinitatis ipsius teneamus caput, a quo ipsa diuinitas diuinorum omnium, quaecunque sunt

sunt ducitur: superuacuum putamus personas ire per singulas: cum & ipsi, qui sint, & qua habeant nomina, nesciamus: & cuius sint praterea numeri, neque liquidum, neque comprehensum, neque exploratum habere possimus. Atque ut in terrestribus regnis necessitate nulla copellimur, regalibus in familiis constitutos nominatim cum principibus adorare, sed in regum ipsorum cultu, quicquid illis annexum est, tacita vi se sentit honorificentia comprehendere: non alia ratione (quicumque hi dii sunt) quos esse nobis proponitis: si sunt progenies regia, & principali oriuntur e capite, etiam si nullos accipiant nominatim a nobis cultus, intelligunt se tamen honorari communiter cum suo rege, atque in illius venerationibus contineri. Et hoc quidem a nobis fuerit ita prolatum si modo liquet & constat prater ipsum regem & principem esse non alia capita, qua digesta & separata per numerum, velut quendam populum plebeie multitudinis faciant. Neque nobis in adibus sacris effigies pro diis, & illa simulacra velitis ostendere: qua intelligitis vos quoque, & renuitis confiteri, vilissimi esse formas luti, & fabrorum figmenta puerilia. & cum de re loquimur diuina vobiscum, hoc ut ostendatis exposcimus esse deos alios natura, vi, nomine: non in simulacris propositos, quos videmus, sed in ea substantia, in qua conveniat aestimari tanti esse nominis oportere virtutem. Sed consilium non est parte in hac causa diutius immorari: ne lites maximas concitare, ac tumultuosa conferere videamur velle certamina. Sit ista (ut predicatis) plebs numinum, sint Deorum innumera gentilitates: astipulamur, acquiescimus, nec in aliqua questione dubitabile istud ambiguumque, configimus. Illud tamen a vobis audire exposcimus, & rogamus, unde vobis compertum est, vel quibus rationibus comprehensum, hiue sint in caelo, quos esse existimatis, & colitis: an nescio qui alij, opinionis & nominis inauditi? Potest enim fieri, ut hi sint, quos esse non reminisci: & quos esse confiditis, in nulla inueniantur

parte

parte natura. Neque enim caeli aliquando subuolastis ad sidera, singulorum facies atque ora vidistis: & quos esse meministis illic deos, eosdem hic colere, tanquam notos institulistis, ac visos. Sed & illud rursus desideramus audire a vobis, impositane habeant haec nomina, quibus eos vocatis, an ipsi haec sibi diebus imposuerint ludicris. Si diuina haec sunt & caelestia nomina, quis detulit ad vos ea? Sin autem a vobis appositae appellationes has habent, quemadmodum potuistis vocabula his dare, quos neque videbat is aliquando, neque quales, aut qui essent in nulla cognitione noratis? Sed ut vultis, & creditis, atque ut vobis persuasum est, hi dii sint: nominibus appellentur his etiam quibus eos populares ceteri popularis vulgaritas ducit: unde tamen vobis quae nominis huius sensum complent? an sunt aliqui vobis in cognitione, in usum aliquando notitiamque perlati? Neque enim sciri est facile, definita & certa sit eorum numeri multitudo: an sine vlla populositatis summa sit, nec computationis alicuius rationibus terminata. Fingamus enim vos deos mille percolere, vel millia potius quinque: at in rerum natura potest forsitan fieri, ut deorum millia centum sint: potest & hoc amplius, immo (quod diximus paulo ante) potest deorum summa esse nulla, nec numerabili circumscriptione finita. Aut igitur & vos impij, qui prater deos paucos reliquorum officia non obitis: aut si vobis veniam ceterorum ignorantia postulatis, eandem & nobis conciliabitur veniam: si pro parte consimili eorum religionibus abstinemus, quos esse omnino nescimus. Et tamen, ne nos qui quam peruacaciter arbitretur sacramenta nolle suscipere ceterorum (quacumque sunt) numinum: deuotas etenim metes & manus protendimus supplices, neque aspernamur, quocumque inueneritis, accedere: si modo discamus quina isti sunt dii, quos nobis ingeritis, & quos par sit adiungi summi regis ac principis venerationi. Saturnus, inquit, & Ianus est, Minerva, Iuno, Apollo, Venus, Triptolemus, Hercules, atque alij,

G 4

& ca.

et ceteri, quibus magnificas ades cunctis penè in urbibus religiosa consecrauit antiquitas. Inuitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultum si non ipsi vos primi opinionum turpium seditate talia de illis confingeretis, quæ non modo illorum pollueret dignitatem, sed minime illos esse qualitatibus comprobaretis adiunctis. Adduci enim primum hoc ut credamus non possumus: immortalem illam præstantissimamque naturam diuisam esse per sexus, et esse partem unam mares, partem esse alteram feminas. Quæ quidem locum plenè iam dudum homines pectoris vini, tam Romanis literis explicauere, quam Græcis: et ante omnes Tullius Romani disertissimus generis, nullam veritus impietatis inuidiam, ingenuè, constanter, et liberè, quid super tali opinione sentiret, pietate cum maiore monstrauit. a quo si res sumere iudicij veritate conscriptas, non verborum luculentias pergeretis, perorata esset et hæc causa: nec secundas (ut dicitur) actiones nobis ab infantibus postularet. Sed quid ancupia verborum, splendoremque sermonis peti ab hoc dicam, cum sciam esse non paucos, qui auerentur et fugiant libros de hoc eius, nec in aurem velint admittere lectionem opinionum suarum præsumpta vincetem? cumque alios audiam mussitare indignatè, et dicere: oportere statui per Senatum, aboleantur ut hæc scripta, quibus Christiana religio comprobetur, et vetustatis opprimatur auctoritas? Quinimmo si fiditis exploratè vos dicere quicquam de diis vestris, erroris convincite Ciceronem, temeraria et impia dicta refellitote, redarguite, reprobate. Nam intercipere scripta, et publicatam velle submergere lectionem, non est deos defendere, sed veritatis testificationem timere. Ac ne tamen et nobis inconsideratus aliquis calumiam moueat, tanquam deum, quem colimus, marcm esse credamus: ea scilicet causa, quod cum, cum loquimur, pronunciamus genere masculino: intelligat non sexum, sed usum, et familiaritate sermonis appellationem eius, et significantiam

tiam promi. Non enim deus mas est, sed nomen eius generis masculini est: quod idem vos dicere religione in vestra non quitis. Nam consuestis in precibus, siue tu deus es, siue tu dea, dicere: qua dubitationis exceptio dare vos diis sexus disunctione ex ipsa declarat. Adduci ergo non possumus, ut corpora credamus deum. Nam necesse est corpora, si sunt mares ac femina, vi significata ex generum disunctione. Quis enim vel exigui sensus ne scit terrenorum ab illo animalium conditore non alia de causa generis diuersi sexus institutos esse, atque formatos, nisi ut per coitus, et connubia corporum, res caduca et labilis successionis perpetua inuolutione duraret? Quid ergo dicemus? Deos procreare? Deos nasci? Et ideo his additas genitalium membrorum partes, ut sufficere prolem possent, et noua quoque substituta foetura, quicquid prior ætas abstulisset, recidina substitutio subrogaret? Ergo si hæc ita sunt, id est, si dii procreant superi, et si per has leges experiuntur se sexus, suntque immortales, nec frigoribus sunt senectutis effati, sequitur ut debeant plena esse diis omnia: neque innumeros cælos eorum capere multitudinem posse: siquidem et ipsi si perpetuo generant, et per soboles sobolum multiplicata semper innumerabilitas ampliatur, aut si obscenitas coeundi (ita ut deiceret) ab diis abest, qua causa ratioque monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solent libidinum propria haberi hac frustra, aut impronidentiam in illis suam ludere voluisse naturam: ut eos his partibus aggeraret, quibus vitandum non est. Sed ut enim ad usus certos, manus, pedes, oculi, ceteraque constructio membrorum sua quoque in officia constituta est, ita conuenit credere in sui muneris functionem comparatas esse has partes: aut confitendum est in deorum corporibus esse aliquid vacuum, quod sit frustra atque inutiliter fabricatum. Quid dicitis o sancti atque impolluti Antistites religionum? Habent ergo dii sexus, et genitalium

membrorum circumferunt scditates, quas ex oribus verendis infame est suis appellationib. promere? Quid ergo iam superest, nisi ut eos credamus immundorum quadripedum ritu, in libidinum furias gestire, cupiditatibus rabi-
dis ire in mutuas complexiones, & postremum fractis dissolutisq; corporibus voluptatis enervatione languescere? Et quoniam quadam sunt foeminarum generis propria, sequitur ut eas quoque credamus circumactis persolvere suis mensibus leges: fastidiosas ducere atque habere conceptus aboriri, perferre, & prapropero partu septimanas edere aliquando foeturas. O pura, o sancta, atque ab omni turpitudinis labe disparata atque abiuncta diuinitas, auct animus, atq; ardet in Chalcidicis illis magnis, atque in palatiis coeli deos deasq; conspiciere intectis corporibus atq; nudis, apud Iacchum Cererem (musa ut pradicat Lucretii) mammosam, Hellepontiacum Priapum inter deas virgines atque matres circumferentem res illas, praliorum semper in expeditione paratas. Auet, inquam, videre deas gravidas, deas foetas, gliscentibusq; per dies aluis intestini ponderis morositate cunctari, parturire alias tractu longo, & manus obstetricias quarere: illas telis granibus, & dolorum acuminibus fixas ciulare, & hortari, & inter hac omnium suppetias Iunonis implorare Lucina. Nonne multo est rectius maledicere, conuitiari, atq; alia ingerere diis probra, quam obtentu pio talia de his monstra opinionum indignitate praesumere? Et audetis ascribere causam nobis offensionis deorum? cum si iudicatio fiat, certissima in vobis reperiatur hac esse, & in contumelia, quam opinamini, stare. Nam si dii (ut dicitis) afficiuntur ira, & animorum indignationibus incalescunt: cur eos non putemus agere atque acerrime sustinere, dari sibi a vobis sexus, quibus canes porciq; formati sunt? & cum ita credatis, non aliter se fingi, & ignominiosa cum ostentatione proponi? Ergo cum haec ita sint, miseriarum omnium causa vos estis, vos deos im-
pellitis.

pellitis, vos excitatis infestare omnibus malis terras, & nona quaeque quotidie struere, quibus ulcisci se possint tot a vobis iniuriis & maledictionibus exasperati. Maledictionibus, inquam, & iniuriis, quas partim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris, quas vestri Theologi, quas Poetae, quas ipsi vos quoque ignominiosis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis humanas, & abiectissae clauum deos: si modo illorum curam spectat, mortalium regere atq; administrare fortunas. Nam nobis quidem cur irascantur non habent: quos vident & sentiunt, neque se colere, neque deridere, quod dicitur, & honestius quam vos multo de sui nominis dignitate existimare & credere. De sexu haecenus. Nunc ad speciem veniamus & formas, quibus esse descriptos deos superos creditis: quibus immo formati, & templorum amplissimis collocatis in sedibus. Neq; ququam Iudaicas in hoc loco nobis opponat & Sadducei generis fabulas, tanquam formas tribuamus & nos deo: hoc enim putatur in eorum literis dici, & ut vel re certa, atque auctoritate firmari: qua aut nihil ad nos attinent, nec ex aliqua portione quicquam habent commune nobiscum: aut si sunt credite sociæ, querendi sunt vobis altioris intelligentiae doctores, per quos possitis addiscere, quibus modis conueniat literarum illarum nubes, atque inuolucra relaxare. nostra de hoc sententia talis est. Naturam omnem diuinam, quae neq; esse coeperit aliquando, nec vitalem ad terminum sit aliquando ventura, liniamentis carere corporeis, neque vllas formarum effigies possidere, quibus extrema circumscriptio membrorum solet coagmenta finire. Quicquid enim tale est, mortale esse arbitramur & labile: nec obtinere perpetuam posse credimus auitatem, quod extremis coërcitum finibus necessaria circumcludit extremitas. At verò vos deos parum est formarum quod amplectimini mensione, si-
lo etiam atterminatis humano: & quod indignius multo est, terrenorum corporum circumcesura finitis. Quid ergo dice-

dicemus? Caput deos gestare tereti rotunditate collectum, retinaculis nervorum dorso illigatū ac pectori, & ad cervicem necessarias flexiones confectionibus verticū, atque ossea substructione fulciri? Quod si accipiemus ut verū sit, aures etiam sequitur ut habeant curvis perterebratas anfractibus: oculorum orbiculos mobiles, superciliorum marginibus obumbratos: suspensum imbricem narium, mactationibus muculentis & spiritali commeabilem tractui: subactionibus ciborum dentes trini generis, atque in officia trina compositos: manus ministras operum articulis, digitis, & cubitorum mobilitate tractabiles: corporibus sustinendis pedes, explicandis gressibus, & suggerendis anticipationibus itionum. Quod si ea, qua prompta sunt, consentaneum est & illa putari, qua sub costis, earumque sub cratibus cutes contegunt, atque omentorum membranula: gurguliones, vetriculos, venas, pulmones, vesiculas, iecora, intestinorum volubiliū tractus, & per omnia viscera comeantes purpurei sanguinis venas cum arteriis spiritalibus coniungat. An nunquid cœlestium corpora fœditatibus his carent? & quoniam cibis mortalibus abstinent, edentulos eos esse parvulum credendum est ritu? & viduatos interioribus cunctis, tanquam vtres sufflatos, turgidorum corporum inanitate pendere? Quid quod, si hæc ita sunt, erit vobis necessarium contueri, similesne sint di omnes, an formarum dispari circumscriptione teneantur. Si enim par cunctis, atque una est omnibus similitudinis species, non absurdum est credere errare eos, fallig, cognitionis inmutua comprehensione. Sim autem gerunt discrimen in vultibus, sequitur ut intelligi debeat non alia de causa dissimilitudines his datas, nisi ut singuli se possent differentium signorum proprietatibus noscitate. Ergo esse dicendum est quosdam capitones, silenculos, frontones, labeones: in his alios mentones, nanios, atque nascicas. Hos displosis naribus, illos resimis, nonnullos turgentibus malis aut buccarum cumulatione acrinoces, nanos,

longos,

longos, medios, macilentos, pingues, crassos: hos capillorum intortionibus, crispulos, caluitus alios & glabritatibus rasos: neque opinari nos falso vestra & produnt atque indicat officine. Siquidem cum facitis atque informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, senes, iuvenes, pueros, aquilos, cassios, ramos, seminudos, intectos, aut (ne frigus incommodet) fluidarum vestium superiectione perfusos. Quisquamne est hominum rationis alicuius sapore cotactus, qui pilos & lanugines credat in deorum corporibus nasci? qui annorū in illis inesse discrimina? qui & per varias tegminum atque amictuum formas vestitos hos ire, atque ab aestibus sese frigoribusque tutari? Quod qui habet verum, & hoc necesse est itaquam verum accipiat: esse deos fullones, esse tonsores: qui vel sacras eluant vestes, vel capillos imminuant sylvescentium crinium velleribus involutos. Itane istud non turpe, non impietatis & contumelia plenum est, moribundi & caduci animantis liniamēta diis dare? insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo, nec sine summa fœditatis horrore, mentis imaginatione concipere? Hocine est illud fastidium vestrum, sapientia hæc arrogans, qua despicitis nos ut rudes, atque omnem scientiam reminisci rerum vobis dininarum patere? Egyptiorum rinis inseruerint causis, easdemque quod species multo thure accipiant, & reliquo caerimoniarum paratu: vos effigies hominum itaquam deorum veneramini potestates: nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios & stultitia cōdemnare, & in erroris eiusdem similitudine ac vitio deprehendi. Nisi forte dicetis alias quidem inesse diis formas, & honoris, & dotis causa species vos eis accommodavisse mortalium, quod maioris multo est contumelia quam erroris aliquid ignoratione fecisse. Nam si vos fateremini id, quod vestra suspitio credidisset, formam mentis attribuisse diuinis, minus erat iniuria præsumpta in opinione peccasse.

casſe. Nunc vero, cum aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos estis contumelioſi, quibus id attribuitis quod eos conſitemini non eſſe: & irreligioſi eſſe monſtramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod in re eſſe ipſaq; in veritate eſſe cenſetis. Si aſelluli, canes, porci, humanum aliquid ſaperet, fingendiq; haberent artes: ydemq; nos vellent cultu aliquo proſequi, & ſtatuarum conſecrationibus honorare, quantas nobis irarum flammæ, indignationum quos turbines concitarent, ſi ſuorum corporum formæ noſtra vellent portare atq; obtinere ſimulacra? Quantas, inquam, irarum flammæ ſuffunderent, excitaret, ſi urbis conditor Romulus aſſumina ſtare in facie, ſi ſanctus Pompilius in canina, ſi porcina ſub ſpecie nomē eſſet Catonis, aut Marci Ciceronis inſcriptum? Ita ergo ſtoliditatem veſtram non rideri (ſi rideant) veſtris ab numinibus remini? aut, quoniam cenſetis affici eos ira, non inſanire, non furere, neque pro iniuriis & contumeliis tantis ultum ire ſe velle, iacularique in vos ea, qua dolor ſuetus eſt iacere, & offenſionis acerbitas commiſci? Quanto fuerat rectius elephatorum hiſ formas, pantherarum, aut tigridum, taurorum, equorumque donare? Nam quid in homine pulchrum eſt, quid queſo admirabile, vel decorum, niſi quod & veterino cum pecore neſcio quis auctor voluit eſſe commune? Sed ſi vobis (inquiunt) noſtra opinatio diſplicet, vos demonſtrate, vos dicite, qua ſit deus præditus forma. Si veram vultis audire ſententiam, aut nullam habet Deus formam: aut ſi informatus eſt aliqua, ea qua ſit, proſecto neſcimus. Neque enim quod vidimus nunquam, neſcire eſſe ducimus turpe: aut ea re prohibemur aliorum ſententias reſutare, quia ſuper hoc noſtram nullam ipſi ſententiam promimus. Ut enim ſi vitreus eſſe dicatur mundus, ſi argenteus, ferreus, vel ex fragili condolatus & fabricatus eſt teſta, non dubitemus falſum eſſe contendere, quamvis qua ſit eius materia neſciamus: ita cum de ſpecie agatur Dei, quam perhibetis convincimus non eſſe, etiam ſi qua

qua ſit minus poſſumus explicare. Quid ergo (inquit aliquis) non audit deus? non loquitur? non ante ſe poſitas res videt? non intuetur? Suo forſitan genere, non noſtro. Neque enim veri aliquid ſcire tanta in re poſſumus, aut ſuſpitionibus indagare: quas eſſe apud nos liquet inſtabiles, lubricas, & vanorum ſimilitudines ſomniorum. Si enim dixerimus iſdem illum rationibus videre, quibus & nos videmus: ſequitur ut intelligi debeat ſuperiectas pupillis eum habere membranulas, conminere, nictare, radius, aut imaginibus cernere, aut quod oculis commune eſt omnibus, ſine alterius luminis commixtione nihil omnino conſpicere. Quod ipſum ſimiliter de auditu, ac de eloquii forma, & verborum prolatione dicendum eſt. Si per aures audiat, eas quoque habere flexuoſas tramitibus perforatas, quæ irrepere vox poſſit ſenſum nunciatura ſermonis: aut ſi verba ore funduntur, labia habere cum dētib; quorum inſultu & mobilitate multiſſima lingua ſonos articulet, & vocem in verba conformet. Si noſtri animi motum non recuſatis audire, tantum abeſt ut nos deo corporalia liniamenta tribuamus, ut animorum etiam decora, ipſaq; virtutes (quibus aſcribere. Quis enim Deum dixerit fortem, conſtantem, frugi, ſapientem? quis probum? quis ſobrium? quis immo aliquid noſſe? quis intelligere? quis providere? quis ad fines officiorum certos actionum ſuarum decreta dirigentem? Humana ſunt hæc bona, & ex oppoſitione vitiorum exiſtimationem meruerunt habere laudabilem. Quis eſt autem tam obtuſi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis deum eſſe dicat magnum? aut ideo nominis maiestate præcellere, quod vitiorum careat ſæditate? Quicquid de deo dixeris, quicquid tacita mentis cogitatione conceperis, in humanum tranſilit & corrumpitur ſenſum: nec habet propria ſignificationis notam, quod noſtris dicitur verbis, atque ad negocia humana compoſitis. Unus eſt hominis

hominis intellectus de dei natura certissimus, si scias, & sentias nihil de illo posse mortali oratione depromi. Et hæc vero prima est vestrorum numinum contumelia, quam de formis, & sexibus boni scilicet vindices, & religiosi constitutis auctores. Illud vero, quod sequitur, quale est, quod deos vobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulædos, venatores, pastores, & quod superat, rusticos? Et ille, inquit, muscus deus est: & hic alter diuinus est. Ceteri enim dii non sunt, & ventura predicere incitiam nesciunt, atque ignorantia futurorum. Obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergone singuli sua in re pollent, nec in auxilium vocati alienis possunt in partibus subuenire? Hic in sermone facundus est, atque in verborum continuationibus promptus: bardi enim sunt alij, nec possunt aliquid scitum (si oratio facienda est) eloqui. At rogo quæ ratio est, quæ tam dura necessitas, quæ causa, ut artificia hæc superi tanquam viles noverint atque habeant sellularij? In cælo enim cætatut & pfallitur, ut internalla & numeros vocum non conferant scitula ac modulentur sorores. Sunt in sydereis montibus, sylvæ, sunt lustra, sunt nemora, ut venationum prepotens habeatur in expeditionibus Diana. Imminetia dii nesciunt: & sortibus viuunt, agitanturque fatalibus, ut quid cuique crastinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atque aperiat vates: ipse alio impletur deo, & vi numinis premittitur exagitaturg, maioris, ut merito dicatur habeaturque diuinus. Corripiuntur dii morbis, & vulnerari, vexari aliqua ex re possunt: ut cum exegerit ratio, auxiliator subueniat Epidaurius. Parturiunt, pariunt: ut difficiles puerorum tricas Iuno mulceat, corripiatque, Lucina. Rem rusticam tractant, aut curant militaria munera: ut flammi-
 7 potens Vulcanus fabricetur his enses, aut ruris ferramenta procudat. Vestis indigent tegmine: ut virgo Tritonia curiosius stamen neat: & qualitate pro temporis, aut trilecis

tunicas;

tunicas, aut de serico imponat. Accusant, & diluunt crimina: ut Atlantea progenies eloqui primas ferat studiosa exercitatione quesiti. Erras, inquit, & falleris: non enim ipsi opifices dii sunt, sed ingenijs hominum subijciunt has artes, atque ut vita sit instructior, tradunt scienda mortalibus. Sed qui aliqua subijcit ignaro ac nescio disciplinam, solertemque his efficere non nullius operis scientia contendit, sciat ipse necesse est primus id, quod alterum colere constituit. Neque enim traditor alicuius esse scientia potius est, ut non eius quod tradit præcepta habeat cognita, & rationem teneat exercitissimè comprehensam. Di ergo sunt artifices primi: sine quod, ipsi ut dicitis, subdunt scientiam mentibus: sine quod immortales, & geniti nunquam genus omne terrenæ vetustate temporis antecedunt. Hoc est ergo quod quaeritur, cum sit nullus apud superos artibus his locus: neque usus illorum, neque natura deponat ingeniosum aliquid, aut sellularium fore: cur esse dicatis in aliis perceptionibus gnariiores, & habere solertias, in quibus singulis enunciant scientiarum cognitione discreti? Nisi forte hoc dicitis, deos artifices non esse, sed eos his artibus præsidere, curare: immo sub illorum posita esse tutela omnia, quæ administramus, quæ gerimus: atque, ut bene ac feliciter cedant, illorum prouisione curari. Quod quidem merito dici ac probabiliter videretur, si ad voluntatem semper sententiamque procederet ea, quæ obimus, quæ gerimus, aut in negotiis periclitamur humanis. Cum vero in contrarium quotidianæ res vertantur, neque ad propositum voluntatis actionum respondeant fines, ludentis est dicere deos nobis superesse custodes, quos suspitio finxit nostra, non explorata veritas comprehendit. Per maria tutissimas præstat Portunus commeantibus navigationes: sed cur insanum mare tam frequenter exposuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria, & fida consilia nostris sing gerit cogitationibus Consus: & in contrarios exitus cur assidue vertitur placi-

H

torum



torum inopinata mutatio? Armentorum, & pecorum gregibus Pales præsunt Inuusq; custodes: & cur seua contagia, & pestilentes morbos ab æstiuis auertere cessatione inimica non curat? Flora illa genitrix, & sancta obscenitate ludorum bene curat ut arua florescant: & cur quotidie gemmulas, & pubescentes herbas adurit atque interficit nocentissimū frigus? Puerperis Juno præposita est, & auxiliatur genitricibus foetis, & matrum intereunt cur quotidie milia parricidalibus nixibus interempta? In turela Vulcani est ignis, & materies eius in illius regimine constituta est: & cur ades frequentissime sacras, atque urbium potiores ad cinerem patitur flammarū voracitate collabi? Divinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius, & cur obliquata, dubia, cur obscuritatibus submersa caligine dat sapientis submonstratq; responsa? Esculapius officiis & medendi artibus præest: & cur plura morborum & varietudinum genera ad sanitatem nequeunt incolumitatemque perducere, immo sub ipsis sunt curantium manibus atrociora cura? Mercurius ceroma pugillatibus & luctationibus præstat, & cur inuictos omnes non perficit, quibus præest? cur unus in officio præsidatus, hos victoria cōpotens alios verò perpetitur ignominiosa infirmitate ridere? Turelaribus, inquit, supplicat diis nemo, & ideo singuli familiaribus officiis atque auxiliis desunt. Nisi enim thuras, & salsas accipiant fruges, benefacere dii nequeunt? & nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas, suos deserunt atque abiiciunt præsidatus? At quin ego rebar pauloante, spontaneas esse numinum benignitates, utroq; ab his fluere inexpectata benevolentia munera. Numquid enim rex polilibamine aliquo exambitur, aut hostia, ut omnia ista, quibus vivitur, commoda mortalium gentibus largiatur? Non feruorem genitalem solis deus, noctis & tempora, vêtos, pluuias, fruges, cunctis subministrat equaliter bonis, malis, iniustis, seruis, pauperibus, diuitibus?

Hoc

Hoc est enim proprium dei potentis ac veri, inexorata beneficicia præbere fessis atque invalidis rebus, & multiformi semper asperitate vallatis. Nam sacrificiis editis id quod poscaris annuere, non est istud postulantis subuenire, sed benignitatis propriæ munificentiam venditare. Ludimus & lasciuimus tanta in re homines, & quid sit deus obliui, quid istius magnificentiæ nominis, quicquid vile vel sordidum suspitiosa potuimus credulitate consingere, diuis tularibus arrogamus. Vnctionibus, inquit, superest Unxia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa & Potua sanctissime victui potuiq; procurant. O egregia numinum, & singularis interpretatio potestatum, nisi postes virorum adipali unguine oblineretur ab spōsis, nisi virginalia vincula iam feruentes dissoluerent, atque imminentes mariti, nisi potarent, & manderent homines, dii nomina non haberent? Quid? quod non contenti tam deformibus subdidisse atque implicuisse deos curis, naturas his etiam feras, truculentas, immanes, malis gaudentes semper, & humani generis attribuitis vastitatem. Non commemorabimus hoc loco Deam Lauernam furū, Bellonas, discordias, furias, & laua illa quæ constitutis numina taciturnitatis silentio præterimus. Martem ipsum ponemus in medio, & speciosam illam cupidinem matrem: ex quibus unum præficitis præliis: amoribus alteram & cupiditatis ardori. Potestatem, inquit, bellorum Mars habet. utrumne ut mota compeſcat, an ut cessantia & quieta commoueat? Nam si sedator militaris infania est, cur quotidie bella non desunt? Sin autē conditor illorum est, Deum ergo dicemus in voluptatis suæ dulcedinem collidere orbem totū: discordiarū & discriminum causas inter gentes ferere terrarū longinquitate diuisas: cōducere ex diuerso tot mortalium millia, & intra verbi unius moras cāpos cadaverib; aggerare, sanguineos precipitare torrentes, fundatissima delere imperia, æquare urbes solo, libertatem ingenuis abrogare, & seruitutis

H 2

condi-

conditionem imponere, dissensionibus gaudere civilibus, commorientium fratrum parricida necce, & ad ultimum filiorum & patrum parricidali congressionis horrore. Quod ipsum licebit in Venerem pari atque eadem ratione traducere. Nam si amoris hac flammam (sicut perhibetis & creditis) cogitationibus subdit humanis, sequitur ut intelligi debeat, quicquid labis & criminis ab insania profiscitur, talibus venereis debeat vulneribus imputari. Ergone Dea cogente in vilissimi nominis scorta suam sapius produunt etiam nobiles dignitatem, dissuuntur tenacium matrimoniorum nexus, incesta libidine necessitudo sanguinis inardescit, insaniunt in liberos matres, patres virginum suarum vota in se vertunt, contra decus etatis senes in obscenos ingemunt curis iuuenilibus appetitus, sapientes & fortes viri solvunt decreta constantia virilitatis vigore mollito, innectuntur cervicibus laquei, conscenduntur ardentes rogi, & per vastas atque altissimas rupes iaciunt se passim voluntariis saltibus precipitati? Quisquamne est hominum rationis alicuius primordius imbutus, qui divinitatis constantiam tam fecedis polluat aut contaminet moribus? qui naturas attribuat diis tales, quas in agrestibus belvis lenitudo saepe permulsit atque extenuavit humana? Vbinam queso est illud, quod ab omni perturbationis affectu dyprocul amoti sunt? quod lenes, placidi, mites, quod in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipsius renerinent sapientia summitate? aut cur eos oramus, ut a nobis adversa atque inimica propellant, si malorum omnium, quibus quotidie carpinimur, ipsi esse nobis reperiuntur auctores? Quantumlibet nos impios, irreligiosos vocetis, aut atheos, nunquam fidem facietis esse amorum deos, esse bellorum, esse qui discordias conserant, qui furialibus stimulis animos inquietent. Aut enim verissime dii sunt, & ea quae commemorastis non faciunt: aut si ea quae dicitis faciunt, sine ulla dubitatione dii non sunt. Et tamen possemus utcumque accipere

accipere à vobis has mentes impiarum plenissimas fictionum, si non multa de diis ipsi tam contraria promittentes, dissolventiaque ipsa, sustinere animi compelleretis assensum. Cum enim singuli singulos anteire interioris contenditis scientiae laude, & deos ipsos, quos opinamini, tollitis: & reponitis alios, quos manifestum est non esse: & alius aliud de eisdem dicitis rebus, & innumeros esse conscribitis, quos esse singulos semper consensio accepit humana. Incipiamus ergo solenniter ab Iano & nos patre, quae quidam ex vobis misdum, annum alij, solem esse prodidere nonnulli. Quod si accipiemus ut verum sit, sequitur, ut intelligi debeat nullum unquam fuisse Ianum, quem ferunt Caelo atque Hecate procreatum in Italia regnasse primum, Ianiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturini generum, Iuvurne maritum: atque ita per vos Dei nomen eraditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & via nobis pandere deorum ad audientiam creditis. Rursus vero si Iannus est annus, Deus esse nec sic potest. Quis enim annum ignorat temporis esse circumscriptionem statam, nec habere vim numinis id, quod spacy mensum, & dierum dinumeratione conclusum est? quod ipsum licebit in Saturnum non absimili ratione traducere. Nam si tempus significatur hoc nomine (Graecorum ut interpretes autumant) ut quod chronos est, habeatur Cronos, nullum est Saturnium nomen. Quis est enim tam demens, qui tempus esse dicat Deum, quod mensura cuiusdam est spacy in continua serie perpetuitatis inclusi? atque ita ex ordine tolletur & iste celestium, quae caelo esse editum patre, magnorum esse procreatorem deorum, vitisatorem, falciferum vetustas edidit prisca, & minorum transmisit aetati. Nam quid de ipso dicemus Ioue, quae sole esse dictitauerunt sapientes agitatem pinnatos currus, turba consequente diuorum? aethera nonnulli flagrantem vi flammam, atque ardoris inextinguibili vastitate? Quod si liquet, & constat: nullus ergo omnino est vobis auctoribus suppiter: qui



qui patre editus Saturno, atque Ope matre, ut genitoris euaderet rabiem, in Cretensium sinibus memoratur esse celatus. Iam verò Iunonem opinatio nonne consimilis deorum tollit è censu? Nam si aer illa est (quemadmodum vos ludere ac dictitare consueistis, Graci nominis prapostertate repetita) nulla soror & coniux omnipotentis reperietur Iouis, nulla Flumonia, nulla Pomona, nulla Ossipagina, nulla Februtis, Populonia, Cinxia, Caprotina: atque ita reperietur inanissima esse istius nominis fìlìo opinionis vacua celebritate vulgata. Aristoteles (ut Granius memorat) vir ingenio prapotens, atque in doctrina precipuus, Minervà esse Lunam probabilibus argumentis explicat, & literata auctoritate demonstrat. Eandem hanc alij atherium verticem, & summitatis ipsius esse summam dixerunt: memoriam nonnulli: unde ipsum nomen Minervæ, quasi quadam Meminervæ formatum est. Quod si accipit res fidem, nulla est ergo mentis filia, nulla victoria, nulla Iouis elata de cerebro inuentrix olea, nulla magisteriis artium, & disciplinarum varietatibus erudita. Quod aqua nubat terram, appellatus est (inquiunt) cognominatusq; Neptunus. Si ergo liquoris obtentio nominis huius appellatione signatur, nullus deus est omnino Neptunus: atque ita tollitur, & remouetur è medio stygi frater Iouis, Olympiq; germanus, tridenti armatus ferro, pistricum dominus atque menarum, rex salforum gurgitum, & tremebundi motor sali. Mercurius etiam quasi quidam medicurrius dictus est: & quod inter loquentes duos media currat, & reciprocetur oratio, nominis huius concinnata est qualitas. Ergo si hac ita sunt, non est dei Mercurius nomen, sed sermonis reciprocantis & vocis, atq; ita hoc pacto aboletur & extinguitur caduceator ille Cylleus in algido fusus monte: verborum excogitator & nominum: nundinarum, mercium, commerciorumq; mutator. Terram quidam è vobis, quod cunctis sufficiat animantibus

tibus victum, matrè esse dixerunt magnam: eandem hanc alij, quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronunciant: nonnulli autem Vestam, quod in mundo stet sola, ceteris eius partibus mobilitate in perpetua constitutis. Quod si ratione profertur & asseneratur certa, trina pariter nomina vobis interpretibus nulla sunt: non Ceres, non Vestam deorum esse computabuntur in fastis: non ipsa demque mater deum, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse Saturni, dea recte poterit nuncupari: siquidem vnius terræ hæc sunt omnia nomina, & his sola prædicationibus indicatur. Præmittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum: quem esse omnes ignem pari vocum pronunciatis assensu: quod ad cunctos veniat, Venerem, & quod sata in lucem proserpant, cognominatam esse Proserpinam: qua rursus in parte trium capita numinum tollitis: siquidem primum elementi est nomen, non sentientis vocabulum potestatis: libidinis alterum per cuncta animantia diffusa: tertium verò significat attollentia se germina, frugum subrescentium motiones. Quid cum Liberum, Apollinem, Solem, unum esse cõtenditis numen: vocabulis amplificatum tribus? nonne sententis vestris deorum imminuitur census, & opinio prædicata dilabatur? Nam si verum est solem eundem Liberum esse, eundemq; Apollinem, sequitur ut in rerum natura neq; Apollo sit aliquis, neq; Liber: utq; ita per vos ipsos aboletur, eraditur, Semelius, Pythius: alter faculeta hilaritatis dator, Sminthiorum alter perniciës murum. Non indocti apud vos viri, neq; quod induxerit libido garrientes, Dianam, Cererem, Lunam, caput esse vnius dei triviali germanitate pronunciant: neq; ut sunt trina dissimilitudines nominum, personarum differentias tres esse: Lunam in his omnibus vocari, atque in eius vocamen reliquorum seriem coaceruatam esse cognominum. Quod si exploratum, si fixum est, atq; ita se esse rei veritas monstrat, cassum iterum nomen est Cereris, cassum Dianæ: atq; ita perducitur res eo.

ut illa frugum (sicut perhibetis) inuentrix, vobis ductibus atque auctoribus nulla sit: & expolietur Apollo germana, quā quoddam puris in fontibus ablutent membra: sordes corniger ille venator inspexit, & pœnam curiositatis inuenit. In Philosophia memorabiles studio, atque ad istius nominis culmen vobis laudatoribus eleuati, vniuersam istam molem mundi, cuius omnes amplexibus ambimur, regimur, ac sustinemur, animal esse vnum, sapiens, rationabile consultum probabili assenatione definiunt: quorum si est vera & fixa certa sententia, etiam illi continuo desinent dii esse, quos in eius portionibus paulo ante immutatis nominibus constituebatis. Vt enim homo vnus nequit permanēte sui corporis integritate in homines multos scindi: neque homines rursus multitudinis iunctionis differētia conseruata in vnus sensus simplicitatem conflari: ita si mūdus vnū est animal, & vnus mētis agitatione motatur: nec in plura potest numina dissipari, nec (si eius particula dii sunt) in vnus animantis conscientiam cogi, atque verti. Luna, sol, tellus, ether, astra, membra sunt, & mundi partes: quod si partes & membra sunt, animalia utique sui nominis non sunt: neque enim partes hoc ipsum esse, quod totū est, aliqua in re possunt: aut sibi sapere, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis propriis afficiatur ē motibus, quo constituto, ac posito, summa omnis illuc redit: vt neque Sol deus sit, neque Luna, neque Ether, Tellus, & cetera. Sunt enim partes mundi, non specialia numinum nomina: atque ita perficitur, omnia vobis turbantibus miscentibusq; diuina, vt in rerum natura vnus deus constituatur mundus explosis omnibus ceteris: quinimo inaniter, vacuē, & sine vlla substantia constitutus. Si totidem nos modis, totidemq; sententiis deorum vestrorum subrueremus fide, nulli esset dubiū, quin ira & rabie concitati, ignes, feras, & gladios, atque alia postularetis suppliciorum in nos genera, quibus sitim soletis vestram

nostrā

nostrī sanguinis appetitione proluere. Cū verò per vos ipsos prope omnis gens numinum sub ostentatione tollatur ingeniōrū atque doctrinæ, audetis intendere nostrī nominis causa res humanas ab dīs premi: cū quidam (si verum est esse illos vspiam, atque incallescere irarum flammis) nihil habeant iustius, propter quod in vos seuiant, quā quod eos negatis subsistere, neque vna esse in parte naturæ. Musas Mnaseas est auctor filias esse Telluris & Celi: Iouis ceteri predicāt ex Memoria vxore, vel mēte: has quidem virgines, alij matres fuisse conscribūt. Libet enim iam paucis etiam illas partes attingere, quibus aliis aliud eadē de re dicere opinionū diuersitate monstramini. Ephorus has igitur numero esse trīs effert: Mnaseas quē diximus, quatuor: Myrtilus inducit septem: octo assenat Crates: ad extremum Hesiodus nouem cum nominibus prodit, dijs celum & sidera lucupletans. Nisi fallimur, ista dissensio nihil scientium verum est, non ab rei veritate descendens. Nam si liquidò sciretur, quid sit vnanimis vox omnium, & in eiusdem sententiæ finem cūctorum pergeret & conueniret assensio. Quoniam modo igitur religionis potestis integrare vim plenam, cū circa ipsos erretis deos? aut ad venerabiles inuitare nos cultus, cū nihil nos certi de ipsorum numinum comprehensione doceatis? Vt enim de mediis conticescamus auctoribus, aut ille primus eradit atque interficit sex diuās Musas, si esse illas constat nouem: aut iste vltimus & extremus sex apponit, quæ nullæ sunt, tribus solis in veritate constantibus: vt neque sciri possit, aut comprehendī, quanam debeant addi, quæ demi, & in periculum deducatur religionis ipsius susceptio, aut id quod non est colēs, aut quod sit fortasse præteriens. Nouensileis, Pīso deos esse credit nouem in Sabinis apud Trebiam constitutos: Hos Granius Musas putat, consensum accommodans: Elīo: nouenarium numerum tradit Varro, quod in mouēdis rebus potētissimus semper habeatur & maximus,

H 5

nouī-

novitatum Cornificius praesides, quod curantibus his omnia novitate integrentur, & consent: deos novem Manilius, quibus solis Iuppiter potestatem iaciendi sui permiserit fulminis. Cincius numina peregrina novitate ex ipsa appellata pronunciat: nam solere Romanos deos omnes urbium superatarum partim priuatim per familias spargere, partim publice consecrare, ac ne aliquid eorum multitudine aut ignorantia prateriretur, breuitatis & compendij causa uno pariter nomine cunctos Nouensiles inuocari. Sunt praeterea nonnulli, qui ex hominibus diuos factos hoc predicant appellatione signari, ut est Hercules, Romulus, Esculapius, Liber, Aeneas. Sententiae (ut apparet) diuersae sunt haec omnes: neque fieri per rerum naturam potest, ut qui opinionibus differunt, veritatis vnius habeatur auctores. Si enim Pisonis sententia vera est, Aelius & Granius mentiuntur: si quod dicitur ab his certum est, peritissimus errat Varro, qui rebus in substantia constitutis inanissimas subdit & res cassas. Si nouenarius numerus cognomen Nouensilium ducit, Cornificius balare conuincitur, qui novitati praesidentibus diuis aliena potentia vim donat. Quod si opinio Cornificij vera est, imprudens Cincius inuenitur, qui urbium victarum deos potestate afficit Nouensilium numinum. Quod si hi sunt, quos Cincius praedicat, Manilius dicere reperietur falsum, qui alieni fulminis iaculatores sub istius vocaminis appellatione concludit. Quod si exploratum & verum est id quod Manilius auctumat, in errore sunt hi maximo, qui honoribus diuinis auctores, consecratosque mortales ob novitatem honoris existimant nuncupari. Quod si Nouensiles hi sunt, qui meruerunt ad sidera subleuari, postquam sunt vita mortalitate defuncti, nulli prorsus Nouensiles dii sunt. Ut enim serui, milites magistri non sunt personarum subiacentium nomina, sed officiorum, conditionum, & munerum: ita cum Nouensiles dicimus esse nomen eorum qui ex hominibus meruerunt

vuerunt dii esse, manifestum & promptum est non personas specialiter definitas, sed novitate ipsam cognominare Nouensilium nuncupari. Nigidius Penates deos Neptunum esse atque Apollinem prodidit, qui quondam muris urbem Ilium conditione adiuncta cinxerunt. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo disciplinas Ethruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Iouis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens. Celsus & ipse assequens Fortunam arbitrat, & Cererem, Genium Ioualem, ac Palladem, sed non illam feminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quae generis ministrum Iouis, ac villicum. Varro, qui sunt introrsus, atque in intimis penetrabilibus caeli deos esse censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos consentes, & complices Ethrusci aiunt, & nominant, quod una oriantur, & occidat una: sex mares, & totidem feminas nominibus ignotis, & miserationis parvissima: sed eos summi Iouis consiliarios, ac principes existimari. Nec defuerunt qui scriberet Iouem, Iunonem, ac Minervam, deos penates existere: sine quibus vivere, ac sapere nequeamus: sed qui penitus nos regant ratione, calore, ac spiritu. Ut videtis, & hic quoque nihil continens dicitur, nihil una pronuntiatione finitur: nec est aliquid firmum, quo insistere mens possit veritati suae proxima suspicionem coniiciens. Ita enim labant sententiae, alteraque opinio ab altera conuallitur: ut aut nihil ex omnibus verum sit: aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diuersitatibus nesciatur. Possumus si videtur, summatim aliquid & de Laribus dicere quos arbitrat vulgus vicorum atque itinerum deos esse, ex eo quod Graci vicos cognominant lauras. In diuersis Nigidius scriptis modo tectorum domuumque custodes, modo Curetas illos qui occultasse perhibetur Iouis aribus aliquando vagitum, indigetes Samothracios, quos quinque indicant Graci Ideos dactylos nuncupari. Varro similiter hesitans,

124 ARNOBII ADVERSUS GENTES

nunc esse illos Manes, & ideo Maniam matrē esse cognominatam Larum: nunc aërios rursus deos, & heros pronunciat appellari: nunc antiquorū sententias sequens laruas esse dicit Lares, quasi quosdam genios defunctorū animis mortuorum. Infinitum est & immensum species ire per singulas, atq; ipsis facere promptum libris, nullum esse à vobis deū, neque existimatum, neq; creditum: de quo ambiguis, discrepantesq; sententias opinionum mille varietatibus non prosperitis. Sed breuitatis & fastidij causa satis hæc est dixisse, quæ dicta sunt: & est operosum nimis concernuare in vnu multa, cum ex vno & ex altero manifestū fiat & pateat, labare, nec quicquam vos certi de his rebus, quas asseritis dicere: nisi forte dicetis, etiam si personaliter ignoramus, qui sunt Lares, qui Nouēfides, qui Penates, esse illos tamen cōsensio ipsa vindicat auctorum, & in numeris calitum formam sui generis obtinere. Et quemadmodum poterit an sit deus aliquis sciri, si ignorabitur & nescietur quid sit? aut postulatio ipsa beneficiorum valere, si exploratum non erit, non certum, quis ad quamque debeat consultationem vocari? Omnis enim, qui querit alicuius numinis impetrare responsum, debet necessariō scire cui supplicet, quem imploret, a quo rebus auxilia & necessitatibus exposcat humanis: maximē cum vos ipsi, & non omnes omnia deos posse prestare, & dissimilibus ritibus singulorū animos referatis offensionesq; placari. Etenim si hic atrā, ille albam desiderat pellem, huic capite velato, illi sacrificandum est nudo, de matrimoniis ille consulitur, hic medelas incommoditatibus prestat, interesse non potest nihil, an sit ille nouensilis, an ille, cum ignoratio rerum, & personarum confusio deos offendat, cogat & necessariō piaculum contrahi? Finge enim me ipsum incommoditatis alicuius & declinandi periculi causa horum cuiquam numinū supplicare dicentem, Adeste, adestote dii Penates, tu Apollo, tuq; Neptune, omniaque hæc mala, quibus vr̄or, terreor,

vexor,

LIBER III.

125

vexor, vestri numinis aueruncate clementia: erit ne spes aliqua referēda ab his opis, si Ceres, Pales, Fortuna, Iouialis aut Genius, nō Neptunus & Apollo Penates dij erūt? aut si Curetas pro Laribus inuocaro, quos indigetes Surothracios pars vestrorum assenerat auctorum, quemadmodum his potero auxiliatoribus & propitijs uti, cum neque his sua, & aliena illis imposuero cognomina? Vsq; adeo res exigui propriatim deos scire, nec ambigere, nec dubitare de vniuscuiusque vi, nomine; ut si alicuius ritibus & appellationibus fuerint inuocati, & aures habeant structas, & piaculis nos teneāt inexplabilibus obligatos. Quare si vobis liquet, in sublimibus palatijs cali habitare, consistere multitudinem istam, quam enumeratis deorum, in vnius proloqui finibus conuenit vos stare: nec per varias distractos, repugnantesq; sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare. Si Iannus est, Iannus sit: si Liber est, Liber sit: si Summanus, Summanus sit: hoc est enim considerare, hoc tenere, exploratē in rei cognitione desigi, non more cacorum atque errantium dicere, Nouensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo dij sunt, immo nouennarius numerus, subuersarum potius vrbiū presides, & in id periculum ducere res tantas, ut dum alios tollitis, & reponitis alios, possitis de cunctis, an sint vlla in parte, dubitari.



ARNO-

ARNOBII DISPUTATIO
NUM ADVERSUS GENTES
LIBER IIII.

INTERROGARE vos libet, ipsosq; ante omnia Romanos dominos rerū ac principes, utrumne existimatis pietatē, concordiam, salutem, honorem, virtutem, felicitatem, ceteraque huiusmodi nomina, quibus aras videmus à vobis cū magnificis exedificatis delubris, vim habere diuinam, cœliq; in regionibus degere? an ita ut assolet, dicis causa, ex eo, quod optamus & volumus bona ista nobis contingere, superiorum retuleritis in censum? Nam si verba existimantes hac causa; & nullius substantia nomina, diuinis tamen in regionibus consecratis: erit vobis videndum utrumne istud puerile sit ludicrum, an vestrorū ad numinum delusionem spectans: quibus coequatis & adiungitis inanum figmenta verborum? Sint autem ex animi certiore sententia deos esse & hac rati, templis & pulvinaribus honorastis, inscitiam nostram ut doceatis oramus, victoria, pax, equitas, & cetera que in superiorib. dicta sunt, quamam ratione, qua via intelligi possunt dii esse, atque ad superiorum concilium pertinere? Nos enim (nisi fortē communem tollitis nobis atque eripitis sensum) nihil horum sentimus & cernimus habere vim numinis: neque in aliqua contineri sui generis forma: sed esse virtutem viri, salutem salui, honorem honorati, victoris victoriam, concordis cōcordiam, pietatem pij, memoriam memoris: feliciter verò viuētis ac sine ullis offensionibus felicitatem. Quod à nobis verissime dici ex contrariis promptum est oppositionib. noscitare, infelicitate, discordia, obliuione, inquietate, impietate, ignavia pectoris, & valetudine corporis minus frustra. Ut enim hac accidunt homi-

hominum qua sunt posita in actionibus affectibus fortuitis, ita quod illis aduersum est ex qualitatibus benignioribus nominatur, in aliis necesse est hereat, ex quibus ita formatis figuratio ista concepta est nominum. Nam quod nobis cateruas ignotorum alias inducitis deorū, existimare non possumus, utrumne istud serid, atque ex rei comperta faciat fide: an fictionib. ludentes cassis ingeniorum lasciuia-
tis luxu. Quod abiectis infantib. pepercit lupa non mitis, Luperca, inquit, dea est auctore appellata Varrone. Ex rerum ergo prouentu, non ex vi natura dea ista est prodita? & postquam feros morsus immanis prohibuit bellua, & ipsa esse hoc cepit, & ipsius nominis significantiam traxit? aut si fuit iamdudum dea, prius quam Romulus nascere-
tur & frater: cuius fuerit nominis atque appellationis ex-
promite. Præstana est (ut perhibetis) dicta, quod Quiri-
nus in iaculi missione cunctorum præstiterit viribus: &
quod Tito Tatius, capitolinum ut capiat collem, viam pan-
dere atque aperire permissum est: dea Panda est appella-
ta, vel Pantica. Et hæc ergo nunquam fuerant numina: &
nisi Romulus tenuisset tel: traiectione palatium, niq; Tar-
peiam rupem rex Sabinus potuisset accipere, nulla esset
Pantica, nulla Præstana? Et si & has dicitis ante sui cau-
sam fuisse cognominis, quod in priore questum est capite,
cuius & hæc fuerint vocaminis indicate. Pellendorū hostium
dea potens Pellonia est: quorumnam (nisi molestum est) edi-
te, configunt partes, atq; inter se continus armorū collatio-
ne decernunt: & hæc illi est pars hostis, & illa huic hostilis:
quos ergo Pellonia, cum hinc & inde pugnabitur, pellet, aut
in gratiam concessura est quorū? cum utrique debeat par-
ti sui nominis vires, officiumq; præstare. Quod si utrinque
fecerit, id est partibus si utrisque fauorem ac suffragium
comodari, nominis sui vim perdet, quod partis vnius im-
pulsione formatum est. Nisi fortē dicetis, Romanorum tan-
tum est dea hæc, & cum solis Quiritibus faciens gratiosus
semper

semper opitulationibus praesto est. esse quidem hoc ita, quod nomini fauemus, optamus: at questionem non exignam res habet. Quid enim Romani deos possident peculiares, qui aliarum gentium non sint? & quemadmodum poterunt dis esse, si non omnibus, quae ubique sunt gentes, aequabilitatem sui numinis exhibebunt? & ubi quae iam dudum Pello-
nia haec fuit, cum apud furculas Caudinas decus publicum subiugatum est? cum apud Thrasimenum lacum sanguinei cucurrere torrentes? cum Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati sunt? cum mille alia vulnera praeciorum innumeris accepta sunt cladibus? dormiebat, stertebat, aut quod vilia facere consueta sunt capita, in hostilia castra defugerat? Di leui, & leua, sinistrarum tantum regionum sunt praesides, & inimici partium dexterarum. Quod quamam istud ratione dicatur, quove animi sensus neque ipsi nos assequimur, nec a vobis confidimus posse in aliquam lucem communis intelligentia perducere. Iam primum enim mundus ipse per se sibi neque dexteris, neque leuas, neque superas regiones, neque imas, neque anticas habet, neque posticas. Quicquid enim teres est, atque ex omni parte rotunditatis solide conexione conclusum nullum habet initium, nullum finem: ubi finis, & initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis, & initium non potest. Itaque cum dicimus, dextera haec regio est, & illa leua: non ad mundi habitum dicimus qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram, situmque, reuocamus: qui informati sic sumus, ut alia dextera, alia in nos dicantur esse leua: quae tamen haec ipsa quae leua appellamus, & dextera alia, in nobis nihil habent perpetuum, nihil fixum: sed prout nos casus, atque euentus collocauerit temporis, ita nostris sumunt ab lateribusfigurationes. Si orientem solem respexero, cardo mihi frigoris, & Septentrio sit laeuis: in quem si ora traduxero, erit mihi sinister Occasus, qui ab sole posterganeus habebitur. Rursus vero si iecero plagam ad occidentalem

Auster, & Meridies trahet: in qua si me parte necessaria temporis circumegerit ratio, sit ut oriens laeuis immutata corporis conversione dicatur. quae ex re poterit facillime recognosci, neque laeva natura esse vlla, sed positionis & temporis, & prout nostri corporis habuerit se situs rerum ad circumstantiam collocatus. Quod cum ita se habeat, quam ratione, quo pacto sinistrarum partium dixerint, cum eadem constituerit regiones modo dexteris fieri, modo laeuis? Aut quid dextere meruerunt de immortalibus diis partes, ut sine ullis praesidiis degerent, quas esse faustas, & prosperis semper cum omnibus ediderunt? Lateranus (ut dicitur) Deus est focorum & Genius, ad auctusque hoc nomine, quod ex laterculis crudis ab hominibus caminorum istud edificetur genus. Quid ergo si argilla, aut materia fuerint quaecunque alia fabricati foci? Genios non habebunt? & ab officio tutela (quisquis iste est Lateranus) abscedet, quod regni sui possessio non luteis constructa est formis? Et quid (quae so) ut faciat praesidatum, focorum deus iste sortitus est? Per humani generis coquinas currit, inspiciens & explorans quibusnam lignorum generibus suis ardor in foculis exciteretur: habitudinem fictilibus contribuit vasculis, ne flammarum dissiliant vi victa: curat ut ad sensum palati suis cum incunditatibus veniant rerum incorruptarum saporibus, & an rite pulmenta condita sint, praeustatoris fungitur, atque experitur officio. itane istud non foedum, quin immo (ut verius dixerim) non contumeliosum, non impium, ad hoc tantum inducere decorum nescio quas fictiones? non quas dignis honoribus prosequare, sed quas rebus turpibus, & infami praeficias actioni? Etiamne militaris Venus castrensibus flagitiis praesidet, & puerorum supris? Etiamne Persica una est & populo numinum, quae obscenas illas & luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere? Etiamne Pertunda, quae in cubiculis praesto est, virginalem scrobem effodientibus maritis? Etiamne Mu-

unus, cuius immanib. pudendis, horrentiq. fascino, vestras
 inequitare matronas, & auspicabile ducitis, & optatis?
 Quod si minimè vos admonet ad intellectum veritatis res
 ipsa: nec ex ipsis saltem potestis nominibus noscere inanissi-
 ma superstitionis figmenta hac esse, & falsorum imagina-
 tiones deorum? Putationibus arborū Puta (inquitis) præ-
 sto est, rebus petendis Peta: Deus nemorum Nemestrinus
 est: Patellana numen est, & Patella, ex quibus una est pa-
 tefactis, patefaciendis rebus altera præstituta: Nodutis di-
 citur deus, quia ad nodos perducit res satas: & quæ præest
 frugibus ferendis, Noduterensis: ab erroribus viarum dea
 Vibilia liberat: in tutela sunt Orbonæ orbatī liberis paren-
 tes, in Nenīa, quibus extrema tempora. Nam quæ durat
 & solidat infantibus parvis ossa, Ossilago ipsa memoratur.
 Mellonia dea est pollens potensque in apibus, mellis curans
 custodiensque dulcedinem: Dicite (o quæso ut ita vobis
 propitia faveant, Peta, Puta, Patella) si omnino non essent
 apes vlla in terris, aut si exos humanum, velut quidam
 vermiculi nasceremur, dea Mellonia non esset: aut Ossila-
 go solidatrix ossium nomen proprium non haberet? Ete-
 nim quæro, & rogo, utrumne vobis videantur antiquio-
 res di esse natura, tempore, vetustate, an homines, an
 apes, fruges, virgulta, & cætera? Dubitabit hominum ne-
 mo, quin innumeris dicatis deos atatibus, sæculis, cuncta
 quæcunque sunt antecire. Quod si habet se ita, quī fieri per
 rerum naturam potest, ut ex rebus postea procreatis acci-
 perent nomina ea, quæ sunt priora temporibus? aut tutelæ
 sortirentur earum di rerum, quæ nondum essent genitæ, &
 in vsum mortalib. attributæ? An nunquid iam dudum si-
 ne nominibus dixerant, & postquam res nasci, terrisq. ines-
 se ceperunt, his à vobis dignati sunt signis atque appella-
 tionibus nuncupari? Et unde scire potuistis quæ nomina
 singulis inderetis, cum esse illos ignoraretis omnino, aut in-
 esse potentias his certas: cum esset vobis similiter nescium,
 quis-

quisnam eorum quid posset, & cui rei deberet pro sui nu-
 minis potestate præponi. Quid ergo (inquitis) hos deos nus-
 quam esse gentium indicatis, & falsis opinionibus consti-
 tutos? Non istud nos solī, sed veritas ipsa dicit, & ratio: &
 ille communis, qui est cunctis in mortalibus, sensus. Quis est
 enim qui credat esse deos Lucrios, & lucrorum consecutio-
 nibus præsidere, cum ex turpibus causis frequentissime ve-
 niant, & aliorum semper ex dispendiis constent? Quis Li-
 bentinam, quis Liburnum libidinum superesse tutelæ, quas
 iubet sapientia fugere, & quas mille per species propudio-
 sa expetit & exercet obscœnitas? Quis Limentinum, quis
 Limam custodiam liminum gerere, & ianitorū officia su-
 stinere: cum sanorum quotidie videamus, & priuatarum
 domorum conuelli & subrui: nec sine his esse flagitiosos ad-
 lupanaria commearius? Quis curatores obliquitatum Li-
 mos? quis Saturnum præsidem sationis? quis Montinum
 montium? quis segnium Murciam? quis ad extremū deam
 Pecuniam esse credat, quam velut maximum numen ve-
 stræ indicant literæ donare anulos aureos, loca in ludis atq;
 in spectaculis priora, honorum suggestus summos, amplitu-
 dinem magistratus, & quod maxime pigri amēt, securum
 per opulentias ocium. Quid si haberent in sedibus suos pro-
 prios præsides, ossa, mella, & limina, cæteraque alia, quæ vel
 cursim perstrinximus, vel nimietatis non attingimus ta-
 dio? licet consimili ratione mille alios deos inducere, qui
 rebus innumeris debeant suam curam, custodiamque præ-
 bere. Cur enim deus præsit melli vni tantummodo, non præ-
 sit cucurbitis, rapis, non cunila, nasturtio, non ficis, betis,
 caulibus? Cur sola mernerint ossa tutelam, non mernerint
 ungues, pili, cæteraque alia locis posita in obscuris, &
 verecundioribus partibus? & sunt casibus obnoxia pluri-
 mis, & curam magis deorum, diligentiamque desiderant.
 Aut si et has dicitis partes suis agere sub tutelaribus diuis,
 incipient totidem di esse, quot res sunt: nec explicabitur

ratio, cur non rebus omnibus diuina præsideat cura. Si certas res esse, quibus præsent numina & provideant, dixeritis: quid dicitis o patres nouarum religionum, qui potestatem obsecræ a nobis deos violari, & negligi sacrilegè clamitatis, qui ritaminiq; contemni Larem Genum focorum, Limentinum præsidem liminum, Pertundam, Perficam, Nodutensem? & quia non supplices Mutuno procumbimus atque Tutuno, ad interitum res lapsas, atq; ipsum dicitis mundum leges suas & constituta mutasse? At quin videte, perspicite, ne dum talia confingitis monstra, taliaq; molimini, deos offenderitis certissimos (si modo sunt illi, qui istius nominis mereantur sustinere atque habere fastigium) nec propter aliam causam mala ista, qua dicitis, ferueant, & quotidianis accessionibus molestant. Cur ergo, è vobis fortasse aliquis dixerit, esse falsos istos deos contendis, si inuocati ab haruspiciibus parèt, & suis acciti nominibus veniunt, & fidelia reddunt responsa querentibus? possumus obtinere falsum esse quod dicitur, vel quod superstitionibus plenissima res tota est: vel quod multas quotidie prædictorum videmus, aut aliter cadere, aut in contrarios exitus frustrata expectatione torqueri. Sed int (vt asseritis) vera, nunquam tamè facietis fidem Melloniam (verbi causa) vel Limentinum inscrivere se fibris, & ad rerum, quas queritis, significantias aptare. Nunquid illorum aliquando vidistis os, habitum, faciem? aut eadem hæc possunt in pulmonibus, aut iecusculis cõspici? Nonne accidere, fieri (licet astu dissimileis) potest, vt alter pro altero subeat, fillens, ludens, decipiens, atque inuocati speciem præstans? Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpius obrepere pro veris: esse autè hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus, qui deos se fingant, nesciosque mendacis & simulationibus ludant: cur ratione non pari credamus hic quoque subycere se alios pro eis qui non sunt, vt & vestras opinationes firmet, & sibi hostias caedat alienis

alienis sub nominibus gaudeant? Aut si sic accipere rei nouitate rennitis, vnde vobis est scire, an sit vnus aliquis, qui succedat pro omnibus quos inuocatis, partibusq; se cunctis locorum diuisionumq; supponens, multorum vobis speciem diuorum præbeat & potestatem? Quisnam iste est vnus? interrogabit. Forte possumus istum veris auctoribus dicere: sed ne nobis fidem habere nolitis, Aegyptios, Persas, Indos, Chaldaeos, Armenios interroget, omnesq; illos alios, qui in interioribus viderunt & cognouerunt hæc artibus: iam profecto discetis, quisnam sit. Deus vnus, vel sub eo qui plurimi, qui deos se fingant, & humani generis imprudentiam ludant. Iamdudum nos pudet ad eum locum venire, in quo risum tenere non possunt non tantum pueruli, & procaces, verumetiam serui, atque in mores terricia asperitate durati. Nam cum a doctoribus omnes nostris insinuatum acceperimus & traditum, in declinationibus deorum pluratinos numeros non esse, quod essent diu singuli, nec cõmuniter ire per plurimos vniuscuiusque nominis proprietates quirit: immemores vos facti, & pueriliu disciplinarum recordatione seposita, & complures subditis vocabulis istis deos, & cum sitis alias in eorum numero restrictiores, multiplices eos rursus cognominum societate fecistis: quã quidem olim partem iudicij acres viri, atque ingenio perspicaci, tam sermone Italo explicuere, quam Græco. Et dare nobis compendium potuisset res ista, si non & aliquos videremus literarum esse istarum expertes: & institutus a nobis sermo nos quoque compelleret nonnihil de his rebus (quamuis ab illis sumptum, cõmemoratumq;) depromere. Aiunt igitur Theologi vestri, & vetustatis absconditæ conditores, tres in rerum natura Ioues esse: ex quibus vnus Ethere sit pater progenitus, alter Cælo, tertius verò Saturno, apud insulam Cretã & sepultura traditus, & procreatus. Quinque Soles, & Mercurios quinque: ex quibus (vt referunt) Sol primus Iouis filius dicitur, & Etheris

habetur nepos: secundus Regina & Hyperione proditus genitore: tertius Vulcano, non Lemnio, sed Nili qui fuerit filius: quartus Ialysi pater, quæ Rhodi peperit heroicis temporibus Achanto: quintus Scythici regis, & verspellis habetur Circes. nam Mercurius primus, qui in Proserpinam dicitur genitalibus adhinnuisse subreētis, supremi progenies Cæli est. Sub terra est alter, Trophonius qui esse iactatur. Maia tertius matre, & Ione procreatus sed tertio: quartus soboles Nili est, cuius nomen Egyptia gens horret & reueretur expromere. Quintus Argi est interemptor fugitiuus, atque exul, & proditor apud Egyptum literarum. Sed & Minerva (inquiunt) sicut Soles & Mercurij, quinque sunt: ex quibus prima non virgo, sed ex Vulcano Apollinis procreatrix: Nili altera proles, & quæ esse perhibetur Egyptia Sais. Saturni tertia est, & quæ usum excogitauit armorum: Iouis quarta progenies, quam Messeny Coryphasiam nuncupant: & quæ Pallantem occidit patrem, incestorum appetitorē, est quinta. Ac ne longum videatur, & nimium minutum, velle capita ire per singula, aiunt idem Theologi quatuor esse Vulcanos, & tres Dianas, Esculapios totidem, & Dionysos quinq; ter binos Hercules, & quatuor Veneres, tria genera Castorum, totidemq; Musarum, pinnatorum Cupidinum triges, & quadrigas Apollinarium nominum: quorum similiter genitores, similiter matres, loca quibus nati sunt, indicant, & originem singulorum suis cum prosapiis monstrant. Quod si verum & certum est, & ex rei cognita asseneratione monstratur: aut omnes di non sunt, quoniam plures sub eodem nomine quemadmodum accepimus esse non possunt: aut si aliquis ex his est, ignorabitur & nescietur: quia sit consimilium nominum confusione cactus. Atque ita per vos ipsos (quamuis fieri nolitis) efficitur, ut hac sit & religio cōiurata: neque habeat finem certum, in quem dirigere se possit, nullis elusa ambiguitatis erroribus. Fingite nos enim vel a nullo

auctoritate idonea mōtos, vel violentia terroris vestri, induxisse in animum Minervam (verbi causa) acris vobis solennibus & ritu velle adorare vulgato: res si cum diuinis apparamus, aggredimurq; aris flammantibus sua redere constituta, Minervæ omnes aduolent, ac de istius nominis possessione certantes poscant sibi singula apparatus illum sacrorum reddi: quid in medio faciemus nos animal tenue, vel in partes quas potius pijs muneris officia transferemus? Dicer enim forsitan prima illa, quæ diximus, meum nomen est Minervæ, tum numen, quæ Apollinem genui, quæ Dianam, & ex mei utriusq; coelum numinibus auxi, & decorum numerum multiplicavi. Immo, inquit quinta, Minerva tu sis, quæ marita, & puerpera toties castitatis pure immixta es sanctitate? Nonne vides in Capitolis omnibus virginalibus esse species Minervarum, nec nuptiarum his formas ab artificibus cunctis dari? Desiste igitur nomen iuris tibi ascribere non tui. Nam Minervam me esse genitore ex Pallante procreatam, testis omnis est poetarum chorus, qui Palladem me nuncupat, derivato à patre cognomine. Quid dicis (inquit secunda hac audiens) ergone Minervam nomen tu fers parricida perulans, & ex amoris incesti cōtaminatione polluta? quæ dum te fucis, atque artibus excolis meretriciis, iam patris in te mentem furialibus plenam cupiditatibus excitasti. Perge igitur, aliud tibi quære signum: nam mea res ista est, quæ Nilus maximus fluminum aquis generavit ex liquidis, & in virgineos habitus roris concretionē conduxit. Quod si fidem inquiris facti, Egyptios & ego testes dabo, quorum Nili lingua dicor, Platonis testificante Timæo. Quid deinde arbitramur fore? desistetne & illa Minervam se dicere, cui Coryfassa nomen est, vel ex Coryfæ matris signo, vel quod ex vertice summo Iouis parmam ferens emicuit, atque armorum accincta terroribus? Aut illam quæ tertia est, cessuram patientia nomen, & non dictis talibus

habituram rationē sui, & primarū arrogantiam refutaturam? Itane tu audes maiestātē tibi mei nominis usurpare, quā ex ceno & ex gurgitibus prodita, coagulataq; e limofis? aut tibi tu alienam dignitatē assumis, atque de vertice procreatam mentiris te Iouis, & rationem te esse mortalibus ineptissimis suades? ex capite conceptos filios procreat? aut si arma quae gestas, procudi possūt & fabricari, in verticis ipsius cauo officina fabrilis fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbonēs, & forfices? aut si verū est quod asseras, rationem te esse, desiste tibi nomē id, quod meum est, vindicare. nam quam dicis ratio, nam est species numinis certa, sed obscurarum intelligentia causarum. Si ergo (ut diximus) officia nobis adētibz religiosa Minervae adsint quinq; ac de huius nominis proprietate rixātes, sibi quaeq; desideret aut thuris suffimenta libari, aut ex pateris aureis in seriam vina defundi, quo disceptatore, quo iudice controuersias tollemus tantas? aut quis quaesitor, quis arbiter cervicibus tantis erit, qui inter personas huiusmodi, aut vindicias iustas dare, aut sacramenta conetur pronūciare non iusta? nōne potius ibit domum, seseq; abstinens ab negocijs talibus tutius esse arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando, quod omnium est, inimicas efficiat ceteras, aut stultitiae crimen incurrat, si id attribuat cunctis, quod esse oportebat unius? Possumus haec eadem de Mercurijs, Solibus, imō de alijs omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, expromere. Sed satis est ex vno rationem in ceteris eandem esse scire: & ne forte prolixitas fastidium audientiae pariat, cessabimus ire per singula: ne dum vos arguimus nimietatis, loquacitatis immodice suscipiamus & nos culpam. Quid dicitis o isti, qui ad deorum nos cultum membrorum laniatibz inuitatis, & suscipere nos cultum vestrorū compellitis numinum? Possumus difficiles non esse, si modo aliquid nobis dignum tui nominis opinione monstratur. Ostendite nobis Mercuriū,

sed vnum: date Liberum, sed vnum: vnā Venerem, atque vnā similiter Dianam. Nam esse Apollines quatuor, aut tres Ioues, numquam nobis facietis fidem: nec si testem ipsum cuctis Iouē, aut Pythium constituatis auctore. Sed ex diuerso nescio quis unde inquit scimus, an explorata & cognita theologi scriptitarint, an ut visum est, atque sedit, libidinosam extulerint fictionē? nihil istud ad causam: nec sermonis istius in eo est ratio constituta, utrum ne res ita sint, theologorum ut indicant scripta, an aliter se habeant, & multo dissociata discrimine. nobis enim satis est rebus de publicatis loqui: neque quaerere quid sit in vero, sed refutare, conuincere id, quod in medio positum est, atque opinatio concepit humana. Sed si mendaces illi, vos, veritas quae sit, exponite, & irrefutabile aperite secretum. Et qui fieri pote est remotis magisterijs literarū? Quid est enim quod dici de immortalibus dijs possit, quod non ex hominū descriptis ad humanas peruenierit notiones? Aut quicquam vos ipsi de illorū ritibus potestis, caerimonijsq; narrare, quod relātū in literas non sit, & scriptorum commentarijs publicatum? aut si ponderis existimatis nullius haec esse, aboleantur omnes libri, quos de dijs habetis compositos theologorum, pontificum, nonnullorum etiam philosophia deditorū: quinimo potius fingamus ab exordio mundi nullum aliquando mortaliū meminisse de dijs quicquam, experiri volumus, & cupimus scire, an mutire, an hiscere deorum in mentione possitis, an concipere eos mente, quos in animis vestris nullius scripti informauerit notio. Cum vero nomina, & potentias illorū suggerentibus vobis libris addidicisse vos cōstet, iniquum est detrachere literis his fidem, quarum ea quae dicitis testimonio atq; auctoritate firmatis. Nisi forte haec falsa, & ea, quae a vobis dicuntur, erunt vera. Quo argumento, quo signo? Cum enim homines vtrinque, & qui haec, & illa commentati sunt, fuerint: & de rebus incertis ab utraque sit disputatum parte: arrogantis est dicere

ad quod tibi placeat esse verū: quod verò animum ladir, id libidinis & falsitatis arguere. Per humani generis iura, atque ipsius mortalitatis cōfortia, cū auditis & legitis, ex illo, atque ex illa matre deus ille est proditus: nōne animi vestri sensus tangit humanū nescio quid dici, & ex terreni generis humilitate proficiēs? Aut cū esse arbitramini vos ita, sollicitudinē cōcipitis nullā, ne offensionis aliquid apud ipsos (quicūq; sunt) cōtrahatis deos: quod ex turpi cōcubitu creditis, atq; ex seminis iactu ignoratā sibi ad lucē beneficijs obscenitatis exisse? Nos enim (ne quis forte existimet ignorare, nescire, quid istius nominis cōueniat dignitati) sanē nativitatē expertes deos esse oportere censemus. Aut si aliquos ortus habēt, a domino rerū ac principe, rationib; quas ipse novit, ipsos ducimus atq; existimamus emissos, immaculatos, castissimos, puros, nesciētes quā sit fœditas ista cōeundi, & vsq; ad illos ipsos principali procreatione finita. At verò vos contrā maiestatis inmemores & sublimitatis tantæ, eas illis adiungitis nativitates, ortusq; eos ascribitis, quos ingenijs lautioribus homines & execrationi habeant & horrore. Ex Ope (inquit) matre, & ex genitore Saturno, cum suis est natus Diespiter fratribus. Vxorē enim dī habent, atq; in cōiugalia fœdera conditionibus veniant ante quasitū? vsu, farreo, coemptione, genialis lectuli sacramenta conducunt? habent speratas, habent pœctas, habent interpositis stipulationibus sponsas? Et quid de ipsis coniunctionibus loquimur? quando & quosdam nuptias celebrasse, & fœctas habuisse frequentius dicitis, & luisse in his deas: & quod participes fœctinorum non essent, perturbasse discordiis omnia: & in humanum posterum genus exitiorum sœuisse discrimina? Sed in cæteris forsitan minus huius eluceat turpitudinis fœditas. Ergone ille rector poli, pater deorum & hominum, supercilio & nutu totum motans & tremefaciens cælum, ex viro concretus & fœmina est? Et nisi ambo sexus in obscenā dissol-

dissoluerentur copulatis corporibus voluptates, Iuppiter ille maximus non esset, & vsque ad hos dies, & regem numina non haberent, & cælum sine domino staret? Et quid Iovem miramur ex semine effusum dicitare vos alio, quando auctores vestri & nutricem habuisse conscribūt: & ex alieni vberis alimonia mox traditam retinuisse vitam? Quid dicitis o viri? Ergone (iterum dicam) tonans, fulgens, & fulminans, & nubila terribilia conducens, succit fluenta mammarum, vagitum edidit, repit? atque, ut fletum poneret ineptissime tractum, crepitaculis obtinuit auditis: & ad somnos inductus est in mollissimis cunis iacens, & vocibus delinitus infractis? O deorum assertio religiosa: o amplitudinis metuenda venerabile monstrans atq; insinuans dignitatem. Siccine apud vos quæso supernarum nascitur eminentia potestati? his in lucem prodeunt generationibus dī vestri, quibus asini, porci, canes, quibus immunda hæc omnis cōceptatur & gignitur terrenarum proluies bestiarum? Nec contenti hos coitus gravitati attribuisse saturniæ, etiam ipsum regem mundi flagitiosius liberos procreasse natum atque editum predicatis: Ex Hyperiona (inquit) matre, & ex Ioue iaculatore fulminis, Sol aureus & flagrantissimus natus est: ex Latona & codē Arquitenens Delius, & sylvarum agitarix Diana: ex Leda, & codē quib; græcè Dioscoris nomē est: ex Alcmena & codē Hercules ille Thebanus, quē claua pelli s̄q; tutata sunt: ex Semela, atque ipso, Liber, qui Bromius dicitur: ex ipso rursum, & Maia, Mercurius ore faciendus, & gestator affabilium colubrarum. Potest vlla gravior cōtumelia Ioni vestro infligi, aut quicquā est aliud, quod labefactet, aut destruat deorū principis auctoritatē, quā quod eum creditis voluptatib; aliquando libidinosi victum, & in fœmineos appetitus inflāmati pectoris incaluisse fœnore? Et quid regi Saturnio matrimonij fuerat cum alienis rei? Non illi fuerat satis Iuno, nec sedare impetum cupiditatū in

in regina poterat numinum, cum nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas, & vlnarum niuei marmoris, candores? An vxore contentus haud vna, concubinis, pellicibus, atq; amiculis delectatus impatientiā suam spargebat passim (vt bacchari adolescentes solent) salax deus, & canus ex infinitis corporibus flaccescentium voluptatū restituebat ardorem? Quid dicitis o impij, vel quas de vestro Ioue opinionū confingitis fœditates? Ita non animadueritis, non videtis, cuius eum, notetis probri? cuius criminis constituatis auctorem? vel quas in eum labe flagitiorum, quantas coaceruetis infamias? Ad libidinem homines proni, atque ad voluptatum blāditias naturæ infirmitate proclines, adulteria tamē legibus vindicant, & capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis se lectuli expugnatione recisse. Subsefforis, & adulteri persona cuius esset turpitudinis, nota cuius, regum maximus nesciebat, & speculator ille (vt fama est) bene meritorū, ac pessimē, quidnam deceret se velle rationibus pectoris non perspiciebat amissi. Et tolerari forsitan male tractatio hæc posset, si eum saltem personis cōiungeretis cōparibus, & adulter a vobis immortalium constitueretur dearū. In humanis verò corporibus quid nā quæso inerat pulchritudinis, quid decoris, quod irritare, quod fleeterē oculos posset inde Iouis? cutes, viscera, pituita, atq; omnis illa proluuius intestinorum sub innolucris cōstitutā: quam non modo Lynceus ille penetrabili acie possit horrescere, verum etiam quinis alter sola vel cogitatione vitare, o egregia merces culpa, o digna & preciosa dulcedo, propter quā Iuppiter maximus cygnus fieret, & taurus, & candidorum procreator ouorū. Si aperire oculos mentis, & veritatem propriam intueri sine vlla vultis gratificatione priuata, miseriarum omnium causas, quibus genus (vt dicitis iam dudum afflictaur humanum, ex huiusmodi repetitis opinationibus fluere, quas habebatis antiquitus de

dijs vestris: & quas in melius reformare ante oculos posita veritate renuistis. Nam nos quidem quidnam de illis aliquando, aut inconvēiens sensimus, aut cōscriptionibus edidimus indecoris, vt in inuidiam iaciantur nostrā labores generis humani, & commoditates, quibus vivitur, imminute? Nunquid a nobis dicitur, vt ciconias, vt palumbes, ex Ioue esse progenitos quosdam deos? Nunquid ex pelagi spuma, & ex celi genitalibus amputatis Cytherea Veneris concretum coaluisse candorem? Nunquid parricidij causa vinctum esse Saturnum, & suis diebus tantis vinculorum pōderibus relenari? Nūquid beneficio Curetū ab interitu servatum Iovem? Nunquid expulisse regno patrem, & alieni iuris imperiū violentia & fraude tenuisse? Nunquid pulsum a Ioue senem Itolorū delituisse in finibus, & quod tutus fuisset a filio, nomen Latio imposuisse pro munere? Nunquid incestas nuptias cū sorore Iovem ipsum dicimus fecisse nos? aut inuitatum ad eius mensam pro suillis visceribus prolem nescium Lycaoniam pransitasse? Nunquid altero claudum pede apud insulā Lemnum fabrilia opera exercuisse Vulcanum? Nunquid cupidinis atq; auaritiæ causa (sicut canit Bæotius Pindarus) Æsculapium fulminis transfixum esse telo? Nunquid Apollinem ditem factum, eos ipsos reges, quorū gazis fuerat locupletatus & donis, ambiguitate se fellisse responsi? Nūquid furem Mercurium publicanimus? num nos esse Lauernam, atque cum hoc simul fraudib; presidere furtiuis? Nunquid ex nobis Myrtilus est auctor, qui Macari filias, Megalonis ancillulas, profitetur fuisse Musas? Quis rege a Cyprio, cuius nomen Cinyras est, ditatam meretriculam Venerem diuorum in numero cōsecratam, quis ex reliquiis Pelopis compactum esse palladium, prodidit? non vos? Quis Spartanū fuisse Martem, nonne Epicharmus auctor vester? quis in Thracia finibus procreatū, non Sophocles Atticus cunctis consentientibus theatris? Quis mēsis in Arcadia tribus & de-

& decem vinctum? non Mela fluminis filius? quis ei canes
 ab Caribus, quis ab Scyrbis a finos immolari? non prin-
 cipaliter cum ceteris Apollodorus? Quis dum genitalibus
 insultat alienis, hessisse in laqueis inuolutum? non commen-
 tary vestri, non scane? Nunquid aliquando à nobis con-
 scriptum est mercenariam deos seruitutem seruisse. ut
 Herculem sordidi amoris & petulantiae causa, ut Admeto
 Apollinem Delium, ut Laomedonti Troico Iouis fratrem,
 ut eidem sed cum patruo Pythium, ut coniugalia secreta
 27 miscentibus Minervam luminis ministram, & lucerna-
 28 rum modulatricem? Nonne ille vester est vates, qui Mar-
 29 tem fecit & Venerem mortaliū manibus vulneratos? Non
 ex vobis Panyassis vnus est, qui ab Hercule Ditem pa-
 30 trem, & reginam memorat sauciātam esse Iunonem? Non
 viraginem ab Ornyto casam, cruentatam, vexatam, Pe-
 31 lemonis vestri indicant scripta? Non ab Hippocoontis li-
 beris ipsum Sosibius Herculem cruciatū reuoluisse pronū-
 32 ciat, & illati vulneris, & doloris? Apud insulam Cretam
 sepultura esse mandatum Iouem nobis editū traditur? In
 Spartanis & Lacedemonijs finibus nos dicimus conditos
 in cunis coalitos fratres? Noster ille est auctor, qui Patro-
 cles Thurius scriptorum in titulis indicatur, qui tumulos
 memorat, reliquiasq; Saturnias tellure in Sicula cōtinere
 Charoneus Plutarchus nostrarum esse partium compro-
 batur, qui in Oeteis verticib. Herculem, post morborū co-
 mitialium ruinas dissolutum in cinere prodidit? Nā quid
 de illis amoribus dicam, quibus in foeminas sanctos inca-
 luisse caelestes, vestris proditum literis, atq; auctoribus con-
 33 tinetur? Nunquid enim à nobis arguitur rex maris Am-
 phitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alcyo-
 nas, per furiose cupiditatis ardorem castimonia virginis-
 34 tate priuasse? Nunquid Apollo Latonius immaculatus
 ille, castissimus, atque purus, Arsinoas, Chrysas, Hypsipy-
 las, Marpeffas, Zeusippas, & Prothoas, Daphnas, &
 Steropas,

Steropas, inconsulti pectoris appetisse feruoribus? Nūquid
 senex Saturnus iam dudum obitus canis, atque annorum
 vetustate iam frigidus, nostris carminibus indicatur ab
 vxore in adulterio comprehensus induisse formam feri, &
 sub pecoris specie himitibus euolauisse iactatis? Iuppiter
 ipse rex mundi, nonne à vobis infamis est isse per innume-
 ras species, & petulatis amoris flammam feruilibus obum-
 brauisse fallacis? Nunquid à nobis aliquādo conscriptus
 est libidinosus ut perficeret furta, modo esse in aurum ver-
 sus, modo in satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, in
 35 taurum, & quod omnia genera contumeliarum transfiliat,
 in formiculam paruulam, ut Clitoris videlicet filiā, Myr-
 midonis redderet apud Thessalos matrem? Quis illum in
 Alcmena nouem noctibus fecit peruigilasse continuis? non
 36 vos? Quis in amoribus desidem derelicta coeli statione ia-
 cuisse? non vos? Et sanè adiungitis beneficia non parua: si-
 quidem vobis deus Hercules natus est, qui in rebus huius-
 modi patris sui transiret exuperaretq; virtutes. ille nocti-
 bus vix nouem vnā potuit prolem extundere, concinna-
 re, compingere, at Hercules sanctus deus natus quinquā-
 37 ginta de Thesstio nocte vna perdocuit, & nomen virgi-
 38 nitatis ponere, & genitricum pondera sustinere. Quid
 quod non contenti foeminei generis attribuisse diis curas,
 etiam sexus adiungitis adamatōs ab his mares? Hylam
 39 nescio quis diligit. Hyacintho est alius occupatus, ille Pe-
 lopis desiderijs flagrat, hic in Chrysippum suspirat ar-
 dentius, Catamitus rapitur deliciarum futurus, & pocu-
 lorum custos. Et ut Iouis dicatur pullus, in partibus Fa-
 40 bii aduritur mollibus obignaturque posticis. Sed soli
 41 amant apud vos mares, & foemineo sexui sua conseruata
 42 est sanctitas. Nonne vestris tantum est literis adamatum
 esse ab aurora Tithonum, arfisse in Endymionem Lunam,
 Nercidem in Eacum, in Achillis genitorem Thetim,
 Proserpinam in Adonem marē eius, Cererem in Iasionem
 nescio

43
 nescio quem rusticanum, & post Vulcanum, Phaëtonem, Martem, in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem. Eneadum matrem, & Romana dominationis auctorem? Cum talia igitur vos probra, & flagitiosa prodigia, non in unum aliquem nominatim, sed in omne pariter superiorum gentem, quam esse vos reminiscimini, sine ullius exceptione iaciatis, audetis salva verecundia dicere, aut esse nos impios, aut vos pios? cum multo maiores ferant à vobis offensas ex omnibus probis, quæ in illorum maledicta conducitis, quam amplitudinis & honoris ex ritu atque officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta, quæ sunt prompta de singulis existimationem illorum maiestatemque ledentia: & res digna omnino est, propter quam dum funditus genus omne debeant abolere mortalium: aut si explorata & vera sunt, & sine ullis dubitationibus comprehensa, ad eam perducitur res summam, ut inuitissimis vobis non generis superi, sed humani eos fuisse credamus. Vbi enim nuptiæ, matrimonia, puerperia, nutrices, artificia, debilitates, vbi status capitis, & cōditio seruitutis, vbi vulnera, cades, cruor, vbi amores, desideria, voluptates, vbi omnis animorum affectio ab inquietis perturbationibus veniens, necesse est diuinum nihil istis esse: nec quod proprium caduci est generis, & terrena fragilitatis, præstantiori posse adherere naturæ. Quis est enim qui credat, si modo agnoscit ac percipit vis istius potentia quæ sit, aut genitales habuisse partes deum, & abscissione scdissima priuatum his esse: aut ex se proditas aliquando interceptisse proles, & vinculorum coercitum pœnis: aut cum patre quodammodo conseruisse bella ciuilia, & eum iure abstinuisse regali: aut exteritum minoris metu vertisse exuperatum terga, & tantquam fugitiuum & exulem in submotis delituisse secretis? Quis est, inquam, qui credat ad humanas accubuisse deum mensas, interemptum auaritia causâ, fefellisse supplices ambiguitate responsi? præcellere in furum ordine adul-

adulterasse, seruasse, vulneratum esse, & adamasse: & per omnes libidinum formas incestarum cupiditatum circumegisse pellaciam? Atquin omnia vos ista & fuisse, & inesse in diis asseneratis vestris: neque ullam prætermissis speciem vitiositatis, maleficij, lapsus, quam non in consuetudinem opinionum petulantia conferatis. Aut igitur vobis querendi sunt dii alij, in quos omnia ista non cadant: in quos enim hæc cadunt, humani sunt generis atque terreni: aut si hi sunt tantummodo, quorum nomina publicastis & mores, opinionibus tollitis vestris, Mortalia sunt enim quacunque narratis. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos nobis quos inducitis, atque appellatis deos, homines fuisse monstrare, vel Agragatino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonem in Italiam transtulit: vel Nicagora Cyprio, vel Pelleo Leone, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Melijs, vel auctoribus alijs mille, qui scrupulose diligentia cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus inquam, si placet, & Iouis res gestas, & Minervæ expromere bella, virginis & Dianæ: quibus dolis Liber Indorum affectauerit regnum, cuius fuerit conditionis Venus, cuius opera, cuius quæstus: matrimonium magna cuius tenuerit mater: quidnam spei, quid voluptatis specioso ab Atyde conceperit. Unde Serapis Aegyptius, unde Isis, vel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum. Sed non istam suscepimus in eo sermone, quem facimus, vel operulam, vel voluntatem, ut ostendamus, & publicemus, quinam fuerint hi omnes. Illud nobis propositum est, ut quoniam nos impios & irreligiosos vocatis, vos contra pios & deorum contenditis esse cultores, demonstrare, atque in medio ponere ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari, quam à vobis. Quod si habere se ita ex ipsis maledictionibus promptum est, sequi-

K tur

ut intelligi debeat vos superis stimulos indignationum
 furialium commonere: qui tam fœdas de illis vel auditis,
 vel creditis, & ignominiosas ipsi compingitis fabulas. Non
 enim qui sollicitè relegit, & immaculatas hostias cedit, qui
 acervos thuris dat concremandos igni, numina consentien-
 dus est colere: aut officia solus religionis implere. Cultus
 verus in pectore est, atque opinatio de diis digna: nec quic-
 quam prodest illatio sanguinis & cruoris, si credis de his ea
 que non modo sint longe ab eorum diuina præstantique na-
 tura, verum etiam labis & turpitudinis aliquid, & maie-
 stati eorum concilient, & decori. Interrogare enim vos li-
 bet, & ad sermonis exigui responsionem vocare, utrumne
 grauius existimetis nullas cadere his hostias, quia putat
 naturam tantam neque velie, neque appetere istas: an ta-
 lia de his probra opinionum fœditate concipere, quæ cuiusvis
 animi in ultionis possint rabiem cœcitare? Si rerum mo-
 menta pendantur, nullum reperias tam inuidum iudicem,
 qui non criminosius existimet maledictis insignibus cuiusvis
 famam carpi, quam à quoquam silentio præteriri. Hoc
 enim forsitan rationis existimari possit & credi: illud scilicet
 crilegæ mentis est, & desperata in fictionibus cecitatis. In ca-
 rimonis vestris, rebusque diuinis, postulationibus locus est,
 & piaculis dicitur contracta esse commissio, si per impru-
 dentia lapsus, aut in verbo quispiam, aut sympinio deca-
 rit: aut si cursu in solennibus ludis, curriculisque diuinis
 commissum omnes statim in religiones clamatis sacras
 ludius constituit, aut tibicen repente conticuit: aut si parricidius
 ille qui vocatur puer, omisit per ignorantiam lorum,
 aut terram tenere non potuit, & audetis abnuere in deli-
 ctis tam grauib. violari semper à vobis deos, cum in leui-
 ribus causis irasci eos ipsi cum pernecie sapius confiteamini
 ciuitatis? Sed poetarum inquinunt figmenta sunt hæc om-
 nia, & ad voluptatem compositæ lusiones. Non est quidem
 credi

credibile homines minus brutos, & vetustatis remotissime
 vestigatores, aut non eas inscriuisse suis carminibus fabu-
 las, quæ in notionibus hominum superessent, atque in auri-
 bus collocatæ: aut ipsos sibi tantum licentiosi voluisse iuris
 asciscere, ut confingerent per stultitiam res eas, quæ nec ab
 insania procul essent remotæ, & quæ illis à diis metum, &
 periculum possent ab hominibus comparare. Sed conceda-
 mus, ut dicitis, deformitatum tantarum concinnatores esse
 atque inueteres poetas: immunes tamen à deorum maletra-
 ctatione nec sic estis, qui talia cessatis maleficia vindicare:
 aut non legibus latis, & seueritate poenarum tantæ iustis
 obuiam temeritati, constitutumque à vobis est, ne quis post-
 hac hominum id quod esset turpitudini proximū, aut eorum
 indignū maiestatis loqueretur. Quisquis enim patitur
 peccare peccantem, is vires subministrat audacia: & maio-
 ris contumelia res est, falsis quenquam notare atque infi-
 gnare criminibus, quam veram ingerere atque obiectare de-
 licta. Quod enim sis dici, & quod esse te sentis, morsum ha-
 bet minorem testimonio tacite recognitionis infractū. Illud
 verò acerbissime vulnerat, quod inurit innoxis, & quod
 decus nominis atque existimationis infamat. Scribuntur
 dii vestri in tricliniis cœlestibus, atque in chalcidicis aureis
 cenitare, potare, & ad ultimum fidibus & vocum modu-
 latione mulceri. Vos aures patientissimas commodatis: nec
 indicatis indignum voluptates attribui diis eas, quibus
 corpora terrena fulciuntur, & quas aures expetunt enervati
 pectoris dissolutione mollitæ. Inducuntur ex his alij amato-
 res, adulteri castitatis, nec cum fœminis tantum, sed cum
 viris etiam propudiosos flagitiososque miscere concubitus.
 Vobis nulla est cura quid super rebus dicatur tantis, neque
 villo saltem castigationis metu luxuriantium literarum,
 coercetis audaciam. Per insanias, per furores orbare alij se,
 & tanquam hostili de sanguine, ita se proprio parricidio

eruentare. Sacrilegia vos illa miramini elata sublimiter,
& quod poenis omnibus conueniebat plecti, ut animosius
conferat audacia incentina extollitis laude. Illa vulnera
orbitatis ingemere, & cum eiulatibus indecoris fata incu-
sare crudelia: vos stupetis eloquentia viribus, & quod pe-
nitius oportebat ex humani generis coalitu tolli, percensetis:
ac ne vlla intercidat obliuione curatis. Vulnerari, vexari,
bella inter se gerere furialium memorantur ardore discrimi-
nium: vobis illa est descriptio voluptati, atq; ut scripto-
rum tantam defendatis audaciam, allegorias res illas, &
naturalis scientia mentimini esse doctrinas. Sed quid ego
neglectas aliorum conqueror contumelias numinum? Ipse
ille Iuppiter, cuius vos numen effari non sine metu decuit
& totius corporis concussione, amasius captus ab uxore de-
scribitur confiteri culpas suas, & velut demens ac nesciens,
quas amicalas coniungi, quas uxori anteposuerit pellices,
obduratus inuerecundia publicare: vos talia qui extulerit
prodigia, poetarum esse principes atque reges diuinis inge-
niis praditos, capita esse memoratis sanctissima: tantum ab
officio religionum, quas inducitis, enolastis, ut grauiori
ponderis sint apud vos verba quam cœlitum violata sub-
limitas. Ita ergo non decuit (si modo vllus deorū esset apud
vos metus, aut si esse illos vsq; iam presumptionis certa con-
fidentia crederetis) rogationibus, plebiscitis, consultorum
senatus metu intercedere, prohibere, sancire, ne quis vellet
de diis passim nisi quod esset plenum religionis, effari, ac
vobis saltem istum mererent honorem, ut quibus expelleretis
à vobis, eisde ab his legibus propulsaretis iniurias. Ma-
iustatis sunt apud vos rei, qui de vestris secus obmurmura-
uerint aliquid regibus. Magistratum in ordinem redige-
re, Senatorem aut conuicio prosequi, suis esse decretis peri-
culosissimum poenis. Carmen malum conscribere, quo famæ
alterius coinquinetur & vita, decemviralibus scitis ena-

dere nolulistis impune: ac ne vestras aures conuicio aliquis
petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis
iniuriis. Soli sunt apud vos superi inhonorati, contemptibi-
les, viles: in quos ius est à vobis datum, quæ quisque volue-
rit dicere: turpitudinum iacere, quas libido confixerit, atq;
excogitauerit formas. Et incuriam nobis intendere tam in-
famum non erubescitis numinum, cum sit rectius multo
deos esse non credere, quam esse illos tales, taliq; existima-
tione sentire. Sed poetis tantummodo licere voluistis indi-
gnas de diis fabulas, & flagitiosa ludibria cōmisci. Quid
pantomimi vestri, quid histriones, quid illa mimorum, atq;
exoleti generis multitudo? Nōne ad vsum quæstus sui abu-
titur diis vestris, & lenocinia voluptatum ex iniuriis at-
trahit contumeliisq; diuinis? Sedet & in spectaculis publi-
cis sacerdotum omnium, magistratuumq; collegia, pontifi-
ces maximi, & maximi curiones: sedet quindecimviri lau-
reati, & diales cum apicibus flamines: sedent augures in-
terpretes diuina mentis & volūtatis: necnon & caste vir-
gines, perpetui nutrices & conseruatrices ignis: sedet cum-
ctus populus & senatus: consulatibus sancti patres, diis pro-
ximi atq; augustissimi reges: & quod nefariū esset auditu,
gētis illa genitrix martia, regnatoris & populi procreatrix
amans saltatur Venus, & per affectus omnes meretricia
vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Sal-
tatur & magna sacris compta cum insulis mater: & cōtra
decus ætatis illa Pessinuntia Dindymene, in bubulci vnus
amplexu flagitiosa fingitur appetitione gestire: necnon &
illa proles Iouis à Sophocle in Trachinis Hercules pesti-
feri tegminis circumpetitus indagine miserrabiles edere in-
ducitur eiulatus, violentia doloris frangi, atq; in ultimam
tabem diffluentium viscerum maceratione consumi. Quin
& ille in fabulis maximus ipse regnator poli sine vlla no-
minis maiestatisq; formidine adulterorum agere introdu-

ditur partes, atque ut fallere castitatem alienarum possit
familias matrum, ora immutare fallacia, & in species con-
ingum subditiij corporis simulatione succedere. Nec satis
hac culpa est, etiam minus, & scurrilibus ludicris sanctif-
simorum persona interponuntur deorum. Et ut spectatori-
bus vacuis risus possit atque hilaritas excitari, iocularibus
feriuntur cauillationibus numina, conclamant, & assur-
gunt theatra, cauea omnes concrepant fragoribus atque
plausibus. Et quod nullis possit satisfactionib. expiari, exor-
letis, atque irrisoribus numinum dona instituuntur, & mu-
nera ab officiis ocium publicis, immunitas, & vacatio cum
coronis. Et audetis post ista mirari, unde oriatur hac ma-
la, quibus inundatur & premitur sine ulla intermissione
mortalitas: cum omnis res eas, quibus sunt inuoluta pro-
bra numinum, & maledictionis elogia, & quotidie refera-
tis, & ediscatis quotidie: & si quando animu desiderem ocio-
sis vultis hallucinationibus occupari, dies vobis poscanti
dari, & sine ullis intermissionibus exhiberi. Quod si habe-
ret vos aliqua vestris pro religionib. indignatio, has potius
litteras, hos excurrere debuistis olim libros, istos demoliri, dis-
soluere theatra hac potius, in quibus infamia numinum
propudiosis quotidie publicantur in fabulis. Nam nostra
quidem scripta cur ignibus meruerint dari? cur immaniter
conuenticula dirui? in quibus summus orator deus, pac-
cunctis & venia postulatur magistratibus, exercitibus, re-
gibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, &
resolutis corporum vinctione: in quibus aliud auditur ni-
hil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos,
pudicos, castos, familiares, communicatores rei & cum om-
nibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.
Verum ita se res habet, ut quoniam plurimum gladiis, &
potestate valetis ferri, anteire vos etiam veritatis scientia
inducetis: & esse pro diis pios, quorum potentias primi opi-

nionum

nionum obscenitate foedastis. Hos in loco, si ferocitas ve-
stra permittit, & rabies patitur illud nobis ut respondeat-
is, oramus: utrumne iras cadere in naturam existimetis
deorum, an ab affectibus his longe diuinam esse beatitudi-
nem disingatam? Nam si concipiunt has faces, & motibus
exasperantur irarum (sicut vestra opinationes ferunt, nam
sepe illos dicitis & propter ludos minus solliciti factos, &
propter praesules non probatos, & propter quadam spatiola
desanata, & propter caerimonias non rite perfectas, tremo-
ribus infrenuisse terrarum: & contagione pestilentiae cor-
ruisse auras temporum luetuosam cum populi vastitate) se-
quitur ut intelligi debeat iracundias non paruas ex opi-
nionibus eos continere praedictis. Quod si datur, & illud
necessario consequens, miseriae has omnes, quibus olim ge-
nus accumulatur humanum, ab huiusmodi fluere fictionib.
bus: quod si ab his causis indignatio profisciscitur numinu,
miseriarum tantarum vos estis auctores, qui animos coeli-
tum non cessatis offendere, & ultionis in rabiem concitare.
Sin autem ab huiusmodi nefariis deorum est genus immu-
re, neque quid sit irasci diu omnino nouerunt: & nobis ergo
irasci sine ulla ratione dicuntur, qui ira quid sit, ignorant,
& ab eius contenta, & permixtione sunt absoluti. Neque
enim fieri per rerum naturam potest, ut quod vnum est,
fiat duo, & in diuersas res eat unitas ingenta simplicitate
diuisa.

50

51

K 4

ARNO-



ARNOBII DISPUTATIO
NVM ADVERSVS GENTES

LIBER V.



ESTO ab ludentibus poetis cuncta illa sint
prodita de immortalibus diis probra. Quid
illa, quae historia continent graues, seria,
curiose, quaeque in arcanis mysteriis tra-
ditis, poetarum sunt excogitata lascivia?
Quae si vobis viderentur ineptiarum ta-
lium fabula, neque in usu retineretis quadam suo, neque
per cursus annuos latitias exerceretis ut festas, neque ut
rerum simulacra gestarum sacrorum conseruaretis in riti-
bus: ex quibus tam multis vnum interim ponam modera-
minis temperamentum secutus: in quo stolidus & impru-
dens ipse ille inducitur Iuppiter, verborum ambiguitati-
bus lusus. In secundo Antiatris libro (nequis forte nos existi-
met concinnare per calumnias crimina) talis perscripta est
fabula: Numam illum regem, cum procurandi fulminis
scientiam non haberet, essetque illi cupido noscendi, Egeria
monitu castos duodecim iuuenes apud aquam calasse cum
vinculis: ut cum Faunus, & Martius Picus ad id locorum
venissent haustum (nam illis aquandi solene iter huc fuit)
inuaderent, constringerent, colligarent. Sed quo res fieri ex-
pediri posset, regem pocula non parui numeri vino, mul-
soque, complesses, circaque accessus fontis insidiosam veteris op-
posuisse fallaciam. illos more de solito bibendi appetitione
corruptos ad hospitia nota venisse. Sed cum liquoribus odo-
ratis offendissent fragrantia pocula, vetustioribus ante-
posuisse res nouas, inuasisse auditer, dulcedine potionis ca-
ptos hausisse plus nimio, obdormiuisse factos graues: tum
bis senos incubuisse sopitis, iniecisse madidatis vincla: ex-
pergitosque illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras
modis

LIBER V.

modis Iuppiter posset sacrificiis elici, & accepta regē scien-
tia rem in Auentino fecisse diuinā, elexisse ad terras Iouē,
ab eoque quassisse ritum procurationis. Iouem diu cūctatum
expiabis dixisse capite fulgurita: regem respondisse, capiti-
tio. Iouem rursus humano: retulisse regē, sed capillo. deum
contra, anima: subiecisse Pompilium, piscis. Tunc ambi-
guis Iouem propositionibus captum extulisse hanc vocem, de-
cepisti me Numa; nam ego humanis capitibus procurari
constitueram fulgurita, non capillo caputio: quoniam me
tamen tua circumuenit astutia, quem voluisti habeto mo-
rem: & his rebus, quas pactus es, procurationē semper sus-
cipies fulguritorum. Quid primum, quid vltimum, vel
exequatur animus, vel conticescat, nec facile dictu est, neque
vllis considerationibus expeditum. Ita enim sunt omnia &
excogitata, & comparata derisui: ut sit vobis commitendum
falsa ut credantur haec esse etiam si sunt vera, quam obtri-
nere velle pro veris, & velut quiddam mirabile non sine ip-
sius numinis insinuare contemptu. Quid enim dicitis, o isti,
credimusne illum Faunum, & Martium Picum (si ex nu-
mero sunt deorum, & ex illa perpetua immortalis natu-
ra) sitis aliquando ariditate siccatos, atque ut aestum pos-
sent irrigare venarum, fluentia esse per fontium? Credimus
ne captos mero, & dulcedine illectos mulsi, tandem se pocu-
lis ingurgitauisse fallacibus, ut usque ad ebrietatis pericu-
lum veniretur? Credimusne victos somno, atque altissimi
soporis obliuione demersos, vinciendi copiam sui animalibus
praebuisse terrenis? quibus deinde partibus vinculorum il-
la iniecta sunt nexiones? soliditatis habebant quicquam,
aut ex duris ossibus informatae fuerant eorum manus, quae
constringi laqueis, & nodorum possent illigationibus coër-
ceri? Non enim requiro, non exigo, an aliquid potuerint
fari ebrietatis alienatione nutantes: an Ioue inuito, vel po-
tius nescio, protrahendi ad terras eius ritum quisquam po-
tuerit publicare: illud solum audire desidero, cur si Faunus
K s & Pi.

Picus sunt divini generis & potestatis, non ipsi potius edidit querenti id quod ab ipso Iove periculosius Numa cupiebat audire? An nunquid Iuppiter solus huius rei scientiam noverat, (ab ipso enim deciderunt fulmina) ut imminetia procurare alicuius debeat scientie disciplina? An cum ipse iaculetur hos ignes, aliorum sit operis scire, quibus modis conveniat iras eius, atque animos temperare? Etenim reuera stultissimum credere est, ipsum remedia scire, quibus averti possint, quae per fulminis iactum in humanis fieri constituerit rebus. Hoc est enim dicere, illo ritus genere minas has placabitis: & si quando per fulgura significauero aliquid imminere, facite hoc, & illud, ut quod fieri statui inane fiat & vacuum, & sacrum vaneat. Sed concedamus (ut dicitur) ipsum aduersum se Iouem remedia scisse, atque artes, quibus iri obuiam suis significationibus conueniret: etiamne credemus deum numinis tanti tractum esse ad terras, & in verrucula collis vnius cum homunculo stantem altercabilem conseruisse sermonem? Et quanam illa quae diuina res fuit, quae ab impetu rerum tanto Iouem compulsi auocari, & mortalium sese denunciationibus sistere? mola salsa, thus, sanguis, verbenarum sufficio, & nominum terribilium fremores? & potentiora quam Iuppiter fuerunt haec omnia: ut eum compellerent inuitum parere praeceptis? aut voluntarium sese circumuentionibus traderet? quid quod sequitur, fide sumet? tam improvidum fuisse Saturnum: ut aut ea proponeret, quorum ambagibus ipse caperetur, aut nesciret futurum quibus lusura se modis astutia esset calliditasque, mortalis? Expiabis (inquit) capite fulgurita. imperfecta adhuc vox est, neque plena proloqui, circumscriptaque sententia. Scire enim necessario conuenit, utrumne capite veruecino, an suillo, an quolibet alio, expiationem istam scisciat Diespiter perpetrari: quod cum nondum specialiter statuisset, essetque adhuc pedens, & nondum sententia terminata, qui potuit Numa scire hominis Iouem daturum

eturum caput, ut anteueneret, anteiret, & in caput capitiuum ambiguitatis illius incerta traduceret? Nisi forte dicetis regem fuisse diuinum: nunquid ipso poterat esse Ioue diuinior? Nisi homo praesumens quid dicturus esset Iuppiter, circumscripsit: deus scire non poterat quibus modis pararet circumscribere se homo. ita non in promptu est, & apparet puerilium esse ingeniola fictionum: quibus cum acquiratur cordis Numa vinacitas, imprudentia maxima importatur Ioui. Quid enim tam imprudens, quam confiteri te captum argutia cordis humani? & cum deceptum te doleas, in victoris concedere voluntate: & medicinam quam obruleras ponere? Nam si fuit ratio, & quaedam conuenientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit suscipi fulguriti, non video cur ab rege relatio sit facta capiti: sin autem poterat & capiti transigi, libidinosum hominis inhiatum est cruori. Atque ita in contrarium pars utraque traducitur, ut nec Numam monstretur voluisse scire, quod voluit, & crudelis Iuppiter fuisse doceatur, qui quod Numam potuisse capiti suscipi, voluisse dixerit humanis capitibus expiari. Apud Timotheum non ignobilem theologorum virum, nec non apud alios aequae doctos super magnae deorum matre, superque sacris eius, origo haec sita est: ex reconditis antiquitatum libris, & ex intimis eruta (quae admodum ipse scribit, insinuatque) mysteriis. In Phrygia finibus inaudita per omnia vastitatis petra, inquit, est quaedam: cui nomen est Agdus, regionis eius ab indigenis sic vocata. Ex ea lapides sumptos, sicut Themis mandauerat praecinens, in orbem mortalibus vacuum Dencalion iactauit & Pyrrha: ex quibus cum ceteris & hac magna quae dicitur, informata est mater, atque animata diuinitus. Hanc in vertice ipso petra datam quieti & somno, quam incestus Iuppiter cupiditatibus appetiuit. Sed cum oblectatus diu id, quod sibi promiserat, obtinere nequisset, voluptate in lapidem sudit victus. Hanc petra concepit, & mugitibus editus multis

multis prius mense nascitur decimo materno ab nomine cognominatus Acdestis. Huic robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis, insana & furialis libido, & ex utroque sexu. vi rapta diu stare, disperdere immanitas quò animi duxerat: non deos curare, non homines, nec præter se quicquam potentius credere: terras, cælum, & sidera contemnere. Cuius cum audacia quibuscumque modis posset vel debilitari, vel comprimi, sæpenumero esset deorum in deliberatione quesitum, hesitantibus ceteris huius muneris curam Liber in se suscipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat suetus & sitiendi lenire flagrantiam, ludo & venationibus excitatam, validissima succendit vi meri: necessitatis in tempore haustum accurrit Acdestis, immoderatus potionem hiantibus venis rapit: fit ut in solita victus soporem in altissimum deprimatur. Adest ad insidias Liber, ex fetis scientissime complicatis unum planta iniicit laqueum: parte altera proles cum ipsis genitalibus occupat: exolutus ille vi meri corripit se impetu, & adducte nexus plāta, suis ipse se viribus, eo quo fuerat, priuat sexu: cum discidio partium sanguis fluit immensus: rapiuntur, & combibuntur hac terra: malum repente cum pomis ex his punicum nascitur: cuius Nana speciem contemplata regis Sangarij fluminis filia carpit mirans, atque in sinu reponit: fit ex eo prægnans, tanquam vitiatam claudit pater, & curat ut inedia moriatur, pomis, atque aliis bacculis deum sustentatur à matre, enititur parvulum. Sed exponi Sangarius præcipit: repertum nescio quis sumit, format, lacte alit hircino: & quoniam Lydia scitulos sic vocat, vel quia hircos Phryges suis Atagos elocutionibus nuncupant, inde Atys nomen ut sortiretur, effluxit, hunc unice mater deum, ore fuerat quod excellentissimo, diligebat, & Acdestis blandus adulto comes, & quæ solum poterat amans, tectis assentationibus vinctus, saltuosa ducens per memora, & ferarum multis muneribus donans, quæ puer

Atys

Atys primo sui esse dicebat laboris, atque operis glorians: per vinum deinde confitetur, & ab Acdesti se diligi, & ab eo donis sylvestribus honorari: unde vinum, quod siletium prodidit, in eius nefas est sanctuarium inferre pollutis. Tunc Pessinuntius rex Midas alienare cupiens tam infami puerum coniunctione, matrimonio eius suam filiam destinat: ac ne scannus aliquis nuptialia interrumperet gaudia, fecit oppidum claudi. verum deum mater adulescentuli fatum sciens, interq; homines illum tādū futurum saluum, quando esset solutus à matrimonij fœdere, ne quid accideret mœsti, civitatē ingreditur clausam muris eius capite subleuatis: quod esset turritum ratione ab hac cepit. Acdestis scatens ira conuulsi à se pueri, & uxoris ad studium derivati, conuiuantibus cunctis furorem & insaniam suggerit: conclamant exterriti adorandorum Phryges: mammæ sibi demerit galli filia pellicis, rapit Atys testulam, quam insignator ipse gestitabat insania: furiarum & ipse iam plenus, per bachatus iactatus proicit se tādē, & sub pini arbore genitalia sibi defecat, dicens: Tibi Acdesti hac habeo, propter quæ motus tantos furialium discriminum concitasti. enolat cum profusio sanguinis vita: sed abscisa quæ fuerant, magna legit mater deum, & iniicit his terram, veste prius tectis, atque innolutis defuncti. Fluore de sanguinis viola flos nascitur, & redimitur ex hac arbor. Inde natum & ortum est, nunc etiam sacras velarier & coronarier pinos. virgo sponsa quæ fuerat, quam Valerius pontifex iam nomine fuisse conscribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lachrymas cum Acdesti, interficitq; se ipsam. purpurates in violas cruor vertitur interemptæ: mater suffodit eam deum, unde amygdalus nascitur amantudinem significans funeris. tunc arborem pinum, sub qua Atys nomine spoliauerat se viri in antrum suam desert, & sociatis planctibus cum Acdesti tundit & sauciat pectus pausata circum arboris robur. Iuppiter rogatus ab Acdesti,

desti, ut Atys renuisceret, non finit: quod tamen fieri per-
fatum posset, sine ulla difficultate condonat, ne corpus eius
putrescat, crescant ut coma semper, digitorum ut minimissi-
mus uiuat, & perpetuo solus agitetur motu, quibus conten-
tum beneficiis Acdestim consecrasse corpus in Pessinunte:
cerimoniis annuis, & sacerdotum antistibus honorasse. Si
contemptor aliquis numinum, & sacrilegi pectoris imma-
nitate furiosus, intendisset animum maledicere diis vestris:
auderet in eos quicquam grauius dicere, quam ista prodiit
historia, quam velut quiddam mirabile commentarii con-
tulistis in formulam? ac ne illam vis temporis, & vetusta-
tis obsolesceret longitudo, perpetuitatis honore maclastis.
Quid est enim de diis in ea positum, quidue conscriptum,
quod non si in hominem dixeris pudibundis moribus & di-
sciplinis horridioribus educatum, & contumelia reus sis, &
iniuria, & offensionis odium simultatibus subeas inexpia-
bilibus comparatum? ex lapidibus, inquit, quos Deucalion
iactauit & Pyrrha, deum procreata est mater. Quid o the-
ologi dicitis? quid supernarum antistites potestatum? Ergo
ne deum mater diluuii tempore nulla fuit in parte natura?
& nisi omne mortalium genus interemisset vis imbrum,
procreationis illius causa atque origo cessaret? Humanum est
ergo munus quod esse se sentit: & beneficiis debet Pyrrha
quod orari se conspiciat in alicuius substantia qualitate: quod
quidem (si verum est) & illud erit necessario non falsum,
hominem illam fuisse non diuam. Nam si certum est homi-
nes ex illo lapidum iactu natiuitatis suae originem ducere,
& hanc necesse est credi unam fuisse de nobis, consimilium
causarum rationibus procreatam. Neque enim fieri rerum
per repugnantiam quit, ut ex uno lapidum genere, & ex
eadem ratione faciendi, immortalium quidam sortis, con-
ditionis alij substituerentur humana. Varro ille Romanus
multiformibus eminens disciplinis, & in vetustatis inda-
gatione rimator, in librorum quatuor primo quos de gente
conscri-

consriptos Romani populi dereliquit, curiosis computatio-
nibus edocet, ab diluuii tempore cuius supra fecimus men-
tionem, ad usque Hircy consulatum & Pansa, annorum
esse millia nondum duo: cui si constat fides, mater quoque di-
cenda est magna intra huius numeri fines ciuitatem suam
habere conclusam: atque ita perducitur res eo, ut quae om-
nium numinum genitrix esse narratur, non sit mater, sed
filia: quinimmo infans & paruula, siquidem deos concedi-
mus neque initia neque fines seculorum perpetua in cogni-
tione sortitos. Sed quid terrenis obuoluisse vos sordibus
deum loquimur matrem, cum ab Iouis ipsius maledictis
nullam pausam facere vel exigui temporis intercapedine
quineritis? Cum in summo Agdi vertice deum dormiret
tum genitrix, obrepere conquescentis pudori filius (inqui-
tis) insidiator enixus est. Post innumeras virgines, & spo-
liatas castitate matronas, etiam ne in matrem cupiditatis
infandae spem Iuppiter cepit, nec ab illius appetitionis ar-
dore horror eum quiniit auertere, quem non hominibus solis,
sed animatibus quoque nonnullis natura ipsa subiecit, & in-
generatus ille communiter sensus? An respectus pietatis &
honesti capitoliorum despuatur praesidi, nec quid sceleris cu-
peret conturbatis per insania mentibus, aut retractare po-
terat, aut peruidere? Sed ut res est ponderis & maiestatis
oblitus, ad furti illa flagitiosa correpes ibat, pauens ac tre-
pidus anhelitu oris presso, suspensis per formidine gressibus,
& inter media constitutus sollicitudinis speis, confinia pal-
pabat res intimas, altitudinem dormientis & matris patien-
tiam tentans. O rerum imaginatio indecora: o habitus foedi
Iouis ad obsceni certaminis expeditionem parati: ergone ille
rex mundi cum incautus, & properius obiectionis esset reie-
ctus a furto, in imperium se vertit, & quam rapere volupta-
tem insidiosa fraude non quiniit, vi matrem aggressus est,
& apertissime cepit venerabilem subruere castitatem?
Colluctatus ergo diuissime cum inuita est, victus, fractus,
supera-

superatusq; defecit: & quæ pietas diingere ab infando matris non valuit appetitu, effusa libido deuinxit? Nisi forte dicetis, conuentionis in huiusmodi ceptum genus vitat atq; execratur humanum: apud deos incesta sunt nulla. Et cur mater acerrimè repugnabat inferenti vim filio? cur ab illicitis amplexibus tanquam illicitos vitans refugiebat attactus? Nam si nihil esset in re mali, tam gerere illa morem sine ulla retractione debuerat, quam volebat hic cupidus appetitionis suæ irritameta complere. Et sanè hoc loco frugalitatis magna viri, & circa res etiã flagitiosi operis parciores, ne sancta illa semina frustra videantur effusa, silex (inquit) ebibit Ionialis incômentia fœditatem. Quid deinde quasô cõsecutum est? dicite. In sinu medio lapidis, atq; in illa cotis duritie informatus atque animatus est infans Iouis magni futura progenies. Non est facile contradicere tam prodigiosis conceptionibus, tamq; miris. Cùm enim genus humanum ex lapidibus apud vos ortum, procreatumq; dicatur necesse est credere, & receptacula lapides habuisse genitalia, & iaculatum combibisse sementem, & completis temporibus sustulisse aluos graues, & ad postremum peperisse fœminei moris difficultate connixos. Illud nostram subigit curiositatem requirere, cùm post decem menses redditum esse dicatis partum: illo tempore quo in utero lapidis fuit clausus, quibus alimoniis irrigatus est, quibus succis: vel ex rigore quæ saxeo nutricia potuit ducere, ut est fœtibus solenne de matribus. Nondum, inquit, contigerat lucem, & tonitrus patrios iam mugiens imitatusq; referebat. Et postquam illi datum est cœlum diemq; conficere, obuia quæque vastabat incursans, atque ipsos sibi spondebat deos cœli posse à regione detrudere. O cuncta & prouida deum mater, quæ ne nati inuidiam tam insolentis subiret, aut mugiens fœtus somnis suis officeret, aut interpellaret quietem, subtraxit se ipsam, & seminis illud nocentissimum virus transmisit ab se longè, & saxorum

asperitatibus propinquit. Astutatum est in conciliis deorum, quibusnam modis esset intractabilis illa feritas edomari: & cum via nulla superesset, ad opem concursus est unicam, ut mero madidaretur, & viribus spoliaretur abscissis: quasi verò affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audacie, & non quotidie videamus eos qui sibi demessuerint has partes maioris petulantie fieri, atq; omnibus postpositis pudoris & verecundie frenis, in obscenam prorumpere vilitatem, flagitiorum confessione vulgata. Vellem tamen videre, si esset mihi his nasci temporibus datum, patrem illum Liberum debellatorem ferocitatis Adestis, post deorum augustissimas curias cœli ab culminibus lapsum, peniculantem decuramenta cantheriorum, innectentem laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa sauciantem vi meri: & postquã ebrietas potu emerisit, inseruisse cautè manus, contrèctauisse virilia dormientis, atque ut omnia cingeret circumpositi laqueorum mortis, artificij curas tum rebus adhibuisse perituris. Hoccine de diis quisquam vel exigua dixerit eorum opinione pollutus? aut si talibus occupati sunt negociis, cogitationibus, curis, quisquam eos sapiens aut deos esse crediderit, aut mortalium saltè in numero cõputauerit? Adestis iste (oro) cuius obscenitas amputata securitatem fuerat illatura cœlestibus, ex terrenis animantibus vnus fuit? an deorum aliquis, & immortalitatis pradius honore? Si enim nostra fortis, & cõditionis habebatur humana, cur terrorem tantum numinib; inferebat? Deus autem si fuerat, qui potuit decipi, aut de diuino aliquid corpore defecari? Sed questionem mouemus parte in hac nullã, fuerit licet de diuino genere, vel ex nobis aliquis, si hoc rectius existimabitur dici: etiamne fluore de sanguinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata est punici: an tum quum vis illa telluris cooperta est gremio solum radice cõplexa est, in stipitis exiliuit robur, oneratos fudit balaustris ramos, & in puncti-

stirio poma extulit mitia perfectionis propria maturitate completa: & quia de rubro exorta sunt hac sanguine, iccirco illis color est purpurei luminis suffectione sublatus: addite huc etiam iccirco esse vuida, iccirco vinosa, quod ex sanguine saburrato genus ducant, & fabulam convenienter impletis. O Abdera Abdera, quam fias mortalibus irridenda, talis si apud te esset fabula ita constata? dicunt eam cuncti patres, & superciliosa perlegunt ciuitates, & esse tu fatua, & stoliditatis frigidissima indicaris. per sinum inquit Nana filium concepit ex pomo. sequitur se ratio: ubi enim cantes, & saxa pariunt dura, poma ibi necesse est surgant. Glandibus, atque ficis alebat Berecynthia religatam. convenienter & recte: pomis enim debuerat viuere, qua mater fuerat facta de pomo. Postquam foetus emissus est, longè insus est ab Sangario proici: quem conceptum diuinitus credidit esse iadudum, & si gnatus esset sobolem sui pignoris nuncupari. Lacte infans educatus hircino est. o fabulam sexui inimicam semper atq; infestissimam masculino: in qua sexus viriles non solum homines ponunt, sed pecudes etiam sunt exmares. Pulchritudine incluta, & predicabili fuit insignitus decore. admirabilis res satis, quod non illum fautor vitabilem reddidit fugiendumque caprinus. Mater eum dilexit magna, si nepotè ut auia, res simplex: sin theatra ut percrepent, infamis & flagitiosa dilectio est. Diligebat & Acdestis venatoriis eum muneribus locupletans. A semiuir quidem nullum esse poterat periculum castitatis: sed quid Midas horruerit, non est facile suspicantibus existimare. Ipsi mater est ingressa tum moribus. admirantur quidem in hac parte vires, & fortitudinè numinis: sed culpamus negligentiam regis, quod cum legis meminisset & fari Arys, fecerit hostibus minus prouidam ciuitatem. Nuptialia celebrantibus vota furias Acdestis, insaniamq; subiicit, si Midas rex offenderat, qui uxore adulescentulum vinciebat: quid admiserat gallus, quid pellicis filia, ut ille se

viro

viro, hac mammarum honestate priuaret? tibi habe hac inquit, propter quæ res tantas animorum subuersionibus concitasti. ne sciremus adhuc omnes quid in adulti corpore furor desiderasset Acdestis, nisi puer abscisse satietatis obieciisset offensam. Quid dicitis o gentes: quid huiusmodi deditæ opinionibus nationes? nonne cum ista promittitur, arripit vos pudor, & tantarum verecundia fœditatum? Nos aueamus à vobis quid de diis dignum vel audire, vel discere: at verò vos nobis mammarum expromitis exectiones, amputationes virilium veretrorum, iras, sanguinem, furias, interitus virginum voluntarios, & ex sanguine mortuorum flores, atq; arbores procreatas. Dicite o iterum, ergone deum mater genitalia illa disiecta, cum floribus ipsa per se moerens officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis mambus, ipsa diuinis contrectauit ac sustulit flagitiosi operis instrumenta fœdigi, abscondenda etiam mandauit terra? ac ne nuda in gremio diffunderet sic soli, priusquam veste velaret, ac tegeret, lanit utiq; balsamis, atq; unxit? Unde enim violæ nasci potuissent, odore nisi putorem membri unguentorum illa suffeção temperaret? Cū historias quas perlegitis tales, nonne vobis videmini aut tetriculas puellas audire tadiofi operis circumscribentes moras: aut infantibus credulis auocamenta veritatis expromere? Cum Ioue locutus est Acdestis, ut amato restitueret vitam, annuere Iuppiter recusauit, quia fatis potetioribus prohibebatur: ac ne esset omnino durissimus, vnā largitus est gratiam, ne putore corpus dissolueretur vllò, succresceret comæ semper, minimissimus digitorum solus ut in corpore viueret, solus motus perpetuos exhiberet. Hocine quisquā admiserit, aut credulitatis assensione firmarit, pilū in mortuo crescere, partē interisse, & se iunctū à lege putredinis immortale corpus adhuc vsq; durare? Urgere vos iam dudū ad istius rei cōparationē possemus, nisi stultitia pars esset, & talia discere, & huiusmodi

L 2

reruna

rerum indicia postulare. Sed historia hac falsa est, neque ullam continet veritatis in se partem. Nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis exterminatos esse à ter-
ris deos: utrumne sit cōstans, & fidei firmitate connixa: an
contra mendaciter, & falsitatis alicuius fictione composita.
Nobis enim satis est, quibus hodie manifestare propositum
est, numina ista, quæ promitis, si sunt vspiciam gentium, atq;
irarum feruoribus incalescunt, non magis à nobis, quàm à
vobis accipere offensionum furialium causas: & esse illam
in rebus, & à vobis in commentarios relata, & à volen-
tibus quotidie perlegi, & futuri temporis perstructionem,
per ordinem succedentium tradi. Quæ si utique vera est,
nullam videmus subesse rationem, cur nobis irasci perhi-
beantur dii cœlites, cum turpitudines illorum tantas neque
prodiderimus, neque in literas contulerimus vllas, neque in
publicam testificationem sacrorum celebratibus miseri-
mus. Sin autem (ut remini) falsa est, & mendaciis inter-
polata fallacibus, ambigere hominum nullus potest, quin
causa vos sitis offensa, qui vel talia quosdam conscribere
sueritis, aut conscripta durare seculorum in memoria sitis
passi. Et tamen qui potestis falsitatis arguere conscriptio-
nem istam, cum ipsa sacra sint testimonio, quæ per cursus
annuos factitatis, & credi à vobis esse vera, & explicata
fidei indicari? Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper
statis diebus in deum matris intermittitis sanctuario? Non-
ne illius similitudo est arboris, sub qua sibi furens manus &
infelix adolescentulus intulit, & genitrix diu in solatium
sui vulneris consecrauit? Quid lanarum vellera, quibus
arboris colligatis & circumuoluitis stipitem? Nonne illa-
rum repetitio lanarum est, quibus iam deficientem conte-
xit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare
frigētibus? Quid compti violaceis coronis, & redimti ar-
boris ramuli? Nonne illud indicant, uti mater primigeniis
floribus adornauerit pinum miserabilis indicem testimo-
nium?

niumq; fortune? Quid pectoribus applodentes palmas pas-
sis cum crinibus galli? Nonne illos referunt in memoriam
luctus, quibus mater turrita cum Accesti lachrymabili
puerum prosecuta est eiulatu? Quid temperatus ab ali-
monio panis, cui rei dedistis nomen castus: nonne illius tem-
poris imitatio est, quo se numen ab Cereris fruge violentia
mœroris abstinuit? Aut si ea, quæ dicimus, non sunt ita,
vos edissertate, vos dicite: euirati isti, mollesq; quos interese
vobiscum in istius numinis videmus sacris, quidnā istic
habeant negocij, sollicitudinis, curæ: & cur more lugentium
cadant cum pectoribus lacertos, & fortunam imitentur in
lamentabili constitutorum sorte? Quid corona? quid vio-
la? quid volucra mollium velamenta lanarum? Cur ad
ultimum pinus ipsa pauloante in dumis inertissimum nu-
tans lignum, mox ut aliquod præsens atq; angustissimum
numen, deum matris constituatur in sedibus? Aut enim
hæc causa est, quā in vestris scriptis & commentariis inue-
nimus: & manifestum vos est non diuinas conficere cerimo-
nias, sed imaginem tristem redintegrare gestorum: aut si
alia ratio est, quam mysterij nobis abnegauit obscuritas, &
ipsa quoque necesse est turpitudinis alioquin participetur
infamia. Quis est enim, qui credat honestatis aliquid in ea
re esse, quam inean viles galli, effœminati consiciant exo-
leti? Postulat quidem magnitudo materia, atque ipsius de-
fensionis officium, ut similiter ceteras turpitudinum species
persequamur: vel quas produnt antiquitatis historia, vel
mysteria illa continent sancta, quibus initiis nomen est, &
quæ nō omnibus vulgo, sed paucorum taciturnitatibus tra-
duntur: sed sacrorum innumeri ritus, atque affixa de for-
mitas singulis, corporaliter prohibet vniuersa nos exequi.
quinimmo, ut verum exprimamus, à quibusdam nos ipsi
consilio, & ratione desectum: ne dum explicare contendi-
mus cuncta, expositionis ipsius contaminationibus pollua-
mur. Fœdam igitur Fatuam, bona quæ dicitur dea, trans-
eamus:

15 *eamus: quam myrteis casam virgis, quod marito nesciente
seriā meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat Sexto
de diis Græco: signumq; monstrari, quod cum ei diuinā rem
mulieres faciunt, vini amphora constitutur oblecta: nec
myrteas fas sit inferre verbenas: sicut suis scribit in causali-
bus Butas. Sed & deos Conferenteis pari more ac dissi-
mulatione taceamus, quos cum ceteris scribit Flaccus in
humani penis similitudinem versos obruisse cineri, qui sub
ollula fuerat factus extorū: quem cum Tanaquil dimoue-
ret Etruria disciplinarum perita, surrexisse se deos, &
nervis obdurnisse diuinis: cornicula inde impetravisse
captiuā, ut intelligeret, & agnosceret, quid sibi res vellent:
Ocriam prudentissimā feminā diuos inferuisse geni-
tali: explicuisse motus certos. Tunc sancta, & feruetia nu-
mina vim vomuisse Lucily, ac regem Sernium natum esse
16 Romanum. Bacchanalia etiā pratermittamus immania,
quibus nomen omophagiis Græcū est: in quibus furore men-
tito, & sequestrata pectoris sanitate, circūplicitis vos an-
guibus, atq; ut vos plenos dei numine ac maiestate docca-
tis, caprorum reclamantium viscera, cruētatis oribus dis-
17 sipatis. Necnō & Cypria Veneris abstrusa illa initia prae-
tereamus: quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse:
in quibus sumentes ea certas stipes inferunt ut mererici,
& referūt phallos propitij numinis signa donatos. Oblivio-
18 ni etiā Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum il-
lud mysterium traditur: frater trucidatur à fratribus, in-
terempti ex sanguine apium natum, prohibitum mēsis olus
illud apponi, ne à manibus mortui inexplabilis cōtrahere-
19 tur offensio. Sed & illa desistimus bacchanalia altera prae-
dicare: in quibus arcana & tacenda res proditur insinua-
turq; sacratis: ut occupatus puerilibus ludicris, distractus
ab Titanibus Liber sit: ut ab iisdem membratim scētus,
atque in ollulas comectus ut coqueretur: quemadmodum
Iuppiter suauitate odoris illectus, innocatus aduolarit ad
pran-*

*prandium: compertaque re graui grassatores obruerit ful-
mine, atque in imas tartari precipitauerit sedes. cuius rei
testimonium, argumentumq; fortuna, suis prodidit in car-
minib. vates Thracius. Talos, speculum, turbines, volubiles
rotulas, & teretes pilas, & virginibus aurea assumpta ab
Hesperidibus mala, erat nobis cōsiliū praterire: prateruehi
illa etiā mysteria, quibus Phrygia initiatur, atque omnis
gens illa, nisi nomen interpositum his Iouis prohiberet nos
strictim iniurias eius ignominiasq; transire: non quo nobis
dulce sit tam foedis inequitare mysteris, sed ut ipsis vobis
promptum etiā atque etiā fiat: quid in eos congeratis
iniuria, quorum profitemini vos esse custodes, vindices, ve-
neratores. Quondam Diespiter (inquiunt) cum in Cere-
20 rem matrem libidinibus improbis atque inconcessis cupidi-
tatibus astuaret (nam genitrix hac Iouis regionis eius ab
accolis traditur) neque tamen auderet id, quod procaci
appetitione conceperat, apertissima vi petere, ingeniosas
comminiscitur captiones: quibus nihil tale metuentem ca-
stitate imminueret genitricem: fit ex deo taurus, & sub pe-
coris specie subessoris animum atque audaciam calans, in
securam & nesciam repentina immittitur vi furcens, agit
incestus res suas, & prodita per libidinem fraude, intelle-
ctus & cognitus euolat, ardescit furiis, atque indignationi-
bus mater, spumat, anhelat, exastuat, nec fremitum conti-
nere tempestatemq; irarum valens, ex continua passione
Brimo deinceps ut appellatur, assumpsit: neque alia cordi
21 est res ei, quam ut audacia filij poenis quibus potis est, per-
sequatur. Iuppiter satagit fractus metu: nec quib. remediis
leniat violata animos, reperit: fundit preces, & supplicat:
obstructa sunt dolentis aures: allegatur decorum vniuersus
ordo, nullius auctoritas tanta est ut audiatur: ad postre-
mū filius vias satisfactionis inquirens, comminiscitur reme-
dium tale. arietem nobilem bene grandibus cum testiculis
deligit, execat hos ipse, & lanato exiit ex folliculi tegmine.
L 4 acce-*

accedens mœrens, & summissus ad matrē, & tanquam ipse sententia condemnasset se sua, in gremium proicit, & iacit hos eius. virilitate pignoris visa sumit animum mitiorem, & concipit, fœtus reuocatur ad curam, parit mensem post decimum luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nūcupauit: quam cum verueceus Iuppiter bene validam, floridam, & succi esse conspiceret plenioris, oblitus paulo ante quid maiorum & sceleris esset aggressus, & temeritatis quantum, redit ad priores actus: & quia nefarium videbatur satis, patrem cum filia comminus uxoria coniugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus sparis pauefactam colligat virginem, & sub obtentu fero mollissimis ludit atque adulatur amplexibus: fit ut & ipsa de semine fortissimi compleatur Iouis, sed non eadem conditione qua mater. nam illa filiam reddidit liniamētis descriptam suis, at ex partu virginis tauri specie fusa Ionialis monumenta pellacia. Auctorem aliquis desiderabit rei, tum illum citabimus Tarentinum, notumq; senarium, quem antiquitas canit dicēs: Taurus draconem genuit, & taurum draco. ipsa nouissimè sacra, & ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis nomen est, testimonio esse poterunt veritati: in quibus aureus coluber in sinum dimittitur consecratis, & eximitur rursus ab inferioribus partibus, atque imis. Non esse arbitror necessarium sermone quoque hic multo membra ire per singula, quantaq; insint in partibus prauis turpitudinum scatebre flagitiorumq; monstrare. Quis est enim mortalium vel exigue humanitatis sensum ferēs, qui non ipse peruideat qualia sunt hæc omnia, quam scelerata, quam fœda, quantasque ignominias differant ex ipsis mysteriorum sacris, & ex sacrorum originibus indecoris? Iuppiter (inquit) exarsit in Cererem. Quid tantum quæso de vobis Iuppiter iste (quicumque est) meruit, quod genus est nullum probri infame, adulterium nullum, quod in eius

non

non caput velut in al quam congeratis vilem luteamque personam? Matrimony prodidit ius Leda: Iuppiter esse dicitur auctor culpæ. virginitatem Danaë custodire nequinit: furtum esse narratur Iouis. ad mulieris nomen properauit Europa, expugnator pudicitia idem esse iactatur. Almena, Electra, Latona, Laodamia, mille alia virgines, ac mille matres, cumque illis catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem ubique est Iuppiter fabula, neque vllum turpitudinis genus est, in quo eius non nomen consociatis libidinibus conseratis: ut videatur miserabilis prorsus nullam non esse causam ob aliam natus, nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus in quem spurcitia se omnes scenarum collusionibus deriuarent. quem tamen si diceretis cum extraneis habuisse commercium fœminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset maledictionis iniuria. Etiamne in matrē, etiamne in filiā efferati pectoris appetitionibus adhinnuit? neq; illum sanctitas, aut reuerentia genitricis, horror etiam pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam fœda cogitationis abducere? Vellem ita videre patrē illum deorum Iouem, eternam rerum atque hominum potestatem, bubulis esse coonestatum cornibus: hirsutas agitantem aures, contractis in ungulas gressibus ruminantem pallentes herbas, & ex parte postica caudam, suffragines, talos mollissimos perlutum, atque intestina prolunie delibutum. Vellem inquam videre (dicendum est enim sepius) torquentem illum sydera, & qui pallidas nationes fragore perterret & proster nit: consectantem veruecem greges, inspicentem testiculos arietinos, arripientem hos manu censoria illa atq; diuina: qua vibrare coruscas ignes, & senire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantem feruenti similia, summotisq; arbitris circumiectas prolibus diripientem membranulas, feruentiq; adhuc matri velut quasdam insulas eliciendæ miserationis offerentem: deductum, pallidum, sancium, simulantem

L 5

lantem

lancem doloris cruce, & ad fidem facto faciendam, arietino sanguine coinquinatum, & mendacia vulneris lanceis fasciis, linteolisq; cōtectum. Hocine audiri, & perlegi sub mundi hoc axe? & eos qui hac tractant existimari se velle pios, sanctos, religionumq; custodes? estne aliquod sacrilegium hoc maius: aut vlla gens inueniri tam irreligiosis potest opinionibus pradita quàm qua talia credit, aut accipit, aut sacrorum intimis in mysteriis prodit? Iuppiter ille (quicumque est) si sentiret se esse, aut si villo sensu afficeretur iniuria: nonne digna res esset propter quam iratus, & percitus terram nostris subduceret gressibus: solis lumina extingueret, atq; lunæ, quinimmo res omnes in antiqua speciem confunderet unitatis. Sed non sunt (inquit) reipublicæ nostræ hæc sacra. Quisnā istud dicit, aut quis reponit? Romanus, Gallus, Hispanus, Afer, Germanus, aut Siculus? Et quid adiuvat causam, si vestra hæc non sunt, cum qui ea conficiunt, sint vestrarū partiū? aut quid refert utrumne ea probetis, necne: cum qua vestra sint propria, aut simili feduitate, aut turpitudinis genere reperiantur esse maiore? Vultis enim consideremus mysteria & illa diuina, quæ Theismophoria nominantur à Grecis: quibus gēte ab Attica sancta illa peruigilia consecrata sunt, & pannychismi graues? Vultis inquā videamus quas origines habeant, quasne causas, ut Athenas etiam probemus, ipsas humanitatis artibus studiisque pollentes, tam in deos dicere contumeliosæ, quàm dicent alij: nec minora ab his probra, quàm cæteris obiciantur à vobis, religionis sub specie publicari?

25 Quodam (inquiunt) tempore cum in Sicilia pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, & adhuc virgo Proserpina: cumque illam per floream messem huc atque illuc passim lectionis cupiditas auocaret, per profunda altitudinis speluncam rex profliciens manium raptam virginem secum vehit, & terrarum absconditur successibus rursum. Quod cum factum nesciret Ceres, nec filia esset ubinam

gentium, suspicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: sumit faces geminas flammis comprehensas Aetnae, quibus sibi prælucens, pergit ire quasitum terrarum in regionibus cunctis. in istius conquisitionis errore Eleusinos etiam peruehitur fines. pagi istud est nomen regione in Attica constituti qui illud temporis hæc partes incolebant terrigenæ, quibus nomina hæc fuerant: Baubo, Triptolemus, capellarum Dysaules custos, Euboleus porcorum, gregis lanitij Eumolpus: a quo & gens fuit Eumolpidarum, & ducitur clarum illud apud Cecropios nomen, & qui postea floruerunt caduceatores, hierophanta, atque pracones. Igitur Baubo illa, quæ incolam diximus Eleusini fuisse pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hospitio Cererem: adulatur obsequiis mitibus: reficiendi corporis rogat curam ut habeat: sitienti ardori offerit potionem cynum, cyceonem quam nuncupat Gracia: auersatur, & respuit humanitatis officia mœrens dea, nec eam fortuna perpetitur valetudinis meminisse communis. Rogat illa, atque hortatur contra (sicut mos est in huiusmodi casibus) ne fastidium suæ humanitatis assumat: obstinatissime durat Ceres, & rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cum saepius fieret, neque ullis quiret obsequiis ineluctabile propositū fatigari, vertit Baubo artes, & quam serio non quibat allicere, ludibriorum statuit exhilarare miraculis? partem illam corporis, per quam sexus femineus & sobolem proderet, & nomen solet acquirere generi: eam longiore ab incuria liberat: facit sumere habitum puriorem & in speciem leuigari nondum duri atque striculi pusionis: redit ad deam tristem: & inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare mœrores, reteggit se ipsam: atque omnia illa pudoris loca reuelatis monstrat inguinibus: atque pubi affigit oculos diua, & inauditi specie solaminis pascitur: tum diffusior facta per risum aspernatam sumit atq; ebibit potionē: & quod diu nequinit

26
27
28
verc-

verecundia Baubonis exprimere, propudiosi facinoris extorsit obscenitas. Calumniari nos improbe si quis forte hominum suspicatur; libros sumat Threici vatis, quos antiquitatis memoratis esse diuina: & inueniet nos nihil neque callide fingere, neque quo sint risui deum querere atque effigere sanctitates: ipsos nanque in medio ponemus versus, quos Calliopes filius ore edidit græco, & cantando per secula iuri publicauit humano.

Sic effata, simul vestem contraxit ab imo,
Obiecitq; oculis formatas inguinibus res,
Quas caua succutiens Baubo manu, nam puerilis
Olli vultus erat, plaudit, contrectat amice.
Tum dea desigens angustis luminis orbes,
Tristitias animi paulum mollita reponit:
Inde manu poculum sumit, risuq; sequenti
Perducit totum cyceonis lata liquorem.

Quid Erichtheo sati? quid ciues Minerui dicitis? Auet animus scire quibus sitis eloquiis tam periculosa negotia defensuri, vel artibus habeatis quibus tam confissis salutem dare personis, vulneribus, atque causis. Non est ista falsa susceptio, nec delatione appetimini calumniosa: Eleusiniorum vestrorum notas & origines producant turpet, & antiquarum elogias literarum: ipsa deniq; symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis, ieiunauit, atq; ebibi cyceonem, ex cista sumpsi, & in calathum misi: accepturus, in cistulam transtuli. Ergone (ut promunt sancta illa atque arcana mysteria) rapiuntur, & rapiunt diu stri? matrimonia copulant fraudibus appetita furtiuis? & repugnantibus, & inuitis decus virginitatis eripitur? imminentes nesciuntur iniurie? quidnam raptis acciderit, ignoratur? amissi queruntur ut homines: & sub sole clarissimo cum lucernis & facibus orbis peragrant vastitatem? afficiuntur, egrescunt, lugentium sumunt sordes, & miseriarum insignia, atque ut animum commodare alimonia

niis possint, victuq; sumendo, non ratio, non tempus, non sermo alius adhibetur grauis, aut affabilitas seria, sed propudiosa corporum monstratur obscenitas, obiectanturq; partes illæ, quas pudor communis abscondere: quas naturalis verecundia lex iubet: quas inter aures castas sine venia nefas est, ac sine honoribus appellare prefatis. quid nam quæso in specu tali, quid in pudendis sui reuerendisq; Baubonis, quod feminei sexus deam, & consimili formatam membro in admirationem cōuerteret, atq; risum, quod obiectum lumini conspectuq; diuino, & oblivionem miseriarum daret, & habitum in latiore repentina hilaritate traduceret? O qualia, o quanta irridetes potuimus, caulantesq; depromere, si non religio nos gentis, & literarum prohiberet auctoritas! Iamdudum me fateor hesitare, circumhiscere, tergiuersari tricas (quemadmodum dicitur) conduplicare tellenas, dum pudor me habet alma illa proferre mysteria, quibus in Liberi honorem patris ithyphallos subrugit Græcia, & simulacris virilium fascinatorum territoria cuncta florescunt. Quid sit istud, obscurum est forsitan, & qua fiat ratione disquiritur: quisquis istud ignoras, discere: atque admiratus res tantas puris semper in sensibus meticulosa obseruatione custodi. Cum inter homines (inquiunt) esset adhuc Nysius & Semeleius Liber, nosse inferos expetiuuit, & sub tartari sedibus quidnam rerum ageretur, inquirere: sed cupiditas hæc eius nonnullis difficultatibus impediabatur: quod quia iret ac pergeret inscitia itineris nesciebat. Prosummus quidam exoritur ignominiosus amator dei, atque in nefarias libidines satis pronus, qui se iannam Ditis, atq; Acherusios aditus pollicetur indicaturum, si sibi gereret morem deus, atq; uxorias voluptates pateretur ex se carpi. Deus facilis iurat potestatis futurum ac voluntatis se eius, sed cum primū ab inferis compos voti atque expetitionis redisset, viam comiter Prosummus edisserit, atque in limine ipso prostituit inferorum.

inter-

inter ea dum Liber Stygem, Cerberum, Furias, atque alias res omnes curiosa inquisitione collustrat, ex viuentium numero index ille decedit, atque ex more sepelitur humano: emergit ab inferis Euhyus, & recognoscit extinctum duces. Qui ut fidem compleret pacti, & iurandi solueret religione se iuris, locum pergit ad funeris, & fidorum ex arbore ramum validissimum præsecans, dolat, runcinat, leuigat, & humani speciem fabricatur in penis: figit super aggerem tumuli, & postica ex parte nudatus, accedit: subdit, insidit. Lascinia deinde luxuriantis assumpta, huc atque illuc clunes torquet, & meditatur ab ligno pati, quod iam dudum in veritate promiserat. Ac ne quis fortè a nobis tam impias arbitretur confectas res esse, Heraclito ut testi non postulamus ut credat, nec mysteriis volumus quid super talibus senserit, ex ipsis accipiat lectione, tota interrogat Graciam, quid sibi velint Ithyphalli, quos per rura, per oppida mos subrigit & veneratur antiquus? inueniet causas eas esse quas dicimus, aut si fuerit pudicum veritatem simpliciter explicare, quid obscurare, quid tegere causam ritus, atque originem proderit? cum criminatio ipsa religionis in re sit. Quid dicitis o gentes, quid occupata, quid dedita templorum venerationibus nationes? Ad hæc ne nos sacra, flammis, exiliis, cadibus, atque reliquo genere suppliciorum compellitis, & crudelitatis metu? hoscinè nobis deos importatis, insinuat, infligitis: quorum similes nec vos esse, neque alium velitis quenquam sanguinis vobis gradu, & iure familiaritatis adiunctum? Potestisne impubibus, & pretextatis vestris, quas Liber induxerit, pactiones suis cum amatoribus indicare? Potestis vestras nurus, quinimmo vobis matrimonio coniungatas ad verecundiam Baubonis impellere, atque ad pudicas Cereris voluptates? Vultis vestri iuuenes sciant, audiât, discant, Iuppiter ipse qualis in unam extiterit atque alteram matrem? Vultis adulta virgines, robustiq; adhuc patres, idem iste in filiam qua

qua luserit arte cognoscant? Vultis germani iam feruidi, atque ex iisdem seminibus fratres, eundem rursus accipiat concubitus lectulos non esse aspernatum sororis? Ita ergo non protinus ab huiusmodi fugiendum diis longe, ac ne irrepat in animum tam impura religionis obscenitas, audientia tota claudenda est? Quis est enim mortalium tam pudicis moribus institutus, quæ non ad huiusmodi furias deorum documenta proritent? Aut quis suas comprimere cupiditates a cognatis valeat reuerendisq; personis, cum apud superos sanctum nihil in libidinum videat confusione seruatum? Vbi enim primam perfectamq; naturam intra fines constitit iustos cupidinem suam non valuisse frenare, cur non in promiscuos appetitus effundat se homo, & ingenua fragilitate præceptus datus, & magisterio sanctæ diuinitatis adiutus? Iamdudum me fateor reputantem mecum in animo rerum huiusmodi monstra, solitum esse mirari audere vos dicere quenquam ex his athenum, irreligiosum, sacrilegum, qui deos esse omnino aut negent, aut dubitent: aut qui eos homines fuisse contendunt, & potestatis alicuius & meriti causa deorum in numerum relatos: cum si verum fiat atque habeatur examen, nullos quam vos magis huiusmodi par sit appellationibus nuncupari, qui sub specie cultionis plus in eos ingeratis maledictionum & criminum, quam si aperte hoc facere confessis maledictionibus combibissetis? Deos esse qui dubitat, aut esse omnino qui negat, quamuis sequi sententias immanes opinionum videatur audacia, sine vllius tamen insectatione persona fidem rebus non accommodat inuolutis: & qui generis asseruerat eos fuisse terreni, quamuis eos priuè sublimitate coelitem, subcisiuis tamen accumulatur laudibus: siquidem illos diuinitatis ad meritum beneficiis autumat, & virtutum admirationibus subleuatos. Vos verò qui vindicetis, & eorum contenditis immortalitatis esse propagatores, unum ex his quempiam præteristis, transistis vestris maledi-

maledictionibus inuulneratum? aut genus ullum est pro-
bri tam communi existimatione damnabile, quod in eos cō-
ferre merueritis, vel nominis saltem auctoritate tardati?
Quis caduca & mortalia corpora deos edidit amasse? non
vos? Quis illa furta dulcissima in alienis genitalibus per-
petrasse? non vos? Quis cum matribus liberos, quis cū suis
virginibus rursus patres infastos miscuisse concubitus? nō
vos? Quis scitulos pusiones, atque adultos venustissimis li-
neis, appetitos esse iniuste? nō vos? Quis abscissos, quis exole-
tos, quis versipelles, quis fures, quis in vinculis habitos, quis
in catenis, quis deniq; fulminibus appetitos, quis vulnera-
tos, quis obisse supremos dies, sepulturas etiam meruisse
terrenas? nō vos? Cū igitur à vobis tot & tanta conflata
sint deorum in contumelias crimina, audetis obicere nostri
nominis causa numinum esse offensas mentes, cum iamdu-
dum vos liqueat irarum esse tantarum reos, & diuina in-
dignationis auctores? Sed erras (inquit) & laberis, satisq;
te esse imperitum, indoctum, ac rusticum ipsa rerum in se-
ctatione demonstras. Nam ista omnes historie, quæ tibi tur-
pes videntur, atque ad labem pertinere diuinam, mysteria
in se continent sancta, rationes miras, atq; altas: nec quas
facile quivis possit ingenij viuacitate pernoscere. Neque
enim quod scriptum est, atque in prima est positum verbo-
rum fronte, id significatur, & dicitur, sed allegoricis sen-
sibus, & subditiuis intelliguntur omnia illa secretis. Itaque
qui dicit, cum sua concubuit Iuppiter matre, non incestus
significat aut propudiosas Veneris complexiones, sed Io-
nem pro pluvia, pro tellure Cererem nominat: Et qui rur-
sus perhibet lascinias cum exercuisse cum filia, nihil de sœ-
dis voluptatibus loquitur, sed pro imbris nomine ponit
Iouem, in filia significatione sementem. Sic & ille, qui ra-
ptam Dite à patre Proserpinam dicit, non vi Cereris in-
turpissimos appetitus viraginem dicit raptā, sed quia gle-
bis oculimus semina, isse sub terras deam, & cum Orco
signi-

significat fœdera genitalis conciliare fœtura. Consimili ra-
tione & in historiis ceteris aliud quidem dicitur, sed intel-
ligitur aliud, & sub vulgari simplicitate sermonis latet
ratio secreta, & altitudo inuoluta mysterij. Argutia sunt,
ut apparet, atque acumina hæc omnia, quibus fulcire so-
lenne est malas in iudicijs causas. Quinimo (ut verius di-
cam) sophisticarum disputationum colores, non quibus ve-
rum, sed imago & species veri semper, atque umbra con-
quiritur. Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet,
dedecet, inclinatum est in has partes ut alia subiceretur
res alij, & in speciem decoris, turpitudinis interpretatio
cogeretur. Sed quid ad nos istud, an alij sensus, aliq; sen-
tentia conscriptionibus vanis subsint? Nobis enim satis est,
qui deos à vobis sceleratè contendimus impieque tractari,
quod scriptum est, quod auditur accipere, nec curare in
abdito quid sit, cū contumelia numinum non in obscura
sensuum mente, sed in verborum eminentium significatione
teneatur. Ac ne tamen videamur inspicere quale sit istud
quod dicitur nolle: primum illud à vobis (si modò commo-
dare patientiam vultis) exquirimus primum, allegorico
genere vel scripta hæc esse, vel eodē modo intelligi oportere,
vnde est vobis cognitum, vel vnde intimatū in consilium
scriptores aduocare? vos scilicet tum in eorum pectoribus
latitabatis, cū pro alijs res alias inter veritate capta sub-
debant? Deinde si illi rationis alicuius, & religionis metu
mysteria illa conuoluere tenebrosa obscuritate voluerunt,
quantum vobis audacia est, ut quod illi noluerunt, vos ve-
litis intelligere: vos scire & cunctorum substernere notio-
ni, quod illi frustra verbis minus verum significantibus oc-
culerūt? Sed, ut vobis assentiamur in fabulis his omnibus
cernas pro Iphigenijs dici, vnde tamen vobis liquet, cū
allegorias istas vel explanatis, vel panditis, eadē vos inter-
pretari, eadēq; sentire, quæ sub tacitis cogitationib; ipsis ab
historicis sensa sunt, nec per voces proprias, significationibus
sed

sed aliis explicata? Vos Iouis, & Cereris coitum, imbrem dictum dictum telluris in gremio lapsum: potest aliis aliud & arguimus fingere, & veri cum similitudine suspicari: potest aliud tertium, potest aliud quartus, atque ut se tulerint ingeniorum opinantium qualitates, ita singula res possunt infinitis interpretationibus explicari. Cum enim e rebus oclusis omnis ista quae dicitur allegoria sumatur, nec habeat finem certum, in quo rei quae dicitur, sit fixa atque immota sententia, unicuique liberum est in id quod velit attrahere lectionem, & affirmare id positum, in quod cum sua suspitio & coniectura opinabilis duxerit. Quod cum ita se habeat, qui potestis res certas rebus à dubiis sumere, atque unam adiungere significationem dicto, quod per modos videatis innumeros expositionum varietate deduci? Denique si ad commodum ducitis, etiam illud à vobis repetita interrogatione conquirimus, omnes de his fabulas existimetis, id est singulas totas ambifarias ac bilingues, & verspellibiles esse scriptas modis? an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias verò multisidas atque allegorici tegminis superiectione velatas? Si enim ad finem à capite textus omnis expositionis & series obtentionibus allegoricis clausae sunt, edisserate: monstrate quid pro rebus singulis, quas unaquaque eloquitur fabula, supponere debeamus, & promere, quasque in res alias atque intelligentias vocare. Ut enim Iouem pro pluuiis, Cererem (verbi causa) pro terra vultis audire & pro Libero, ac patre Dite, submerfionem seminis atque iactum: ita dicere vos convenit, quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris atque ira: quid sibi velit Brimo verbum, quid Iouis solliciti supplicatio? Quid allegati caelites nec auditi? quid exectus aries? quid execti arietis proles? quid satisfactio his facta? quid quae rursus gesta sunt libidine obsceniorum cum filia? consimiliter & in altera fabula Ennea nemus, & flores, quid sint? quid sumptus ignis ex Aetna, comprehen-

saq, ista facies? quid peragratio cum his orbis? quid Attica regio? quid Eleusinius pagus? quid Baubonis tugurium atque hospitium rusticorum? quid cyconis significet potio? quid aspernatio potionis? quid nouatio, & reuelatio pudendorum? quid spectaculi flagitiosa dulcedo, & ex remediis talibus orbitatis obliuio comparata? Quod si pro his omnibus quod oporteat subiici rerum immutatione monstratis, erit ut vobis assensum super tali assuefactione tribuamus: sin autem singula in singulis neque potestis opponere, nec ad rerum vocare contextum: quid allegoriis obscuratis honestis id, quod simpliciter scriptum est, & communem ad intelligentiam publicatum? Nisi forte dicetis non toto in historia corpore allegorias has esse, ceterum partes alias esse communiter scriptas, alias verò dupliciter, & ambifaria obtentione velatas. Urbana est ista subtilitas, & quibuslibet brutis patens. Nam quia cuncta, quae scripta sunt, inexpeditissimum vobis est traducere, invertere, deriuare, eligitis quadam vestra convenientia voluntati, & ex ipsis obtinere contenditis nothas atque adulteras lectiones interiori esse superpositas veritati. Quod tamen ut vobis ita sese habere (quemadmodum dicitis) annuamus, qui scitis, aut unde cognoscitis, utra pars sit sententiis historiae scripta simplicibus, utra verò sit dissonis atque alienis significationibus tecta? Potest enim fieri, ut quod vos existimatis sic esse, aliter se habeat: aut quod aliter creditis, conceptionibus aliis contrariisque prolatum sit. Ubi enim dicitur in unius materia corpore pars esse allegoricè scripta, indubitabili altera sermone, rector: nec inest in re signum, quo differentia indicari ambiguum possit simpliciterq, dictorum, tam potest quod simplex est, ambiformiter dictum existimari, quam quod ambiguum scriptum est, reclusis esse obtentionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri posse credatur, intelligere consitemur minime posse. Inspectiamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore, inquit,

Ennensi quondam flores Proserpina lectitabat. Integrum adhuc istud est, & recta pronuntiatione prolatum: nam & nemus & flores quid sint, quid Proserpina, quid virago, cunctis indubitabiliter notum est. Emicuit Summanus ē terris curru quadriyugo vectitatus: simplex & hoc aequē est: nam quadriga, currus, atque Summanus interpretationem desiderant nullam. Improvisus Proserpinam rapuit, & sub terras secum auexit: seminis (inquit) abstrusio raptione in Proserpina nuncupatur. quid accidit quasi, ut in aliud subito conuerteretur historia? semen Proserpina diceretur? ut quā virago iamdudum florum in lectionibus habebatur, postquā sublata & rapta est, significationem coeperit habere sementis? Iuppiter (inquit) in taurum versus, cōcubitus matris suae Cereris appetiuit: ut expositum supra est, nominibus his tellus & labens pluvia nuncupatur. Legem allegoricam video tenebrosis ambiguitatibus explicatam. Irata Ceres est, & exarsit, & arietis proles propœna atque ultione suscepit. Hoc iterum video communibus in prologiis promptum: nam & ira, & testes, satisfactio, suis hic moribus, & conditionibus dicta sunt. Quid ergo hic accidit, ut ab Ioue qui pluvia, & ab Cere, quā appellata est terra, res transiret ad verum Iouem, atque ad rerum simplicissimam dictionem? Aut igitur debent allegorico genere omnia esse scripta, & posita, demonstrandaque vniuersa nobis: aut genere isto cōscriptum est nihil: quoniam esse quod creditur, quasi parte ex historia non videtur. Allegorico genere scripta sunt haec omnia. Minimē istud videtur certum. queritis qua ratione, quā causā? quia omne quod gestum est, & in alicuius operis evidentia constitutum est, conuersionem non potest in allegoricam duci: neque enim potest infectum esse, quod factum est: aut rei gesta natura in alienam potest degenerare naturam. Nunquid bellū Iliacum in Socraticam verti condemnationem potest? aut pugna illa Cannensis proscriptio fieri

fieri crudelitasque Syllana? Potest quidem proscriptio (quemadmodum Tullius ludit) pugna dici, appellarique Cannensis. Sed quae gesta est dudum pugna esse non potest, eademque proscriptio, neque enim quod gestum est, potest aliud (ut dixi) quam id esse quod gestum est, aut in alienam migrare substantiam id, quod in vi propria, atque in sui generis qualitate defixum est. Unde igitur probamus historias has omnes rerum esse gestarū conscriptiones? Ex solennibus scilicet sacris atque initiorum mysteriis: vel quae stas sunt temporibus, ac diebus, vel quae in abdito tradunt gentes, moris proprii perpetuitate seruata. Neque enim credendum est sine suis originibus haec esse frustra, atque inania fieri: nec habere coniunctas primis institutionibus causas. Pinus illa solenniter quae in matris infertur sanctum deae, nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Atys virum de messis genitalibus abstulit? & quam memorant diuam in solatium sui consecrauisse mœoris? Ithyphallorum illa facinorumque subrectio, quos ritibus annuis adorat & concelebrat Gracia, nonne illius facinoris similitudinem refert, quo se à debito Liber liberauit? Eleusina illa mysteria, & sacrorū reconditi ritus, cuius memoriam continent? nonne illius erroris, quo in filiae conquisitione Ceres fessa, ovas ut venit ad Atticas, triticeas attulit fruges? Nebridarum familiam pellicula cobonestauit hinnule: & illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit? aut si alia causa est, nihil ad nos istud, dummodo causa cuncta ista constiant. Neque enim credibile est, nullis antecedentibus causis suscepta haec esse: aut insanire iudicandum est Atticos, qui sibi ritum religionis affixerint constatum rationibus nullis. Quod si liquet, & constat, id est, si rebus actis mysteriorum causae atque origines effluunt, in allegoricas species nulla possunt cōuersione traduci. quod enim factum, gestum est, infectum non potest fieri rerum prohibente natura. Et tamē ut vobis ita se habere assentiamur res istas, M 3 id est,



id est, ut historia aliud verbis sonet nescio quid, aliud more bariolantium dicant, ita non animaduertitis, non videtis quanta istud dicatur & cum ignominia fieri, contumeliarumque diuorum? an iniuria grauior vlla potius est reperiri, quam terram, & pluuiam, vel quodlibet aliud (nihil enim refert quæ fiat interpretatione conuersio) Iouis & Cereris dicere atque appellare concubitum? & cum deorum criminibus labem imbris è cælo, & telluris significare mado-rem? Potest irreligiosius quippiam vel existimari, vel credi, quam semina terris mersa, vel quodlibet aliud (nihil enim similiter refert) raptum Proserpina dicere, & cum nota Ditis patris rei rustica dei proloqui? Nonne milles optatius fuit elinguem fieri atque mutum, atque scaturiginem istam vocis, & strepitum fœda loquacitatis amittere, quam deorum nominibus res appellare turpissimas? quin immo turpibus deorum factis negocia significare vulgaria? Antea mos fuerat allegoricas dictiones honestissimis sensibus obumbrare, res turpes, & fœdas prolatis, honestorum conuestituri dignitate. At verò vobis auctoribus per turpitudinem dicuntur res graues, & castitate pollètia obscenis commorantur in vocibus: ut quod olim grauitas fœda rei verecundia contegebatur, nunc scurriliter, turpiterque dicatur digna res elocutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem (inquit) & Venerem Vulcani esse circumvretitos arte, cupiditatem dicimus atque iram, vi pressas consilioque rationis. Quid enim prohibebat, quid obstabat suis vnquamque rem verbis, & suis significationibus promovere? immò quid urgebat cum nescio quid indicare per commentarios & scripta voluisset, nolle illud intelligi quod indicaret: sed contrarias res simul vna expositione suscipere, studium docere cupietis, & nolitis ostendere malignitatem? an deos adulteros dicere periculū habuit nullum? Prolatio cupidinis atque iræ, linguæ & os fuerant obsceno conquinatura contactu? Quod si utique fieret, & allego-

allegorica cecitatis obumbratio tolleretur, & facilis ad discendum res esset, & deorum dignitas conseruaretur illa scilicet. Nunc verò cum dicitur in Martis & in Veneris vinctio-
ne vitiorum esse significata cōpressio, peruerissima res due simul isdem temporibus sunt, ut & fœda rei species intellectum subiiciat honestatis, & prius animum turpitudine quam religionis alicuius perstringat auctoritas. Nisi forte dicetis (hoc enim solum restat, quod à vobis posse videatur opponi) deos sua mysteria nolle ab hominibus sciri: & ideo historias ambagibus esse allegoricis scriptas. Et unde vobis est liquidum, quod hominibus superi nolint sua mysteria publicari? Unde illa vos scitis, aut cur ea dissolvere in allegoriarum explanationem curatis? Ad extremum & ultimum, quid sibi dii volunt, ut honesta cum nolint, turpissima de se dici atque indecora patiātur? Atque cum nominamus, solem (inquit) significamus, & dicimus: sed si Atyr sol est (quemadmodum connumeratis, & dicitis) quis erit Atyr ille, quem in Phrygia genitum vestre produnt atque indicant literæ? quem passum esse res certas, fecisse item res certas: quem in spectaculis ludicris theatra vniuersa nouerunt, cui inter sacros cultus res videmus fieri specialiter annuas, nominatimque diuinas? utrumne ab sole ad hominem, an ab homine ad solem vocabuli huius facta translatio est? Si enim nomen istud principaliter habet originem solis, quid tandem de vobis sol aureus mernit, ut ei cum semiuirō faceretis vocabulum istud esse commune? sin hircinum, & Phrygium est, quid Phaëthōtis genitor, pater huius luminis & claritatis admisit, ut abscisso ab homine dignus videretur vocari, & angustior fieret eni-
rati corporis nuncupatione signatus? Sed quid sit istud, iam promptum est omnibus: nam quia talium scriptorum, historiarumque, vos pudet, nec aboleri videtis posse ea quæ sunt fœdè semel in commentarios relata, nitimini cohonestare res turpes, atque omnibus argutiarum modis pro rebus

subditis verborum inuertitis corruptisq; naturas: atque ut olim accidere male sanis assolet, quorum turbida vis, morbus sensum, atque intelligentiam depulit, confusa atque incerta iactatis, & inanium per rerum figmenta bacchamini. Est in Iouis & Cereris coitu irrigatio sit significata telluris: occultatio seminis patris in Ditis raptu, vina per terras sparsa distractis in visceribus Liberi, cupiditatis & temeritatis compressio, colligatio dicta sit adulteriorum Veneris atque Martis. Sed si fabulas has vultis more esse allegorico scriptas, quid ceteris fiet quas non videmus posse versuras in huiusmodi cogi? Quid enim subyiciemus pro illis fustibus, quos super aggerem tumuli Semeleia sobolis origo contorsit? Et quid pro illis Ganymedibus partis, atq; in libidinum magisteria substitutis? Quid pro illa conuersione formicula, in quam Iuppiter maximus vastitatis suae liniamenta contraxit? Quid pro cynis, & satyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem se pellax fraude induit perfida formarum varietatibus ludens? Ac ne de Ioue solo loqui videamur voluisse, in amoribus numinum reliquorum esse allegoriae quae possunt? quae in mercenariis conditionibus, ac seruitutibus? quae in vinculis, orbitatibus, placentiis? quae in cruciatibus, vulneribus, sepulchris? in quo cum unam contrahere possetis culpam conscriptione de superis tali addidistis (ut dicitur) gangrenam, cum deorum nominibus appellauistis res turpes, & vocabulis rursus deos rerum conquinauistis infamium. Quod si adesse hic eos, aut esse illos uspiam cognitione indubitabile crederetis: in mentione illorum facienda praestringeret vos metus: & tanquam vos audirent, vestrasq; acciperent voces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatione defixum. Apud enim homines officiosis religionibus deditos non ipsi dii tantum, verum etiam nomina debent esse deorum reuerenda: quantumque est in ipsis, qui censentur his nominibus, tantum esse par est in eorum appellationibus dignitatis. Ad veram

in dici

iudicii formam, & in illa estis reprehensionis parte, quod in usu sermonis vestri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro vino, Cererem pro pane, Minervam pro stamine, pro obscenis libidinis Venerem. Quae est enim ratio, ut cum suis ceteri appellationibus res possint, nominibus cognominentur deorum? & ea fiat numinibus contumelia, quam nec homines sustinemus, si nostra quis nomina res ducat, atque inuertat in frivolas? Sed oratio sordida est, verbis fuerit polluta si talibus. Verecundia laude confidua, erubescitis panem & vinum nominare, & pro coitu Venerem non metuitis dicere.

ARNOBII DISPUTATIO- NUM ADVERSUS GENTES

LIBER VI.



NUNC quoniam summam ostendimus, quam impias de diis vestris opinionum constitueritis infamias, sequitur ut de templis, de simulacris etiam, sacrificiisque dicamus: de quibus alia serie, quae his rebus annexa est, & vicina copulatione coniuncta. in hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis affigere: quod neque ades sacras venerationis ad officia construamus, non deorum alicuius simulacrum constituiamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras, non caesorum sanguinem animantium demus, non thura, neque fruges salsas, non denique vinum liquens paterarum effusionibus inferamus: quae quidem nos cessamus non ideo vel exaedificare, vel facere tanquam impias geramus & scelerosas mentes, aut aliquem sumpserimus temeraria in deos desperatione contemptum: sed quod deos arbitramur,

M s

mur,

mur, & credimus (si modo dij certi sunt, & nominis huius eminentia pradii) honorum hæc genera aut risui habere, si rideant, aut indignè per peti, si motibus exasperetur irarum. Vi enim noscatis quid de isto nomine sentiamus, iudiciūq; simus cuius, existimamus nos eos (si modo dij certi sunt, ut eadem rursus sociatēq; dicantur) cunctarum esse debere perfectarumq; virtutum, sapientes, iustos, graues (si modo nulla est culpa quod eos laudibus accumulamus humanis) intestinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis indigere: quod illis integritas inoffensa beatitudinis cōpleatur: ab affectibus cunctis, & cunctis perturbationibus liberis: non ira efferuere, non ullis cupiditatibus excitari, calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudellem accipere voluptatem, non terrere portentis, non prodigiosas ostentare formidines, non votorum debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hostias signis minacibus postulare, non pestilentias, non morbos, corruptione aeris inducere, non adurere siccitatibus fruges, non cadibus interesse bellorum, non urbium stragibus, non aduersa his velle, nō illorum commoditatibus suffragari: sed quod magnarum est mentium pari pendere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolentias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humana est contrarius egere, eosque quos tangat affectio, pati dolorem, diminui sapientium scita & pronunciata definiunt: nec posse aliter fieri, quin legibus mortalitatis astricti sint, qui sint ullis perturbationibus mancipati. Quod cū ita se habeat, qui possumus indicari deos habere contemptui? quos nisi sunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus existere, nec potestatibus posse cœlitum applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hostias, non thura ac vina libamus. Et quid amplius possumus vel honoris eis attribuire, vel dignitatis, quā quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput,

ac deo

ac dominum, summumq; ipsum regem, cui debent diuina nobiscum quod esse se sentiunt, & vitali in substantia contineri? Nunquid enim delubris aut templorum cum constructionibus honoramus? Nunquid ei hostias cadimus? Nunquid alias res damus, quas libare, profundere non est rationis expense, sed tracti per consuetudinem moris? Etenim plena dementia est, necessitatibus tuis potentiora metiri, & quæ tibi sint vsui datoribus diis dare, & honorem ipsum, non contumeliam ducere. Tempia igitur querimus in deorum quos vsus? aut in rei cuius necessitatem, aut dicitis esse cōstructa, aut esse rursus edificanda censetis? Hyemalia sentiunt frigora, aut solibus torretur aestiuis, pluuialibus nimbis perfluunt, vëtorum eos aut turbines vexant, incursionem pati periclitantur hostilem, ferarum aut rabidos appetitus? ut merito illos conueniat tectorum munitionibus claudere, saxorum aut obiectione tutari? Tempia enim hæc quid sunt? Si humanam infirmitatē roges, nescio quid immane, atq; amplum: si deorum potētiam metiaris, successus quidem parui, atq; (ut verius eloquar) genus angustissimum cauernarum paupertini cordis excogitatione suspensum. Quorum si quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Egyptius, aut Merops tibi fuisse monstrabitur: ut tradit in admirandis Varro, Iouis progenies Eacus. Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoris structa, laquearibus aut renideant aureis, splendeant hic gemma, & sydereos cuomant variata interstitio fulgores: terra sunt hæc omnia, & ex face vltima vilioris materia concreta. Neque enim, si vos ea pretiis carioribus penditis, delectari credendum est his deos: nec recusare, nec spernere quo minus se sepiant, & eorum obiectionibus coerceantur inclusi. Templum (inquit) hoc Martis est, hoc Iunonis, & Veneris: Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus. Ista non prima & maxima contumelia est, habitationibus deos habere districtos?

tugū

inguriola his dare, conclavia, & cellulas fabricari, & eis existimari necessarias res esse, quæ hominibus, felibus, quæ sunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus, panidis, atque exiguis muribus? Sed non (inquit) iccirco attribuimus dijs templa, tanquam humidos ab his imbres, ventos, pluvias arceamus, aut soles: sed ut eos possimus coram & comminus cõueri, assari de proximo, & cū presentibus quodammodo venerationū colloquia miscere. Sub axe enim nudo, & sub ætherio tegmine innocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proximo admoneantur his preces, tanquam nihil dicatur, obstructi, atque immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnem deum omnino (si modo nominis huius vi pollet) ex quacunque mundi parte, quod quisque fuerit locutus, tanquam si sit præsens, audire debere: immo quod quisque cõceperit sub obscuris & tacitis sensibus cognitione anticipata præsumere: atque ut astra, sol, luna, cum supra terras meant, omnibus omnino cernentibus statim sunt & ubiq; præsentes, ita quoque conuenit audientiæ numinum nulli esse clausam linguæ, semperq; esse præsentem: quamuis ad eam voces regionibus ex distantibus confluant. Hoc est enim proprium deorum, complere omnia vi sua, non partiliter vsipiam, sed ubiq; esse totos: non adesse, non abesse, non cœnatum ad Aethiopas pergere, & post dies bisseños priuatum ad domicilium redire. Quod si ita non erit, tollitur omnis spes opis, & erit in dubio audiamur ab dijs, necne: si quando res sacras ceremoniarum conscitis debitis. Constituamus enim noscenda rei causa, templi numinis alicuius esse apud Canarias insulas, eiusdem apud ultimam Thylem: eiusdem apud Seras esse, apud furuos Garamantas, & si qui sunt alij, quos ab sui notitia maria, montes, syluæ, & quadrim determinant cardines. Si omnes vno in tempore rebus diuinis factis, quod sua quosque necessitas cogitare compellit poscant de numine, referendi beneficij quam omnibus spes erit, si non vndiq; ad se missam vocent deus

deus exaudiet, & erit vlla lōginitas, quò penetrare non possit auxilium poscētis oratio? aut enim nullis erit in partibus præsens, si vsipiam poterit aliquando non esse, aut ad erit vnus tantum, quoniam præbere communiter suum non potest atq; indiscretus auditum. At ita perficitur, ut aut nullis deus opituletur omnino, si occupatus re aliqua ad audiendas voces non quinerit aduolare: aut exauditi tantummodo vni abeant soli, nihil egerint ceteri. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis sunt aureis, & sublimibus elata fastigijs, auctorum cõscriptionibus comprobatur contegere cineres atque ossa, & sanctorum esse corporum sepulturas? Nonne patet, & promptum est, aut pro dijs immortalibus mortuos vos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus cõtumeliam, quorum delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis? In historiarum Antiochus nono, Athenis in Minervio memorat Cecropem esse mandatum terræ: in templo rursus eiusdem, quod in arce Larissæ est, conditus scribitur atque indicatur Acrisius. Erichthonius Poliadis in fano, Dairas & Immarnachus fratres, in Eleusinis conscripto, quod ciuitati subiectum est. Quid Celei virgines? non in Cereris Eleusine humata habere perhibentur officia? non in Diane delubro, quod in Apollinis constitutum est Delij, Hyperocha, Laodiceq;? quas aduectas illuc esse finibus ex Hyperboreis indicatur. in Didymao Milesio Cleochum dicit habuisse suprema Leædrus. funeris Lencophryne monumentum in fano apud Magnesium Diane esse, Myndius proficitur ac memorat Zeno. sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum vatem, non scriptis constantibus indicatur? Agesarchi Ptolemæus de Philopatore quæ edit primo, Cinyram regem Paphicum familia omni sua, immo cum omni prosapia in Veneris templo situm esse literarum auctoritate declarat. Infinitum est & immensum, quibus quique in fanis toto sint in orbe describere: nec exa-
Etam

etiam desiderat curam, quam parā constituerit *Aegyptus* in eum qui publicasset, quibus *Apis* iaceret absconditus: polyandria illa *Varronis* quibus templis cōtegantur, quasque in se habeant superlati ponderis moles. Sed quid ego hac parua? regnatoris in populi *Capitolio* quis est hominum qui ignoret *Toli* esse sepulchrum *Vulcentani*? Quis est, inquam, qui nō sciat ex fundaminum sedibus caput hominis euolutum non ante plurimum temporis, aut solum sine partibus ceteris (hoc enim quidam ferunt) aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimoniis postulatis auctorum, *Sammonicus*, *Gracianus*, *Valerianus* vobis, & *Fabius* indicabunt: cuius *Tolus* fuerit filius, gentis & nationis cuius, ut à germani seruuolo vita fuerit spoliatus & lumine: quid de suis commercuerit cinibus, ut ei sit abnegata telluris patrie sepultura. Condiscetis etiam (quamuis nolle istud publicare se fingant) quid sit capite resecto factum, vel in parte qua re curiosa fuerit obscuritate conclusum: ut immobilis videlicet atque fixa obsignati ominis perpetuitas staret. Quod cum opprimi par esset, & vetustatis obliteratione coelari, compositio nominis iecit in medium, & cum suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testificatione procedere: nec erubuit ciuitas maxima, & numinum cunctorum cultrix, cum vocabulum templo daret, ex *Toli* capite *capitolium* quam ex nomine *Ionio* nuncupare. Satis igitur (ut opinor) ostendimus templa diis immortalibus aut inaniter esse constructa, aut contra decus, & potentiam creditam contumeliosis opinionibus fabricata. Sequitur ut de signis aliquid, simulachrisque dicamus: quae multa arte componitis, & religiosa obseruatione curatis: qua in parte si fides est ulla, constituere apud nos ipsos nullis considerationibus possumus, utrumne istud serio & cum proposito faciatis graui, an ridendo res ipsas puerilibus hallucinatione ludatis. Si enim certum est apud nos deos esse,

esse, quos reminisci, atque in summis caeli regionibus degere, quae causa, qua ratio est, ut simulachra ista fingantur à vobis, cum habeatis res certas, quibus preces possitis effundere, & auxilium rebus in exigentibus postulare? Sin autem non creditis, aut (ut mediocriter dicatur) ambigitis: etiam sic, ratio quanam est dubiorum fingere atque instituere simulachra? & quod esse non credas ventosa imitatione formare? An nunquid dicitis forte praesentiam vobis quandam his numinum subexhiberi simulachris, & quia deos videre non datum est, eos ita coli, & munia officiosa praestari? Hoc qui dicit, & asserit, deos esse non credit: nec habere conuincitur suis religionibus fidem, cui opus est videre, quod teneat: ne inane forte sit, quod obscurum non videtur. Deos (inquit) per simulachra veneramus. Quid ergo, si haec non sint, coli se dii nesciunt, nec impetiri à vobis vllum sibi existimabunt honorem? Per trames ergo quosdam, & per quadam fidei commissa (ut dicitur) vestras sumunt, atque accipiunt cultiones: & antequam hi sentiant, quibus illud debetur obsequium, simulachris litui prius, & velut reliquias quaedam aliena ad illos ex auctoritate transmittitis. Et quid fieri pote est iniuriosius, contumeliosius, durius, quam deum alterum scire, & rei alteri supplicare? opem sperare de numine, & nullius sensus ad effigiem deprecari? Nonne illud est quæso, quod in vulgaribus prouerbiis dicitur, fabrum cadere cum feriis fullonem? & cum hominis consilium quæras, ab asellis, & porculis, agendarum rerum sententias postulare? Et unde notissime scitis an simulachra haec omnia, quae diis immortalibus vicaria substitutione formati, similitudinem referant, habeantque diuinam? Potest enim fieri, ut barbatus in caelo sit, qui esse à vobis effingitur leuis: potest ut senectute prouectior, cui puerilem commodatis etatem: potest ut hic sanus sit, qui in veritate habeat oculos caecos, dissplosas ut gestiter

gestitet nares, quem esse vos facitis, figuratisque nascamur. Neque enim rectum est dicere, aut appellare simulacrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat: quod esse planum & certum manifestis poterit à rebus agnosci. Nam cum omnes homines teretem esse solem indubitabili luminum contemplatione videamus: os illi vos hominis, & mortalium corporum liniamenta donatis. Luna semper in motu est, & ter denas facies in restitutione accipit menstruat: vobis ducibus, & figuratoribus femina est, vultuque est uno, quæ per habitus mille quotidiana instabilitate mutatur. Intelligimus omnes ventos aeris esse fluorem, pulso, & mundanis rationibus concitatos: per vos hominum formæ sunt buccinarum animantes tortus intestinis & domesticis flatibus. Inter deos videmus leones toruissima facie, merito oblita nimio, & nomine frugi serio nuncupari. Si simulachra hac omnia superiorum sunt imagines numinum, ergo & in cælo habitare dicendus est deus talis, ad cuius formam & speciem simulachri huius similitudo directa est: & videlicet ut hic iste, ita illic ille, sine reliquo corpore persona est, & facies sola, fremebundus hiatibus toruidis, dirus, sanguineo de gutture malum dentibus suis comprimens, atque ut olim fessi canes linguam ore de patulo pituitate proiciens, quod si vitæ non est, ita ut omnes existimamus non esse, quamam tata audacia est, formam tibi quam volueris fingere, ac credere esse simulacrum dei, quem probare non possis vlla esse in parte naturæ? Ridetis temporibus præfictis Persas fluuios coluisse, memorialia ut indicant scripta, in formam Arabas lapidem, acinacem Scythiæ nationes, ramum Progenes Thespias, lignum Carios pro Diana indolatum: Pessinuntios silicem pro deum matre: pro Marte Romanos hastam, Varronis ut indicant musæ: atque (ut Ethedius memorat) ante usum disciplinamque fictorum, puteum Samios pro Iunone: & abstinetis à risu cum pro diis immortalibus sigilliolis hominum, & formis supplicatis humanis.

humanis. Quinimmo deos esse sigillaria ipsa censetis, nec præter hac quicquam vim creditis habere diuinam. Quid dicitis ô isti, ergone dii cælitæ habent aures, & tempora, ceruices, occipitium, spinam, lumbos, latera, poplites, nates, suffragines, talos, membraque alia cetera, quibus constructi nos sumus, & quæ prima in parte paulo plenius dicta sunt, & scripto vberiore prolata? Utinam liceret introspicere sensus vestros, recessusque ipsos mentis, quibus varias voluitis, atque initis obscurissimas cogitationes: reperiremus & vos ipsos eadem sentire, quæ nos: neque alias gerere super numinum figuratione sententias. Sed studiis facere quid peruicacibus possumus, quid intentantibus gladios, nonasque excogitantibus pœnas? Animantis asseritis malam scientissimi causam, & quod semel sine ratione fecistis, ne videamini aliquando nescisse, defenditis: meliusque putatis non vinci, quam confesse cedere atque annuere veritati. Ex huiusmodi causis illud etiam vobis conuenientibus consecutum est: ut in deorum corporibus lasciuia artificum luderent, darentque his formas, quæ cuilibet tristi possent esse derisui. Itaque Hammon cum cornibus iam formatur & fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, custos ruris ut aliquis ramorum luxuriatum tonsor: cum petaso gnatus Maia, tanquam vias aggredi præparet, & sole, pulueremque declinet: Liber membris cum mollibus, & liquoris feminei dissolutissimus laxitate: Venus nuda, & aperta, tanquam si illam dicas publicare, diuendere meritorij corporis formam: cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber sed dextera, & fabrilis expeditione succinctus: cum plectro & fidibus Delius citharista gestus seruans, cantaturi & nenas histrionis: cum fuscina rex maris, tanquam illi pugna sit gladiatorij obenda certaminis: neque ullum est reperire figmentum alicuius numinis, quod non habitus certos ferat fabrorum liberalitate donatos. Ecce si aliquis, vobis nescientibus & ignaris, rex urbanus & callidus ex foribus

ribus suis solem tollat, & in Mercurij transferat sedem:
 Mercurium rursus arripiat, atque in solis faciat commi-
 grare delubrum (uterque enim a vobis glaber, atque oro
 compingitur leui) deiq; huic radios solis capiti petasuncu-
 lū superponat: quibus modis internoscere poteritis virū
 sol iste sit, an ille Mercurius, cū habitus vobis deos, non
 oris soleat proprietas indicare? Consimili rursus transla-
 tione si nudo Ioui cornua detrahat, & Martis temporibus
 affigat, Martem armis spoliēt, & his rursus circumcludat
 Hammonem: interstitio fieri quæ poterit singulorum, cū
 qui Iuppiter fuerat, idem possit existimari Mars esse, &
 qui Maiors fuerat, subintroire speciem Iouis possit Ham-
 monis? Usque adeo ludus est simulachra ista consingere,
 nomina illis tanquam propria dedicare, quibus si habitum
 detrahas, tollatur cognitio singulorum: deus pro deo credi,
 alter videri pro altero, immo pro utroque uterque possit
 existimari. Sed quid ego diis datas falces & fuscinas ri-
 deo? quid cornua, malleos, & galeros, cū simulachra qua-
 dam sciam certorum esse hominum formas, & infamium
 18 linimenta meretricum? Quis est enim qui ignoret Athenienses illos Hermas Alcibiadis ad corporis similitudinem
 19 fabricatos? Quis Praxitelem nescit, Posidippum si rele-
 20 gat, ad formam Gratinæ meretricis, quam infelix perdit
 diligebat, os Veneris Gnidia solertiarum cōgisse certami-
 ne? Sed sola est hac Venus, cui de scorti vultu translati-
 21 cium decus auctum est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi
 referunt, qui negocia Thespiaca scriptitarunt) cū in ac-
 mine ipso esset pulchritudinis, venustatis, & floris: exem-
 plarium fuisse perhibetur cunctarum, quæ in opinione sunt
 Venerum: sine per vrbes Graias, sine iste quō fluxit amor
 talium cupiditasq; signorum. Itaque artifices omnes ipsis
 iisdem qui temporibus extiterunt, quibusq; primas dabat
 exprimendarum similitudinum veritas, omni cura stu-
 dioq; certabant, filum capitis prostituti cythereia in simu-
 lachra

lachra traducere: ardebant artificum scita: alterq; alte-
 rum vincere contentiosa emulatione quarebant, non Ve-
 nus ut augustior fieret, sed ut Phryne pro Venere staret.
 atque ita perducta est res eō, ut pro diis immortalibus sa-
 cra meretricibus fierent, & infelix religio signorum fabri-
 cationibus falleretur. Inter significes ille memoratus Phi-
 dias & primus, cū olimpij formam Iouis molimine operis
 22 extulisset immēse, super dei digito Pātarces inscripsit pul-
 cher: nomen autem fuerat amati ab se pueri, atque obscœ-
 23 na cupiditate dilecti: neq; villo metu est aut religione com-
 motus, deum nomine prostibuli nuncupare: quin immo exo-
 leto Iouis numen simulachrumq; sacrare. Usque adeo lu-
 dus est, & puerilis affectio, sigillaria ista formare, adorare
 pro diis ea, sanctitatibus accumulare diuinis: cū ipsos vi-
 deamus artifices in effigēdis his ludere, & libidinum pro-
 priarum monumenta sancire. Quid est enim, si quæras,
 cur Phidias ludere ac lasciuire dubitaret, cū ante pan-
 lulum temporis Iouem ipsum, quem fecerat, sciret aurum
 fuisse, lapides, atque ossa infirmia, disparata, confusa, seg-
 horum omnium congregatorem, atque victorem, habitus
 eis per se datos in membrorum similitudine fabricata? &
 quod inter omnia primum est, sui esse beneficium muneris,
 quod natus per se esset, atque in rebus adoraretur huma-
 nis? Libet in hoc loco, tanquam si omnes adsint terrarum
 ex orbe nationes, vnā facere concionem, atque in aures
 hac omnium communiter audienda depromere. Quid-
 nam est istud homines, quod ipsi vos vtrō in tam prom-
 ptis ac perspicuis rebus voluntaria fallitis & circumscri-
 bitis cecitate? Discutite aliquando caliginem, regressiq; ad
 lumen mentis, intuemini propius, & videte istud, quod
 agitur, quale sit: si modo retinetis ius vestrū, atque in si-
 nibus his data rationis, consiliūque versamini. Simulachra
 ista, quæ vos terrent, quæq; templis in omnibus prostrati
 atque humiles adoratis, ossa, lapides, æra sunt, argentum,
 N 2 aurum,

aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso: ex ornatis fortasse meretriciis, aut ex muliebri mudo, camelinis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, & lucernis, aut ex aliis obscenioribus vasculis cōgesta, conflata in has species ducta sunt, atque in formas quas cernitis exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, grossis rasa, descobinata limis, ferris, furficibus, aculeis, asceis, scēta, dolata, effossa, terebrarum excanata vertigine, runcinarum lenigata deplanis. Ita non error est non (ut proprie dicatur) amentia? deum credere, quem tu te ipse formaris, supplicare tremebundum fabricate abs te rei? & cum scias, & certus sis tui esse operis, & digitorum artem, proum in faciem ruere, opem rogare suppliciter, aduersusq; in rebus, atq; in temporibus asperis propitiū numinis fauore succurrere. Ecce si aliquis ponat in medio as-
 24 rude, atque in opera nulla coniectum, argenti massas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atq; ossa, resq; alias ceteras, quibus signa consue-
 ta sunt & numinum simulachra cōstare: imo si aliquis ponat in medio colli-
 forum deorum vultus, conflata atq; imminuta simulachra: inbeatus vos idem frustis hostias & fragminibus cadere, infirmibus massis sacra & munia impertire diuina: audire à vobis exposcimus, facturine istud sitis, an contra quam impera-
 bitur recusaturi? fortasse dicetis, qua causa? quia nemo est in rebus humanis tam stolidè cecus, qui argentum, as, au-
 rum, gypsum, ebur, argyllam, deorum in numerum referat, ipsaq; per se dicat vim habere atque obtinere diuinam. Quenā est ergo ratio, ut si omnia haec corpora intacta atq; infecta permanserint, careant vi numinis, atque auctoritate coelesti? ea formas si accipiant hominum, si auriculas, na-
 sos, buccas, labra, oculos, cilia, continuo dy fiant, & in ordi-
 nem coelitum referantur, & censum? Non ita aliquid fi-
 elio corporibus his addit, ut adiectione ipsa cogamini ali-

quid

quid eis credere diuinitatis maiestatisq; collatum? in au-
 rum, as mutata ut testula vilitatem in argenteam cogat de-
 generare materiam? quae insensilia fuerunt paulo ante, fa-
 25 ciat, ut sint viua, & spiritali agitatione moueantur? si quas
 foris habuere naturas, eas omnes retineant simulachrorum
 in corporibus constituta stupiditas quae tanta est? (detrecto
 enim dicere cecitatem) rerum existimare naturas forma-
 rum qualitate mutari, & accipere numen ex habitu, quod
 in primigenio corpore iners fuerit & brutū, & sensus mo-
 bilitate priuatum. Itaq; immemores & obliti simulachro-
 rum substantiae atque originis, quae sit, rationale homines
 animal, & sapientiae munere confiliq; donatum coctilibus
 testis succumbitis, aris laminas adoratis, elephantorum à
 dentibus secundas poscitis valetudines, magistratus, impe-
 ria, potestates, victorias, acquisitionis lucra, messes opimas,
 feracissimasq; vindemias? & cum pateat, luceat, rebus fie-
 ri verba cum brutis, exaudiri vos reminī, ipsiq; vos ultro
 credulitatis vacuae circumscriptione traducitis? O utinam
 liceret in simulachri alicuius medias introire pendigines:
 immo utinam liceret olympiacos illos, & capitolinos Ioues
 deducere in membra resolutos, omnesq; illas partes, quibus
 summa concluditur corporum, discretas ac singulas cōtue-
 ri. Iam dudum istos videretis deos, quos exterior leuitas le-
 nocinio fulgoris angustat, laminarum statiliū esse crates,
 particularum coagmenta deformium, à ruinarum casibus,
 & dissolutionis metu subscindibus, & catenis, vncis, atque
 ansulis retentari. Interq; omnes sinus, commissurarumq;
 iuncturas plumbum ire suffusum, & salutare moras signo-
 rum diuturnitatibus commodare. Videretis, inquam, iam
 dudum solas sine occipitiis facies, manus sine brachiis semi-
 plenas, ventres cum lateribus dimidiatos, plantarum im-
 perfecta vestigia, & quod maximè risum ferat, parte li-
 gneos ex vna, at ex altera saxeos inaequali corporū con-
 structione contractos: quae si utique perspicui obscuritatis

N 3

arte

arte non quirēt, vel ipsa vos saltem qua in medio sita sunt, docere, atque monere debuerunt, agere vos nihil, & circa res cassas officiorum impedere vanitates. Ita enim non videtis spirantia hac signa quorum plantas, & genera contingitis, & contrectatis orantes: modo casibus stillicidiorum labi, putredinis modo carie relaxari, ut nidoribus, atque fumo suffita ac decolorata nigrescant, quemadmodum sacelli longioris incuria perdār situs, specie, & rubigine conuenerentur exesa? Ita, inquam, non videtis sub istorum simulachrorū canis stelliones, sorices, mures, blattasq; lucifugas nidamenta ponere, atque habitare? spurcitiis huc omnes, atque alia vobis accommodata conducere, semirofi duritias panis, ossa in spem tracta, pannos, lanuginem, chartulas nidulorum in mollitie miserorum fomenta pullorum? non in ore aliquando simulachri ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses, quibus volatus innectere stridularum possint, impudentiumq; muscarum? Non hirundines denique intra ipsos adium circumuolantes tholos, iacularier stercoris plenas, & modo ipsos vultus, modo numinum ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasq; omnes partes, in quascunque se detulerit deonerati prolunies podicis? Erubescite ergo vel sero, atq; ab animantibus mutis vias, rationes accipite: doceantq; vos eadem nihil numinis inesse simulacris: in qua obscena facere neque metuant, neque vitant, leges suas sequentia, & instincta veritate natura. Sed erras (inquit) & laberis, nam neque nos era, neq; auri argentiq; materias, neque alias quibus signa consunt, esse per se deos, & religiosa decernimus numina: sed eos in his colimus, eosq; veneramur, quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabitare simulachris. Non improba, neque aspernabilis ratio, qua possit quinis tardus, necnon & prudentissimus credere, deos relictis sedibus propriis (id est caelo) non recusare, nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedicationis impulsos simulachrorum coalescere

lescere iunctioni. In gypso ergo mansitant, atque in testulis dij vestri? quinimmo testularum & gypsi, mentes, spiritus, atque anima dij sunt? atque ut fieri angustiores vilissimae res possint, concludi se patiuntur, & in sedis obscura coërcitione latitare? Ergo illud à vobis parte in hac primum desideramus & postulamus audire, inuicine hoc faciunt, id est iure dedicationis attracti simulachrorū inuicem mansiones? an proni, & faciles, neque ullis necessitatibus irrogati? si inuicem hoc faciunt, & qui fieri pote est, ut in aliquam necessitatem imminuta maiestate cogantur voluntaria obsecutionis assensu? Et quid in testulis dij petunt, ut eas sedibus sydereis anteponan? vincti omnes, & propemodum colligati, nobilitent testulas, & cetera quibus signa cōsunt? Quid ergo in materiis talibus semper ne dij mansitant, neque abeunt vsq; iam, etiam si res postulauerit maxima? An habent itus liberos, cum libuerit abire quocunque, & ab suis sedibus, simulachrisque discedere? Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita vinci retinent, & plumbea vinctiones? sed concedamus ut caelo, & sydereis sedibus anteponan, diuinitatis suae perdiderunt potestatem. Sin autem cum voluerint, euolant, & absolutum ius habent, inania relinquere simulachra: ergo aliquo tempore desinent esse dij signa, & in dubio stabit, quando sacra debeant reddi: quando his conueniat, atque oporteat abstinere. Saepe numero videmus ab artificibus hac signa modo paruula fieri, & palmarem in minutiem contrahi, modo in immensum tolli, & admirabilem in amplitudinem subleuari. Ratione hac ergo sequitur, ut intelligere debeamus in sigilliolis paruulis contrahere se deos, & alieni ad corporis similitudinem coarctari: aut verò in vastis porrigere se longius, atque in maximitate producere. Ergo si hoc ita est, & in sedentibus signis deum sedere dicendum est, & in stantibus stare, in procurentibus currere, iacularier

in iacētibus tela, ad illorum formare, atque aptare se vul-
 tus: & ad reliquos habitus figurati corporis similitudinem
 commodare. In simulachris dii habitant. singuline in singu-
 lis? totū, an partiliter, atque in membra diuisi? Nam neq;
 vnus deus in compluribus potis est vno tēpore inesse simu-
 lachris, neque rursus in partes sectione interueniente diui-
 sus. Constituamus enim decem millia simulachrorum toto
 esse in orbe Vulcani: nunquid esse (vt dixi) decem omnibus
 in millibus potis est vnus vno in tempore? non opinor. qua
 causa? quia quae sunt priuata, singulariaq; natura, multa
 fieri nequeunt simplicitatis suae integritate seruata: & hoc
 amplius nequeunt, si hominum formas dii habent, opinatio
 vt vestra declarat, neque enim manus a capite separata,
 aut pes diuisus a corpore, summam possunt prestare totius:
 aut dicendum est portiones idem posse quod totum, cum con-
 sistere nequeat nisi fuerit partium cōgregatione conflatum.
 Si autem in cūctis idem esse dicetur, perit omnis ratio atq;
 integritas veritati, si hoc fuerit sumptum, posse vnū in om-
 nibus vno tempore permanere: aut deorum est vnusquisq;
 dicendus ita ipsum semet ab ipso se ipse diuidere, vt & ipse
 sit, & alter, non aliquo discrimine separatus, sed ipse idem,
 & alius. Quod quoniam recusat, & respuit, aspernaturq;
 natura: aut innumeros dicendum est, consistendumq; esse
 Vulcanos, si in cūctis volumus eum degere, atque inesse si-
 mulachris: aut erit in nullo, quia esse diuisus natura pro-
 hibetur in plurimis. Et tamen o isti, si apertum vobis & li-
 quidum est, in signorū visceribus deos viuere, atq; habita-
 re caelites, cur eos sub validissimis clauibus, ingetibusq; sub
 claustris, sub repagulis, pessulis, aliisque huiusmodi rebus
 custoditis, conseruatis, atque habetis inclusos, ac ne fortē fur
 aliquis, aut nocturnus irrepāt latro adituīs mille protegi-
 tis, atque excubitoribus mille? Cur canes in capitolis pas-
 citis? cur anseribus victum, alimoniamq; praebetis? Quin-
 immo si fidiis deos istos esse, nec ab ignis vspiciam, simula-
 chrisq;

chrisq; discedere: permittite illis curam sui, referata sint
 semper, atque aperta delubra: ac siquid a quopiam teme-
 raria fuerit fraude subreptum, vim numinis monstrent, &
 sub ipso furti atque operis nomine sacrilegos poenis conue-
 nientibus figant. Indigna enim res est, & potentiam de-
 struens, auctoritatemq; summorum, custodiam numinum
 canum sollicitudinibus credere: & cum aliquam queras
 prohibendis formidinem furibus non ab ipsis petere, sed in
 anserum ponere & collocare gingritibus. Antiochum Cy-
 zicenum ferunt decem cubitorum Iouem ex delubro au-
 reum sustulisse, & ex aere bracteolis substituisse fucatum.
 Si in simulachris praesto sunt atque habitant dii suis, qui-
 bus negocijs Iuppiter, quibus curis fuerat illigatus, quo mi-
 nus priuatas persequeretur iniurias, & suppositum se sibi
 viliori in materia vindicaret? Dionysius ille (sed iunior)
 cum velamine aureo spoliaret Iouem, & pro illo lanceum
 subderet: iocularibus etiam facetiis ludens, cum esse illud
 in rigoribus algidum, hoc vaporeū, onerosum illud in aesta-
 tibus diceret, hoc rursus sub ardoribus flabile: vbinam fue-
 rat rex poli, vt praesentem se esse formidine aliqua compro-
 baret, & urbanum scurrulam cruciatibus renocaret ad
 seria? Nam quid Aesculapij grauitatem ab eo esse com-
 memorem risam? quem cum barba spoliaret amplissima,
 boni ponderis, & philosophica densitatis, facinus esse dice-
 bat indignum, ex Apolline procreatum patre leni & gla-
 bro, simillimoq; impuberi, ita barbatum filium fingi, vt
 anticipiti relinquatur vter eorum pater sit, vter filius, im-
 mo an sit generis & cognationis vnius? Quae cum omnia
 fierent, & cum sacrilegis prado irrisionibus loqueretur, si
 suberat numen in statua nomini eius maiestatiq; sacrata:
 cur oris contumeliam leuigati, & dehonestati vultus non
 iusta & merita persecutus est ultione, demonstrauitq; hoc
 facto & se esse praesentem, & custodia pertinaci suas sedes
 simulachraq; tutari? Nisi fortē negligere deos dicetis haec
 damna,

damna, nec putare esse idoneam causam, propter quam se
exerant, & nocentibus poenam violatae religionis infligant.
Ergo si haec ita sunt, nec simulachra ipsa habere desiderant,
qua conuelli & diripi perpetiuntur impune: immo è con-
trario perdocent aspernari se illa, in quibus spreto ultione
in aliqua significare non curant. Philostephanus in Cy-
priacis auctor est, Pygmaeonem regem Cypri simulachrum
Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios & religionis habe-
batur antiquae, adamasse ut foeminam, mente, anima, lu-
mine rationis iudiciq; cecatis: solitumq; dementem, tam-
quam si uxoria res esset, subleuato in lectulum numine co-
pularier amplexibus atque ore, resq; alias agere libidinis
vacuae imaginatione frustrabiles. Consimili ratione Posi-
dippus in eo libro, quem scriptum super Gnido indicat, su-
perq; rebus eius, adulescentem haud ignobilem memorat,
sed vocabulum eius obscurat, correptum amoribus Vene-
ris, propter quam Gnidus in nomine est, amatorias & ip-
sum miscesse lascinias, cum eiusdem numinis signo genia-
libus fusum toris, & voluptatum consequentium finibus: ut
similiter rursus interrogem, si in are, atq; in materiis ce-
teris, quibus signa formata sunt, superiorum potentia deli-
tescunt: ubinam gentium fuerant una atque altera Vene-
res, ut impudicam petulantiam iuuenum propulsarent ab
se longè, & contactus impios cruciabili coërcitione puniret?
Aut, quoniam mites, & ingenis tranquillioribus deae sunt,
quantum fuerat miseris furialia ut restingerent, gaudia,
mentemq; insanam recreatis reducerent sensibus? Nisi for-
tè (ut vos fertis) libidinis & voluptatum deae contumelias
istas habuere gratissimas: nec ultione facinus existimauere
condignum, quod suas quoque mulceret mentes, & quod
ab se subdi humanis cupiditatibus scirent. Sed si deae Ve-
neres ingenis placidioribus praeditae, gerendum esse morem
infortunis indicauere cecorè, cum capitolum toties edax
ignis absumeret, Iouemq; ipsum capitolum cum uxore
corripere

sorripuisset ac filia, ubinam fulminator tempore illo fuit,
ut sceleratum illud arceret incendium, & à pestifero casu
res suas ac semet, & cunctam familiam vindicaret? Vbi
Iuno regina cum inclitum eius sanum sacerdotemq; Chry-
sidem, eadem vis flamma Argiua in ciuitate deleteret? Vbi
Serapis Aegyptius, cum consimili casu iacuit solutus in ci-
nerem, cum mysteriis omnibus, atq; Iside? Vbi Liber Eleu-
therius cum Athenis? ubi Diana cum Epheso? Vbi Dodo-
neus Iuppiter cum Dodone? ubi denique Apollo diuinus
cum à piratis, maritimisq; praedonibus, & spoliatus ita est,
& incensus, ut ex tot auri ponderibus quae infinita conges-
serant secula, nec unum quidem habuerit scrupulum quod
hirundinibus hospitis (Varro ut dicit in Menippio) osten-
deret? Infiniti operis res esset in toto orbe describere, quae
sint sana conuulsa terra motibus, & tempestatibus: quae in-
censa ab hostibus, quae ab regibus & tyrannis, quae antiisti-
tes, & sacerdotes, & ipsi suspicionem auersa nudauerint: quae
ad ultimum fures, & obserata pandentes tenebrarum ob-
scuritate canacheni, quae tuta utique permanerent, & nul-
lis obnoxia fortuitis, si adessent dy praesides, aut haberent
aliquas templorum (quemadmodum dicitur) curas. Nunc
verò quia cassa sunt, & nullis habitatoribus recta, habet in
illis fortuna ius suum, & perinde cunctis obiecta sunt casi-
bus, quam sunt omnia cetera motu interiore priuata. In
parte hac eadem illud etiam dicere simulachrorum asser-
tores solent, non ignorasse antiquos nihil habere numinis si-
gna, neque ullum omnino inesse his sensum: sed propter in-
domitum atq; imperitum vulgus, quae pars in populis atq;
in ciuitatibus maxima est, salutariter ea consilioque for-
masse: ut velut quadam specie obiecta his numinum abii-
terent asperitatem metu: arbitratiq; praesentibus sese sub-
diti agere, facta impia deponerent, & ad humana officia
morum immutatione transirent. Nec propter aliā causam
venerabiles formas auro eis argentoque quaesitas, nisi ut
adesse

adesse vis quadam ipsis in fulgoribus crederetur, quæ non oculorū tantum perstringeret sensum, verum etiam mentes ipsas angustissimæ lucis radiationibus territarer. Quod ratione cum aliqua videretur forsitan dici, si post condita deorum templa, atque instituta simulachra nullus esset in mundo malus, nulla omnino nequitia, iniustitia, pax, fides mortalium pectora possideret: neque quisquam in terris nocens, neque innocens diceretur, scelerosa opera nescientibus cunctis. Nunc verò cum contra malis omnia plena sint, innocentia penè interierit nomen, per momenta, per puncta, examina malefactorū noua noxiorum improbitate pariantur: dicere qui conuenit ad incutiendas formidines vulgo deorum instituta simulachra: cum præter innumeras criminum & facinorum formas, ipsa etiam videamus templa sacrilegis violationibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis a furibus: ipsosq; illos deos, quos ad metus faciendos vetus finxit & consecrauit antiquitas, vadere in antra prædonum, cum ipsis suis aureis metuentisq; fulgoribus? Quid enim, si verum, & sine vlla gratificatione perspicias, signa ista quæ dicunt, habent in se magnum, vt meritò sperarit atque existimarit antiquitas, conspectu illorum posse frangi hominum vitia, & mores, & maleficia temperari? Falsæ messoria scilicet, quæ est attributa Saturno, metum fuerat iniectura mortalibus, vitam vellent vt pacificam degere, ac maliciosas abycere voluntates: fronte Ianus ancipiti, aut dentata illa, qua insignitus est, clauis: riciniatus Iuppiter atque barbatus, dextera formitem sustinens perdolatum in fulminis morem: Iunoni ille cæstus, aut militari sub galea puellula delitescēs: Deum mater cum tympano, cum tibijs, & cum psalterijs Musæ. Mercurius pinnatus, Argiphontes: Esculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus: Mulciber fabrilis cum habitu: aut Fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autum-

nalibus

nalibus pleno: semitectis femoribus Diana: aut ad libidinem concitans Venus nuda: Anubis canina cum facie: aut genitalibus propriis inferior Priapus. O species formidinum dira, metuendisq; terrores, propter quos genus hominum torpedine in perpetua affigeretur, nihil moliretur, attonitum, ab omniq; se actu sceleroso flagitiosq; frenaret. Falcicula, claues, caliandria, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibia, psalteria, mamma promptæ, atque ingentes cantharuli, forcipes, cornuque pomifera, nuda corpora feminarū, & veretrorum magnitudines publicata. Nonne satius fuerat saltitare, cantare, quàm sub titulo grauitatis, & seueritatis obtentu, tam frigida, tamq; inepta narrare simulachra, ab antiquis ad peccata cohibenda, & ad nocentium formata impiorumq; formidines? Vsq; adeo ne mortales seculi illius ac temporis corde fuerat vacui, rationis sensusq; nullius, vt ab actionibus improbis tanquam paruuli pusiones personarū monstruosissima toruitate animos etiam constringerentur & manus? Et vnde est in contrarium res versa, vt cum tam multa in ciuitatibus templa sint plena omnium simulachris deorum, tot legibus & generibus suppliciorum tantis iri obuiam nequeat multitudini noxiorum: neque ullis remedijs audacia possit abscidi: tantq; se magis maleficia cōgeminata multiplicent, quanto legibus iudicysq; cōtenditur imminuere facta crudelia, & pœnarum coercitione sedare? Quod si metus alios infligerent simulachra mortalibus, legum latio cessaret, nec tam diuersa cruces facinorosorū constituerentur audacia. Nunc verò quia constitit, comprobaturq; est re ipsa inanem esse opinionem timoris, qui ab signis dicatur effluere, ad legum decursum est sanctiones: a quibus esset formido certissima etiam affixa, constitutæque damnationibus debent & ipsa simulachra, quod incolumia adhuc perstant, & honoris alicuius concessione munita. Sed quoniam satis (vt res tulit) quàm inaniter fiant simulachra mon-

monstratum est: de sacrificiis deinceps, de cadibus, atque immolationibus hostiarum, de mero, de thure, deque aliis omnibus, quæ in parte ista consunt, poscit ordo quam paucis, & sine ullis circumlocutionibus dicere. In hac enim consuectis parte inuidias nobis tumultuosissimas concitare, appellare nos Atheos: & quod minimè tribuamus diis, pœnas etiã capitis beluarum crudelitatibus irrogare. Quod quidem non nos fatemur non contemptu facere, atque aspersione diuina, sed quod existimemus huius potentias nominis nihil tale deprecari, neque rerum huiusmodi cupiditatibus attineri.

ARNOBII DISPUTATIO NVM ADVERSUS GENTES LIBER VII.



VID ergo (dixerit quispiam) sacrificia censetis nulla esse omnino faciendâ? Ut vobis non nostra, sed Varronis vestri sententia respondeamus, nulla. Quid ita? quia (inquit) dii veri neque desiderant ea, neque deprecantur: ex ære autem facti, tecta, gypso, vel marmore multo minus hæc curant. Carent enim sensu, neque ulla contrahitur, si ea non feceris culpa: neque ulla, si feceris, gratia. Sententia reperiri nulla potest integrior, & quam quivis possit, quamvis ille sit sanus, & difficillimus, occupare. Quis est enim pectoris tam obtusi, qui aut rebus nullum habentibus sensum hostias cadat & victimas, aut eis existimet dandas, qui sunt ab his longè natura & beatitudine disugati? Qui sunt (inquit) dii veri? Ut communi vobis, & simplici respondeamus verbo, non scimus. Quos enim vidimus nunquam, qui sint scire quemadmodum possumus? Ex vobis audire consuevimus deos

deos esse quàm plurimos, & numinum in serie computaris qui si sunt (ut dicitis) vspiam, verig, (ut Terentius credit) eos esse consequitur sui consimiles nominis, id est tales, quales eos vniuersi debere esse conspiciamus, & nominis huius appellatione dicendos. Quin immo (ut breuiter finiam) qualis dominus rerum est, atque omnipotens ipse, quem dicere nos omnes deum scimus atque intelligimus verum, cum ad eius nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus est, nulla in re differt: nec quod vnum est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest, qualitatis propria uniformitate seruata. Quod cum dubium non sit, sequitur ut geniti nunquam, perpetuig, ut debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas terrenas ex materia opibus voluptates. Ergo si hæc ita sunt, primum illud à vobis expetimus noscere, quæ sit causâ, quæ ratio sacrificij ut ista faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipsos perueniat, atque in eorum commoditate subsideat. Quicquid enim geritur, debet habere causam sui. neque ita esse ab ratione seiunctum, ut in operibus feratur cassis, & in vacuis ludat inanitatis erroribus. Nunquid forte dii cœlestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materia? Et quis ita est hominum, deus prorsus qui sit, ignorans, ut eos existimet contineri alicuius alimonij genere: & cibi esse munus, quod eos faciat viuere, & immensa in perpetuitate durare? Quicquid enim causis & rebus fulcitur extraneis, necesse est esse mortale: & habere ad periculum viam pronâ, ubi aliquid cœperit deesse quo viuatur. Tum quod ex his rebus, quæ admoventur altaribus, nihil videmus accedere, atque ad numinum substantias peruenire. Aut enim thus datur, & liquefactum carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abliguritur sanguis: aut si aliquod viscus aris fuerit traditum, ratione ardeat patri, & dissolutum in cinerem labitur: nisi forte hostiarum deus

deus animas deuorat, aut ex aris ardentibus nidorem cō-
 sectatur & fumos, pasciturq; de cñissis, quas euomunt ar-
 dentia viscera, adhuc vda de sanguine, & prioribus hu-
 mecta de succis. Sed si deus (vt dicitur) nullius est corporis,
 omniq; est incontiguus tactu, qui fieri potest vt corporali-
 bus rebus nutriatur incorporeum, quod mortale est vt im-
 mortale sustineat, subdatq; salutem rei quam contingere
 nequeat, & motus subministrare vitales? Cessat ergo (vt
 apparet) sacrorum hac ratio, neq; dici à quopiam pote est,
 ea causā sacrificia celebrari, quod alantur his numina, &
 eorum sustineantur pastu. Nunquid (si fortè hoc non est)
 voluptatis alicuius, animiq; (vt dicitur) causa ceduntur
 dijs hostie, & succensis adijciuntur altaribus? Et quisquis
 est hominum, qui deos sibi persuadeat voluptatum diffu-
 sione mollescere, gestire in libidinis gaudium, & velut ani-
 mal vile blandis sensibus affici, & dulcedinis labilis volu-
 cri titillatione mulceri? Quod enim voluptate dissoluitur,
 id contraria necesse est tristitia contrahatur: nec immune
 existere ab anxietate mœroris, quod latitia trepidat, &
 lenitatibus extollitur gaudiorum. Vtroque autem affectu
 debent esse dij liberi, si eos esse perpetuos, & mortalium vo-
 lumus fragilitate priuatos. Quid quod omnis voluptas
 quasi quedam est adulatio corporis, notisq; illis sensibus as-
 sumitur quinque: quam si superi sentiunt, & eorum necesse
 est esse participes corporum, per quā via est sensibus, & ac-
 cipiendis voluptatibus ianua. Postremò quod gaudium est,
 innoxiorū animantium matatione letari: miserabiles sæpe
 exaudire mugitus: riuos sanguinis cernere, animas cum
 cruore fugientes, patefactisq; secretis pronolui, & intesti-
 na cum stercore, & ex residuo spiritu exultantia adhuc
 corda, tremebundasq; palpitantes in visceribus venas? Se-
 miseri nos homines, quinimmo (apertius vt pronunciamus
 quod est verius atque apertius dictu) feri, quos infelix ne-
 cessitas, & malus vsus edocuit cibos ex his carpere: misera-
 tione

tione interdum commouemur illorum: arguimus nos ipsi,
 penitusq; re visa, atque inspecta damnamus: quod huma-
 nitatis iure deposito naturalis initij consortia ruperimus.
 Deos aliquis credit pios, beneficos, mites, cade pecorum de-
 lectari, diffundiq; letitia, si quando sub his concidunt. &
 spiritum miserabiliter ponunt, & voluptate? Ergo (vt cer-
 nimus) nulla est in sacrificiis causā, nec cur fiant, ratio est:
 quoniam nec voluptas est vlla, ac si fortè est aliqua, in deos
 eam cadere nulla posse ratione monstratum est. Sequitur
 vt illam quoque inspiciamus partem, quam iactari audi-
 mus vulgo, & populari in persuasionem versari: sacrificia
 superis ea fieri dijs causā, vt iras atq; animos ponant, red-
 danturq; mites & placidi feruidorum pectorum indigna-
 tione sedata. At si diffinitionem teneamus illā, quam per-
 tinaciter meminisse conuenit nos semper, vniuersos animo-
 rum affectus ignotos dijs esse, consentaneum est credere
 nunquam deos irasci: quinimmo nullum affectum magis
 esse ab his longè, quā qui feris & beluis proximis tur-
 bat tempestatibus patientes, & ad periculum interitionis
 inducit. Quicquid enim vexatur rei alicuius è motu,
 passibile esse constat & fragile: quod passioni fragilitatq;
 subiectum est, id necesse est esse mortale: ira autem vexat,
 & patientes se soluit, ergo esse mortale dicendum est, quod
 passionibus subiectū est ira. At quin deos scimus esse opor-
 tere perpetuos, & naturam immortalitatis tenere: quod si
 constat, & liquidum est, ira ab his longè & ab eorum con-
 ditione disuncta est. Nullis ergo rationibus conuenit id in
 superis velle placare, quod posse non videas in eorum
 beatitudinem conuenire. Sed concedamus (vt vultis) per-
 turbationem huiusmodi familiarem dijs esse, placandiq;ue
 eius causā res diuinas fieri, & sacrorum solennia celebrari:
 quando ergo conueniat adhiberi hac munia, vel in tempo-
 re quo dari? antequā sunt irati, & perciti? an cum fuerint
 moti, ipsiq; in indignationibus constituti? Si ne sumant
 O animos

animos occurrendum est his ante, feras nobis proponitis non deos, quibus ne seniant concitata, & cauearum discutiant claustra, obiectari moris est escas, in quas rabidae seniant, & cupidinem vexationis inclinent. Sin autem iam feruidis atque indignatione flagrantibus satisfactio ista sacrificiorum oggeritur: non inquiri, non exigo, an illa lata & sublimis magnanimitas numinum, homunculorum offensione moueatur: habeatq; pro vulnere siquid animal cecum, atque in nubibus semper ignorationis incedens designauerit, dixerit quo illorum minueretur auctoritas. Sed neque illud dici, aut audire deposco, quas irarum in homines habeant dii causas, ut sacrificiis debeant contracta offensione mulceri: nunquid aliquas leges sanxere aliquando mortalibus, constitutumque est ab his vniquam quid eos agere conueniret, vel quid non, quid consecrari, quid fugere, vel coli se saltem quibus rationibus cuperent, ut aliter, quam imperauerant gesta ultionibus persequerentur irarum, contempnq; se vellent de audacibus & transgressoribus vindicare? Ut opinor ab his nunquam neque constitutum est aliquid, neque sanctum: quoniam nec visi aliquando, neq; si sunt visi, apertissima potuit cognitione dignosci. Quenam est ergo iustitia, ut eis ob aliquas causas irascantur dii coelestes, quibus neque sese monstrare aliquando dignati sunt, neq; villas dederint, aut imposuerint leges, quas coli ab his vellent, & inuiolabili obsecratione seruari? Sed hoc (ut dixi) praetero, & silentio patior abire donatum: vnum illud pra omnibus quero, quae causa est, ut si ego porcum occidero, deus metuet affectum, animosq; & rabiem ponat: si galinulam, vitulum, sub illius oculis atque altaribus concremaro, obliuionem inducat iniuriae, & ab sensu penitus offensionis abscedat? Quid ad eius dolorem ex opere hoc migrat, aut remedij cuius est anser, caper, aut pauus, ut ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergo ne iniurias suas dii vendunt, atque, ut paruuli pusiones, quo animis

parcant,

parcant, abstineantque ploratibus, passerulos, pupulos, eculeos, panes accipiunt, quibus auocare se possint: ita dii mortales placamenta ista sumunt, quibus iras atque animos ponant, & in gratiam suis cum offensoribus redeant? Atquin ego rebar deos (si modo rectum est credere, quod motibus exagitentur irarum) sine ullis premiis, nullisque mercedibus, iras atque animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc est enim proprium numinum, liberales venias, & concessionem habere gratuitas. Quod si fieri non potest, sapientius multo est, pertinaciter eos in offensione durare, quam munerum corruptione mitescere. Crescit enim multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: & facile itur ad culpas, ubi est venalis ignoscendi gratia. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal quod ad placandas caditur mitigandasq; numinum furias vocem hominis sumat, eloquaturq; his verbis: Ergone o Iupiter, aut quis alius deus es, humanum est istud & rectum, aut equitatis alienius in aestimatione ponendum, ut cum alius peccauerit, ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, quod nunquam te laeserim, nunquam sciens aut nesciens tui numen maiestatemq; violarim? Animal (ut scis) mutum, naturae meae simplicitatem sequens, nec multiforum morum varietatibus lubricum, nunquid aliquando tuos ludos minus sancte diligenterq; perfeci? nunquid aliquem praesulem, tuum numen qui offenderet, aut te traduxit nunquid iuravi per te falso? nunquid sacrilegis furtis tua rapui, spolianiq; donaria? nunquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quaedam loca substructionibus pollui profanarumq; priuatis? Quenam est ergo causa, ut alieni crimen meo luatur è sanguine, & in nefas extraneum mea vita & innocentia perducatur? an quoddam animal vile sum, nec rationis nec consilij particeps? quemadmodum pronunciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transiliunt beluas. Nonne primordiis iisdem eadem & me genuit informauitq;

natura? nonne spiritus vnus est, qui & illos, & me regit? Non consimili ratione respiro, & video, & ceteris afficior sensibus? habent iecora, pulmones, corda, intestina, & entriculos: & mihi membrorum non idem est numerus attributus? Amant suos fetus, & gignendis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & subroganda est cura, & dulcedo cum fuerit procreata? Sed rationales illi sunt, & articulas exprimunt voces. Et vnde illis notum est, an & ego quod facio, meis rationibus faciam, & vox ista, quam promo, mei generis verba sint, & solis intelligantur à nobis? Interroga pietatem, vtrum ne sit æquius me occidi, me confici, an hominem venia, & commissorum impunitate donari? Quis in gladium formauit ferrum? non homo? quis cladem gentibus, quis nationibus imposuit seruitutem? non homo? quis parentibus, fratribus, quis vxoribus, quis amicis mortiferas subdidit, commiscuitq; potiones? non homo? quis maleficia reperit, aut commentatus est tanta, quanta vix explicari decem milibus nequeant vel annalium, vel dierum? non homo? Ita istud non ferum, nō immane, non seuum est? non tibi ò Iuppiter iniustum videtur, & barbarum me occidi, me cadi, vt fias tu placidus, & vt scelerosis contingat impunitas? Ergo ob hanc causam (id est, numina vt placentur irata) inaniter fieri sacrificia constitit, cum docuerit nos ratio neq; deos irasci aliquando, neq; alterum velle pro altero confici, cadi, nec innoxij sanguine abolitionem designationibus comparari. Sed fortasse aliquis dicet: iccirco dijs hostias, & cetera impendimus munera, vt familiares quodammodo nostris supplicationibus facti, res tribuant prosperas, auertantq; à nobis mala, cum gaudijs faciant agere nos semper, tristitias verò propellant, & ex casibus imminetia fortuitis. Non exiguam curam locus iste desiderat, nec quod dicitur facile, tam consuetum est vel audiri, vel credi. Adulabit enim continuo vniersus ille doctissimorum chorus, qui assuerans, & comprobans fieri

fieri quacunque sunt, eripiat vobis è manibus opinionem istam: & inanibus vos arguat persuasionibus fidere; Quicquid in mundo, inquiet, gestum est, geritur, & geretur, olim definitum, & fixum est: habetq; immobiles causas, per quas sibi res nexa inexpugnabilem conferant prateritorum cum imminentibus necessitatem. Si definitum, & fixum est, quid obtingere singulis mali debeat, bonitue, iam certū est. Quod si certum est, & fixum, vacant omnia deorum auxilia, vacant odia, vacant benignitates. Tam enim prestare non possunt id, quod non potest fieri, quam prohibere ne fiat id, quod necesse est euenire: nisi quod validius premere opinionem istam si voluerint, quibunt: vt etiam ipsos deos frustra dicant, à vobis coli, & superuacaneis supplicationibus adorari. Cum enim ordinem vertere, & fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid cause est fatigare, & obtundere eorum aures velle: quorum auxilijs nequeas suppremissis in necessitatibus fidere? Postremo si tristitia, atque importuna dy pellunt: si ea que sunt leta, atque amica largiuntur, vnde sunt mundo tanti, tamq; innumerabiles miseri? vnde tot infelices lachrymabilem vitam in extrema sorte ducentes? cur immunes à calamitatibus non sunt, qui momenta per singula, qui per puncta sacrificijs onerāt atq; accumulāt aras? Nonne alios (inquiunt) videmus ex illis domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atque auribus obseratis, pedum carere processu, truncos sine manibus degere, incendijs, naufragijs, & ruinis, mergi, obrui, confici: patrimonijs ab ingentibus euolutos mercenario sese labore fulcire. stipes emendicare supremas, exterminari, proscribi, semper esse in luctibus liberorū orbitatibus fractos: vexari per infortunia cetera, quorum species & formas nulla potest enumeratio definire? Quod utique non fieret, si propulsare, si flectere mala ista dy possent sacrorum meritis obligati. Nunc verò quia casibus nullus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate consiciunt, agit

se se ordo praescriptus, & quod semel decretum est, perficit. Aut ingrati esse dicendi sunt coelites, si cum habeant iura prohibendi, patiuntur infelix genus tot poenis & calamitatibus implicari. Et fortasse aliquid dicant magnū, nec quod auribus debeat frustratoris, leuibus, & contemnentibus sumi: Quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multiq; sermonis, inexplicatas transcurramus atque intae-
 Etas: solum illud posuisse contenti, inhonestas vos famas adiungere diis vestris, si eos aliter negatis prestare quae bona sunt, atque inimica transuere: nisi prius empti capellatum fuerint atque omni sanguine, & ceteris quae admoventur altaribus. Indignum enim primum est, ut illa vis numinum sublimitasq; coelestium beneficia credatur sua habere venalia, prius sumere, atque ita prestare. Tum quod foedius multo est nisi acceperint, prodesse nulli, perpetique miserimos discriminum subire fortunas, cum prohibere possint ac subuenire. Si ex duobus facientibus res sacras honestus unus, & locuples, alter angustulo, sed innocetia fuerit & probitate laudabilis: centum ille cadat bones, totidemq; cum agniculis suis matres, thus pauper exiguum, & odoris alicuius unam concremet glebulam: nonne erit consequens, ut debeat credi (si modo nihil numina, nisi praemiis antecedentibus praestant) ut fauorem suum & auxilium commodent locupleti, auertant à pauperculo lumina, quem restrictum non animus, sed familiaris rei necessitas fecit? Vbi enim venalis, & mercenarius dator est, ibi necesse est gratiam pro magnitudine muneris tribui, & eo inclinare suffragium, unde ad eum, qui praestat, mercedis plus multo, & indecora corruptionis affluxerit. Quid si populi rursus duo hostilibus dissidentes armis, sacrificiis paribus superorum lucupletauerint aras, alterq; in alterum postulet vires sibi atque auxilium commodari, nonne iterum necesse est credi, si praemiis sollicitantur, ut prosint eos partes inter utrasque debere habere, desigi, nec reperire quid faciant,

Etiam, cum suas intelligant gratias sacrorum acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc & inde praestabunt, id quod fieri non potest: pugnabunt enim contra ipsos se ipsi, contra suas gratias, voluntatesq; nitentur: aut ambobus populis opem subministrare cessabunt, id quod sceleris magni est post impensam, acceptamq; mercedem: Itaque ergo ab diis longè infamia est ista tota pellenda: neque est omnino dicendum praemiis eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferant, dimoveantq; contrarias, si modo dii veri sunt, atque in nominis huius exceptione ponendi. Aut enim fato sunt quaecunque fiunt, & ambitionis & gratiae nullus locus in diis est: aut si excluditur & euicitur fatum, non est superae dignitatis boni operis fauorem, & collatas munificentias venditare. Satis (ut opinor) ostendimus frustra diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admo-
 moueri: quod neque alantur his, neque ullam percipiant voluptatem, neque iras, aut animos ponant, neque ut res tribuant faustas, neque ut abigant auerruncantq; contrarias. Sequitur ut illam quoque inspiciamus partem, quae ab nonnullis consueta est asseri, & causis caerimonialibus applicari. Aiunt enim sacra haec honorandis esse instituta coelestibus, & ea quod faciunt honoris ergo facere, & his numinum potentias auctitare. Quid si similiter dicant enigilare sese, atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid, & lectitare, ut honorem diis habeant, & dignitatibus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de pecorum? quid sacrorum confectione de cetera superadditur his rei? quid apponitur, atque adicitur potestatis? Etenim honos omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, & reuerentiae potioris attribui, relatiui est ad alterum generis, & constans partibus duabus, ex concessione tribuentis, & amplificatione summentis. Ut si quispiam visio potentissimi nominis atque auctoritatis viro, via decedat, assurgat, caput reuelet, vehiculoque desiliat: tum deinde salu-

tet acclivis ancilla aut servuli paubundas trepidationes
 imitatus: video quid agatur in huiusmodi honorationis of-
 ficio: summmissione alterius datur alteri plurimum: effici-
 turq; ut videatur magnus, quem susceptio minoris extul-
 lerit, & suis anteposuerit rebus. Sed concessio hac omnis,
 & honoris, de qua loquimur, attributio solis habet in ho-
 minibus sedem: quos naturalis infirmitas, & amor in al-
 terioribus standi docet gaudere de fastibus, & aliorum com-
 parationibus anteponi. At quæro in superis ubi est honoris
 locus: vel quas eis eminentias addere sacrorum ex collatio-
 nibus inveniuntur? Augustiores, potentiores mactatis pecu-
 dibus sunt, additur illis ex hoc quicquam, aut esse di magis
 diuinitate incipiunt ampliata? Atqui ego contumelia
 proximum, quinimmo esse plenam contumeliam iudico, cum
 honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius ob-
 latione mactari. Etenim si honos auget, eiusq; accumulatur
 dignitatem cui fuerit attributus, sequitur ut auctor deus
 fiat ab homine, à quo fuerit munere & honoris collatione
 donatus, atque ita perducitur res eò, ut inferior Deus sit,
 qui honoribus mactatur humanis. Quid ergo (inquit ali-
 quis) honorem deis dandum nullum esse omnino censetis? Si
 deos nobis proponitis tales, quales (si sunt) debent esse, quos-
 que dicere nos omnes in istius nominis predicatione senti-
 mus, quemadmodum possumus honorem his non habere vel
 maximum? cum etiam colere homines potentioribus ac-
 ceperimus imperijs cuiuscunque ordinis fuerint, cuius-
 cunque fortuna, Quisnam iste est maximus? Officio-
 sior multo quam habetur à vobis, & potentior in ge-
 nere constitutus. Dicite, inquit, quæ sit opinio de his
 deformitate culpabilis, ut neque illos credas quicquam
 hominis habere consimile, nec quicquam expectare quod
 sit ab se foris, atque extrinsecus veniens: tum quod
 sapius dictum est, non ardescere irarum flammis, non
 gestire corporea voluptate, non exambiri ut profint, non
 præ-

premiis ut noceant proritari, benignitatem & gratiam
 non habere venalem, non gaudere honore collato, non indi-
 gnari & affici non dato: sed quod rei diuinæ est proprium,
 sua se vi nosse, nec se alienis adulationibus aestimare. Et ta-
 men, ut videamus istud quod dicitur quale sit, quod est
 istud honoris genus, vernacem, arietem, taurum, dei sub ore
 connectere, conspectuq; in eius occidere? Quod est honoris
 genus, deum inuitare ad sanguinem, quem cum canibus vi-
 deas eum sumere, atque habere communem? Quod est ho-
 noris genus, lignorum struibus incensis, calum fumo subte-
 xere, & effigies numinum nigrore offuscare ferali? Quod si
 ea quæ sunt, propria vi pendere, non ante sumptis placet
 opinionibus aestimare, are istæ, quas dicitis, altariaq; hæc
 pulchra, infelicissimi animalium generis vstrina, rogi sunt,
 & busticeta in opus structa sædissimum, atque in sedem fa-
 bricata fœtorum. Quid dicitis o isti, ergone ille putor, qui
 ex coriis tollitur atque expirat ardentibus, qui ex ossibus,
 qui ex fetis, ex agnorum lanitijs, gallinarumq; de plumis,
 dei munus, & honor est? mactaturq; hoc illis, quorum templa
 cum adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos castis-
 simosq; præstatis? Et quid esse his potest coinquinatius, in-
 felicius, spurcius, quam si ita facti sunt sensus sui natura, ut
 in amoribus habeant tam seua, sintq; illis in voluptate pu-
 tores: quos neque ipsi sacrificantes ferre, nec ingenue susti-
 nere tractos valeat per spiritum nares? Quod si animatum
 cruore honorari, & affici superiorum animos existimatis,
 cur non eis & mulos, & elephantos mactatis, & asinos? cur
 non & canes, vrsos, & vulpes, & camelos, & beluas, & leo-
 nes? & quoniam volucres hostiarum quoque in numeris
 ponitis, cur non vulturios, aquilas, ciconias, immussulos,
 buteones, coruos, accipitres, noctuas? cumq; illis salaman-
 dras, natrices, viperas, solifugas? Nempe subest & his san-
 guis, & consimili ratione vitali agitantur spiritus. Quid in
 illis maioris est operis, aut solertia in his minus, ut ista non
 augeant,

augeant, superiorum illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his (inquit) deos par est honorare caelestes, quibus ipsi alimur, sustentamur: & viuimus, & quas nobis ad victum sui numinis tribuere benignitate dignati sunt. Sed & cuminum, nasturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, radices, cucurbitas, rutam, metam, ocimum, pulegium, porrumque, scetium, iidem tribuere dii vobis, esseque in vobis vestris alimoniarum in parte iusserunt. Quid ergo cessatis altaribus & hac dare, rebusque his omnibus cunilam superpergere bubulam, & acrimonias intermiscere ceparum. Ecce si vos canes (neesse est enim quaedam fingi, perspicui ut liquidi res possint) si inquam canes, & asini, si motacilla cum his simul, si hiruines garrulae, pariterque cum his porci sensu aliquo humanitatis accepto deos putarent atque existimarent vos esse: sacraque vobis intenderent honores ergo facerent non ex materiis aliis, aliisque de rebus, sed quibus ali moris est illis, & naturali appositione fulciri. Audire a vobis exposcimus, utrumne hunc honorem, an contumeliam potius esse indicaretis amplissimam: cum hiruines vobis muscas, motacilla cederent consecrarentque formiculas: cum altaribus vestris darent asini fenum, paleasque libarent: cum imponeret canes ossa, & humani stercoreis prolunem concremarent: cum ad ultimum porculi caenum vobis profunderent ex volutabris horrentibus, lutosis & voraginibus sumptum? Ita ergo non despu vestras inflammare dignitates, stercoreibusque vos accipi inter atroces computaretis iniurias? Sed taurorum corporibus honoratis vos deos, & aliorum animantium cadibus. & quid hoc ab illo differt, cum & ipsa si nondum, mox tamen futura sint stercorea, & exigui temporis contracta interiectione putrescant? Denique desinite supponere aris ignem, iam profecto cernitis viscera illa taurorum sacra, quibus honor a vobis autificatur deorum, feruiscere vermibus & fluctuare, vitiare & corrumpere statum coeli, & ex

odori

odoribus morbidis regiones consanciare vicinas: quam si vobis precipiant dii curam, vestram in valetudinem vertere: prandia inde, vel cenas solenni ex more conficere, longe fugiatis, execrati que odoris genus veniam poscatis a superis, facturosque vos eis nunquam talia sacra iuretis. Ita istud non ludere est, non consiteri, non pandere, quid sit deus nescire, nec cui potentia debeat nominis huius vis subdi, appellatioque supponi? Cibis nouis autificatis deos nidoribus cohonestatis, & succis: & quia vobis incunda, & grata sunt, ea que vos alunt, deos etiam creditis in eorum assuere voluptates, latratorum & canum ritu offissentias ponere, atque alludere, porrigentibus sapius? Et quoniam nobis in manibus hostiarum sermo versatur: quae causa, quae ratio est, ut cum dii immortales (sint enim & per nos licet quicumque esse creduntur) sint vnius sententiae, vel vnius debeant esse natura, generis, & qualitatis vnius, non omnibus omnes hostiis, sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus? Quae est enim causa (requiram ut eadem rursus) ut ille tauris deus, hedis alius honoretur, aut ouibus, hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis, hic virginibus bubulis, capris ille cornutis, hic sterilibus vacculis, at ille ingentibus scrofis, hic albutibus, ille atris, alter foeminei generis, alter vero animantibus masculinis? Si enim honoris & reuerentiae causa lactantur diis hostiae: quid refert, aut interest cuius animalis e capite luatur hoc debitum, cuius ira offensioque ponatur? An nunquid alterius alteri minus gratior & incendior sanguis est? alteri vero alterius voluptatem infundit, & gaudium? aut (ut fieri moris est) observationis alicuius, & religionis metu, ille caprina abstinet se carne, porcinum alius execratur attactum, huic ouilla foetu lenta sunt viscera: ac ne stomachum fatiget inualidum, hic bubulam duritiem vitat, & lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, sumit? Sed erras, inquit, & laberis: nam diis foeminis foeminas, mares

maria

marib. hostias immolare abstrusa & inter. or ratio est, vulgus a cognitione dimota. Nō inquirō, nō exigo, quid sacrorū precipiat, vel quid contineant leges, sed si iusserit ratio, atq; obtinuerit veritas, differentiam generum nullā in dijs esse, neq; ullis sexibus eos esse discretos: nōne solui necesse est? nōne rationes has omnes ē stultissimis creditas opinationibus comprobari, inueniri? Sapientium virorum non aduocabo sententias, qui risum nequeunt continere, cū discrimina sexuum dijs audiunt immortalibus attributa. vnoquoque ab hominum quero: an ipse apud se credat, sibi que ipse persuaadat, distictum esse deorum genus, mares, ac fœminas hos esse, & ad considerandos fœtus convenientium membrorum dispositione formatos? Sed si sexibus sexus pares, id est fœminas fœminis, mares autem hostias dijs maribus immolari sacrificiorum iura prescribunt, quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis atras conueniat, nigerrimaq; mactari? Quia superis dijs, inquit, atque hominum dexteritate pollentibus, color letus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At verò dijs lenis, sedesq; habitantibus inferas, color furuus est gravior, & tristibus suffectus ē fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio, inferorum penitus cassum esse nomen & vacuum, neque vlla sub terris regna esse domiciliaq; Plutonia, opinionem necesse est id quoque frustrari. quam super atris pecudibus habetis, diuinisq; subterreis. Quod si inferi nulli sunt, deos etiam manium necesse est esse nullos. Fieri enim quī potest, ut cū loca sint nulla, eorum, quæ non sunt, ulli perhibeantur esse cultores? Sed assentiamur (ut vultis) & esse inferos, & esse manes, & habitare nescio quos in his deos hominibus minus faustos, & tristioribus prepositos rebus, & quæ causa, quæ ratio est, ut atræ his hostiæ, nigerrimiq; admoueantur colores? quia nigra nigris conueniunt, & tristitia consimilibus grata sunt. Quid ergo? non videtis (ut vobiscum & nos stolidè, similiterq; ludamus) albas esse hostiarum carnes, ossa

ossa, dentes, pinguitias, omenta cum cerebris, mollesq; in ossibus medullas? Sed vellera nigra sunt, nigraq; animalium setæ. Solas ergo immolate dijs lanas, vultsq; ex hostijs setulas, relinquit infelicissimas pecudes spoliatas licet, ac tonfas cali animam ducere, & pastibus innocentissimas incubare. Quod si grata numinibus inferis ea, quæ sunt nigra, furniq; existimatis coloris: cur non omnia cetera, quæ illorum inferre sacrificiis moris est, sint nigra, & fumigata, tetraq; & colorata curatis? Inficite thura, si dantur: salvas fruges, atque vniuersa libamina, lacti, oleo, sanguini, hic ponat ut purpureum colorem, illa ut sint lurida, fuliginē infundite cum fauillis. Quod si vobis religio nulla est alba quadam ferre, & suos retinentia candores: ipsi vestras religiones rationesq; dissoluitis, cū sacrorum in opere nihil vnum, perpetuumq; seruatis: Sed & illud hoc loco consentaneum est ex vobis addiscere. Si caput cadatur Ioui, quem patri solenne est Libero, Mercurioq; mactari: aut bos si sterilis Vnxiæ, quam Proserpina tribuitis, quo ritu, atque obseruatione precipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum, scelerisue contractum: cū nihil intersit obsequii, cuius animalis ē capite honorarium istud debitum compleatur? Confundi hæc, inquit, fas non est, nec piaculi parui est officia rituum, procurationemq; miscere. Causam oro ediffere. Quia generis certi hostias certis ius est consecrare numinibus, certaq; & supplicamēta præstari. Et quæ iterum causa est, ut generis certi hostias certis ius sit consecrare numinibus, certaq; & supplicamenta præstari? & hoc enim ius ipsum debet habere suam causam, certisq; ab rationibus exoriri, duci, antiquitatem, cōsuetudinemq; dicturus es. hominum mihi scita pronuncias, & cæci animalis inuenta. Ego autē cū postulo causam mihi depromi, audire desidero, aut calo aliquid lapsum, aut quod magis res pascit, quid applicitum Iuppiter ad tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero?

Libero? Aut natura qua capri est, ut his rursus accommodanda, Iouialibus conueniens sacrificiis non sit? Animalium facta est inter deos diuisio, transactionis alicuius pactione conuenit, ut ille contineret ab huius se hostia? hic ut usurpare desineret alieni sanguinis iura? an, ut zelotypi pusiones, communicare gustatum suarum pecudum nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diuersissimi fama est, quae habentur his esui, aliarum eadem reiciuntur ab victibus? Ergo si haec cassa sunt, nec rationis alicuius habentia firmitatem, sacrificiorum & ipsa inanis est ratio. Etenim qui pote est habere idoneam id, quod sequitur, causam, cum ipsum illud primum, à quo desluit secundum, inanissimum esse reperiatur & vacuū, & nulla soliditate firmatum? Telluri (inquiunt) 9 marri scrofa ingens immolatur foeta, at Minervae virgini virgo caditur vitula, nullis unquam stimulis, nullius operis excitata conatu. Atquin nos arbitramur nec virginem virgini oportuisse mactari, ne virginitas violaretur in pendente, qua dea plurimum pollet: nec Telluri gravidas atque foetas ob honorem fecunditatis ipsius, quam cuncti experimus & optamus inextinguibili semper fecunditate procedere. Nam si, quia virgo Tritonia est, ideo ei conuenit 10 virgines hostias immolari: & quod Tellus est mater consimiliter gravidis accipienda est scrofis: ergo & musicis Apollo, quod musicus: & quod medicus Aesculapius, medicis: & quod faber Vulcanus est, fabris: & quod Mercurius eloquens eloquentibus debet disertissimis, mactari. Quod si dicere istud insanum est, aut (ut mediocriter pronunciem) brutum: multo illud maioris amentiae est, foetas ingulare Telluri, quod sit foetibus grauior: Minervae castas & virgines, quia sit pura virginitatis intacta. Nam quod dici à vobis accipimus, esse quosdam ex diis bonos, alios autem malos, & ad nocendi libidinem promptiores: illis, ut pro- 11 sint, his vero ne noceant sacrorum solennia ministrari: quamnam istud ratione dicatur, intelligere confitemur non posse.

nam

nam deos benignissimos dicere, lenesque, habere naturas, & sanctum, & religiosum, & verum est: malos autem, & leuos nequaquam sumendum est auribus: ideo quoniam diuina illa vis ab nocendi procul est dimota & disincta natura. Quicquid autem pote est causam calamitatis inferre: quid sit primum videndum est, & ab dei nomine longissima debet differitate seponi. Itaque ut vobis commodemus assensum, dextrarum, sinistrarumque rerum deos esse fautores: ulla nec sic ratio est cur alios alliciatis ad prospera, alios vero, ne noceant, sacrificiis commulceatis & premiis. Primum quod dii boni male non queunt facere, etiam si nullo fuerint honore mactati: quicquid enim mite est, placidumque natura, ab nocendi procul est usu, & cogitatione discretum: malus vero comprimere suam ferociam nescit, quamuis gregibus mille, & mille alliciatur altaribus: neque enim in dulcedinem vertere amaritudo se potest: aut ariditas in humorem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuiusque contrarium est, id quod sibi contrarium est, in suam sumere, atque immutare naturam. ut si manu viperam mulceas, venenato blandiaris aut scorpio: petat illa te morsu, hic contactus aculeum figat: nihilque illa proficit allusio, cum ad nocendum res amba non stimulis exagitantur irarum, sed quadam proprietate natura. Ita nihil prodest promereri velle per hostias deos leuos, cum siue illud feceris, siue contra non feceris, agant suam naturam, & ad ea quae facti sunt, ingenitis legibus & quadam necessitate ducantur. Quid quod isto modo utrique dii desinunt esse suis in viribus, & suis in qualitatibus permanere. Nam si bonis ut prosint, res diuina conficitur, aliis autem ne noceant, iisdem rationibus supplicatur: sequitur ut intelligi debeat, nihil dexteros profuturos, nulla si acceperint munera, fierique ex hoc malos: malos autem si acceperint, nocendi posituros mentem, fierique ex hoc bonos: atque ita perducitur res eo, ut neque hi dexteri, neque illi sint leui: aut

aut (quod fieri nō potest) utrique ipsi sint dexteri, & utri-
que iterum leui. Esto, concedatur infelicissimas pecudes
non sine aliquo religionis officio diuorum apud templa
maclari, & quod ex usu consuetudinis factum est, rationis
aliquius causam aliquam continere: sed si magnificum vi-
detur, atque amplū, iugulare dys tauros, si illibata, si solida
cōcremari animantium viscera, quid sibi reliqua hec vo-
lunt magorū coherentia disciplinis, quæ in sacrorum recon-
ditis legibus pontificalia restituere mysteria, & rebus in-
seruere diuinis? Quid, inquam, sibi hec volunt, apexabo,
isicia, silicernia, longano? quæ sunt nomina, & farciminum
genera, hirquino alia sanguine, comminutis alia inculcata
pulmonib. Quid tuceta? Quid nenie? quid offa? nō vulgi,
sed quibus est nomen appellatioq; penite: ex quibus quod
primū est, in exiguas aruina est miculas, & ilia minutim
insecta de more: quod in secundo situm est intestini est por-
rectio, per quam proluuiis editur, succis perexiccata vita-
libus. offa autem penita est, cum particula visceris cauda
pecoris amputata: quid polimina? quid omenta? quid pla-
seæ? siue (ut quidā cognomināt) plasea? ex quib. est nomen
omenti pars quedam quo receptacula vētrium circūreti-
ta finiuntur. Bonis cauda est plasea, siligine, & sanguine
delibuta. Polimina porro sunt ea, quæ nos proles verecun-
dius dicimus: à vulgaribus autem assolent cognomine te-
stis nuncupari. Quid sit illa, quid frumē, quid africia, quid
gratilla, catumeum, conspoliū, cubula? ex quibus duo, quæ
prima sunt, pultiū nomina, sed genere & qualitate diuersa.
Series verò, quæ sequitur, liborum significantias continet:
& ipsi enim non est una eademq; formatio. nō enim placet
carnem strebulam nominare, quæ taurorum è coxendicibus
demitur, pulpamenta non assa, quæ in veribus exta sunt,
animata prius & torrefacta carbonibus: non salsamina
denique, quæ sunt vna commixtio quadrimis copulata de
frugibus. Non similiter fendicas, quæ & ipse sunt dira,
quæ

quas plebis oratio illa solet, cum eloquitur, nuncupare:
non ratione eadem crumnas, quæ sunt prima in gurgulio-
nibus capita, quæ deicere cibos & referre natura est ru-
minatoribus vitulis. Non magmenta, non augmina, non
mille species, vel amen sanguinum, vel fitillarum, quibus
nomina indidistis obscura, vulgōque ut essent angustiora
fecistis. Si enim quæcunque ab hominibus fiunt, maximè-
que in re sacra, debent habere suas causas, nec sine ratione
est quicquam in negocijs omnibus, atque in omni admini-
stratione faciendum, ediffertate nobis, & dicite, quæ sit
causa, quæ ratio, ut hæc etiam dys dentur, sacrisq; ado-
leantur altaribus? In hoc enim diutius loco huic causæ vel
maximè necessario immoramur, insistimus, inheremus,
cupientes addiscere quid cum pultibus deo sit, quid cum li-
bis, quid diuersis cum fratribus, cōfectionis iure multiplici
atque impensarum varietate conditis? Opiparis numina
cenis afficiuntur, aut prandiis, ut innumeras conueniat
excogitare his dapes? auerfionibus stomachorum laborant?
& ad expellenda fastidia saporum varietas queritur, ut
modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo & se-
micruda? Quod si omnes has partes, quas præcias dicitis,
accipere dii amant, suntq; illis gratiæ, vel voluptatis ali-
cuius vel dulcedinis sensū, quid intercedit, quid prohibet,
ut non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis?
Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ru-
ma, cauda, & plasea separatim, isitum solum, omentum
solum, augmentorum adyciat in causam? Pulmentorum
varietatibus afficiuntur dii celites, ut fieri mos est post cœ-
narum ditium & locupletium saginas, frustilla hæc paruu-
la pro suauibus mateolis sumunt, non quibus famen sedent,
sed ut palatis admoveant ocium, seque ipsos plena appe-
ritu voracitatis instigent? O deorū magnitudo mirabilis:
ō nullis hominum comprehensa, nullis intellecta naturis:
siquidem ut profint, testiculis pecudum redimuntur, &
P rumis,

19 rumis, neque prius iras, atque animos ponunt, nisi sibi ado-
 20 leri paratas conspexerint nautas, offasq; penitas. Sequitur
 et de thure, deg, mero aliquid sine ulla nimietate dicamus.
 Copulata enim, & mixta sunt carimoniarum & hac ge-
 nera, cultumq; adhibetur in plurimum. Ac primum illud
 21 à vobis isto ipso querimus percontamurque de thure: unde
 aut quo tempore nosse illud aut scire potuistis, ut merito
 existimetis aut esse dys dandum, aut eorum acceptissimum
 voluntati. Nouella enim propemodum res est, neque an-
 norum inexplicabilis series, ex quo eius notitia profluxit in
 has partes, & delubris meruit interesse diuinis. Nam ne-
 que temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur,
 heroicis, quidnam esset thus scitum est, scriptoribus ut
 comprobatur à priscis, quorum in libris posita nulla eius
 mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis
 Hetruria opinionem eius nouit aut famam, sacellorum ut
 indicant ritus: neque quadringentis annis, quibus Albani
 res viguit, in usum cuiquam venit, sacra cum res fieret:
 neque ipse Romulus, aut regionibus artifex in comminif-
 cendis Numa, aut esse scituit aut nasci: ut pium far mon-
 strat quo peragi mos fuit sacrificiorum solennium munia.
 Unde igitur coepta est usurpatio eius assumi: aut in anti-
 quam & veterem consuetudinem qua nam irrui nonuitas,
 ut quod tempestatibus tantis necessarium non fuit, locum
 sumeret in carimoniis primum? Nam si sine thure religio-
 nis officium claudicat, necessariâque vis eius est, qua pro-
 pitios faciat, mitesque hominibus cœlites: peccatum est ab
 antiquis, quinimmo piaculis plena vita omnis illorum
 fuit: qui quod maxime cōueniens deorum fuerat voluptati,
 per incuriam neglexere libare. Sin autem temporibus
 priscis, neque homines, neque dii huius thuris expetiuere
 materiam, comprobatur & hodie frustra illud, inani-
 tēque præstari, quod neque antiquitas necessarium cre-
 didit, & sine ullis nouitas rationibus appetiuit. Denique
 ut

ut illam semper regulam definitionemque teneamus, qua
 demonstratum & fixum est, quicquid fiat ab homine, ha-
 bere oportere suas causas, & in ista quoque retinebimus
 parte, ut requiramus ex vobis quæ sit causa, quæ ratio, ut
 ante ipse numinum signa, thura inyciantur altaribus, &
 ex eorum incendio familiaria fieri existimentur & mitia:
 quid ex huiusmodi facto acquiritur his rei, aut eorum ad
 animos quid accidit, ut merito indicemus rectè ista depen-
 di, & non frustra atque inaniter concremari? Ut enim vos
 debetis ostendere cur thura diis detis, sic & deos sequi-
 tur ut debeatis expromere habere aliquam causam, cur ea
 non respuant, quinimmo cur ea tam familiariter concupi-
 scant. Honoramus (inquiet aliquis fortasse) his deos. Sed
 nos non vestrum, sed numinum requirimus sensum: nec
 quid fiat à vobis, sed pendatur ab his quanti, quod in præ-
 mium datur fauoris, interrogamus. Sed tamen o pietas
 quantus iste est honor, aut qualis: qui ex ignis odore con-
 ficitur, & resina ex arboris comparatur? Nam ne forte
 ignoretis quid, aut unde sit thus istud: viscum est ex cor-
 ticibus profluens, ita ut ex amygdalo, cera, lachrymabili
 destillatione coalescens. Hoccine ergo superas honorat &
 auctificat dignitates, aut offensa si aliquando contracta
 est, thuris vapore dissoluitur, & temperata indignatione
 sopitur? Quid ergo cessatis cuiuslibet arboris viscum, sine
 vlla passim differitate comburere? Nam si honorantur
 hoc numina, nec indigne sustinent pantheicas sibi arde-
 re resinulas, quid interest, unde sumus altaribus conficia-
 tur in sanctis: vel ex visci quo genere nubes suffitionis ex-
 astuent? At nunquid aliquis dicet, iccirco superis thus
 dari, quod odoratus habeat suauis, & narium commul-
 ceat sensum? reliqua vero sint aspera, & ob causam offen-
 sionis exclusa? Habet enim dii nares, quibus ducant æreos
 spiritus, accipiunt auras, & remittunt: ut penetrare illos
 possint nidorum differentium qualitates? Quod si damus.

ut fiat, mortalitatis eos adiungimus legi, & excludimus divinitatis à finibus. Quicquid enim spirat & reciprocus halitus auris commeabilibus ducit, id necesse est esse mortale, quia cæli sustineatur è pastu. Quicquid autem cæli sustinetur è pastu, si recursus abstuleris, quibus alternatio redditur abstrahiturq; vitalis, oblidi eius necesse est animam, & rationem subruui atque interire viuendi. Ergo si & dii spirant, odoremq; ad se attrahunt auris comitantibus inuolutum, non est ab re dicere & alienis eos suffitionibus viuere, & interclusis posse spirantibus interire. Et unde nonissimè scitis, an si odorum suauitate capiuntur, eadem sint eis iucunda quæ vobis, & parili sensu vestras mulceant afficiantq; naturas? Nonne fieri pote est, ut quæ vobis afferunt voluptatem, contra illis aspera videantur & tristitia? Cum enim deorum sint sententia dispares, substantiaq; non vna, quibus effici rationibus potest, ut quod qualitate diuersum est, vnum sentiat accipiatq; contactum? An non quotidie cernimus & inter animantia terris orta, esse alijs eadem vel amara vel dulcia: mortifera his esse, quæ illis nata in perniciem non sunt? ut quæ illos mulceant odoribus latis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent? Sed hoc ut fiat, & accidat, non in rebus est causa, quæ simul esse mortifera, simul salutare, simul dulces nequeunt, simulq; amara consistere: sed, ut quisque est factus, ad extrinsecus rei venientis attactum ita afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulsionebus natam, sed ex sui sensus contagique natura. Verum omnis hac ratio longe est ab diis sita, nec exigui limitis interiectione discreta. Nam si verum est (ut ab sapientibus creditur) incorporeales hos esse, neque oliditatis alicuius eminentia subleuari, inanis apud hos odor est, nec sensibiliter commouere aura eos potis est nidoris alicuius: non si mille in pondera masculi thuris incendas, celumq; hoc totum redundantium vaporum nebulositate cludatur. Quod enim non

habet robur & substantiam corporalem, contrectari à substantia non potest corporali: odor autem corpus est, tactis sicut naribus indicatur, à deo ergo sentiri ratione non potest vlla, qui caret re corporis, atque omni sensu & cogitatione priuatus est. Merum thuris est socum, quod explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensationi. Si enim ratio cur fiat non ostendetur, nec habebit expositam sui causam, non iam istud errori obijciendum est ludicro, sed (ut dicatur expressius) insanie, dementia, cecitati. Ut enim iam sæpius dictum est, debet omne quod geritur, causam sui habere perspicuam, nec caliginis alicuius obscuritate contextam. Si ergo fuditis factio, aperite, monstrate, liquor iste cur detur, id est vinum superfundatur altaribus. Nunquid enim numinum corpora sitim sentiunt aridam, & eorum necesse est siccitates humore aliquo temperari? Nunquid nobis ut mortalibus mos est, cænis intermiscere potiones, pari etiam more post solitos victus liborum, & pultium, hostiarumque casarum, quo putrescat facilius & percoquatur cibus, frequentissimo irrigant accipiuntque se vino? Date quæso immortalibus diis bibant, scyphos, brias, pateras, sympiniæque depromite: & quoniam tauris pinguibusq; se dapibus, atque opimis inferciunt escis: ne quod in stomachi tramite male transuoratum substituerit viscus: succurrite, properate, Ioui optimo maximo merum, ne præsocetur, date: cupit eructare, nec potis est: ac ni illa labatur, & dissoluatur obstructio, periculum maximum est, ne obliuis interrumpatur spiritus, & viduatum remaneat sine suis administratoribus celum. Sed frustra, inquit, inequitas nobis: non enim nos superis ob eas profundimus merum causas, tanquam illos existimamus aut sitire, aut bibere, aut suauitatis eius affectione letari. Honoris eis ergo datur, quo fiat illorum elatio, amplior, angustiorq; sublimitas, altaria super ipsa libamus, & venerabiles cinissas carbonib. excitamus extinctis.

Et quæ gravior infligi contumelia diis potest, quam si eos credas accepto mero propitios fieri: aut honorem existimes habitum his magnam, si modo vini exigui rorem super vinidam ieceris atque instillaueris prunam? Non nobis est sermo cum hominibus rationis expertibus, neque quibus non sit communis intelligentia veritas: inest & vobis sapientia, inest sensus, verumque nos dicere apud vos ipsi interiore iudicio scitis. Sed quid facere possumus considerare nolentibus penitus res ipsas, secumque ipsos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis, non quod fieri oportere cõfiditis: nimirum quia apud vos plus valet nullam habens consuetudo rationem, quam rerum inspecta natura veritatis examinatione ponderata. Quid est enim deo cum vino, aut in eius materia vis qualis, aut quanta est, quod cum effusum fuerit, sublimitas eius augeat, & honorata existimetur auctoritas? Quid inquam deo cum vino est, Veneris re proxima, nervos omnium debilitante virtutum, verecundia, pudoris, & castitatis inimica? quod in insanias, & furores mentes sapius precipitavit excitas, ipsosque illos deos maledictis compulit exauctorare dementibus, Itane istud non nefas, & plenum sacrilegij crimen est; honori hoc dare, quod si tu id audius sumpseris, quid facias, nescias: quid loquaris, ignores: ad extremum temulenti, luxuriosi, & perditum, cõvitiū, infamiāque merearis? Operæ precium est etiam verba ipsa depromere, quibus, cum vinum datur, uti, ac supplicare consuetudo est. Mactus hoc vino inferio esto. Inferio, inquit Trebatiū, verbum ea causa est additum, eaque ratione profertur: ne vinum omne omnino, quod in cellis, atque apothecis est conditum, ex quibus illud quod effunditur promptum est, esse sacrum incipiat, & ex vasis eripiat humanis. Addito ergo hoc verbo, solum erit, quod inferetur, sacrum, nec religione obligabitur ceterum. Qualis ergo hic honor est, in quo imponitur quasi lex deo ne plus querat quam datum est? aut cuius ipse est aniditatis

26

deus,

deus, qui nisi verbi fuerit præscriptio submotus, cupiditatem suam protendat ulterius, & apothecis suis supplicem priuet? Mactus hoc vino inferio esto: iniuria est ista, non honor. quid enim si diuus amplius hoc volet, neque erit contentus illato? nonne insigniter dicendum est ledi, qui honorem accipere cum conditione cogatur? Nam si exceptione non addita, sacrum necesse est fieri omne omnino quod in cellis est vinum, manifestum est & deo contumeliam fieri, cui modus constituatur inuito: & vos ipsos in re sacra carimoniarum officia violare, qui non tantum tribuitis vini, quantum deum videtis sibi velle prestari. Mactus hoc vino inferio esto: quid est aliud quam dicere, tantum esto mactus, quantum volo: tantum amplificatus, quantum iubeo: tantum honoris assumito, quantum te habere decerno, & verborum circumscriptione desinio. O deorum sublimitas prepotens, quam venerari, quam colere officijs omnibus ceremonialibus debeas: cui legem venerator imponit, quam cum pactionibus adorat & formulis: quæ per vini formidinem verbi ab immodicis vini cupiditatibus arcetur. Sed sit, ut vultis, honor in vino, sit in thure, immolatione & cadibus hostiarum ira numinum offensionesque placentur. Etiam diis sertis, coronis afficiuntur, & floribus? Etiamne aris tinnitibus, & quassationibus cymbalorum? Etiamne tympanis? etiamne symphonijs? quid efficiunt crepitus scabillorum? ut cum eos audierint numina, honorifice secum existiment actum, & feruentes animos irarum oblivione deponant? An nunquid ut parvuli pusiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterreantur auditis: eadem ratione, & omnipotentia numina tibiarum stridore mulcentur, & ad numerum cymbalorum mollita indignatione flaccescunt? Quid sibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiā vocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad vigilias debeant? quid domuitiones illæ, quibus bene ut valeant, auspiciabili salutatione mandatis? Somni enim

P 4

quiete

27

quiete solvuntur, occupariq; ut hoc possint lenes audiendae sunt nenia? Lauatio, inquit, deum matris est hodie. Sordescunt enim diui, & ad sordes eluendas lauantibus aquis opus atque adiuncta antiqua cineris fritione. Iouis epulum cras est. Iuppiter enim cenat, magnisq; implendus est dapibus, iamdudum inedia gestiens, & anniverſaria interiectione ieiunus. Aesculapj geritur, celebraturq; vindemia. colunt enim dij vineas, & ab suasionibus contracti exprimunt vindemiatoribus vinum. Lectisternium Cereris erit Idibus proximis. habent enim dij lectos, atque, ut stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impressio. Telluris natalis est. dij enim ex vteris prodeunt, & habent dies letos, quibus eis ascriptum est auram usurpare vitalem. Ludi vero, quos facitis, quibus Florilibus, & Megalensibus nomen est, ceterique omnes alij, quos esse sacros voluistis, & religionum inter officia deputari: quam rationem habent, quam causam, ut institui, condique debuerint, & ex numinum appellatione signari? Honorantur, inquit, his dij, & si quas ab hominibus continent offensionum memorias illatas, abijciunt, excludunt, redduntq; se nobis redintegrata familiaritate fautores. Et quae causa est rursus, ut tranquilli, placidi efficiantur, & mites: inepta si res fiant, & ab hominibus ociosis multitudine spectante ludatur? Ponit animos Iuppiter, si Amphitryo fuerit actus pronuntiatusq; Plautinus? aut si Europa, si Leda, Ganymedes fuerit saltatus, aut Danae, motum compeſcit irarum? Tranquillior, lenior, mater magna efficitur, si Atydis conspexerit priscam reficari ab histrionibus fabulam? obliterabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestu agere viderit saltatoris in motibus pantomimae? indignatio relaeſcet Alcide, si tragœdia Sophoclis, cui Trachinia nomen est, Euripidis aut Hercules actitetur? Existimatur tractari se honorifice Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi, & migratum ab lupanaribus

in Theatra? Itane istud non est deorum imminuere dignitatem, dicare & consecrare turpissimas res eis, quas censor animus respuat, & quarum actores inhonestos esse ius vestrum, & inter capita computari iudicavit infamia? Minimis nimirum dij gaudent, & illa vis praestans, neque ullis hominum comprehensa naturis, libentissime commodat audiendis his aures. quorum symplegmatis plurimis intermixtos se esse, derisionis in materiam norunt: delectantur ut res est, stupidorum capitibus rasis, salpicatarum sonitu, atq; plausu, factis & dictis turpibus, fascinorum ingentium rubore. Iam vero si viderint in foemineas mollitudines enervantes se viros, vociferari hos frustra, sine causa alios cursitare, amicitiarum fide salva contundere se alios, & crudis mutilare se castibus, certare hos spiritu, buccas veto distendere, votisq; inanibus coecrepare, manus ad caelum tollunt, rebus admirabilibus moti profiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. Hae si diis immortalibus obliuionem afferunt simultatum, si ex comœdiis, atellanis, mimis, ducunt letissimas voluptates, quid moramini, quid cessatis, quin & ipsos dicatis deos ludere, lasciuire, saltare, obscenas compingere cantiones, & clunibus fluctuare crispatis? Quid enim differt, aut interest, faciantne haec ipsi, an ab aliis fieri in amoribus atque in deliciis ducant? Unde igitur fluxi, vel ex quibus enata est causis opinionum haec prauitas? Ex eo scilicet maxime, quod nequeunt homines, quidnam sit deus scire, quidnam sit vis eius, natura, substantia, qualitas utrumne habeat formam, an nulla sit corporis circumscriptione finitus, agat aliquid, an non agat, vigilante perpetuo, an aliquando solvatur in somnos: currat, sedeat, ambulet, an ab huiusmodi motibus, & cessione sit liber: Haec omnia (ut dixi) nequeunt scire, neque ratione aliqua peruidere, in eas sunt opinionationes lapsi, ut deos ex se fingerent, & qualis sibi natura est, & illis talem darent actionum rerum voluntatumq; naturam. Quod si ani-

mal cernerent nullius esse se precij, nec inter formiculam plurimum seseq. esse discriminis, profecto desinerent arbitrari quicquam se habere commune cum superis, & intra suos fines humilitatis suae modestiam continerent. Nunc vero quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nares, ceterasq. se alias membrorum gerere ac viscerum portiones, & deos existimant eadem ratione formatos, habitumq. illos suum compagine in corporea continere: & quia gaudere, letari, moestosq. se fieri tristioribus conspiciunt causis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus latis animorum contractione conducere: affici se ludis, putant & coelitem mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis se voluptas est lauacrorum refouere caldioribus, & superis ducunt lauationum esse munditias gratas. Vindemiamus nos homines, & deos rentur, & credunt suas ducere atque agitare vindemias: dies nobis natalitij sunt, & potentias coelites dies autumant habere natales. Quod si possent ascribere valetudines, aegritudines, & corporales diis morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos, atque enterocelicos dicere, eo quod ipsi, & lienosi, & lippi sunt saepe, & ingentium herniarum magnitudine ponderosissimi. Age nunc summam, quoniam sermo prolatus est, & perductus in haec loca, singulorum partium oppositionibus comparemus, utrumne vos melius rebus de superis sentiat, an potius nos multo & honoratius opinemur & rectius, quodq. rei diuina suam praestet, atque attribuat dignitatem. Ac primum vos deos, quos in rerum natura vel arbitramini esse, vel creditis, quorumq. in templis omnibus simulachra constituitis, & formas, profiteamini esse natos, & ex masculorum & feminarumq. seminibus conuentionum progenitos lege. At vero nos contra, si modo dii certi sunt, habentq. huius nominis auctoritatem, potentiam, dignitatem, aut ingenitos esse censemus (hoc enim religiosum est credere) aut si habet natiuitatis exordium, Dei summi est scire, quibus

quibus eos rationibus fecerit, aut secula quanta sint, ex quibus eis attribuit perpetuitatem sui numinis inchoare. Vos habere sexus deos, aliosq. ex his mares, foeminini generis alios esse censetis, nos potentias coelites discretas esse sexibus abnegamus: quoniam discrimen huiusmodi terrenis animantibus datum est: quas coire, quas generare auctor voluit rerum, substituendis per libidinem prohibuit. Vos hominum similitudinem gerere, & mortalium vultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab his longe, quoniam forma mortalis est corporis: & si forte est vultus, comprehendere neminem posse indubitabili asseneratione iuramus. A vobis artificia singuli opificum more habere perhibentur: ridemus cum audimus nos ista: quoniam diis artes necessarias ducimus arbitramurque non esse eas, constat & liquidum est paupertatis ad subsidium comparatas. Discordiarum alios ex his vos, alios dicitis qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios vero qui praesint bellis, & sanguinis effusione latentur: at vero nos contra ab ingeniis numinum iudicamus esse disuncta, aut si sunt qui haec mala miserrimis inferant subiciantque mortalibus, ab eorum contendimus procul esse natura, nec sub huius nominis predicatione ponendos. Irasci & perturbari vos numina, ceterisque animorum affectibus mancipata esse atque obnoxia indicatis. Nos huiusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generum, & mortalitatis obeuntibus functiones. Vos pecorum sanguine, vos cadibus, & maculationibus hostiarum gaudere, letari, & in gratiam cum hominibus remini offensionibus redire sospitis. Nos amorem sanguinis nullum esse in coelitis ducimus: nec esse tam duros, ut miseriorum animantium cede saturatas abiciant iras. Vos mero, vos thure, honorem arbitramini diis addi, & eorum augescere dignitates. Nos monstrum, & prodigium indicamus: quod quisquam hominum credit aut

augustior fieri deum fumo, aut ex roribus exiguis vi-
 ri, ipsum sibi ab hominibus ducere satis sancte, atque ho-
 norifice supplicatum. Vos aris tinnitibus, & tiliarum so-
 nis, vos equorum curriculis, & theatralibus ludis persua-
 sum habetis deos delectari, & affici, irasq; aliquando con-
 ceptas eorum satisfatione molliri. Nos inconueniens duci-
 mus, quinimmo incredibile indicamus eos, qui gradibus
 mille genus omne virtutum perfectionis transferunt summi-
 tate, in voluptatibus habere atque in deliciis esse res eas,
 35 quas homo sapiens rideat, & que non aliis videantur con-
 tinere aliquid gratiae, quam infantibus paruulis, & truiua-
 liter & populariter institutis. Hac cum ita se habeant,
 cumq; sit opinionum tanta nostrarum, uestrarumq; diuer-
 sitas, ubi aut nos impij, aut vos pi: cum ex partium sensi-
 bus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari? Non
 enim simulachrum qui sibi aliquod conficit, quod pro deo
 veneretur: aut qui pecus trucidat innoxium sacrisq; incen-
 dit altaribus, is habendus est rebus deditus esse diuinis.
 Opinio religionem facit, & recta de diis mens: ut nihil eos
 existimes contra decus praesumpta sublimitatis appetere.
 Cum enim cuncta, quae his dantur, sub oculis hic nostris vi-
 deamus absumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum est
 peruenire, nisi opiniones diis dignas & eorum conuenientissi-
 mas nomini? Hac sunt dona certissima, sacrificia hac vera:
 nam pulcra, thura cum carnibus, rapacium alimenta
 sunt ignium, & parentalibus coniunctissima mortuorum.
 Si dii immortales nequeunt, inquit, irasci, neque ullis ani-
 morum affectibus eorum quatitur concutiturq; natura,
 quid historia sibi volunt, quid annales, quorum in conscrip-
 tionibus legimus nonnullis offensionibus deos motos, pesti-
 lentias, sterilitates, ac frugum inopias, aliaq; intulisse ciui-
 tatibus, nationibusq; discrimina: eosq; rursus sacrorum sa-
 tisfactione placatos, indignationum posuisse seruo-
 res, & in habitum latiore statum celi, tempestate mutasse? Quid
 terra

terrarum fremitus, quid motus, quos esse accepimus factos,
 quod essent acti per indigentiam ludi, nec ad suam for-
 mam, conditionemq; curati? instauratis his tamen, & cu-
 riosa obseruatione repetitis, superiorum conuenisse terro-
 res, & ad hominum curam, familiaritatemq; reuocatos.
 Quoties vatum iussis, haruspicumq; responsis, postquam
 diuina res facta est, & ex gentibus transmarinis acciti dij
 quidam delubraq; his facta, & in altioribus colūnis signa
 quadam & simulachra sunt constituta: & imminentium
 auersi sunt periculorum metus, & grauissimi hostes pulsi,
 & amplificata res publica est, & victoriarum frequentibus
 gaudiis, & prouinciarum possessione complurium? quod utiq;
 non fieret, si sacrificia, si ludos, ceterosq; aspernarentur dij
 cultus: neque se honorari eorum procurationibus ducerent.
 Si ergo his datis calor omnis numinum, indignatioq; frige-
 scunt, vertunturq; in prospera ea, quae videbantur asferre
 terrores, manifestum est hac omnia non sine coelitus fieri
 voluntate, & quod ea tribuantur, a nobis inaniter & cum
 tota imperitia reprehendi. Ventum est ergo dum loquimur
 ad ipsum articulum causae, ventum rei ad cardinem, ven-
 tum veram atque ad iunctissimam quaestionem: in quam
 conuenit, ut debeamus inspicere, formidine superstitionis
 amota, & gratificatione deposita, utrumne hi dij sint, quos
 seuire asseratis offensos, reddiq; sacrificiis mites: an sint
 longe aliud, & ab huius vi debeant, & nominis, & potentiae
 segregari. Non enim imus inficias, in annualium scriptis con-
 tineri hac omnia, quae sunt a vobis in oppositione prolata:
 nam & ipsi pro modulo, ingeniq; pro captu, & legimus, &
 esse positum scimus, ludis quodam ipsis Circensibus, qui Ioni
 maximo fierent, patrem familias quendam, antequam in-
 ciperent res agi, seruum pessime meritum per circi aream
 mediam transduxisse casum virgis, & ex more multasse
 post patibili poenam. Ludis deinde iam terminatis, profligatisq;
 36 curriculis, non multi post temporis spacium ciuita-
 tem

tem occipisse pestilentia vastari. Cumq; dies adderet ma-
lū malo grauius, caternatim & populus interiret: rusti-
culo cuida sorte humilitatis obscuro Iouem per insomnium
dixisse, uti ad consules suaderet præsulem sibi displicuisse,
monstraret posse melius fieri ciuitati, si ludis sua religio
redderetur, & ex integro rursus curiosa obseruatione pro-
cederent. Quod cum ille facere minime curasset, vel quod
esse vanum suspicaretur insomnium, nullamq; habiturum
apud audituros fidē: vel quod ingente humilitatis memor
potestatis tanta fugeret & formidaret accessum: contatori
redditum inimicum Iouem, filiorum obitus irrogauisse pro
pœna. Mox cum & ipsi proprium minaretur interitum, ut
præsulis pergeret nuntius improbatū: obcūdi formidine ter-
ritatum, cum iam & ipse contactus pestilentia flagraret
incendio, de sententia propinquorum perlatum ad curiam
patrum, insomniūq; exposita visione, flāmas euoluuisse con-
tagi. Ludorum deinde instauracione decreta, & spectacu-
lis adhibitam grauem curam, & priorem populo redditam
sanitatem. Sed neque illud aequē nos negabimus scire, tem-
poribus quondam ciuitatis & reipublice duris, vel qua-
lues infesta faciebat continua populum contagio consiciens:
vel quā hostes validi, & ad periculum libertatis auferen-
da praeliorum prosperitate iam proximi: iussis, & monitis
vatum, transmarinis ex gentibus quosdam deos accitos,
magnificisq; honoratos templis, & luis sedasse flagrantiam,
& viribus hostium fractis frequentissime triumphatum,
& auctos Imperij fines, innumerasque provincias sub leges
vestri cecidisse dominatus. Sed neque hoc nostram cōscien-
tiam fugit, lectum & positum, ictum cum esset Capitolium
fulmine, multaq; in hoc alia: Iouis etiam simulachrum sub-
limi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus pronolu-
tum. Responsum deinde ab haruspiciibus editum, res sanas,
tristissimasq; portendi: ab incendiis, cadibus, ab legum in-
teritu, & ab iuris occasu, maximē tamen ab domesticis ho-
stibus,

stibus, atque ab impia coniuratorum manu. Sed flecti hæc
posse, immo aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi
Iuppiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem
conuersus ad eardinem, radiisq; oppositus solis. Affuisse
dicto fidem: nam subrepto culmine conuersoq; ad solem
signo, patuisse res abditas, & reserata in maleficia vindi-
catum. Habent quidem miraculi speciem, quin immo ha-
bere creduntur cuncta ista, quæ dicta sunt: si ita, ut sunt
prompta, humanum veniant ad auditum: nec diffitemur
inesse his quiddam, quod in prima positum (quemadmo-
dum dicitur) fronte, perstringere aures possit, & veritatis
similitudine circumuenire. Caterum si penitus intueri res
factas, personas, & personarum volueris voluntates, nihil
esse reperies diis dignum, & quod sæpē iam dictum est,
quod ad huius nominis speciem, dignitatemq; referatur.
Quis est enim primum, qui deum illum fuisse credat, qui
currentibus frustra delectaretur equuleis, euocarique se
genere hoc ludicri incundissimumq; duceret? Immo illum
fuisse quis est qui assentiatur Iouem, quem deum princi-
pem dicitis, & rerum quacunque sunt conditorem: qui spe-
ctatum proficisceretur è cœlo, cantherios de velocitate cer-
tantes, replicantes gyros septem, & quos dissimiles ipse cor-
porum esse in mobilitate voluisset, eos tamē gaudere, tran-
sire, transiri, pronos & cernuos ruere, cum curribus resu-
pmos verti, trahi alios cruribus & claudicare praefractis:
& ineptias nugis & crudelitatibus mixtas summis in vo-
luptatibus habuisse, quas homo quiniis lautus, nec ad stu-
dium plena grauitatis ac ponderis eruditus, puerilia duce-
ret atque aspernaretur ut ludicra? Quis est, inquam, qui
credat (repetamus ut assidue hanc vocem) generis eū fuisse
diuini, qui quoniā ludis actus per circi est spaciū, merito-
rum pœnas & supplicia reddaturus, ira exacerbatus arde-
sceret, seseq; ad vires accingeret ultionis? Si enim nocens
seruus, atq; illa fuerat animaduersione puniendus, qui debuit
Iuppi-

Iuppiter indignatione aliqua commoueri, cum ageretur in iuste nihil, immo cum nocens caput poenis conuenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neque ulli obnoxius crimini, vitiosus praesulis ipse fuit in causa, cui cum subuenire potuisset, non fecit, immo ipse quaesuit, & pati quod improbat, & ab aliis poenas sua permissionis exigere: & cur laesum deinde illo se questus est & pronuncianit in praesule, quia crucis ad penas per circi actus est: medum virgis dilaceratus & flagris? Et quid ex hoc facto labi potuit & foeditatis effluere, quod aut circum faceret minus purum, aut Iouem cotaminatum, cum per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret millia mortis in generibus variis, & cruciatibus interire diuersis? Ante, inquit, est actus, ludi quam inciperent confici. Si sacrilego peccatore, religionisq; contemptu, est ut ignoscere debeamus Ioni indignanti se spretum, nec Circensibus propriis sollicitiorem adhibitam curam. Sin autem errore, vel casu, latens illud non est animaduersum & cognitum vitium, nonne fuerat rectum, Ioniq; conueniens, ut humanis ignosceret lapsibus, & imprudentia cecitatem veniali concessione donaret? Sed vindicanda res fuit. Et post hac aliquis fuisse illum deum credet, qui puerilis incuriam ludicri, ciuitatis ultus est & persecutus interitu? granitatis, ac ponderis aut vilius habuisse constantia firmitatem, qui ut sibi ex integro voluptatis in gaudia curreretur, venenatam in perniciem aeris haustus vertit, & pestilentiam, morbos, stragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibitor magistratus minus curauit ediscere, quisnam esset illo die circi actus per medum, contractaq; est ex hoc culpa, quid infelix commercuerat populus, ut aliena delicta capitis sui dissolueret poenis, pestilentibusq; cotagii crudeliter expelleretur e vita? immo quid foeminarum genus, quas ab negociis publicis conditio fragilitatis exceptit? quid adultae virgines, quid paruuli fecere pusiones? quid denique ad huc parui nutricum sub

alimo-

alimonia constituti, ut in eos immitteretur par & una senectutia, priusq; acerbis aem mortis, quam dulcedinem aliquam perciperent luminis? Si Iuppiter ludos scrupulosius fieri, restituq; querebat, si fideliter reddere suam populo sanitatem, nec malum, quod fecerat, prorogare ulterius & augere: nonne rectius fuerat consulem ut ad ipsum veniret, sacerdotum ad aliquem publicorum, pontifice maximum, aut ad flaminem suum dialem, eiq; per somnium, & praesulis vitium, & funesti causam temporis indicaret? Quae fuerat ratio, ut ruri hominem suetum, obscuritate incognitum nominis, urbanarum inscium reru, quid sit praesul fortasse nescientem, voluntatis sua deligeret nuntium, & experita satisfactionis auctorem? Quem si utique sciebat, diuinus modo si fuerat, tergiversatorem in obsequio futurum, nonne fuerat pronius & Deo conueniens, mentem hominis vertere, & parendi subigere voluntatem: quam vias aggredi seniores, & latrocinij ritu sine ulla passim ratione scire? Si enim rusticus, senior inexpeditus in rebus obeundis, cunctabatur in re iussa causis superioribus retardatus, quid infelices eius commercuerunt liberi, ut in eos ira & indignatio verteretur, offensasq; alterius luminis sui spoliatio ne pensarent? Et quisquam est hominum, qui fuisse illum Deum credat, tam iniustum, tam impium, nec mortalium saltem constituta seruantem, apud quos nefas haberetur magnum, alterum pro altero plecti, & aliena delicta aliorum ceruicibus vindicari? Sed & ipsum fecit pestilitatis senectia comprehendi. Nonne ergo praestantius, quinimmo equius fuerat, si hoc esse videbatur faciendum, ut ab ipso patre terror coercitionis inciperet, apud quem causa tanti fuerat motus, & in obeundo cessatio, quam in eius dolorem vim liberis facere, & innoxias vrere, atque abolere personas? Quenam illa senectia crudelitatis fuit? quae tanta, ut extincta sobole intestinis periculis post territarer patrem? Quod iamdudum si facere, id est loco priore, voluisset: nec

Q

germa-

germanitas conficeretur innoxia, & voluntas naminis cognoscereetur offensa. At enim completo annunciationis officio, statim morbus euauit, & sanitati homo est continuo restitutus. Et quid habet admirationis res ista, si malum quod inspirauerit, repulit: seseque inani ostentatione iactauit? Quod si penitus res pendas, magis illa crudelitas, quam beneficium salutis fuit: siquidem hominem miserum, & interire post filios cupientem, non gaudia seruauit ad vitam, sed ut suam solitudinem disceret, & orbitatis cruciamenta sentiret. Consimili ratione per alias ire licebit historias, & ostendere in his quoque longe aliud, quam esse dii debeant de his ipsis dici, & earum in expositionibus indicari: velut in hac ipsa, quam deinceps ponam una ei, duabusue coniunctis, fastidium ne immoderatione pariat. Post aduectos (inquit) transmarinis ex gentibus deos quosdam, postque condita his templa, post cumulas sacrificii aras, male habens sese recreatus conualuit populus, & pestilentes morbi inducta sinceritate fugerunt. Qui (effamini) dii quaso? Esculapius (inquit) Epidauri bonus deus valetudinibus presidens, & Tiberina in insula constitutus. Si esset nobis animus scrupulosius ista tractare, vobis ipsis obtinere-mus auctoribus, minime illum fuisse diuum: qui conceptus & natus muliebri aluo esset: qui annorum gradibus ad eum finem ascendisset aetatis, in quo illum vis fulminis (vestris quemadmodum literis continetur) & vita expulisset & lumine. Sed questione ab ista discedimus: Coronidis filius sit, ut vultis, ex immortalium numero & perpetua praeclatus sublimitate coelesti. Ex Epidauri tamen quid est aliud allatum, nisi magni agminis coluber? Fidem si annalium sequimur: & exploratam eis attribuimus veritatem, nihil (ut conscriptum est) aliud, quid ergo dicimus? Esculapius iste quem predicatis, deus praestas, sanctus deus, salutis dator, valetudinum pessimarum propulsator, prohibitor, & extirpator, serpentis est forma & circumscriptione finitus: per

per terram reptans, caeno natis ut vermiculis mos est, solum mento radit & pectore, tortuosis voluminibus se trahens, atque ut pergere prorsus possit, partem sui postremam conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur usus cibis etiam, quibus vita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos transuoret oris hiatibus appetitos: habet receptaculum ventris, & ubi mansa & vorata decoquat viscera, sanguis detur ut corpori, & viribus redintegratio subrogetur. Habet & extremos tramites, per quos immunda sex eat, auersabili corpora foeditate deonerans. Si quando mutat loca, & ab aliis transgredi in alias regiones parat: non ut deus obscure per coeli euolat sydera, punctoque in temporis ubi causa postulauerit, sistitur: sed velut animal brutum, vehiculum quo sustineatur, petit: vndas pelagi vitat: atque ut tutius possit incolumisq; praestari, cum hominibus nauem ascendit, & ille publica sanitatis deus, fragile se ligno, & tabularum compagibus credit, non arbitramur euincere, atque obtinere vos posse, Esculapium illum fuisse serpentem: nisi hunc colorem volueritis inducere, ut in anguem dicatis conuertisse se deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit à vobis dictum, quam infirmiter, inualideq; dicatur, ipsa rerum inaequalitas indicabit. Si enim se deus videri ab hominibus euitabat, nec in forma serpentis velle debuit conspici: cum in qualibet forma non ab ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autem intenderat cernendum se dare, non debuit oculorum negare conspectui: cur non talem videri se praebuit, qualem sciebat se esse, qualemq; se nouerat sui numinis in potentia contineri? Erat enim hoc potius, multoque praestantius, augustaq; conueniens dignitati, quam fieri beluam, horrentisq; animalis in similitudinem verti: & dare ambiguis contradictionibus locum: esse ne verus deus: an nescio quid aliud, longeque ab supera sublimitate seiunctum. Sed si deus (inquit) non erat, cur e nani

postquam extulit sese, Tyberinam ad insulam repsit: nusquam statim comparuit, & viderier ut ante desit? Possumus enim scire, utrumne aliquod obstaculum fuerit cuius sese obiectu atque oppositione protexerit, an hiatus aliquis? Vos pronunciate, vos dicite, quidnam illud fuerit, aut cuiusnam rerum generi debuerit applicari, si personarum officia sunt certa certarum vestra. Cum res ita sit, deo, vestro numine, vestraque & religione tractetur, vestrum est potius edocere, vestrumque monstrare, quid illa res fuerit, nostras velle quam exaudire sententias, nostraque expectare decreta. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere, nisi quod fuit, & visum est: quod historia prodidere omnes, & oculorum sensibus est comprehensum? Hanc tamen scilicet colubram validissimi corporis, & prolixitatis immense: aut si nomen hoc sordidum est, anguem dicimus, serpentem nominamus: aut si quod aliud nobis usus vocamen obtulerit, aut ampliatio sermonis effinxerit. si enim repsit ut coluber, non pedibus se ferens, neque suas subexplicans itiones, sed ventre nixus ac pectore: si ex materia formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam, caput si habuit atque caudam, si oblita squamis terga, si macularum suffectionibus varia, si os dentibus horridum, & ad infligendos instructum morsus: quid aliud possumus, quam generis eam dicere fuisse terreni? quamvis fuerit immanis & nimius, quamvis illum ab Regulo exercitus vi casum longitudine corporis & roboris anteciret. Sed aliud nos remur, & labefacimus & destruimus veritatem. Ergo vestrum est explicare quidnam ille fuerit, vel cuius generis, nominis, & qualitatis cuius. Nam deus esse qui potuit, cum haberet ea, quae diximus, quae dii habere non debent, si cogitant dii esse, & vocaminis huius eminentiam possidere. Tyberinam postquam ad insulam repsit, nusquam continuo apparuit: quae ex re numen fuisse monstratur. Possumus enim scire utrumne istis aliquod rei fuerit alicuius obstaculum, cuius sese

obiectu

obiectu atque oppositione protexit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inequaliter aggeratis successus quidam, & formices, in quos intulit se raptim circumscripto tuentium visu? Quid enim si flumen transiit: quid si transiit? quid si sylvarum densitatibus se dedit? argumentatio flaccida est ea re suspicari, deum illum fuisse serpētem, quod ab oculis sese properata omni festinatione subtraxit: eum Deum non fuisse eadem rursus possit argumentatione monstrari. Sed si deus praesens anguis ille non fuit, cur post illius aduentum pestilentia vis fracta est, & populo salus reddita Romano? Referimus & nos contra: si ex libris fatalibus, vatumque responsis inuitari ad urbem deus Aesculapius insus est, ut ab luis contagio morbisque pestilentibus tutam eam incolumemque praestaret, & venit non aspernatus, ut dicitis, colubrarum in formam conuersus: cur toties Roma ciuitas mali huius afflicta est millibus? Cum enim deus accitus in hoc esse dicatur, ut omnino omnes causas, quibus pestilentia constabatur, auerteret: sequebatur ut ciuitas intacta esse deberet, statumque à noxio immunis semper innocuaque praestari. Atquin videmus (ut superius dictum est) saepe numero his morbis cursus eam vitam habuisse funestos: nec dispendiis lenibus esse populi fractas debilitatasque virtutes. Vbi ergo Aesculapius fuit, ubi ille promissus oraculis venerabilibus? Cur templa post condita, sibi, exaedificata delubra, diutius habere perpeffus est bene meritas ciuitates luem, cum in id esset accitus, ut & malis mederetur instantibus, nec sineret in futurum tale aliquid quod metueretur irrepere? nisi forte aliquis dicet: minoribus & consequentibus seculis iccirco dei talis defuisse custodiam, quod impiis moribus & improbabilibus vineretur: opem autē contulisse maioribus, quod innoxij fuerint, & ab omni scelerum contagione dimoti. Quod ratione cum aliqua & audiri forsitan potuisset, & dici, si aut temporibus priscis omnes essent usque ad unum boni: aut sequentia tempora malos omnes

Q 3

gene-

generarent, & nulla diversitate discretos. Cum verò res ita sit, ut in magnis populis, nationibus, quinimmo & in ciuitatibus cunctis mixtum sit humanum genus naturis, voluntatibus, moribus, tamq̃ potuerint in prioribus seculis, quàm in nouellis etatibus boni simul, malique existere: stultum satis est dicere, propter malitias posteros auxilia numinum non meruisse mortales. Si enim propter malos sequentium seculorum boni non sunt protecti temporum nouellorum, & propter antiquos malos boni aequè maiores non debuerant merere benivolentiam numinum. Sin propter bonos priscos mali etiam cōseruati sunt prisci, & propter bonos minores, etas debuit sequens, quamuis esset improbabilis, protegi. Aut ergo iam fracta atque imminuta vi morbi, anguis ille perlatus famam cōseruatoris assumpsit, cum nihil omnino commoditatis attulisset: aut fatalia dicenda sunt carmina multum veris aberrauisse praesagiis, cum remedium ab his datum non deinceps cunctis, sed auxilio fuisse vni tantum reperiatur etati. Sed & magna (inquit) mater accita ex Phrygio Pessinunte, iussis cōsimiliter vatum, salutaris populo & magnarum causa latitiarum fuit. Nam & diu potens hostis ab Italia possessione detrusus est, & gloriosis illustribusque victoriis decus urbis restitutum est pristinum, & Imperij fines longè lateq̃, porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis libertatis ius raptum est, & iugum seruitutis impositum: multaq̃, res alie foris domique perfecta, ineluctabili firmitate gentis nomen, maiestatemq̃, fundarunt. Si verum loquuntur historie, neque villas inferunt rerum conscriptionibus falsitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset: coloris firui, atque atri, angulis prominētibus inaequalis: & quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum, & asperum, & simulachro faciem minus expresse

sam simulatione præbentem. Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœnum, hostem potentem ac validum, sub quo anceps & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timidum, sui que esse dissimilem fecit? Et quod rursus exiliuit ad Imperij columen, & regum principatum, nihil consiliis actum est, nihil hominum viribus, nec ad redditum sublimitatis antiquæ tot tantisq̃, ab ducibus quicquam est scientia militari aut rerum experientia collatum? Lapis aliis vires, aliis roboris infirmitatem dedit: hos secundis precipitauit ab rebus, aliorum extulit stratas desperatione fortunas? Et quis hominum credat terra sumptum lapidem sensu agitabilem nullo, fuliginei coloris atq̃, atri corporis, Deum fuisse matrem? aut quis rursus accipiat (hoc enim solum restat) numinis alicuius habitasse in silicis fragmentis molem subiectam, venisq̃, in eius abstrusam? Et unde parta victoria est, si pessimuntio lapidi nulum inerat numen? Sedulitate possumus dicere, ac virtute pugnantium, usu, tempore, consilio, ratione, fato etiam possumus, & reciproca varietate fortuna. Sed si auxilio lapidis res facta est melior, & felix recuperata victoria est, ubinam mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot, tantisq̃, exercitibus cæsis inclinata est res summa, & ad vltimæ labis periculum venit? Cur non minaci fortiter se obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit, ac repulit, quàm immanes inciderent plage, quibus omnis effunderetur sanguis, & exhaustis rueret vita ipsa penè vitalibus? Aduecta enim nondum, nec fauorem fuerat ut commodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari se poscit, spontanea semper opitulatione subueniens. Hostem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisque habitabilibus discreta. Sed deo (si deus est) longum nihil omnino est, cui punctum terra est, & sub nutu omnia constituta. Sed fuerit præsens, ut exposcitis credi, illo ipso numen in lapide:

& mortalium quisquam est, quamvis ille sit credulus, &
 facillimas aures quibuslibet fictionibus praebeat, qui eam
 iudicet fuisse, aut tempore illo deam, aut hodie dici appella-
 ri, debere? quae modo haec appetat, modo illa deposcat. suos
 deferat, fastidiatq; cultores: provinciis ab humilioribus
 migret, potentioribus populis, ditioribusq; se iungat. Verum
 bellicas res amat, interq; esse desiderat pugnis, caedibus,
 mortalitatibus, & cruori. Si deorum est proprium (si modo
 sunt veri, & quos deceat nuncupari vi vocis istius, & po-
 tentia numinis) nihil facere malitiose, nihil iniuste, homi-
 nibusq; se cunctis una & parili gratia sine ulla inclinatio-
 ne praeber: generis eam fuisse diuini quisquam ne homi-
 num credat, aut habuisse aequitatem diis dignam, quae hu-
 manis sese discordiis inferens, aliorum opes fregit, aliis se
 praebeat, exhibuitq; faultricem, libertatem his abstulit,
 alios ad columnen dominationis erexit: quae ut una ciuitas
 emeretur in humani generis perniciem nata orbem subiun-
 gant innoxium.



Lectori S.

NON me fugit, erudite lector, rem
 arduam periculig; plenam esse, hunc
 auctorem nostrum, infinitis, si quem
 alium, adfectum vulneribus atque
 plagis, nullo manuscriptorum libro-
 rum ope aut subsidio fultum, non dico nitori suo re-
 situere, sed vel solum tentare, nonnullisq; in locis
 medicas velle adferre manus. Qua de causa cum iam
 omnem de eo emendando curam atque cogitationem
 abieceram, ecce amici quidam mei, difficultatem hac
 lenire cupientes, omnem operam pollicentur, utq;
 ceptum opus absoluerem, sedulo hortantur, & cre-
 bris monitis tandem me eo compulerunt, ut manum
 operi denuo admoerim: quod cum illorum, tum ip-
 sius auctoris causa (quem vulgo magis innotescere
 cupiebam) quamvis factum arduum, libenter feci.
 Itaque partim fide Romani codicis, qui mihi adin-
 star manuscripti fuit, ita praeclara veteris scriptu-
 rae vestigia continebat, partim etiam Clementis Ale-
 xandrini auxilio (a quo multa auctor noster ad
 verbum pæne mutuatus est, ut suis locis indicabi-
 tur) rem aggredi tentavi. His enim duobus (quibus
 tamquam scipionibus innixus fui) quicquid a no-
 bis praestitum est, debetur. Nullas autem conie-
 cturas quamvis veras & certas textui inseruimus,
 sed quicquid a nobis mutatum & additum fuit,
 auctoritate & fide Romani codicis factum est. Ve-
 rum ubi melius quod substitueremus non habeba-
 mus, secuti sumus lectionem Gelenii (qui nimium

quantum sibi in hoc auctore emendando indulget, homo alioquin doctissimus, & de re literaria optimè meritus) quamvis interdum falsam & à veri vestigiis procul remotam. Et quam plurimis in locis (quod præfiscinè dixerim) subdola illius & adulterina lectione reiecta, veram & genuinam scripturam reposuimus. præterea multa esse non equidem ignoro in hoc auctore obscura, & quæ interpretatione egeant, ut quæ aliter à vulgo satis intelligi non possint. sed ea quia huius loci non erant, studiosè in aliud tēpus reservauimus. Breui enim, Deo volente, & si studium hoc nostrum vobis gratum fore perspexero, amplissimum in hūc auctorem commentarium adornabimus, ut eò facilius omnium manibus posthac teri posset. Interim contenti solum fuimus his notis nostris indicare vestigia veteris scripturæ, & emendationum rationem reddere (quamvis & illa interdum copiosiore interpretatione opus habeant) nec non & quæ auctor noster à Clemente & aliis desumpsit, indicare. Hæc volebam, Lector, nescius ne esses. Vale, & nostris candidè fruire.

THEO.



251
THEODORI CANTERI
NOTAE AD ARNOBIVM,
quibus emendationum ratio
redditur.

AD LIBRVM PRIMVM.



Exterminandi sumus si per nos examina.] In Romano codice legebatur, exterminari sumus dum longè examina: ex qua scriptura hanc lectionem eruit Gelenius, pro duobus vocabulis, quæ minimè huic loco quadrare videbatur, tribus aliis. sc. si per nos, substitutis.

Nec madidata imbris arua succedunt.]

In Romano legitur, nec madidari ex imbris arua succedunt. Ego Iouem lapidem deierare ausim, legendum hoc loco ex antiquæ scripturæ vestigiis, nec madidata ex imbris arua succedunt, id est, bene & feliciter se habet, copiosos fructus proferunt.

Et sua lege custodiunt ipsi homines?] Ego hunc locum hoc pacto distinguendum esse putavi: & sua lege custodiunt? Ipsi homines denique. Quemadmodum enim in præcedenti interrogatione locutus est de animalibus brutis, cum dicit: animalia terris sueta atque in aquis degentia non esuriunt non concipiunt? fetus non in vteris sumptos suis moribus & sua lege custodiunt? sic in sequenti interrogatione de hominibus loquitur, cum dicit: Ipsi homines denique quos per inhabitabiles oras terræ sparsit prima incipiensque natiuitas.

Continuatione diduxerit.] In Romano legitur deduxerit, quam lectionem retinendam potius quam temerè reiciendam existimo.

Casus frequentissimi grandinis accidunt atque atterunt cuncta.] In Romano exemplari pro atterunt scriptum repperi, adierunt: quam lectionem quare Gelenius sequutus non sit, equidem ignoro, cum ea optimè huic loco quadret ac cōueniat, præsertim cum etiam alio loco hoc vocabulo utatur, cum inquit: Christianorum inquit, causa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab superis frugibus.

Genus omne acciditur atq; arroditur frugum.] Lego cum Romano codice, genus omne occiditur. Non enim homines solum

ceterae animalia occidi dicuntur, verum etiam fruges & herbae, quae licet non sentiant, tamen vivere dicuntur.

Et non fastu & supercilio tumidi.] In exemplari Romano legitur, luminis, pro quo Gelenius substituit tumidi. nec prima fronte male, sed cum penitus hunc locum inspicio, antiquam scripturam defendi posse video, ut lumen hoc loco accipiat pro eruditione & scientia, ut & auctor ipse alibi, lumina verborum.

Miseriarum omnium causas suis continet rotationibus inuolutas.] In Romano legitur, vis continet irritationibus: Quid si legamus, suis continet in rationibus inuolutas.

Quid si statis temporibus.] In Romano legitur, Quid si aestatis, unde legendum coniicio, quid si & statis.

Et iuuentutem his quandam redintegratis viribus comparari.] In Romano scriptum habetur, & iuuentutem, vno vocabulo quod ut antiquum, retinendum censeo, ut accipiat pro summa iuuentute.

Et tamen o magni cultores atque antistites numinum, cur irasci populis.] Ad meliorem orationis contextum, libenter hoc loco legem, pro cur, ut. Eodem enim modo loquitur libro v. Et tamen ut vobis ita se habere assentiamur res istas, id est ut historiae aliud verbis sonent nescio quid, aliud more hariolantium dicant, ita non animaduertitis, non videtis quanta, &c.

Emittant aliquod indignationis signum.] In Romano est, indignationis.

Et hos non nosse caelestia.] In Romano pro, & hos, legitur, errores, nullo cum sensu: attamen inde colligere est (Et hos) non esse veram huius loci scripturam. Iudicent doctiores.

Si quando nos velle rem venire in inuidiam.] Vir quidam nostri seculi doctissimus ingeniosa coniectura legit, nos bellorum venire in inuidiam. Mihi tamen (quamvis ab illo dissentire prope piaculum duxerim) non omnino displicet vetus scriptura, & tolerari etiam posse videtur. Dixerat enim in initio Arnobius noster, ab aduersariis suis ethnicis & idololatriis, contra Christianos Christianique nomen consistentium hanc consistam fuisse calumniam, quod ex eo tempore quo Christiana gens in terris esse coeperit, numina caelestia populis Christianis irata, multiformibus malis affecerint genus humanum, nimirum pestilentis, diluviis, terræmotibus, annona & bellis, quae in posterioribus elegantissime ab auctore diluuntur. Nunc autem, ut ad hunc locum reuertar, vestra, inquit, haec sunt, quasi dicat, vestrae sunt haec calumniae quibus nos opprimere conamini, vel potius aruspices & arioli haec excogitarunt, qui indignantur & tremunt, quod nos quantum in nobis

nobis est, abolere, conamur oracula deorum, ut nullus honor deferatur Diis gentiliū & simulachris eorum, & ut in contemptum & inuidiam veniant illorum cultus & caerimoniae. Hic mihi, (saluo interim cuilibet de hoc loco ut & in reliquis omnibus suo iudicio) huius loci sensus esse videtur.

Compererunt, indignantur, declamitant q̃: In templis.] In Romano legitur nullo sensu, compererunt, negliguntur, declamitant, atque in templis.

Deum principem rerum cunctarum quacunque sunt, dominum.] Hunc locum hoc pacto interpungendum existimo, Deum principem, rerum cunctarum quacunque sunt dominum, summam omnium summorum, &c.

Quid dicitis o sacri diuinique interpretes iuris.] In Romano legitur, quid dicitis o sacri quid diuini interpretes viri.

Aios locutios.] In Romano, Aiaios Boetios.

Qui Faunos, qui statuas.] Elegantissime & verè hunc locum emendauit decus Musarum Lipsius noster, legendo, qui Faunos qui statuas.

Quod ab eo vel missi vel lapsi cecidit hoc in corpore continetur.] In Romano exemplari legitur, huius in corporis, eleganti phrasi pro hoc in corpore, quod nunc a nobis in suum & proprium locum restituitur. Sic idem auctor libro secundo, & in huius nominis supercilium sustulerunt.

Nulla determinat circumscriptio qualitatibus, expers quantitatibus.] Forsitan an legendum, circumscriptio quantitatibus, expers qualitatibus, iudicet lector.

Procul, inquam, (ut dicitur) aberuncetur amentia.] Lego cum Romano exemplari, aueruncetur. de quo vocabulo sic Festus veruncetur vertant. Pacuuius Dij monuerint meliora atque amentiam aueruncassent tuam, id est auertissent.

Imo ipsis penè in genitalibus.] In Romano rectè: imò ipsi penè in, &c.

Dionia Venus proles.] Quid si legamus, Dionae Venus proles, alioqui quo rō proles referri debeat, non video.

Ignes & fulgores marini.] In codice Romano legitur Tifianes & Buceres Mauri, nullo sensu.

Hinc ergo Christum coli.] Extra omnem dubitationem legendum hic est, Hinc ergo Christum coli, &c. dixerat enim paulò antè: Si vobis iucundum est amici, edisserate quinam sint hi Dij, qui a nobis Christum coli suam credunt ad iniuriam pertinere? Ianus Ianiculi, &c. Nunc autem dicit: Hinc ergo Christum coli, &c.

27 *Cur Luna semper in motu indemnitas creditur.*] In Romano codice legitur, in motu idē ne quis creditur, ex quo Gelenius fecit, in motu indemnitas creditur. neutra lectio mihi placet: nec melius quod substitui possit, in praesentiarum habeo. Officio autem meo satis functus videor, quod vestigia veteris scripturae protulerim, ut doctiores magisque ingenio pollentes ex his vestigiis tandem veram lectionem eruere possent.

28 *Si quando conspexeram lubricatum lapidem.*] Similis ferē locus est apud Clementem Alexandrinum libro Stromatum vij. ubi inquit: οἱ αὐτοὶ δ' ἔβλεπον αὐτὸν ἐν πύλαις λίθον, τὸ δὲ λεγόμενον, λιπαρὸν καὶ σκυνέοντες.

29 *Et ex oliui vngvine ordinatum.*] Quid si legamus, odoratum, sequitur enim tanquam inesset vis praesens. Ordinatium enim hic ad rem parum aut nihil facere videtur, iudicent doctiores.

30 *Contumeliam nomini.*] Fortē legendum, numini.

31 *In funebribus busticetis.*] In Romano codice legitur, Funestibus, quam lectionem retinui.

32 *Qui sequentium se millia quinque saturavit quinque panibus.*] In Romano codice legitur, quinque saturavit ē panibus.

33 *Sed firmitate credatur valetudinem.*] Sententiam sequutus emendo: sed infirmitate.

34 *Diuinisq; operis derogatores.*] In Romano legitur, arrogatores, quod non temerē reiiciendum puto.

35 *Quinimmo Dialectem (quod eius est) Flaminem, isto iure donauit.*] Lego, Dialectem (quod maius est) Flaminem. Dialis enim solus diuinarum rerum curam gerebat, ministerioq; Iouis assignabatur à Numa. Hinc Liuius libro primo decadis primae, Tum sacerdotibus (de Numa loquitur) creandis animum adiecit, quamquam ipse plurima sacra obibat: ea maximē quae nunc ad Dialectem Flaminem pertinent, sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quam Numae similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiae vicis defererentur, Flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniq; cum veste, & curuli cum regia sella adornauit. De ordine sacerdotum sic Festus: Ordo sacerdotum estimatur deorum * * * maximus quisque. Maximus videtur rex, deinde Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto Pontifex Maximus: itaque in conuiuiis solus rex supra omnes accubat, sed Dialis supra Martialē & Quirinalē. Martialis supra proximum, omnes dein supra Pontificem. Rex quia potentissimus, Dialis quia vniuersi mundi sacerdos, qui appellatur Dium. Martialis, quod Mars conditoris urbis parens. Quirinalis socio imperij Romani curibus ascito Quirino. Pontifex

Max.

Max. quod index atque arbiter habetur rerum diuinarum, humanarumq; hae illi.

36 *Sed ut pusillam, reduniam papulam.*] In Romano legitur: sed ut pulturare dubiam papulam. Quibus ex verbis non aliam hoc in tempore lectionem, quam quae à Gelenio prolata est, eruere possum. Eamque eo vsque probabo, donec ab alio aliquid melius ac vero similis, allarum videro.

37 *Nihil (ut memini) Magicum.*] Legendum ex Romano codice, ut remini, id est, ut vos exillimatis. Plura de hoc vocabulo diximus in Variis nostris lectionibus.

38 *Calo conuexionibusq; dimota.*] Obertus Gifannius vir doctissimus & summa mihi familiaritate coniunctus, legendum hoc loco censet, caeliq; conuexionibus. Sic etiam idem auctor noster supra: sub hac caeli conuexione.

39 *Beneficia patris & munera dis hominibusq; portabant.*] In Romano codice legitur, & munerandis animis hominibusque portabant, nullo sensu, iudicent doctiores.

40 *Sed conscriptores nostri mendaciter ista promiserunt.*] Lego cum Lipsio nostro, cum scriptores nostri mendaciter ista promiserunt vel promiserunt.

41 *Virumne quidā leue.*] In Romano legitur graue, sed sensus videtur postulare leue, ut emendauit Gelenius.

42 *Nōne aliud hac vtrā, aliud dicitis hos vtres?*] Iustus Lipsius vir doctissimus idemque mihi amicissimus ingeniosa coniectura legit: Nōne aliubi haec vtrā, aliubi dicitis. quam coniecturam non possum non amplecti, praesertim cum sciam hac voce Senecam, Plinium & alios vsos esse. Et in veteribus glossis Latinogrecis a ubi explicari ἀλλὰ καὶ.

43 *Quamuis Epicados omnes.*] In Romano legitur, quamuis Epicandēos omnes. vnde coniectio forsā legendū Epicadeos, quamuis sciam nonnullos legere ex Suetonio Epicadios. Sed nos veterem scripturam sequimur. Mira enim fuit veteribus literarum i & e inter se commutatio.

44 *Et nisos.*] In Romano legitur, Nisos. quam lectionem sequor, quamuis aliquando aliter legendum docuerim, quod temere mihi tum temporis & per incogitantiam excidisse fateor.

45 *Et vix vlli comprehensibiles causa.*] In Romano, & vix vllis. 46 *Si quo tempore Sibylla praesaga, oracula illa depromens.*] In Romano legitur praesagia: vnde colligo hanc vocem hic irrepsisse ex interpretatione alicuius Grammatici, qui in margine forte notauerat, oracula, id est, praesagia.

47 *Quam nec ipsam perpeti succubisset, tanta si non agenda res esset.*]

esset.] In Romano codice legitur: Quam nec ipsam perperam succubisset vis tanta si non agenda res esset. Forſitan legendum, ſuccubuiſſet, ſuis tanta ſi non agenda res eſſet.

48 *As efficere ſi deberet.*] Minima mutatione legendum contendimus, ſi efficere ſi liberet. eamque lectionem ſenſus ipſe poſtulare videtur.

49 *Qui claudos faciebat incedere.*] In Romano codice legitur præciebat, vade Gelenius fecit faciebat. Ego malo legere præcipiebat. Dicit enim Dominus in Evangelio, Vade & ambula.

50 *Nec imputandum putauit.*] In Romano legitur, Hæc reputandum. Ego lego, Nec reputandum putauit.

51 *Solum Chriſtum conuellere, dilacerare.*] In Romano legitur, compellere, pro quo Gelenius ſubſtituit conuellere. ego pro compellere legendum cenſeo compilare, vel antiquo vocabulo concipilare.

52 *Dilacerare, ſi poſceitis, vultis.*] In Romano habetur, dilacerare poteſtis ſi Deum vultis. nullo ſenſu. forte legendum dilacerare poteſtis, ſi eum vultis vel eum ſi vultis.

53 *Sed aequaliter benignus omnibus docuerit quidnam his ſalutis.*] In Romano codice rectè hoc modo legitur: ſed aequaliter benignus hoſtibus dicere quidnam his ſalutis. Nec rationem ullam video, quare Gelenius, homo alioqui doctiſſimus, hunc locum mutauerit.

AD LIBRVM SECVNDVM.

1 **N** Vnquid arrogantia ſupercilio tumidius iniurias & contumelias paſſim ſine ullius perſonæ diſcriminibus irrogauit: vt non omnium virtutum amore correpti cognitæ accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus præponant amicitias Chriſti? Si quis attentè & cum iudicio hunc locum conſideret mancum & mutilum eſſe, nec ſecum cohærere, facilè animaduertet. Nec diuerſis, quare Chriſtum tam grauibz bellis infeſtarentur, interrogationibus ſuperius allatis, commodè ab auctore inferri, vt nō omnium virtutum amore correpti cognitæ accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus præponant amicitias Chriſti? Vt autem paucis & ſine ambagibus dicam quod ſentiam, hoc loco collocandi & inferendi ſunt verſus nonnulli, qui in Romano codice leguntur, ſed non ſuo loco, & propterea etiam vt videtur à Gelenio prætermiſſi. Verba hæc ſunt: In cunctos & lumen prætenderit vitæ & periculum ignorationis amouerit? qui ſi dignus non eſſet cui auſcultare deberetis, & credere: vel hoc ipſo fuerat non aſpernandus

mandus à vobis, quòd ſalutaria vobis oſtenderet, quòd vias vobis ad cœlum, & vota immortalitatis optaret. Itaque rectè & ſine vlla dubitatione hunc locum hoc pacto legendum cenſeo: vt non omnium virtutum amore in cunctos & lumen prætenderit vitæ & periculum ignorationis amouerit? qui ſi dignus non eſſet cui auſcultare deberetis & credere: vel hoc ipſo fuerat non aſpernandus à vobis, quòd ſalutaria vobis oſtenderet, quòd vias vobis ad cœlum & vota immortalitatis optaret. Dicit forſan aliquis: ſed quæ nunc ſequuntur apud Arnobium multò minùs quàm antea cum ſuperioribus cohærent? Verum hoc eſſe fateor. Debet enim nunc ſubſequi ratio quare tantis odiis Chriſtum perſequantur. Itaque hic ſubiiciendum cenſeo locum illum qui eſt à Gelenio collocatus libro primo, & rectè in Romano codice proximè ſuperius allatis ſubſequitur, qui optimè hic quadrare videtur: ſic autem incipit: At enim odio dignus eſt, quòd ex orbe religionis expulſit, &c. Finis autem illius loci eſt: vt cum carnifices, vinci, alii que innumeri cruciatibus (quemadmodum diximus) impendeant credituris, veluti quadam dulcedine atque neſtate ebrii cuncta contemnunt. Sed ne nūc quidem, dicit aliquis, ſequentia cohærent; fateor: ſed ſi ſucum Gelenij detexero, & quæ ille de ſuo hic addiderit, præſecauero, omnia rectiſſimè cohærebunt: Illa enim poſtrema verba, neſtate ebrii cuncta contemnunt, vt ſenſum aliquem efficeret, de ſuo addiderat Gelenius; quibus iterum deletis, ſic optimè cohærebunt: veluti quadam dulcedine atque amore correpti cognitæ accipiant rationes, &c.

2 *Quod ab dominis ſe ſerui, cruciatibus affici, quibus ſtatuerint, malunt, ſolui coniuges matrimonii.*] Locus corruptus & intricatus, quem minima mutatione ſic reſtituendum cenſeo: Quod ab dominis ſe ſerui cruciatibus affici quibus ſuis ſtatuerint, malunt ſolui coniuges matrimonii. Iudicet lector.

3 *Nefcio quid aliud videtis & profundum.*] Fortaſſe legendum pro aliud, altius, ſed nolim temere quicquam mutare.

4 *Primum & ipſi penitus.*] In Romano legitur, primum & quæ ipſi. Fortè legendum vt ſequamur antiqua veſtigia, primum itaque ipſi penitus.

5 *Quid enim ſi verum fateamur.*] In Romano legitur, ſi verum perſpiciam: quod quare reiici debeat, non video.

6 *Nonne ipſa ea quæ dicunt.*] In Romano legitur, Nonne apud ea quæ dicunt.

7 *Pythagoras numeros ſcit?*] Malim cum Romano codice legere, numeros ſcire? pro noſſe & callere.

8 Sed *faceffant hac.*] In Romano codice scribitur, sed efficiant hac, nec malè.

9 Vos *Plotini, vos Plotino.*] In Romano habetur, vos Platoni, vos Cratonio. sed mendosè. pro quo quid substituam impræfentiarum equidem ignoro. Nili fortè, vt ignotum per ignotum illustremus, cum Apuleio legamus protomo vel Prothomo. Apuleij verba hæc sunt è libro de Deo Socratis: Sat è prothomo gloria, qui talis fuit vt eius nepotem non puderet. Apud quem tamen malim ad exemplum Arnobij legere, prothonio, & hoc eo libèrius, quod in quibusdam veteribus codicibus scriptum inuenim, sat è prothaoonio gloria. quod hoc loco silentio præterire nolui. Iudicent doctiores.

10 Concludere acutissimè syllogismo.] Melius in Romano, concludere acutissimè syllogismos.

11 Quantum fieri potest] Veterem lectionem probo, quæ habet, pote est.

12 Et homo prudentia non praua.] Fortè paruæ.

13 Quibus malissimus, & pessimis cupiditatibus atque iracundia feruamus.] Lego cum Romano codice, Quibus mali sumus & pessimi, cupiditatibus, &c.

14 Et ex aliis fundimur, atque emittimur, matrum cibo sustentamur & parui. Et illa superfluas fœditates.] Hunc locum, tequutus vestigia Romani codicis, hoc pacto lego ac distingo: Et ex aliis fundimur atque emittimur: matrum cibo sustentantur & potui, & superfluas fœditates. Nihil hoc loco mutatum à nobis est præter distinctionem, & pro sustentamur legimus sustentantur. Distinctio autem illa aberat à Romano codice, nec hic locum habere videtur.

15 Postquã sunt homines corporibus exutæ.] In Romano pro exutæ, legitur sumptæ, quod tolerari potest: non nego tamen exutæ elegantius dici, sed propterea aliquid temere in auctoribus mutandum esse, nunquam concedam.

16 Neque diuinitus eruditæ aduolasse huc animas.] In codice Romano legitur, neque diuinas eruditæ aduolauisse. vnde colligo scribendum esse, neque diuinè eruditæ aduolauisse, vt sit diuinè pro diuinitus, vel potius, quod magis probo, neque diuinas, eruditæ aduolauisse, pro neque diuinas neque eruditæ.

17 Et sint in his plurimæ.] In Romano est, vt sint in his plurimæ. Non malè autè hoc loco pro, vt, reposuit Gelenius, & quamvis antiqua scriptura etiam defendi possit.

18 Quod si ea quæ discimus.] Fortè legendum, quod et si ea quæ disci-

discimus, vt habetur in codice Romano: magis tamen probo Gelenij lectionem.

Sed hic natos addiscere.] Legendum cum Romano codice, hic nata, tequitur enim, & suspitionibus coalita vindicare.

Non feruens nimio calore.] Romanus codex habet, ferueris nimium in calore: ex his vestigijs colligo forsitan legendum, non feruoris nimius in calore.

Nec in sermonem aliquem ora & labra diducat.] In Romano codice legitur, Nec in sermone alicuius ora & labra deducat.

Et si verum est illum principalis esse substantia portione, & ex fontibus vita.] In Romano est, portione iam lata ex fontibus.

Siliquastrum, trulla.] Siliquastrum hoc loco mendosum esse videtur, nam quid herbæ loci est inter instrumenta: iudicent doctiores.

Quid sit Dibus aut Dynamus.] Dibus quid sit nusquam me legisse memini: forsitan legèdum minima mutatione Cubus. Iudicent doctiores.

Ita ille sensurus est.] Fortasse legendum hesurus; id est dubitaturus: nihil tamen muto.

Hæcine est anima.] Hunc locum felicissimè vt plurima alia restituit Gelenius, antea enim legebatur Hæc intestamina.

Demoretur, iners veluti puer.] In Romano legitur, iners valeat in æræ, nullo sensu.

Circumligauerint iunctiones.] Fortè legendum vinctiones. nihil tamen temere mutandum censeo.

Ac ne tamen instructi non plenius abeamus, audiamus à vobis.] In Romano codice est, abeamus, ne videamur à vobis, nullo sensu.

Quid si anima.] In Romano est, quod si animæ.

Quem teneant in rebus gradum.] In Romano codice legitur, tenet, & bene; tequitur enim quo sint ordine à Deo patre discretæ.

Desinite hominem proletarius cum sit, classibus, & capite cum censetur adscribere ordinibus primis: cum sit inops.] Quid si sic distinguamus, proletarius cum sit, classibus, & capite cum censetur adscribere ordinibus: primis cum sit inops.

Possunt tamen longæua summi principis munere & beneficio fieri.] Optimè in Romano codice, posse tamen longæuas summi principis, & c. quod cur à Gelenio mutatum, mirari satis nequeo.

Et protegimus nos laminis, phyllis, Maris vendentibus.] Locus hic valdè obscurus & intricatus est, & sine dubio etiam mendosus.

Doctissimus autem vir Ioannes Auratus doctorem quoddam meum,

multis mihi nominibus colendus, cum aliquando de hoc loco sententiam etiā perquirem, dixit sibi videri hic legendum, & proregimus nos labiis Pylis, Marfis ue dentibus, pro Pylorum labiis & Marforum dentibus. Quam coniecturam non possum non magni facere, utpote profectam à viro nostri sæculi doctissimo & ingeniosissimo. Pylis autem Libyæ populi sunt, qui non solum à serpentium mortu immunes sunt, verum etiam ab aliis, qui morfi fuerint, venenum exugunt. Hinc Lucanus: Marmaridæ Pylis par lingua potentibus herbis.

35 *Nexusq; abolitione.*] In Romano legitur, neque villo abolitionis iudicet lector.

36 *Et salutaris missione donari.*] In Romano legitur, iussione; nec male. Infra enim inquit, habitari iussæ sunt has partes: & alibi, non regis iussione venerunt.

37 *Atque in sui nominis esse sententia predicari.*] Nō dubito quin ab auctore scriptum fuit, atque in sui nominis essentia predicari, quam veram & certam huius loci lectionem esse autumo. Simile mendum est apud Senecam Epist. lix: Cupio si fieri potest propriis auribus tuis quid sentiam dicere; sin minus, dicam & irais: ubi pro illo, quid sentiam, omnino legendum est essentiam, ut doctè & ingeniosè à Mureto observatum est.

38 *Volones, vnguentarios.*] Adrianus Turnebus vir doctissimus, censet hoc loco legendum esse, bolones.

39 *Coquos, panchrystarios.*] Idem Turæbus, pro panchrystarios mavult legere panifices crustarios.

40 *Nec in formas erubescerent masculorum calamistris.*] Deliciæ Musarum Scaliger hunc locum hoc pacto emendat: nec ij formis erubescerent calamistris masculorum. Scaligeri emendationem ex parte confirmat codex Romanus, ubi etiam, formis, legitur.

41 *Ad oris stuprum parata.*] In Romano codice legitur, ad oris sacri comparata. Forsitan legendum, ad oris sacrificium parata, quod tamen non aridet.

42 *Et integritatis suæ conservantia mensiones.*] Fortè legendum conservans mensiones vel dimensiones. Sic paulò post: nihil rerum à principe agi, fieri, statui, nisi quod oporteat & conveniat fieri, nisi quod sit plenum & integrum & in suæ integritatis perfectione finitum. Sic libro iij. At verò vos Deos parum est formarum quod amplectimini mensione.

43 *Possid adstruere.*] Melius in Romano codice, posse videas destrui. Ea enim lectio minimè reicienda est.

44 *An ortus primogenios habeat.*] Sequor scripturam Romanicodici,

codicis, quæ habet primigenios. & eodem modò infra: Habet ergo primigenios ortus, ubi Gelenius legit primogenios.

Libris in Acherunticis.] Sunt qui hic malint legere, libris in Aronicis.

Qui longævas facere perpetuitatis possit.] Forsan legèdum, qui longævas facere perpetuitatis possit: nihil tamen temere mutandum censeo.

Deponite has curas.] Romanus codex legit, Exponite has curas; ut sit pro Deponite.

Vias claudans.] Retinenda lectio Romani codicis quæ est, vias claudans, antiquo vocabulo pro claudans.

Et ex ominibus auspiciis.] In Romano codice legitur acuminibus. Nec temere hæc dictio (cum ea etiam Cicero utatur) mutanda est, quamvis eius significatio sit obscura.

Et leuiter animata.] Giraldu legit, leuiter cremata, tamen nihil mutandum censeo.

Cuius socer Latinus fuit? Aeneæ, genitoris Latini cuius? Albani oppidi conditoris.] Obertus Gifannius vir doctissimus, idemq; mihi amicissimus, hunc locum nitore suo restituendū existimat, si legamus (voce Latini reiecta) hoc modo: Aeneæ, genitoris cuius. quæ lectio mihi valde placet. Et sententia simul & historia nūc est perspicua. Quærit enim cuius genitor seu pater sit Aeneas: & ait Aeneam genitorem esse eius qui condidit Albam, id est Ascanij.

Ac tamen ne causam tam bonam.] In Romano codice legitur tam longam: unde colligo melius hic legi posse, ne causam tam longā dissimulatione.

In infinitis perpetuis seculis nihil omnino est serum.] Sequor scripturam Romani codicis quæ habet, nihilo minus est serum.

Et immoderata continuatio.] In Romano habetur, etiam moderata, quod tamen non aridet.

AD LIBRVM TERTIVM.

A *Vet animus atque ardet.*] In Romano codice legitur, habet etiam num atque ardet. quam scripturam retinendam censeo, cum videam antiquis fuisse familiare pro auere scribere, habere, & hauere; & pro aue, habet: ut abundè ab aliis observatum iam est. Similiter & paulò post pro, auet inquam videre, in Romano legitur, habet inquam videre, eadem loquendi ratione.

Atque ardet in Chalcioicis.] In Romano codice habetur, in Chalcidicis, & rectè: nec quare hoc Gelenius mutauerit, rationem video vitur hoc vocabulo & libro quarto: Atque in Chalcidicis augeis cœnitate. De hac voce plura, volente Deo, dicturi sumus.

sumus in Commentariis nostris Arnobianis.

Eiulare & hortari] Non dubito quin hoc loco legendum sit *tortari*, id est torqueri: quo vocabulo vitur Lucretius libro iij. (quem noster in multis imitatur) cum inquit:

Voluere tortari, & terram conspargere tabo.

Hoc enim putatur in eorum literis dici & legi, certaque auctoritate firmari.] In Romano codice legitur, *dici*, & ut velie certa, atque auctoritate firmari, quam scripturam probo.

Et honoris & dotis causa.] Iustus Lipsius vir doctissimus, quem ego ob singularem doctrinæ coniunctam humanitatem pro eo ac debeo amore complector, legendum censet, & honoris & dotis causa. Et citra controuersiam hæc vera lectio est.

6 *Si aselluli, canes, porci, humanum aliquid saperet.*] Videtur hoc loco Arnobius noster respexisse ad elegantissimos versiculos Xenophanis Colophonij, quos propter elegantiam subiicere non grauabor.

Α' μ' εἰς χερσὶν ἔχουσιν ἢ δ' ἄνθρωπος
ἢ χερσὶν ἔχουσιν, καὶ ἔργα τέλειν ὅπως ἀνθρώπος,
ἢ πρὸς μὲν ὅτι πρὸς τοὺς θεοὺς δὲ τὰ βέλτερά οὐκ οἶσιν.
Καὶ κελεύει, ἰδὲ αὖς ἔχουσιν, καὶ σῶμα ἔχουσιν
τοιαῦτά οἱοντι καὶ αὐτὸν ἰδὲ μὲν ἔχουσιν ὁμοῖον.

7 *Vt Flammipotens Vulcanus.*] In Romano habetur, vt flammis potens.

8 *Cur esse dicatis in aliis perceptionibus gnariiores.*] Lego gnariiores. Sic enim hunc locum Iosephus Scaliger vir doctissimus diuinitus emendauit.

9 *Vista & Potua.*] Fortè legendum *Pota*.

10 *Ianiculi oppidi conditorem patrem Fauni.*] In Romano codice legitur *Fonni*, pro quo Gelenius substituit *Fauni*. Vtinam tam facile veram hoc loco lectionem eruere, quam hanc à Gelenio prolata vt falsam refellere possem. Nullo modo enim hic Fauni legendum esse vel vnico huius auctoris testimonio facile perueniam: qui libro 2. sic inquit: Quis Picum Fauni patrem, atque auum Latini? Saturnus, vt iidem vos vestris scriptis atque auctoribus traditis. Ex quo loco facile est colligere Faunum Pici filium esse qui fuit filius Saturni: quare non convenit vt hic dicatur Faunus Iani filius. Nos interim dum melius doceamur, scripturam Romani codicis retineamus.

11 *Nullum est Saturnium nomen.*] Obertus Gifannius vir doctissimus putat legendum, numen, pro nomen.

12 *Quorum si est vera & fixa certa.*] Forsitan legendum, quorum si est vera, fixa, & certa.

Neque

Neque vlla esse in parte natura] In Romano codice legitur, neque vna esse in parte: quam lectionem non temere reiiciendam censeo, vt sit vna pro vlla.

Nam si liquidò sciretur, quid sit vnanimis vox omnium.] Sententiam sequutus lego, Nam si liquidò sciretur, fuisset vnanimis vox omnium.

Cornificius balare conuincitur.] Guilielmus Canterus frater meus piæ memoriæ libro iij. cap. xxij. Nouarum lectionum, pro balare reponendum putat halare, quod accipitur pro mentiri.

Cæsius & ipse assequens.] Omnino sine vlla dubitatione hic legendum contulerim, Cælius & ipse has sequens. sc. disciplinas Ethruscas, præcesserat enim paulò antè. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo, disciplinas Ethruscas sequens, genera esse penatium, &c. Si quis pro cælius, quod infrequens est, maluerit legere, Cælius, non refragabor.

Et iis nationis barbarissima.] Vnde hoc habeat Gelenius noster, nescio. In Romano codice legitur, & miserationis parcissimæ, quod quandiu melius aliquid non occurrat, retinendum censeo.

Quasi quosdam genios defunctorum animis mortuorum.] In Romano est, animas mortuorum. Suspicio autem glossemate pollutum hunc locum, & illud, animas mortuorum, glossema esse illius quod præcedit, genios defunctorum.

Quibus vrer, terreor, vexor.] Legendum hoc loco videtur pro terreor, terreor, vt admonuit me vir doctissimus & idem amicus finus Obertus Gifannius.

Vsque adeò res exigit propriatim deos scire.] Lucretius (quem auctor noster in delitiis habet) propriatim dicit, quod etiam malim. sed nihil temere mutandum censeo.

Nouensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo dii sunt.] Fortè legendum Trebianis. dixerat enim antea, in Sabinis apud Trebiam constitutis.

AD LIBRVM QVARTVM.

Nita vt affolet dici causa] Rectè in Romano codice legitur *dici causa*, atque ita etiam edendum curauimus. *Dici causa* autem aliquid fieri dicitur, vt hoc obiter admoneam, quod neglectè, remisse, & eo tantum animo vt officio functi videamur, non accuratè, sed perfunctoriè, quatenus satis sit ad vitandam reprehensionem. Hinc Varro libro vj. sub finem: Et *dici causa* fiebant quædam, neque item facta, neque ita dicta. Eodem modo

emendandus est & Apuleij locus in libro de Philosophia, cuius hæc sunt verba in vulgatis codicibus: Sed & alia optima quidem & satis iusta & ipsi quidem specie & ditis causa ciuitatis fabricata, non vt superior sine euidenti: vbi pro, ditis causa, dicis causa, legendum cenſeo.

2 *Ita quod illis aduersum ex qualitatibus.*] Lego cum Romano codice, aduersum est ex qualitatibus.

3 *Vel Pantica. Et hæc ergo.*] Lego ex Romano codice, vel pantica, Patrefacta & hæc ergo.

4 *Quid ergo si argilla aut materia.*] In Romano pro argilla, legitur, ista, vnde facile colligere est veram lectionem non esse quam protulit Gelenius.

5 *Ossilago ipsa memoratur. & paulo post: aut Ossilago solidatrix ossium.*] Malim legere virobique Ossipago; vt sit a pungendis ossibus. Sic supra libro tertio; Nulla Pomona, nulla Gslipagina.

6 *Quis liburnum libidinum præesse tutela.*] In Romano est, Quis Bornum libidinum, &c.

7 *Quis Saturnum præsidem sationis.*] In Romano legitur, præsidem Latini; quod tamen hoc loco minime quadrat. sed ad verum gradus est. legendum enim cenſeo, sationis.

8 *Et quia non supplices Mutuno procumbimus atque Tutuno.*] In Romano legitur, Et quia non supplices hoc est humi procumbimus, &c. Extra controuersiam scriptura Romani codicis vitiosa est: sed an pro hoc est humi substitui debeat Mutuno, doctioribus iudicandum relinquo.

9 *Sed sint ut asseritu vera, nunquam tamen.*] Pro, nunquam, legitur in Romano codice, eundem. nullo ser su.

10 *Antitheos sapius obrepere pro veris.*] In Romano est, pro actis.

11 *Atque in mores tetricos asperitate durati.*] In Romano codice legitur, atque in mores tetrica asperitate durati. nec male meo iudicio.

12 *Tres in rerum natura Ioues.*] Hunc locum, vt & pleraque alia huius libri, (quemadmodum suis locis indicabimus) desumpsit auctor noster, tum ex Cicerone de Natura Deorum, tum etiam ex Clementis Alexandrini protreptico ad Gêtes, & hos ipsos auctores videtur innuere cū paulo antè dixit: Quam quidem olim partem iudicii acres viri, atque ingenio perspicaci, tam sermone Italo explicuere quam Græco, & dare nobis compendium potuisset res ista, si non & aliquos videremus, literarum esse istarum rudes, & institutus à nobis sermo, nos quoque compelleret, non nihil de his rebus, quamuis ab illis sumptum cōmemoratumq; depromere. Hunc itaque locum mutuatus est Arnobius noster à Cicero-

Cicerone in tertio De Natura Deorum. eius verba hæc sunt: Principio Ioues tres numerant ij qui Theologi nominantur, ex quibus primum & secundum natos in Arcadia: alterum patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam natam ferūt & Liberum: alterū patre Cælo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuētricem belli ferunt. Tertium Cretensem Saturni filium, cuius in ea insula sepulchrum ostenditur. Huius rei etiam Clemens, sed breuius. hoc modo meminit: *Αὐτὴν γὰρ εἰς οἱ θεοὺς τοὺς ἑλῶς ἀναρχαίοντι, τὸ μὲν αὐτίκα ἐν Ἀ' ἐκείνῳ, τὸ δὲ λοιπὸν ἐκ τῶν παίδων. Τὰς τὸ μὲν, ἐν κρήνῃ, δὲ ἐν Ἀρκάδιᾳ πάλιν.*

13 *Quinque Soles.*] Cicero eodē libro: Quumque tu Solem quia solus esset appellatum esse dicas, Soles ipsi quā multi à Theologis proferuntur. Vnus eorum Ioue natus, nepos Aetheris; alter Hyperionem; tertius Vulcano Nili filio, cuius urbem Aegyptij volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur. Quartus is quem Heroicis temporibus Acantho Rhodi peperisse dicitur, auum Ialyfi, Camiri, & Lindi. Quintus qui Colchis fertur Acetam & Circen procreauisse.

14 *Secundus Rhea & Hyperione genitus.*] Legendum hoc loco esse pro Rhea, Regina, docuimus Variarum Lectionum libro secundo, cap. x.

15 *Nam Mercurius primus.*] Cicero eodē libro: Mercurius vnus Cælo patre, Die matre natus, cuius obscœnius excitata natura traditur, quod aspectu Proserpinæ commotus sit. alter Valētis & Phoronidis filius, is qui sub terris habetur idē Trophonius. Tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. Quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. Quintus quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Aegypto præfuisse, atque Aegyptiis leges & literas tradidisse, Hunc Aegyptij Theoth appellant, eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.

16 *Sed & Minerva.*] Idem Cicero: Minerua prima quam Apollinis matrem supra diximus. Secunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt. Tertia illa est quam Ioue generatam supra diximus. Quarta Ioue nata & Coryphe Oceani filia: quam Arcades Coryphasiam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. Quinta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria affigunt. Eodem ferè modo & Clemēs in Protrepico: *Εἰς δὲ οἱ πέντε ἀθηνᾶς ὑποτίθενται, τῶν μὲν. ἡ πρώτη τῶν Ἀθηναίων. Τῶ δὲ, Νείδε, τῶ Ἀΐ-δωνος. τῆς τρίτης, ἡ Κρόνου, τῶ πολέμου ἐνέστιν. πρὸς τῶν, τῆς Διός.*
R 3

Pullus Iouis dicebatur. Q. Fabius, cui eburno cognomen erat propter candorem, quod eius natis fulmine ista erat. Antiqui autem puerum, quem quis amabat, pullum eius dicebant. Quod non annotassem, nisi aliquos aliter sentire animaduertissem.

Sed soli amant apud vos mares.] Hunc locum similiter à Clemente desumpsit auctor noster, qui sic inquit: Α' Ξ' οἱ μὲν ἄρ' ἰσὺς αὐτοῖς τῶν θεῶν, ἴσως μῶτοι ἄλλοι περὶ τὰ ἀφροδίσια. Θηλυτέρῃ ᾗ θεαί, μόνον (leg. μένον) αἰδοῖ οἰκτιρῶσα, φησὶν ὁμηροῦς, αἰδόμεναί αἱ θεαί, διὰ τὸ μνότηναι ἀφροδίτην εἰδέναι μετρίχουμένῳ: αἰδῆ, ἀκροαταῖν σιν ἐμπαισσερῶν ἐν τῇ μετρίᾳ δεδυμένῳ. ἡὼς ἐπὶ πῶνά, Σελῶν ἐνδυμῶνι, Νηρηίς ἐπὶ Αἰακῷ, καὶ ἐπὶ Πηλεΐθι, ἐπὶ ᾧ ἰάσωνι (leg. ἰασίῳ) Δημήτηρ, καὶ ἐπὶ Ἀδωνιδι φερέφῳ, Α' φροδίτη δέ, ἐπ' Α'ρεὶ κατὰ γυναικείν. μετῆλθεν ἐπὶ Κενύρα καὶ Ἀγχίονι ἐγγυμένῃ, καὶ Φαίδῳ καὶ ἑλὸχα καὶ ἡρῶ Ἀδωνιδος.

Nonne vestris cautum est literis.] Locus absque dubio vitiosus & corruptus, sed tamen qui vel vnus literæ mutatione facile sanari & in integrum restitui possit: vult enim auctor noster dicere, nonne vestris literis continetur & celebratum est? eamque significationem hoc vocabulum non admittere, satis cōstat, quare minima, vt dixi, mutatione, hæc veram & sinceram lectionem auguror, si pro cautum, legamus, cautum, id est, canratum. simile mendū heret etiā num in Minutio Faëlice, in libro qui Octavius inscribitur. cuius hæc sunt verba: De Pyrrho Ennius Apollinis Pythij responsa confinxit, cum iam Apollo versus facere desisset, cuius tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum. vbi similiter pro cautum omnino scribendum est canitum, quemadmodum disertè scriptum inueni in Romano codice, qui mihi (quando aliter non licet) ad instar manuscriptorum est: non tamen inficior cautum, pro cassidum hic commodè etiam posse legi: sed quare lectionem Romani codicis postponere debeamus, rationem nullam video.

Et post Vulcanum, Phaonem, Martem.] In Romano codice legitur, & post Vulcanum, Phaethōrem, &c. quæ vera est lectio. & ita legendum esse docuimus lib. j. cap. xix. Variarum Lectionum.

Præcellere in furum ordine.] In Romano est, præcellere in furorum donis.

Vel Nicagora Cyprio.] Hunc eundem videtur Clemens Alexandrinus nominare Nicanoram Cyprium, cum inquit: Θεοῦ μὲν ζῆς ἐπὶ μοι, ὅτε τῶν παλαιῶν Εὐήμερον τ' Α' κερατῶνον, καὶ Νικάνερα τ' κοπιῶν, καὶ Διαγόραν καὶ Ἰππῶνα τ' μήλιον, τόν τε κυρνωαῖον ἐπὶ τῶν ἐκείνων, ὁ δὲ δῶρος ὄνομα αὐτῶν καὶ πινεὶ ἄλκιος, &c.

Siper imprudentia lapsus, aut in verbo quisquam.] Hæc ex Cicero.

Cicerone desumpta videntur ex oratione de Aruspicio responsis, cum inquit: An, si ludius constitit, aut tibicen repente contuit, aut puer ille patrimus & matrimus, si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit, aut si ædilis verbo aut sympulo aberauit, ludi non sunt ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes Deorum immortalium, ludorum instauratione placantur.

Tanta itis obuiam temeritati.] In Romano legitur, iustis.

Ipsè ille Iupiter, cuius vos numen.] Alludit hoc loco ad hos versus Homeri Iliad.

Τῶ δ' ἀπομυζόμεν' ὁ πρὸς σέφῃ νεφέλῃ χερίτω Ζεὺς,
ἥρῃ καὶ τε μὲν ἐπὶ καὶ ὕστερον ὀρηθλῶν
νοῖδ' ἄγ' ἐν φιλότῃ περὶ ἀπείρομιν ἐννηθέτε.
οὐ γὰρ πάποτε μ' ὦδ' ἐθεῖς ἔργς ἐδ' ἐγναίκεος
θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι παρὰ πτοχὺν ἐδ' ἀμχοσιν,
οὐδ' ὅπ' ὁ ἥρσ' ἀμλῶ ἰξιοῖνις ἀλόχοιο,
ἢ τέκε Περὶ ὅσον θεῶν μὴς ἀρ' ἀτάλαντον.
οὐδ' ὅτε παρὰ Δανάης καλὸς φύρε' Ἀκροαῖνις,
ἢ τέκε Περὶ ὅσον πάντων ἀρ' ἀνέκτερον αὐδῶν,
οὐδ' ὅτε Φοίνικος κυρὴς τηλεκλῆτος,
ἢ τέκε μοι μῖν καὶ ἀντίθεον παρὰ ἀμχοσιν.
οὐδ' ὅτε παρὰ Σειμῆος, οὐδ' Ἀλκμῶνις ἐνὶ θῆοι,
ἢ ῥ' ἥρσ' ἐκλῆα κροτῆρ' ὀφθαλμοῖν γένε' ὀπιδε.
ἢ δ' ἐδ' ὅσον Σειμῆος τέκε χάρμης βροχίονι:
οὐδ' ὅτε Δήμητ' ὁ καλὸς πολὺ καὶ μῖο ἀνάσας,
οὐδ' ὅπ' ὅτε Λητὸς ἐρεμυδίῳ, οὐδ' ἐνὶ αὐτῆς.
ὡς σὺ νῦν ἔρχεαι καὶ με γλυκὺς ἱμερὸς αἰρεῖ.

Necnon & illa proles Iouis à Sophocle in Trachiniis Hercules.] Suspicor glossemate esse pollutum locum, & sic scribendum, necnon & illa proles Iouis Hercules, &c.

Et contagione pestilientia corruisse auras.] Fortè corrupisse.

Sequitur ut intelligi debeat iracundias non paruas ex opinionibus eos concipere prædictis.] Melius in Romano codice, ex opinionibus eos continere prædictis. & quare loco continere Gelenius concipere posuerit, causam non video. Si quis pro opinionibus legere malit opinionationibus, non refragabor.

AD LIBRVM QVINTVM.

Eum contra anima.] In Romano codice legitur animal. Subiecisse Pompiliū piscis.] Vox piscis abest, nec legitur in Romano codice: forsitan legendum mænæ, teste Plutarcho in Numa: cuius hæc sunt verba, hanc historiam siue fabulam pau-

cis de-

tur, gens & fuit: unde suspicor legendum, gens effluit, sic infra, caulae atque origines effluunt.

Legitur Baubo illa quam incolam diximus.] Hunc locum penē ad verbum expreflit ex Clemente Alexandrino Arnobius noſter. Clementis verba haec ſunt: Καὶ δὴ (ὃ γὰρ ἀνὴρ μὴ ἐχρὶ εἰπεῖν) ξενίῳ καὶ βαυβῶ τῶν Διῶ ὀρέγει κυκλάνα αὐτῇ: τῆς δὲ ἀνανομένης λαοεῖν, καὶ πῖνεν σὺν ἐβελύχῃς: πιδήρης γὰρ βῶ περιάλγης ἡ βαυβὼ γινόμενῃ ὡς ὑποφωτισθεῖσα δὴθεν, ἀναστρέφεται τὰ αἰδία, καὶ ἐπὶ δὲ κούρῃ τῇ θῶ: ἡ δὲ ἐπὶ περὶ τῇ ὄψῃ ἡ Διῶ, καὶ μόλις ποτὶ δέχεται το πτόν, ἡ δὲ εἰσα τῷ θεῷ καὶ. ταῦτα ἐπὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀδωαίων μυθήματα. ταῦτα ἔτι καὶ Ορφύς ἀναγράφει. Παραθήσεται δὲ σὺ αὐτὰ ὁ Ορφύς τὰ ἴπη, ἢ ἔχῃ μαρτυρεῖται ἀναισχυντίας, ἢ μυταγωγίαν.

Ὡς εἰπὼς, πτόν τε ἀναισχυντίας, δὲ ἔτι ἢ πάντα
Σώματός, ἡ δὲ ἐπὶ περὶ τῇ τῶν. πῖνεν δὲ ἢ ἰακχῶ
Χρὶ τῆμιν ἰπὶ τῶν καλῶν βαυβὼς ὑπὸ κούρῃς.
ἡ δὲ ἐπὶ αὐτῇ μετῴσθη δὲ αὐτῇ ἐνὶ θυμῷ,
Δίχατο δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῶν κυκλάων ἐνὶ κούρῃ.

Notandum autem est tertium verbum Arnobium aliter legisse quàm Græca iam habeant exemplaria. Ab illo enim nulla fit mentio Iacchi, quemadmodum etiam neque à Clemente ipso: quare inducor ut credam græcum verbum mendosum esse.

Cynum.] Fortè legendum Cinnum.

Non est ista falsa susceptio.] Forsitan legendum, suspectio; auctore Lippio.

Ipsa denique symbola, qua rogati.] Hunc similiter locum ad verbum auctor noster mutuatus est à Clemente Alexandrino: eius verba haec sunt: τὸ συμβόλημα ἰλευσινίων μυσηρίων, ἐνέστυσαι: ἔπειτα τὸν κυκλάνα, ἔλαβον ἐν κίσης: ἐργασάμεντο ἀπὸ τῶν εἰς κάλαθον, καὶ ἐν καλῶν εἰς κίσην: καὶ λάρα τὰ θεῶν καὶ θεῶν πρὸς πῶντα.

Ebibi cyceonem, ex ta sumpsi.] In Romano codice legitur, ex cita sumpsi, non quidem rectè: sed ad verum gradus est. legèdum enim putamus ex cita sumpsi, idque auctoritate Clementis Alexandrini in Protreptico. cuius verba statim adduximus. Hunc Arnobij locum eodem modo ante nos emendatum etiam esse ab Hadriano Iunio viro doctissimo, postea comperi, ne quemquam merita laude priuem.

Reuerendisq. Baubonis.] Fortè legendum, verendisq.

Dum pudor me habet alma illa proferre mysteria.] In Romano codice legitur, alimonix illa proferre, quod quomodo ferri possit non video.

Cum

Cum inter homines esset adhuc Nysus.] Hunc similiter locum à Clemente auctor noster mutuatus est. Διόνυσος γὰρ κατελθεῖν εἰς ἀδὰ γλυχομένον, ἡγνέει τῶν ὁδῶν, ὑποχρεῖται δὲ αὐτῷ φράσσει, Πρόσμιον τὴν οὐρανὸν, σὺν αὐτῷ: ὃ γὰρ μῦθος, ἡ καλὸς, ἀλλὰ Διόνυσος καλός. καὶ ἀφ' ὧν ἰσχυρῶς λέγει ἡ χάρις, ὁ μῦθος, ὃν ἡ τῶν Διόνυσος: βαλόμενος ἢ τῷ θεῷ γένεσιν ἡ αἰσῃ, καὶ δὴ ὑποχρεῖται παρέχειν αὐτῷ εἰς ἀναζεύξοι, ὅρα πῶς αὐτῷ τῶν ὑποχρεῖται, μαθὼν ἀπὸ ἑνός. ἐπὶ τῇ αὐτῇ, ἡ κατελθεῖν αὐτῷ τὸν πρὸς σμινον, ἐπεθνήκει γὰρ, ἀφ' ὧν ἰσχυρῶς λέγει ἡ χάρις, ὁ μῦθος, ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁρμῆς ἡ παρηγορία. καλὰ δὲ οὐδὲν σὺν σκῆς, ὡς ἐπὶ τῶν οὐκ αὐτῶν μορῇ σκευάζεται τῶν πῶν. ἐφ' ἧς εἰται τῷ καλῶν, τῶν ὑποχρεῖται οὐκ αὐτῶν τῶν νεκρῶν. ὑπομνημα τῶν πάθους τούτου μυθικόν, φαλλοὶ καὶ πῶν ἀνίσταται Διόνυσος: εἰ μὴ γὰρ Διόνυσος πομπὴν ἰπὶν ἐνέει, καὶ ὑμνοῖν ἄσμεν αὐτῷ: ἰπὶν ἀναισχυντίας, ἐργασίας, φησὶν ἡ καλῇ, ὡς ἡ δὲ ἡ χάρις καὶ Διόνυσος, &c.

Subcijiuis tamen accumulat laudibus.] Malim scribere, Subcijiuis, qua de voce aliàs copiosè dictum sumus.

Deorum in contumelias crimina.] In Romano rectius, deorum in contumelias.

Quid sibi velit primo verbum.] Legendum hoc loco Brimo, ut supra docuimus.

Neque ad rerum vocare contextum.] In Romano codice legitur, neque alterum rerum vocare contextum.

Quid accidit queso ut in aliud conuerteretur.] In Romano legitur, ut in aliud subito conuerteretur.

Conuersionem non potest in allegoriam duci.] In Romano, allegoricam, & rectè, sic paulò post: In allegoricas species nulla possunt conuersione traduci.

Quemadmodum connumeratis & dicitis.] Forsitan legendum, commemoratis.

Ganymedibus partis.] Doctissimus iuuenis, & mihi summa, dum viveret, familiaritate coniunctus. Lucas Fruterius, putabat hic legendum, raptis, pro partis, elegantissima & ipso digna constructione.

AD LIBRUM SEXTVM.

Quam quod eos in ea ponamus parte.] In Romano codice legitur, ponimus.

Quorum si quis audire quis prior fuerit fabricator.] Clemēs eodem libro: ὅθεν ἐπὶ τῶν δαυαλῶν, τίς ποτὶ φαντασίας ἀπαχθῆναι οἱ πρῶτοι πτωχολημέριοι δεισιδαιμονίων ἀνθρώπων κατὰ τὴν φύσιν, δαίμο-

280 THEODORE CANTABRIGIA
 280 φέρει, οὐδ' ἐπὶ τῇ τεχνῶν ἐπὶ τῶν διὰ τὴν οὐρανὸν ταύτης καὶ τῇ τεχνῶν
 ὁρμηκότητι.

14

Ramum Prognēs Thespios.] In Romano codice legitur, Ramum procinxi Athespios. Lilius Giraldu quodam in loco hæc verba adducens, sic citat: Ramum Proconnesij * Athespios. Apud Clementinem legitur, *ῥαμὸν καὶ ἀγαθὸν ἡγεῖται ἐν θανάτῳ περὶ τὸν χρόνον κυθήρων*. Ex quo suspicio est ne fortè legendum sit, Ramum pro Cythæronia Thespios, nihil tamen affirmo.

[*Lignum Carios pro Diana indolatum.*] Forſitan legēdum cum Clemente Icarios. Dianæ enim templum apud Icarios fuiſſe teſtis eſt Strabo lib. xiiij. cum inquit: Παράκειται δὲ τῇ Σάμῳ ἡ σὸς ἢ ἡ κερία, ἀφ' ἧς τὸ ἱάκρον πέλλεσσι. & paulo pōt: τριακροσίαν δ' ἐστὶν πύλιν πᾶσιμα πονοῦν ἡ σὸς ἡ σὸς ἡ σὸς, καὶ ἄλλοι μὲν, πάλιν ὑφ' ὁμοῦ, αὐτὸ καὶ ἡ σὸς ἡ σὸς ἡ σὸς. ἀπὸ δ' ἐστὶν ἀντιπέντα πὸς ζῆφον. ἐστὶ καὶ Ἀγρίμωδ' ἱερὸν κελεύειρον τευροπόλειον ἐν τῇ νήσῳ, καὶ πολλοὶ οἰοῦν, &c.

16

Aigueus Ethedius memorat.] Malim cum Clemente legere Aethlius: quæ verior lectio videretur. Ethedij enim nullibi mentionem fieri invenio. Aethlij autem præter Clementem meminit & Athenæus lib. xiii. Dipnosophist. Ἰθλιῶν δὲ ἐκ πίπτων ὄραν σαμίαν, εἰ γινώσκει τὰ συζυγίματά. ὁ μνηστὴρ αὐτῆς καλεῖ. & paulo post eodem libro: Τὶ οὐκ ἐπαρδῶδες ἰστέιν δοκεῖ Ἰθλιῶν ὁ δάμιον ἐκ πίπτων σαμίαν ἀρῶν, λίγρον, σύχρον καὶ σφυλίον & ὁ μνηστὴρ καὶ μίλα καὶ ῥόδα δις καὶ ἐν αὐτῇ ἰστέιν. Magnopere autem ad hanc lectionem corroborandam facit quod Athenæus hunc fuisse Samium & de eorum rebus scripsisse, testetur.

17

Puteum Santos pro Iunone.] Legendum hoc loco, pro puteum, Pluteum, Variarum Lectionum libro 2. cap. 25. abundè satis docuimus.

18

Quis est enim qui ignoret Athenienses illos Hermas.] Clemens: ὡς περ αὐτοὶ οἱ λιθοξόοι τὰς Ἐρμῆας Ἀθήνησιν, πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπέ-
καλον.

15

Quis Praxitelem nescit.] Idem : ὁ Πραξιτέλης δὲ, ὡς Ποσίωνα ἐν τῷ περὶ τοῦ ἰοῦ διασφαί, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα τῆς κινδύου κατεπικύριον, τὸ πραξιτέλης τῆς ἐρωμένης εἶδος, περικυλῆσαι πεποίηκεν αὐτῶν, ἢ ἔχουσιν οἱ δόλοισι, τὸν ὁ Πραξιτέλης ἐρωμένην αὐτοῦ κινεῖ.

20

Posidippum si relegat.] In Romano codice legitur: Posidippi
si relegat. & subintelligitur, scripta.

2

Phryne illa Theſpiaca.] Clemens: φρυγὴ δὲ ἐπὶ λυγρὰ ἡθοῦς ἢ παύ-
σαι ἢ

ἔτι θειωτική οἱ ζωγράφοι πάντες τῆς Αφροδίτης εἰκόνας πρὸς κάλλος ἀπειμιμῶντο φωνῆς.

Inter significes ille memoratus Phidias.] Clemens: ο ἱ ὅτι ἀγα-
μάτων δημιουργοί, οὐ δυνάσταιν ὑμῶν τὴς ἐμφυγενεῖς, τῆς ὕλης κατεφύγε-
νται. οἷον Ἀθωνῶν Φιδίας, ἐπὶ τῷ θαυμάῳ τοῦ Διὸς τῷ ἀνυμνίστῃ
ἐπιγράψας, Παιδάρχης καλός· οὐ γὰρ καλὸς αὐτοῦ ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὁ ἐρμω-
νός ἐστι.

Pantauches pulcher.] In Romano codice legitur, Pantarces, atque ita legendum esse docuimus Variarum Lectionum lib. 2. cap. 14.

Atque in temporibus asperis propitiū numinis fauores accurrere.]
Melius in Romano codice, fauore succurrere.

Quæ insensibilia fuerant paulò antè, faciat ut sint viua.] Melius in Romano codice, *Quæ insensibilia fuerant paulò antè, facit ut sint viua.*

Iacularier stercoris plenas.] Hunc locum mirè corruptum esse, vel quiuis facillè animaduertere poterit, sed medicinam adhibere non item: solus demonium illud hominis Ioannes Auratus, quem honoris gratia nomino, minima mutatione locum hunc alioqui insanabilem, pristino suo nitori restituit, legendo pro *plenas, plenas*. Hinc Martialis: *solenia tolle, leges.*

Obscœna facere.] In Romano legitur, obscœna dicere.

Antiochum Cyzicenum ferunt.] Clemens: Ἀντίοχος ὁ κυζικένος δασυρὺν χρυσήματα, τῷ Διὸς τὸ ἀγαλματὸ χρυσεῷ, πεντηκίδεσσα πηχῶν το μέγιστον, προσέτι πεντηκίδεσσα, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀμφοτέρου ὕλης, ἀγαλματὸ παρασπῆσιον ἐκείνου, πηλίοις χρυσεῷ ἔδωκεν, ἵνα μὴ πάλιν.

Dionysius ille (sed iunior) cum velamine.] Idem Clemens:
Διονύσιος ῥῥοδὸς τύραννος, οὐ νεώτερος, θοιμάπον το χρύσειον περιδύ-
μενον· ὁ δὲ Διὸς, ἐν Σικελίᾳ προσέειπεν αὐτῷ, ἔραυ' περιπυθῆναι χερσίν-
ου φύσας, τοῦτο ἄμεινον εἶναι τῷ χρυσῷ, καὶ θεοῖς καφότερον, καὶ
χρῆστας ἀλεόγοντον.

Philostephanus in Cypriacis auctor est.] Clemens : οὗτος ο κύ-
πριος ο Πυγμαλίων κείνος, ἐλεφαντίνης ἡράσθη ἀγάλματος, τὸ ἀγάλ-
μα, Αφροδίτης ὡς, καὶ γυνὴ ὡς νεώτερι ο κύπριος τῷ χηματι, καὶ σωτήρ
ἦτο τῷ ἀγάλματι, καὶ τῷ φιλοσίφωτος ἱστέρι : Αφροδίτη ἡ ἄλλη οὖ
καὶ ο γλυφὸς ὡς, καὶ χαλκὴ ὡς, ἔτερος ἡράσθη ταύτης, καὶ μίνυνται τῇ λι-
θῷ ποσὶδιπτος ἱστέρι : ο μὲν πρότερος οὖν τῷ περὶ κύπριος : ὁ δὲ ἕτερος οὖν
τῷ περὶ κινίδι.

Superq^{ue} rebus eius.] In Romano codice legitur, *superque re à*
S s *scius.*

se eius. Forsan legendum reapse.

Cum Capitolium toties exaxignis absumeret.] Et hunc etiam locum à Clemente mutuatus est. eius hæc sunt verba. ἀλλ' οὐ γὰρ τοῦ πύργου, καὶ οἱ σείσμοι κατεδάλται, οὐδ' ἐμὲ φεβουμένη ἡ δύσσωποιότης, οὐδ' οὐκ αἰμαίνοντες, οὐτ' ἀγαλματα, οὐ μᾶλλον, ἢ τὰς ψυχὰς τὰς παρὰ τῆς αἰμαλίας σπινθηρίσας, τῆς κίμασι, οἷδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγκτικόν, καὶ δ' ἐπὶ αἰμαίνοντος ἱαπκόν ἐβόλαι πάντας αὐτῆς ἀνοίας, φωτισθῆναι σε τοῦ πύργου. τὸ πῦρ, καὶ τὸν Ἀρξὶν, καὶ τὴν ἐρεῖαν κατεφλέξεν χερσὶν, καὶ τὸν ἐν Εὐφίῳ τῆς Αρτίμιδος, διότι περὶ μετὰ Ἀμαζόνων. καὶ τὸ ἐν Ρώμῃ καπιτώλιον ἐπινενέμητε πολλὰς, οὐκ ἀπέχοντες ἡδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξάνδρειαν πόλιν Σαρμάτιδος ἱερῶν, Ἀθήνησι δὲ τοῦ Διονύσου τοῦ ἱλευθερίου, κατ' ἐρεῖαν τὸν νεῖον, καὶ τὸν ἐν Διελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, πρὸς τὸν ἡρώον, ἐπ' αὐτῇ τῇ αἰῶνι πῦρ καταφρονέου.

33 Nec unum quidem habuerit scrupulum quod hirudinibus hospitis (Varro ut dicit in Menippis) ostenderet.] In Romano codice legitur: Ne unum quidem habuerit scrupulum quo hirundinibus hospitibus (Varro ut dicit) se Thenipeus ostenderet? Iudicet lector.

34 Qua antistes, & sacerdotes, & ipsi suspicione.] Forsitan legendum & sacerdotes ipsi, suspicione

35 Quod ratione in aliqua videretur forsitan dici.] Lego cum Romano codice: Quod ratione cum aliqua, quemadmodum etiam idem auctor loquitur libro vij. Quod ratione cum aliqua & audiri forsitan potuisset & dici,

AD LIBRUM SEPTIMUM.

1 Diffundi laticia.] In Romano codice legitur, diffindi laticia.

2 Ita dii mortales placamenta ista sumunt.] Fortè legendum, Ita dii immortales.

3 Sed ineluctabili omnia necessitate consciunt.] Forsitan legendum, consiunt.

4 Agit sese ordo prescriptus.] In Romano legitur, prescriptus.

5 Abernuntius contrarias.] Sequor scripturam Romani codicis, quæ est abernuntiusque; ut etiam superius diximus.

6 Non præmiis ut noceant proritari.] Fortè legendum, non præmiis ne noceant proritari: id est, non præmiis inuitari & allicine noceant. Eodem modo loquitur etiam infra: Itaque; ut vobis commodemus assensum, dextrarum sinistrarumque rerum Deos esse fautores, ylla nec sic ratio est, cur alios alliciat ad prospera, alios vero,

verò, ne noceant, sacrificiis mulceatis & præmiis. & paulò post: Nam si bonis ut profint, res diuina conficitur, aliis autem ne noceant iisdem rationibus supplicatur.

Sacrificiorum iura prescribunt.] In Romano habetur, prescribunt.

Quia superis diis, atque hominum dexteritate pollentibus.] Legendum extra omnem controuersiam, omnium pro hominum. Sanè harum vocū affinitate sæpe à librariis peccatum fuit, vnam pro altera temere substituentibus.

Telluri (inquunt) matri scrofa ingens immolatur facta.] Antonius Augustinus vir extra controuersiam doctissimus, putauit hoc loco pro facta, legendum forda.

Placidumque natura, nocendi procul est usu.] Lego cum Romano codice, placidumque natura, ab nocendi procul est usu.

Et ad ea quæ facti sunt, ingentis legibus.] Fortè legendum, quæ facti sunt.

Quid tucet?] In Romano codice legitur, Quid tædæ. neutrum placet: sed quid substituendum sit, non facile sine manuscriptorum codicum ope, est diuinare.

Quid nania?] Iosephus Scaliger censet hoc loco pro Næniæ legendum tæniæ.

Quod in secundo situm est, intestini est prorectio.] Petrus Daniel vir doctissimus mihi que amicissimus legendum existimat, intestini est prorectio.

Non ratione eadem erumnas.] Forsitan legendum potius, rumas.

Quid diuersis cum fratribus.] Lectionem Romani codicis veram esse puto, eamque sequutus sum, quæ habet fratribus. Quæ de voce plura diximus Variarum lectionum lib. j. cap. ix. nec audiendi sunt qui hoc loco fartibus legunt.

Quas prescias dicitis.] Facile assentior Adriano Turnebo viro doctissimo, qui legendum existimat proficias. nihil tamen temere sine veterum codicum auctoritate, mutandum cenfeo.

Istitum solum, omentum solum.] In Romano corruptè legitur, iræ solæ, nomenque solum.

Nisi sibi adoleri paratas conspexerint nania.] Hic similiter doctissimus Scaliger, tæniæ legit.

Offasque penitas.] In Romano codice legitur, offasque receptas.

Vnde aut quo tempore nosse illud aut scire potuistis.] In Romano legitur poteritis. ut sit pro potueritis.

Quic.

22

Quicquid autem celesti sustinetur è pastu.] Non possum non sequi scripturam Romani codicis, quæ est: *Quicquid autem cæli sustinetur è pastu*, ut sit cæli pro cælesti.

23

Neque oliditatis alicuius eminentia.] Lego cum Romano codice, *validitatis*.

24

Et venerabiles enissus.] In Romano codice legitur, & venerabiles misceas, iudicent doctiores.

25

Non quod fieri oportere confiditis: nimirum quia.] In Romano pro, nimirum, legitur primum.

26

Nec religione obligabitur. ceterum qualis ergo hic honor est.] Interpungendum hoc pacto: nec religione obligabitur ceterum, qualis ergo hic honor est.

27

Quid domuitiones illæ.] In Romano legitur, dormitiones, tamen domuitionis vocabulum, quo etiam aliquotiens Apuleius utitur, optime huic loco quadrare videtur: nisi quis malit legere domitiones.

28

Et ad sordes eluendas lauantibus aquis.] In Romano codice legitur, lauantibus aquis: ex quo suspicio est ne fortè legendum sit, labentibus aquis.

29

Salpictarum sonitu, atque plausu.] In Romano legitur, Salpictanum sonitu. Doctissimus Scaliger legendum censet, Salapictarum sonitu.

30

Sine causa alios cursitare.] In Romano est, sine culpa alios cursitare.

31

Et clunibus fluctuare crispatis.] Quid si pro crispatis legamus crissatis? Nam crissare ea in re proprium est. Hinc Iuuenalis, *fritum crissantis adorat*. sed nihil temere mutandum puto. quandoquidem auctor noster etiam libro secundo, hoc vocabulo, in eadem significatione, usus fuerit, cum inquit: & ad ultimum clunibus & coxendicibus subleuatis lumborum crispitudine fluctuaret.

32

Quoniam diis artes necessarias ducimus arbitramurque, non esse eas, constat & liquidum est.] Lego cum Romano codice, ducimus arbitramurque non esse, & eas constat & liquidum est. Elegantius autem multo esset, si cum Lipsio nostro pro *& eas* legamus *quas*, & forsitan an ita ab auctore scriptum fuit.

33

Et mortalitati subeuntium functiones.] In Romano legitur, mortalitatis obeuntibus functiones.

34

Et in gratiam cum hominibus remissis offensionibus redire opinitis.] Temere hunc locum emendando corrumpit Gelenius, homo

tho alioqui doctissimus, sed in emendando nimium quantum sibi licentiæ sumens. Alio enim & longè meliori verborum ordine hic locus exaratus legitur in Romano codice, hoc modo: Et in gratiam cum hominibus remissi offensionibus redire sopitis.

In voluptatibus habere, atque in delitiis res eas.] In Romano est, atque in delitiis esse res eas.

Multa se post patibuli pœnam.] Sensum sequutus lego, pœna.

Vti ad consules suaderet præfulem sibi displicuisse.] Rectè Lipsius noster, ad consules vaderet.

Est cur ignoscere debeamus.] Melius in Romano, est ut ignoscere debeamus.

Auersabili corpora fœditate deoneratis.] In Romano codice est, deonerans; quam scripturam lequor.

Cuius sese obiectu atque oppositione protexit.] In Romano est, protexerit.

Multum veris aberrasse.] In Romano legitur, aberrauisse.

FINIS.



Errata sic corrigito.

Pag. 14. tuis feruorem, scribe, tui feruorem.

Pag. 27. seruices, scribe, ceruices.

Pag. 126. Sine autem, leg. Sin autē. ibid. inquietate, leg. iniquitate.

Pag. 135. acris vobis, leg. sacris vobis.

Pag. 157. quod esset irritum, leg. quod esse turritum.

Pag. 161. & viribus spoliaretur, leg. & virilibus spoliaretur.

Pag. 183. Atyem cum, leg. Atydem cum.

Pag. 191. unde nouissime scitis, unde nouissime scitis.

Pag. 198. stimulatbri, simulachri.

Pag. 201. an sit generis, an sint generis.

Pag. 206. Quod quidem non nos, quod quidem nos.

Pag. 221. si caput cadatur, si caper cadatur.

Pag. 224. quid sit illa, quid fitilla.

Pag. 226. aut regionibus, aut religionibus.

Pag. 239. iucundissimumq; duceret, iucundissimum duceret.





